

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

**Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Київ, 05 грудня 2024 року)**

Київ 2024

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

**КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Київ, 05 грудня 2024 року)**

Київ 2024

Рекомендовано до друку
науковою радою Експертної служби МВС,
протокол від 10.12.2024 № 89

Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П., Савчук Г. К. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 400 с.

Збірник містить тези доповідей учасників всеукраїнської науково-практичної конференції «Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку» та рекомендації науковців і практиків за результатами заходу.

Для науковців, судових експертів, працівників правоохоронних органів, викладачів, здобувачів наукових ступенів, слухачів закладів освіти юридичної спрямованості.

Матеріали подано в авторській редакції (із незначним коректуванням). За точність викладення матеріалу, поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ, відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, відповідальні автори.

ЗМІСТ

Кримчук Сергій ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО	12
Аксьонов Василь, Кожевников Валерій ВИКОРИСТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	14
Александренко Олена ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	17
Алексейчук Вікторія СТРОКИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ	22
Антонюк Поліна ПРИРОДА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ	27
Бабкіна Олена, Юрченко Марина АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ	32
Баранов Петро, Сливна Олена, Коротаєв Володимир ПРО МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБІВ З БУРШТИНУ (НА ПРИКЛАДІ НАМИСТА «КУЛІ»)	36
Беднарчук Микола, Долинський Сергій, Яровий Олександр, Заяць Ярослав НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ № 1 ПРО НЕОБХІДНІСТЬ КОРИГУВАННЯ НА ТОРГ	41
Боброва Марія, Сергата Тетяна, Громова Тетяна ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЛЬНОРАДИКАЛЬНОГО ПЕРЕКИСНОГО ОКИСНЕННЯ КОМПОНЕНТІВ МЕМБРАН	45
Боброва Марія, Сергата Тетяна, Громова Тетяна, Постригань Уляна ОСОБЛИВОСТІ ВКЛЮЧЕННЯ ТЕМАТИКИ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	48
Баулін Олег ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	51
Богун Данііл, Лук'янчиков Борис ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ	56
Бойко Максим ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПРИ ПОВОДЖЕННІ З ТЕЛЕФОНАМИ APPLE IPHONE ПІД ЧАС ЇХ ВИЛУЧЕННЯ	60
Бондаренко-Берегович Валерія СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	63

Бордакова Ірина ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	66
Бортун Микола МІСЦЕ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	71
Бурлака Владислав ЗАКОНОДАВЧЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОЮ ІНФЕКЦІЙНОЮ ХВОРОБОЮ	73
Бурмистрова Лариса ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАНЕСЕННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЖІНКАМ	76
Ваніна Ольга ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ОЗНАК ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ДОВІЛЬНОГО СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТА ВІДПОВІДНО ДО УМОВ СЬОГОДЕННЯ.....	80
Венчагова Вероніка ДЕЯКІ ВИПАДКИ НЕПРИЙНЯТТЯ СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ОДНОГО З ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ.....	82
Воробйова Олеся АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	86
Гаркуша Андрій ВИКОРИСТАННЯ ГЕШ-ФУНКЦІЇ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ ТА ПЕРЕВІРКИ ЇХ ЦІЛІСНОСТІ	89
Глушко Анатолій ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, ПРИНЦИПИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	93
Гожий Олександр КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВИДАЛЕНИХ ДАНИХ	97
Гончар Лариса МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДПМ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ КОСІВСЬКОЇ КЕРАМІКИ.....	99
Гриценко Володимир ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТИПОВОГО ПІДХОДУ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ	102
Гунько Аліна, Пчеліна Оксана ВИКОРИСТАННЯ ГІС ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЕЮ 286 КК УКРАЇНИ	106
Гуріна Дарія, Чміленко Оксана РОЗБУДОВА ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	108
Джус Олег, Клецька Ольга, Ладигенський Едуард ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НЕГАБАРИТНИХ І ВЕЛИКОВАГОВИХ ВАНТАЖІВ З ПОГЛЯДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ БЕЗПЕКИ.....	111

Дорошко Денис СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ	114
Дідовець Ярина, Павлюк Алла ОСОБЛИВОСТІ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ТА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	116
Дрозд Валентина ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	120
Зайчик Кристина, Іванська Ірина КОМПЛЕКСНА ПОЧЕРКОЗНАВЧА ТА ЛІНГВІСТИЧНА (АВТОРОЗНАВЧА) ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ	124
Дубницький Віктор НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	126
Дударенко Інна СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ	131
Ємець Іван ВЗАЄМОДІЯ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО З НОСІЯМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	134
Залужна Олена СКЛАДНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ, ЩО ВИНИКЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	136
Захаренко Наталія ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	140
Івчук Юлія ЛІНГВІСТИКА В КРИМІНАЛІСТИЦІ	144
Кадук Світлана НАТУРНІ КОЛЕКЦІЇ В ЕКСПЕРТНІЙ І СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ	147
Казарєзов Анатолій ВИБІР ІДЕНТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ПОРІВНЯННЯ ПІД ЧАС ОЦІНКИ СУДНОПЛАВНИХ ЗАСОБІВ	150
Катрич Вікторія СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ	155
Коба Валерій ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ Е-КОМЕРЦІЇ	158
Коваленко Артем ВІДЕОСПЕКТРАЛЬНІ АНАЛІЗАТОРИ ЯК СУЧАСНІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	163

Ковальов Костянтин СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	166
Ковкіна Євгенія ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВИСЛОВЛЮВАНЬ ОБРАЗЛИВОГО ХАРАКТЕРУ	168
Козмич Тетяна КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА	171
Колесов Едуард ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	174
Комар Юлія ЗНАЧЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ РУК ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	177
Корж Валентина КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ НАДАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПОСЛУГ	180
Кузьменко Михайло САМОРОБНИЙ ЗАПАЛЬНИЙ ПРИЛАД. НЕОБХІДНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ	183
Левицький Андрій, Москалюк Олена КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ МЕТОДУ ЗД-МОДЕЛЮВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ БПЛА ТА ЗД-СКАНЕРА ПІД ЧАС ОГЛЯДІВ МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	187
Личко Оксана, Коломоєць Олександр ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	191
Лук'янчиков Євген, Лук'янчиков Борис, Микитенко Ольга ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	196
Мазниченко Юрій, Чернявська Олена ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ СПІЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	201
Максименко Микола, Лазаренко Алла ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА ЯК ВИД ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	207
Максимюк Володимир, Ушакова Віра, Ушаков Олексій ПРО МЕХАНІЧНІ ПРОЦЕСИ У ВОДЯНОМУ КУЛЕУЛОВЛЮВАЧІ	211
Малікова Марина СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ З БУКВЕНИМ (ЗМІШАНИМ) СКЛАДОМ, ВИКОНАНИХ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ	217

Малярчук Оксана ДЕФЕКТИ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	220
Медвідь Неля МЕЖИ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ	224
Міллер Денис НЕТИПОВІ СЛІДИ, ЗАЛИШЕНІ САМОІМПРЕСІЙНОЮ ВІДМИЧКОЮ ДЛЯ ЗАМКІВ ІЗ ЦИЛІНДРОВИМ МЕХАНІЗМОМ ЗАМИКАННЯ	227
Мірошник Руслан, Дереча Андрій АНАЛІЗ ЖУРНАЛІВ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ СІМЕЙСТВА WINDOWS ТА UNIX ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЩОДО НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ЕОМ.....	230
Мороз Юрій ДОСЛІДЖЕННЯ ПАПІЛЯРНИХ УЗОРІВ РУК НА ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕННЯХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	236
Недашківська Ольга МЕТОДИЧНИЙ ВАКУУМ І ЗАКОНОДАВЧА «ІНФЛЯЦІЯ» ЯК ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ.....	239
Нестор Наталія, Полянський Антон, Лущик Ігор МІЖНАРОДНА КООПЕРАЦІЯ ЕКСПЕРТІВ У МЕЖАХ ПРОТОКОЛУ ДІЙ З ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ КАТАСТРОФ ІНТЕРПОЛУ	242
Одерій Олексій, Одерій Максим ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ПОШУКУ ТА ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ).....	247
Панкєєва Юлія ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	252
Пєсцов Руслан АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА З КРИМІНАЛІСТИКИ	255
Пиріг Ігор ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	257
Полтавський Андрій, Нечеснюк Михайло ОКРЕМІ АЛГОРИТМИ РОБОТИ З МОБІЛЬНИМИ ПРИСТРОЯМИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА В ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ.....	261
Полтавський Андрій ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ОСІБ, ЗАТРИМАНИХ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕЗАКОННИМ ПЕРЕТИНОМ ЗОВНІШНЬОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	265
Прохорова Ганна НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ЗЛОЧИНЦЯ	269

Пташкін Роман ДОСЛІДЖЕННЯ LOG-ФАЙЛІВ LINUX-ПОДІБНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ	273
Пугач Іван СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ ТА АЛГОРИТМИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ ГІРНИЧОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	276
Пугаченко Ольга, Бандурко Дмитро, Пильникова Яна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	281
Пугаченко Ольга, Зоц Максим, Швиданенко Діна ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ.....	284
Пчеліна Оксана, Пчелін Віталій СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	289
Римар Ігор ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСУ FFMPEG ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЙЛІВ ФОРМАТУ «.DAV»	293
Романюк Богдан КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	296
Сендік Ігор, Одерій Олексій ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСГУМАЦІЇ ОСТАНКІВ.....	301
Сиротенко Наталя, Абросимова Валентина АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	306
Сіренко Віталій ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ ЗІ СЛІДАМИ ЗЛАМУ. СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	310
Сколота Катерина ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОКУМЕНТА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНИНИ ЙОГО ВИГОТОВЛЕННЯ.....	313
Сова Олексій АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ І ТРЕНІНГІВ	318
Солодовніков Ігор МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ФАЛЕРИСТИКИ, ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ПІДРОБКИ	321
Сушицька Наталія ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА У ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	325
Сушко Роман ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	330

Таран Владислав СУДОВА БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ, ЦИВІЛЬНОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	334
Тітова Тетяна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БОЕПРИПАСІВ ТА ЗБРОЇ ІНОЗЕМНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	339
Троценко Костянтин, Коваленко Антон, Колпаков Сергій ДОПОВНЕННЯ ДО МЕТОДИКИ З ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ СИТУАЦІЙ, У ЯКИХ ВОДІЇ ВИКОНАЛИ МАНЕВР	342
Тульвїнський Станіслав КІБЕРЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	345
Халявка Юлія, Тульвїнська Анна СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	348
Харіна Тетяна, Русанова Оксана ІНТЕГРАЦІЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ І КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ГІДНОСТІ, ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ	351
Церкуник Людмила АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	356
Ціник Анатолій ОГЛЯД НОВІТНІХ МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ПАПІЛЯРНОГО УЗОРУ	360
Чабанюк Одарка, Лобода Наталія ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ	365
Чаплинський Костянтин ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	370
Черниченко Ольга СУДОВА ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	373
Шаляпін Михайло ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ПОРУШЕНИХ ЗА ФАКТАМИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ	376
Шевченко Владислав СПОСОБИ ЗЛАМУ (ВІДМИКАННЯ) ПЕРЕШКОД І ЗАПІРНИХ ПРИСТРОЇВ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬСЯ В ПРОЦЕСІ ТРАСОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	379
Шепітько Валерій ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	382

Шепітько Михайло	
ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ	386
Шинкаренко Дмитро, Король Костянтин	
ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АЛФЕНТАНІЛУ	390
Юрчик Олександр	
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ, ЦИВІЛЬНОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	393
Юсупов Володимир	
СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	397
РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ.....	400

Шановні колеги!

Щиро радий вітати учасників всеукраїнської науково-практичної конференції за участі зарубіжних гостей!

Насамперед хочу висловити слова вдячності науковцям закладів вищої освіти, представникам державних спеціалізованих установ Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України, Державної прикордонної служби України, працівникам Національної поліції України, фахівцям Експертної служби МВС, які долучилися до сьогоднішнього заходу.

Маючи багаторічну історію, Експертна служба МВС уже багато років поспіль активно взаємодіє з провідними українськими науковцями, серед яких П. М. Баранов, А. І. Гордєєв, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, В. М. Чисніков, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов та ін. Завдяки їхньому сприянню та спільній роботі за рік, що минає, науковий доробок працівників Експертної служби МВС становить майже тисячу наукових, науково-методичних та інформаційних матеріалів за різними напрямками судової експертизи.

Водночас поглиблюється та розширюється співпраця Експертної служби МВС з науково-дослідними установами юстиції, охорони здоров'я, прикордонної служби щодо процесуального, нормативного й науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності.

Не припиняється плідна взаємодія експертів МВС із підрозділами Національної поліції України як під час розслідування кримінальних правопорушень, так і в межах взаємної участі в науково-практичних заходах, під час розроблення спільних наукових, довідкових та інформаційних матеріалів.

Експертна служба МВС в умовах війни продовжує й міжнародну співпрацю з експертними установами та криміналістичними лабораторіями країн Європи, насамперед у межах Європейської мережі судово-експертних установ, членом якої Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС є вже понад 20 років. За останні роки особливо плідна взаємодія триває з підрозділами Німеччини, Польщі, Нідерландів, Молдови тощо.

Загалом упродовж поточного року ефективна співпраця з науковцями і практиками освітніх закладів і спеціалізованих установ суттєво поглибилася та розширилася в межах укладених договорів, угод, меморандумів про взаєморозуміння, співробітництво й обмін інформацією.

Актуальні питання сучасного стану та перспектив розвитку криміналістики та судової експертизи завжди потребували особливої уваги, а в умовах воєнного стану вимагають якісного й оперативного розв'язання проблем, пов'язаних із техніко-криміналістичним забезпеченням протидії кримінальній протиправності, організацією роботи та взаємодією установ і підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень, а також матеріально-технічними,

процесуальними, нормативними, науково-методичними, освітніми й іншими аспектами судово-експертної діяльності.

За роки війни Експертна служба МВС зробила вагомі кроки для розв'язання актуальних проблем і викликів, пов'язаних із розширенням спектра експертних досліджень, автоматизацією експертної діяльності, забезпеченням опанування і подальшим розвитком новітніх експертних методик і технологій, зміцненням матеріально-технічної бази, упровадженням сучасних апаратних комплексів, поглибленням міжнародного співробітництва тощо.

Наразі в Експертній службі МВС опановано понад 80 видів експертних досліджень, за якими щороку проводиться майже 300 тисяч експертних проваджень, переважна частина з них стосується фактів вчинення військових злочинів під час збройної агресії проти України.

Водночас із початку війни фахівці Експертної служби МВС виконали понад 100 тисяч молекулярно-генетичних досліджень з ідентифікації загиблих захисників України і цивільних громадян, майже 50 тисяч досліджень зброї та понад 20 тисяч вибухотехнічних і пожежно-технічних досліджень.

У системі інформаційного забезпечення кримінальних проваджень, зокрема пов'язаних із військовими злочинами, зростає значення автоматизованих баз даних завдяки потужним можливостям і ефективному використанню досягнень інформаційних, комп'ютерних, біометричних та інших технологій.

Незважаючи на важливі результати роботи та позитивні напрацювання Експертної служби МВС, однак вимоги воєнного часу потребують потужної концентрації зусиль науковців і фахівців судово-експертних та інших спеціалізованих установ України, ретельного вивчення і впровадження вітчизняного й міжнародного досвіду, комплексних підходів до розгляду та розв'язання актуальних проблем судово-експертної діяльності ХХІ століття.

Сподіваюся, що сьогоднішня зустріч стане потужною й ефективною платформою із залученням широкої спільноти для професійного діалогу та активних дискусій вчених і практиків, прискорить пошук шляхів розв'язання актуальних проблем криміналістики та судової експертизи в умовах сучасних викликів і випробувань, а також дасть поштовх для подальших науково-практичних розробок, досліджень, проєктів і нових зустрічей.

Попри складні реалії сьогодення бажаю всім учасникам заходу витримки, наснаги та єдності!

З повагою
директор Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України

Сергій КРИМЧУК

Аксьонов Василь,
директор Черкаського НДЕКЦ МВС
Кожевніков Валерій,
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

ВИКОРИСТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Важливість судової експертизи в розслідуванні злочинів визначається можливістю встановлення за допомогою експертного дослідження певних обставин справи.

Як зазначає М. Г. Щербаковський, судова експертиза дає змогу встановити елементи складу злочину, насамперед суб'єкта й об'єктивну сторону злочину через ідентифікацію особи за залишеними нею слідами, предмет злочинного зазіхання та обставини вчинення злочину: час, місце, спосіб, а в межах останнього – знаряддя злочину [1, с. 6–14]

Особливе місце серед наявних видів судових експертиз посідає трасологічна експертиза, оскільки трасологія як окрема галузь криміналістичної техніки досліджує механізм утворення слідів та особливості відображення об'єктів взаємодії з метою криміналістичної ідентифікації. І саме трасологічний аспект дослідження слідів злочину охоплює лише ті матеріальні сліди, які відображують ознаки будови слідоутворювального об'єкта [2, с. 141].

Серед основних завдань трасологічної експертизи виокремлюють такі: 1) ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; 2) діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; 3) ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо); 4) установлення фактів, що належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Важливою особливістю, яка впливає на результати проведеного трасологічного дослідження, є сукупність об'єктів, які необхідно надати експерту, зокрема: 1) слід з об'єктом-носієм, а за неможливості – копію сліду; 2) об'єкт, яким, можливо, був залишений слід; 3) за потреби – схеми та дані про місце, час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу [3].

Кваліфікуючи злочини проти власності, чинний КК України 2001 р. використовує тільки поняття «викрадення»: це «умисне протиправне заволодіння шляхом фізичного вилучення предметами матеріального світу, яким властивий рухомий стан, з будь-яких спонукань усупереч або поза волею потерпілої сторони»). Крадіжка належить до одного зі способів викрадень, а саме таємне викрадення (ст. 185 КК України). Специфічним способом вчинення викрадень є проникнення в житло, інше приміщення чи сховище. Під

проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання) [4].

Способи вчинення крадіжок зазвичай діляться на дві основні групи: ті, що не пов'язані з незаконним проникненням, і ті, що пов'язані з незаконним проникненням у житло, приміщення або інше сховище. Так само останні діляться на крадіжки з відкритим доступом (проникнення в приміщення з використанням вільного доступу через залишені відкритими двері чи вікна; проникнення під раніше вигаданим для потерпілих приводом; використання спільного проживання з потерпілими або встановлених довірливих стосунків із ними) та крадіжки зі зломом (проникнення через двері після вибивання (віджиму) дверей тілом, ногами, пристосованими знаряддями зламу іншими інструментами господарсько-побутового призначення, зламу замків чи запірних пристроїв різними способами, відкривання замків відмичками чи підбором ключів, проникнення через вікно чи балкон, відкривши чи вибивши скло, проникнення способом пролому стіни чи стелі [5, с. 154].

З'ясувавши, як впливає із виявленої слідової інформації, можливий спосіб проникнення після ретельно проведеного огляду місця події, слідчий має змогу за допомогою трасологічної експертизи отримати всю інформацію про трасологічні сліди, що утворилися внаслідок механічного впливу, до якого можуть належати сліди тиску, ковзання, тертя, розпилування, свердління тощо. Варто зазначити, що їх виявляють як окремо, так і разом з іншими слідами.

Отже, якщо відповідно до кримінально-процесуального законодавства джерелом доказів у кримінальному провадженні є висновок експерта, то в розслідуванні та розкритті цього виду злочинів трасологічна експертиза посідає одне з головних місць, досліджуючи саме матеріальні сліди-відображення [6, с. 290].

Слід зважати і на сліди дактилоскопічного походження, адже дактилоскопія – розділ трасології, що вивчає будову шкіряних візерунків на пальцях рук людини для використання їх слідів з метою ототожнення, а також реєстрації та розшуку злочинців. Завдяки дактилоскопічній експертизі можна виявити сліди рук, визначити механізм їх утворення, установити особливості будови руки особи, яка їх залишила, та фактично ідентифікувати особу за слідами її рук, які залишені на місці події [7, с. 126].

Салтевський М. В. стверджує, що матеріальні сліди злочину мають властивості інформативності, індивідуальності і сталості. Інформативність означає, що слід може містити три види інформації: 1) відтворювати зовнішню будову слідоутворювального об'єкта та відповідати на запитання «який цей об'єкт, що відображає, або його частина, яка контактує?»; 2) свідчити про механізм слідоутворення, тобто відповідати на запитання «як утворився слід?»; 3) інформувати про навички суб'єкта взаємодії, який використовує предмет як засіб, і відповідати на запитання «хто діяв та якими прийомами?». Індивідуальність слідів означає тотожність об'єкта із самим собою, свідчить про неповторність сукупності його властивостей та ознак. Об'єкти індивідуального виробництва завжди тотожні самі із собою. Предмети масового

виготовлення зазвичай схожі (однорідні), наприклад, гудзики, взуття на литій підшві, цвяхи, скріпки тощо. Такі об'єкти стають індивідуальними лише після їх експлуатації, коли вони набувають експлуатаційних ознак. Сталість слідів – це властивість об'єктів певний час зберігати свою зовнішню будову та внутрішню організацію. Період, протягом якого об'єкт зберігає свої ознаки та властивості, що дають змогу ототожнювати його, називають ідентифікаційним. Оскільки всі об'єкти матеріального світу змінюються, сталість необхідно тлумачити як відносну властивість, коли зміни, що настали, є такими, за яких річ ще залишається сама собою. Саме такі властивості і має встановити судовий експерт під час трасологічного дослідження наданих йому об'єктів [2, с. 142].

У випадках розслідування проваджень за фактом учинення неочевидного злочину, коли особа підозрюваного не встановлена, варто в стислі строки (у разі тяжких злочинів – протягом доби) направити вилучені об'єкти на судову експертизу. Це виправдано, оскільки під час огляду місця події можуть бути вилучені сліди рук, взуття, інші об'єкти та речові докази (кулі, гільзи, предмети одягу тощо), експертні дослідження яких із подальшим унесенням інформації до системи криміналістичної реєстрації дають можливість установити за «гарячими слідами» особу підозрюваного [8, с. 573].

Готуючи матеріали на експертизу, також варто акцентувати увагу на упакуванні всіх об'єктів. Наприклад, досліджувані об'єкти упаковують ще під час огляду місця події, і саме там необхідно вибрати такий вид пакування, щоб уберегти слід від пошкодження під час транспортування чи забезпечити збереження до направлення на експертизу. Поверхня предмета, на якому є сліди, наприклад, сліди рук, різні нашарування тощо, не має контактувати з матеріалом пакування. Порівняльні зразки також упаковують у матеріал такого виду, однак окремо від досліджуваних об'єктів.

Важливим для виконання поставлених завдань є формулювання питань експерту. Питання мають містити зазначення виду сліду, місця його виявлення, найменування предмета, яким згідно з припущенням утворено слід, місця вилучення цього предмета, а якщо питання ставлять стосовно певної особи, то має бути зазначено її прізвище, ім'я та по батькові (повністю).

Отже, слід зазначити, що успіх у розслідуванні справ про крадіжки, пов'язані з незаконним проникненням у житло, приміщення або інше сховище багато в чому залежить від трасологічних експертиз. Ефективність результатів експертиз залежить від повноти проведення огляду місця події за зазначеними фактами, збереження слідової інформації до її надходження на дослідження в експертні підрозділи.

Список використаних джерел

1. Щербаковський М. Г. Судова експертологія : навчальний посібник. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 192 с.
2. Салтевский М. В. Криминалистика в современном изложении юристов : учеб. и практ. пособие. Харьков : Рубикон, 1997. 430 с.
3. Про затвердження Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз [Електронний ресурс] : наказ

Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page?text>

4. Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». НАВС. Режим доступу: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_4.html

5. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монограф. / І. В. Пиріг, В. В. Самсонова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

6. Боднар А. В. Трасологічна експертиза під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2018. № 2 (107). С. 281–292.

7. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 704 с.

8. Аминев Ф. Г. О некоторых вопросах экспертно-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений / Ф. Г. Аминев // *Криміналістика XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.)*. Київ : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. С. 571–575.

Александренко Олена,

кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Можна сміливо стверджувати, що до сьогодні криміналісти ніколи не мали таких широких можливостей для пошуку, виявлення та дослідження доказів і криміналістично значущої інформації. Немає у світі іншої науки, яка подібно до криміналістики активно цікавилася б появою нових наукових-технічних засобів, методик, перспективами вдосконалення наявних і розробкою нових, а також пристосовувала сучасний науково-технічний потенціал для потреб правоохоронної практики, передусім для розкриття і розслідування злочинів.

Нові часи, події, що відбуваються у світі, ставлять нові завдання перед правоохоронними органами, значна частина яких безпосередньо стосується криміналістики, потребує застосування її методів і засобів. На сьогодні через вторгнення РФ до України зареєстровано тисячі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які містять порушення законів і звичаїв війни, планування, підготовку або розв'язання та ведення агресивної

війни, пропаганда війни тощо. Злочинів, про які раніше знали лише з Кримінального кодексу, підручників з історії, матеріалів зарубіжних ЗМІ тощо. Наразі все це є українськими реаліями. Зареєстровано також значну кількість злочинів проти основ національної безпеки: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державна зрада, диверсія та ін. Також відкрито кримінальні провадження за відповідними статтями проти міністрів, депутатів, військового командування, інших посадовців, керівників правоохоронних відомств і пропагандистів РФ. Кількість кримінальних проваджень постійно оновлюється, зазначену статистику можна відстежувати онлайн на сайті Офісу Генерального прокурора [1].

Агресія проти України наочно показала нагальні проблеми протидії воєнним злочинам, злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку: немає належної уваги до згаданої проблематики з боку відповідних державних урядових і правоохоронних органів, брак наукових досліджень і методичного забезпечення правоохоронної діяльності; немає достатньої практики із запобігання та розслідування згаданих злочинів; проблеми із кваліфікацією працівників на тлі частих реформувань правоохоронних органів; недостатнє криміналістичне забезпечення їх діяльності із розслідування таких злочинів та ін. Сучасні реалії існування української держави поставили на порядок денний потребу розв'язання цілої низки проблем, і не лише військового характеру, а й правових, організаційних та інших проблем, пов'язаних із потребою розслідування не лише злочинів, вчинених на територіях ведення бойових дій, під час бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, а й інших злочинів, які вчинялися раніше й далі вчиняються як на підконтрольних Україні, так і на тимчасово окупованих її територіях.

Питання вдосконалення криміналістичного, зокрема техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, активного використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як важливої складової ефективного виконання завдань останнього, завжди перебували в центрі уваги криміналістів, як науковців, так і практиків. Ще більшої вагомості вони набувають у час протистояння Україною агресії з боку РФ. Коли йдеться про розслідування воєнних злочинів, немає інших цілком схожих випадків, подібних до тих, що вчиняє агресор в Україні. Тут український досвід є унікальним, бо жодна з країн, де раніше вчинялися військові та злочини проти людяності (колишня Югославія, Руанда та ін.), не знала таких масштабів і різновидів злочинів. Важливу роль у збиранні слідів злочинів і створенні надійної та визнаної доказової бази для Міжнародного кримінального суду відіграє належне техніко-криміналістичне забезпечення, активне використання спеціальних знань і новітніх технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, оформлення отриманих доказів і результатів досліджень відповідно до вимог міжнародно визнаної доказової бази.

Серед науково-технічних / техніко-криміналістичних засобів вагомі переваги і перспективи належать тим, які спираються на сучасні інформаційні технології, дають змогу отримати та дослідити інформацію, що міститься в різноманітних цифрових пристроях. Цифровізація дедалі активніше завойовує

життєвий простір: упроваджується у виробництво в різних галузях економіки, стає основою для різноманітних наукових проєктів, її використовують широкі верстви населення, що надає широкі можливості для застосування зазначених технологій для розкриття та розслідування злочинів. Наприклад, для місцезнаходження особи в конкретний період часу (прив'язки її до місця злочину), установлення її подальших переміщень можуть використовуватися дані автомобільних транспондерів, кредитних карток, безконтактних чипів на перепустках співробітників офісів, відеокамери і турнікети в метрополітені, інформація з дорожніх камер відеоспостереження та камер відеонагляду в супермаркетах тощо.

Широкі можливості мають і наразі активно використовуються в інтересах правосуддя віртуальні технології. Наприклад, VR-технології (віртуальна реальність (Virtual Reality) – це створене комп'ютером тривимірне середовище, з яким може взаємодіяти людина, використовуючи спеціальний шолом чи окуляри, через свої відчуття (зір, слух, дотик тощо) [2, с. 318]. Найчастіше вони застосовуються в судово-експертній діяльності, зокрема в судовій медицині: методика створення 3D-моделей ушкоджень, слідів, травмувальних предметів для ідентифікації. З їх допомогою може провадитися портретна експертиза за метричними й описовими ознаками зовнішності. Метод «Vyrtopsy» (віртуальна аутопсія) дає змогу отримати необхідну інформацію про травми кісток і м'яких тканин, не вдаючись до механічного розтину тіла, а також отримати 3D зображення, щоб можна поглянути на подію у віртуальній реальності [3].

За певних обставин розслідування значні переваги має розроблений в Німеччині 2016 року метод VR-моделювання, який становить собою створення за документами (проєктами будівель, які були знищені, але збереглися в архівах) їх точних віртуальних образів [4]. За цим методом вдається відтворити місце й обставини злочину через багато років після його вчинення, навіть якщо цього місця вже не існує або воно з часом зазнало значних змін і суттєво відрізняється від того, яким було на момент вчинення злочину.

Хоча прикладів застосування останнього методу у вітчизняній правоохоронній практиці знайти не вдалося, справа, на наш погляд, полягає лише в часі. Як раніше зазначалося, з огляду на стан відкритої агресії РФ проти України і тривалий час тимчасової окупації частин території Донецької та Луганської областей і вчинені там окупантами воєнні злочини, знищення цивільної інфраструктури та населення для приховування слідів своїх злочинів (знищення майже усього м. Маріуполь та ін.), згаданий метод може стати чи не єдиним можливим способом відтворення подій [5]. Цей метод, з нашого погляду, є перспективним і для використання в розслідуванні інших злочинів, особливо пов'язаних із потребою відтворення (віртуально) та дослідження обстановки місця події, яке через плин часу зазнало суттєвих змін або взагалі перестало існувати; на яке неможливо потрапити за певних причин (через біологічне / хімічне зараження місця, тимчасово окуповану територію тощо) або яке неможливо відтворити в інший. Значні переваги має використання такого методу VR-моделювання для перевірки показань, даних, зокрема під час проведення слідчого експерименту для перевірки можливості особи бачити

щось або когось на певному місці і наскільки точно, чи не заважала огляду / обзору (і наскільки) наявність чогось, зважаючи на ландшафт, рельєф, рослинність. Або для перевірки показань особи, отриманих дистанційно (у режимі відеоконференції), чи за наявності лише її усного або письмового свідчення та неможливості проведення допиту та/або слідчого експерименту з зазначеною особою через її хворобу, смерть, відмову від спілкування зі слідчим / прокурором тощо. Надалі створення віртуальної моделі певного об'єкта може бути використане під час проведення судових експертиз для вирішення питань, які постали перед слідством після проведення згаданих слідчих (розшукових) дій. Значною перевагою цього методу, порівняно з фотофіксацією чи відеозйомкою, є також його наочність і можливість демонстрації в судовому засіданні «ефекту присутності» (на конкретному місці і в різних проєкціях). Питання полягає в докладному ознайомленні з зазначеним методом, його вивченні щодо можливого використання у вітчизняній практиці; надалі – у проведенні перемовин із партнерами щодо навчання цього методу, відповідної роботи щодо отримання обладнання / устаткування або розробки вітчизняного аналогу, у підготовці відповідного методичного забезпечення для практичних працівників.

Серед методів, які доволі давно використовуються в правоохоронній практиці зарубіжних країн, утім, є новими для вітчизняної практики, вирізняється метод «екологічного профілювання». Його використання під час розслідування воєнних злочинів (масових поховань у Сребрениці, 1995) дало змогу скласти «профіль навколишнього середовища» вихідного місця, де були взяті зразки, та використовувати його для зіставлення переміщених тіл із первісними братськими могилами. Це було частиною завершення ланцюжка доказів, надання доказів масштабу та організації первинних злочинів і подальших спроб приховати пов'язані з ними докази. Уважається, що це перший випадок, коли методи екологічного профілювання систематично використовувалися під час розслідування військових злочинів [6].

Значні переваги і можливості має використання різних видів безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які можуть, зокрема, успішно використовуватися під час огляду значних за розмірами місць події (місця влучання та вибуху артилерійського снаряду, ракети, авіабомби та ін.). Під час підготовки до огляду та під час його проведення доцільно використовувати аерозйомку за допомогою квадрокоптера типу Mavic (Mavic-3, Mavic-Pro), який має достатній зум, щоб із висоти та безпечної дистанції розглядіти найменші об'єкти на місцевості. Його використання дасть змогу зорієнтуватися в розмірах місця події, охопити й оглянути всі його ділянки, визначитися з порядком і послідовністю проведення огляду. Аерозйомка дає змогу встановити: характер і масштаби обстрілу та руйнувань, кількість і місця влучань, наявність і кількість снарядів, ракет, які не розірвалися, кількість і розміри воронок від обстрілу, наявність і розміри осередків загоряння від влучань, загалом – визначити територію, яку підлягатиме огляду. Застосування квадрокоптера може бути єдиною можливістю фіксації місця застосування зазначених засобів ураження на тимчасово окупованих територіях [7, с.7].

Через обмежений обсяг публікації не вдасться надалі розглянути види сучасних техніко-криміналістичних засобів та інноваційних методів (технологій), їх можливості і приклади використання на практиці. Наголосимо, що потрібно збирати відомості про передовий вітчизняний і закордонний досвід використання техніко-криміналістичних засобів, вивчати його щодо можливості використання в правоохоронній практиці, проводити відповідні дослідження потенціальних переваг сучасних науково-технічних засобів і технологій в інтересах правоохоронної діяльності, їх пристосування задля згаданої цілі, розробляти відповідне методичне забезпечення для використання на практиці. Воєнний стан в Україні не має ставати на заваді продовженню діяльності щодо вдосконалення криміналістичного забезпечення протидії злочинності. Навпаки, він має спонукати до пришвидшення темпів зазначеної діяльності, позаяк злочини вчиняються далі, їх потрібно розкривати та розслідувати. Наразі зазначають про значну увагу і допомогу зарубіжних партнерів, зокрема в правоохоронній діяльності: проведення семінарів і конференцій, навчальних заходів для ознайомлення зі світовою практикою розслідування не лише воєнних злочинів, застосування в розслідуванні передових криміналістичних засобів і методів. Слід перевести теоретичні знання щодо перспектив використання розглянутих та інших інноваційних методів і технологій зі сторінок наукових повідомлень і статей у практичну площину. Необхідну організаційну, науково-дослідну, методичну роботу з розглянутих питань варто розпочинати вже зараз.

Список використаних джерел

1. Які кримінальні провадження розслідуються українськими правоохоронцями щодо воєнних злочинів Росії? URL: <https://warcrimes.gov.ua/all-crimes.html> (дата звернення 14.10.2024).
2. Матюшкова Т. П. Технології віртуальної та доповненої реальності у криміналістиці: переваги запровадження в навчальний процес. *Шлях успіху і перспективи розвитку* (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 318–320.
3. Александренко О. В. Ще раз до питання про інновації в криміналістиці та судовій експертизі: проблеми та шляхи вирішення. Інновації в криміналістиці та судовій експертизі : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 81–82.
4. Віртуальний Освенцім допомагає судити нацистів. URL: <http://patrioty.org.ua/blogs/virtualnyi-osventsim-dopomahaie-sudyty-natsystiv-142883.html> (дата звернення 27.07.2024).
5. Александренко О. В., Охріменко С. С. Інноваційні інформаційні технології в криміналістиці та судовій експертизі: перспективи, напрями, проблеми використання. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірн. матер. засідання № 6 постійно діючої Міжн. наук.-практ. конференція (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 422.

6. Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. Forensic science international. 2006. No 163.3. P. 204–210. / DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.025.

7. Александренко О. В., Женунтій В. І. Особливості проведення огляду місця застосування ракетної та артилерійської зброї. *Проблемні питання та особливості проведення судових вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної та артилерійської зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії*. Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 17.10.2024). Київ : Ліра-К, 2024. С. 5–9.

Алексейчук Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділення з
науково-методичної роботи та
післядипломної освіти Київського
відділення Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»,
м. Київ, Україна

СТРОКИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Одним із важливих критеріїв якості проведення судових експертиз є дотримання строків їх проведення, від яких залежать загальні строки судового провадження, досудового розслідування, своєчасність захисту порушених прав і свобод громадян, захисту їх інтересів та інтересів держави.

На сьогодні ані в Законі України «Про судову експертизу», ані в процесуальних галузевих кодексах досі не врегульовані строки проведення судових експертиз, тоді як процесуальним строкам у різних видах проваджень та порядку їх обчислення приділено достатню увагу в процесуальному законодавстві.

Відомчі інструкції з питань організації проведення судових експертиз, якими керуються судові експерти системи державних спеціалізованих установ, підпорядкованих Міністерству юстиції України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству охорони здоров'я України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, а також експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (приватні судові експерти), по-різному врегульовують питання строків проведення судових експертиз, що не сприяє єдиній практиці в цьому питанні, призводить до експертних помилок і порушень.

Зокрема, залежно від відомчої належності та виду експертних установ різняться не лише граничні строки проведення експертиз, а й підстави їх

диференціації (відповідно до складності експертних завдань / кількості (а в деяких випадках – також характеру) об’єктів дослідження / кількості поставлених питань / кількості застосованих методів дослідження / місця і характеру проведення дослідження тощо), а також інші строки, пов’язані з проведенням експертизи (попереднього розгляду матеріалів, направлення і розгляду клопотань експерта, усунення недоліків в оформленні наданих на дослідження матеріалів, організації експертиз із залученням представників декількох установ, оплати експертизи, складання тексту висновку, повернення об’єктів тощо) [1–5].

Через розбіжності врегулювання окресленого питання в різних підзаконних нормативно-правових актах, відмінності в деталізації самого поняття «строків проведення судових експертиз» очевидною потребою чіткої визначеності та уніфікації таких строків Указом Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» [6] звернуто увагу на потребу регламентації в Законі *граничних строків* проведення судових експертиз та надано відповідне доручення Кабінету Міністрів України, на виконання якого Міністерство юстиції України 2021 року підготувало законопроект «Про судово-експертну діяльність», у якому відображені зазначені питання. Кабінет Міністрів України цей проект подав до Верховної Ради України на розгляд (zareєстрований за № 6284 від 05.11.2021) [7], але й досі він, на жаль, не ухвалений.

Аналіз скарг, які надходять на дії судових експертів до Міністерства юстиції України, та практика їх розгляду дисциплінарною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії, що діє при цьому Міністерстві, виявляє непоодинокі випадки надмірного необґрунтованого затягування судовими експертами строків проведення експертиз. Простежувалися випадки проведення експертиз приватними судовими експертами (зокрема, у справах про стягнення несплачених сум податкових зобов’язань, у спорах щодо прав на нерухоме майно тощо) понад 3–5 років без наведення поважних причин ненадання висновку вчасно.

Особливо гостро питання строків проведення судових експертиз постає сьогодні, в умовах військової агресії РФ, що пов’язано із суттєвим збільшенням експертного навантаження, високою запитаністю проведення судових експертиз щодо визначення збитків, ідентифікації загиблих, установлення ознак кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, воєнних і насильницьких злочинів тощо. У сукупності з енергетичними проблемами в державі та щоденними безпековими загрозами умови діяльності судових експертів є вкрай складними, що додатково супроводжується зменшенням досвідченого кадрового потенціалу експертної галузі загалом. Намагання судових експертів пришвидшити проведення експертиз унаслідок понаднормової роботи не завжди сприяє їх якості, зокрема, призводить до упущень в організації проведення експертиз, несвоєчасності надсилання різних клопотань та неналежного контролю за їх виконанням замовниками експертиз.

Як впливає з аналізу нормативно-правових актів і теоретичних положень судової експертології, поняття «строків проведення судових експертиз»

розглядається не лише в буквальному сенсі як час, протягом якого триває проведення експертизи з моменту надходження звернення від її замовника (слідчого, суду, адвоката, фізичної чи юридичної особи та ін.) до моменту завершення складання висновку експерта (або повідомлення про неможливість надання висновку), а охоплює й інші організаційні дії судового експерта, замовника експертизи, керівника та служби діловодства експертної установи, підприємств поштового зв'язку, вчинення яких потребує часу.

Зокрема, строк проведення судової експертизи містить:

1) *строк*, який передбачений деякими відомчими нормативно-правовими актами для попереднього вивчення експертом отриманого замовлення (постанови, ухвали, звернення) та наданих матеріалів. У разі неправильного визначення замовником виду експертизи, неправильного формулювання питання або ненадання необхідних об'єктів чи матеріалів експерт протягом цього строку має відреагувати, надіславши повідомлення або клопотання відповідного змісту;

2) *строк*, протягом якого замовником експертизи має бути надано відповідь на клопотання судового експерта (по суті, строк, протягом якого судовий експерт має право зупинити або не розпочинати проведення дослідження, а в разі завершення цього строку – має вчинити передбачені законодавством дії (приступити до проведення експертизи / надіслати повідомлення про неможливість проведення судової експертизи у зв'язку з ненаданням необхідних матеріалів / скласти повідомлення про неможливість надання висновку / у разі можливості – надати висновок з тих питань, відповідь на які може бути надана в межах наявних матеріалів і документів. Такі строки можуть відрізнятися залежно від змісту клопотання (про погодження строків / надання додаткових матеріалів / надання можливості проведення огляду об'єкта за місцезнаходженням та ін.) і відомчої підпорядкованості експертної установи, у якій працює судовий експерт. Цей строк не зараховується в загальний строк проведення судової експертизи;

3) *строк*, який надається замовникові експертизи на усунення недоліків, пов'язаних з оформленням наданих на дослідження матеріалів, які унеможливають організацію проведення експертизи, а наслідками неусунення таких недоліків є повернення матеріалів замовнику без виконання;

4) *строк*, який відведений на те, щоб всі члени комісії з кількості декількох експертних установ приступили до проведення комплексної експертизи (стосується випадків проведення відповідного виду експертизи);

5) *строк*, який надається замовнику експертизи на оплату експертизи (у разі, якщо експертиза проводиться на платній основі);

6) *загальний строк проведення експертизи* (у деяких відомчих інструкціях загальні строки диференціюються залежно від виду, категорії експертизи (її характеру й складності), кількості об'єктів дослідження, кількості поставлених питань та використаних методів дослідження, загальної завантаженості експерта).

Інструкції з діловодства в експертних установах, органах досудового розслідування, судах, підприємствах, установах, організаціях передбачають

порядок отримання / відправлення, реєстрації, розгляду кореспонденції, алгоритм розподілу виконавців і погодження документів, що може в деяких випадках порушувати перебіг строків, розпланованих судовим експертом. Строки вчинення дій з діловодства інколи можуть мати ситуаційний характер (наприклад, великий обсяг кореспонденції, або відповідальна особа відсутня, а розпорядчий акт щодо виконавця її обов'язків прийнятий не одразу). Щодо поштового відправлення кореспонденції – не завжди можливо відстежити відправлення, залежно від його категорії.

Найпоширенішими на практиці проблемними питаннями щодо строків проведення судових експертиз є:

□ *неналежна підготовка замовника експертизи до її проведення* (неподання необхідних об'єктів дослідження та матеріалів, неналежна якість наданих матеріалів і об'єктів, направлення неупорядкованих та попередньо не відібраних матеріалів, неправильне визначення виду експертизи, некоректне формулювання експертного завдання та змісту запитань, неправильне зазначення поштової адреси та інших контактних даних), що призводить до витрат часу експерта на розбір та ретельний аналіз наданих масивів інформації, з'ясування тих відомостей, яких бракує, підготовку і спрямування часто непоодиноких клопотань (про надання додаткових матеріалів, про уточнення виду експертизи, змісту поставлених питань, узгодження часу виїзду експерта на місце для проведення огляду об'єкта дослідження, погодження строків проведення судових експертиз), а також інколи взагалі унеможливорює доставлення клопотань замовнику експертизи;

неналежне реагування замовника експертизи на клопотання експерта: несвоєчасне отримання або неотримання клопотання, тривалість виконання клопотання (яка може бути обумовлена об'єктивними причинами, зокрема тривалою процедурою оформлення потрібної документації, ускладненням або неможливістю отримання порівняльних об'єктів і матеріалів тощо), часткове або неточне виконання клопотання, ігнорування клопотання, зокрема й умисне ненадання запитуваних об'єктів, матеріалів, інформації, або зволікання в їх наданні, ненадання відповіді щодо погодження уточненого виду експертизи та/або формулювання поставлених на вирішення питань, строку проведення експертизи, незабезпечення доступу до об'єкта дослідження;

неможливість замовника отримати клопотання (перебування в лікарні, на службі у ЗСУ, на окупованій території, у полоні, унеможливлення комунікації з інших причин, несвоєчасна відправка або невідправка кореспонденції службою діловодства експертної установи, працівником підприємства поштового зв'язку, втрата поштового відправлення);

наявність проміжного суб'єкта між експертом і безпосереднім виконавцем клопотання. Зокрема, якщо експертиза призначена ухвалою суду – розгляд клопотання судом може бути віддалений у зв'язку з перебуванням судді у відпустці, на лікарняному, заміною судді у зв'язку зі звільненням, тривалістю в розподілі справ судді, який звільнився (наприклад, у разі недоукомплектованості штату), ухвала за результатами розгляду клопотання може бути надіслана сторонам справи із запізненням, сторона, на яку покладено

обов'язок виконання клопотання, може бути не зареєстрованою в системі «Електронний суд»;

недоставлення поштового відправлення від замовника до експертної установи (некоректна адреса, втрата тощо);

неповнота відомостей, наданих замовником, яка з'ясувалася в подальшому перебігу експертного дослідження (після проведення огляду, отримання додаткових матеріалів, уточнення змісту поставлених питань замовником);

перенесення дати проведення огляду об'єкта на місці з об'єктивних причин (немає доступу, перешкоджання в проведенні огляду тощо);

несвоєчасність оплати експертизи, якщо її проведення є платним, або оплата не в повному обсязі.

На доповнення до зазначених проблем є правова невизначеність (зокрема, щодо змісту використаних у законодавстві понять). Наприклад:

Чим виміряти ступінь складності експертиз?

Чи потребує підтвердження фактичне навантаження експерта, якщо так, то яким документом?

Чи потрібно експертові мати доказ отримання / або неотримання адресатом його клопотання, щоб після завершення строку, відведеного на розгляд клопотання, вчинити юридично значущі дії (повернути матеріали тощо)?

Які строки відповіді та наслідки відсутності відповіді на клопотання щодо уточнення змісту поставлених на вирішення питань?

Якщо експертиза проводиться на підставі договору, укладеного за зверненням фізичної чи юридичної особи, чи можуть сторони договору визначати особливості щодо строків проведення судової експертизи (грунтуючись на загальних правових засадах цивільного права), які відрізняються від загальних норм відомчої інструкції?

Викладене підтверджує потребу врегулювання в профільному Законі строків проведення судових експертиз, уніфікації їх видів, критеріїв, правил визначення та порядку розрахунку, зважаючи на проблемні ситуації, які складаються на практиці.

Список використаних джерел

1. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення 29.09.2024).

2. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення 29.09.2024).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 29.09.2024).

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: наказ Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення 29.09.2024).

5. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення 29.09.2024).

6. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення 29.09.2024).

7. Про судово-експертну діяльність: законопроект від 05.11.2021 № 6284. Законопроекти: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28242> (дата звернення 29.09.2024).

Антонюк Поліна,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ПРИРОДА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ

Установлюючи види судочинства (залежно від сфери суспільних відносин, у яких виникають соціальні конфлікти), законодавець визначає процесуальну форму судочинства, закріплюючи в такий спосіб у нормах відповідного процесуального законодавства порядок дій учасників процесу:

конституційного судочинства – у Конституції України, Законі України «Про Конституційний Суд України» та Регламенті Конституційного Суду України;

кримінального судочинства – у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [1];

цивільного судочинства – у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) [2];

господарського судочинства – у Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України) [3];

адміністративного судочинства – у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [4].

Визначаючи загальні засади та порядок кримінального, цивільного, господарського та адміністративного судочинства, законодавець також

установлює засоби доказування для кожного виду судочинства. Аналіз таких визначених законом засобів демонструє, що для всіх видів судочинства висновки експертів є засобами доказування та містять докази – дані про обставини, які мають значення для справи та підлягають доказуванню [1, ст. 84; 2, ст. 76; 3, ст. 73; 4, ст. 72].

Відповідно до принципів правосуддя в Україні під час судочинства жодний доказ, незалежно від процесуального засобу, яким він отриманий, не має заздалегідь встановленої сили, а оцінюється судом у сукупності з іншими доказами.

Тому, на наше переконання, усім учасникам судочинства і насамперед самим експертам надзвичайно важливо правильно розуміти природу висновку експерта як джерела доказів (фактичних даних, що мають значення для справи), щоб також об'єктивно та повно оцінити факти, викладені в ньому, у сукупності з іншими доказами.

Провівши аналіз наукової літератури, Щербаковський М. Г. зазначає, що «висновок експерта як джерело доказів являє собою єдність фактичних даних (умовиводів експерта) і форми їх вираження (висновок як процесуальний акт) [5, с. 354–355].

Варто зазначити, що аналогічного погляду дотримується і законодавець. Це простежується у визначених ним вимогах до форми та змісту висновку експерта в різних видах судочинства.

У ст. 101 КПК України закріплено, що «висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку» [1].

Щодо змісту висновку експерта в ст. 102 КПК України наведено, що «у висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;
- 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;
- 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків» [1].

У ст. 98 ГПК України прописано, що «висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством. Висновок експерта викладається у письмовій формі і приєднується до справи. У висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (прізвище, ім'я, по батькові, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. У висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом, також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків» [3].

Аналогічне розуміння висновку експерта та вимог до нього як до процесуального акта наводяться в ст. 102 ЦПК України [2] та ст. 101 КАС України [4].

Отже, цілком очевидні вимоги не лише щодо письмової форми висновку експерта, а й щодо суб'єкта його надання – експерта, а також процедури надання висновку – у порядку, визначеному законодавством (проведення експертизи або залучення експерта учасниками судочинства – *прим. автора*). Додаткові вимоги щодо суб'єкта надання висновку експерта – судового експерта закріплені також у Законі України «Про судову експертизу» [6].

Важливим є усвідомлення, що особливістю фактичних даних, які містяться у висновках експертів, є те, що такі докази отримані не безпосередньо суб'єктом доказування (або учасником судочинства), а, так би мовити, опосередковано, через іншу особу – судового експерта. Судовий експерт, отримавши об'єкти дослідження в установленому законодавством порядку, здійснив їх дослідження в межах проведення експертизи (для вирішення поставлених перед ним питань) і надав замовнику відповідь у вигляді висновку експерта, який відповідає формальним вимогам процесуального законодавства того виду судочинства, у межах якого проводилася експертиза.

Тож ініціатор проведення експертизи отримав показання судового експерта щодо ознак і властивостей об'єктів дослідження, які він виклав у письмовій формі – певному процесуальному акті, що називається «висновок експерта». Під час проведення експертизи для відповіді на поставлені питання, застосовуючи галузеві знання, науково-технічних засоби та методи, експертові стали доступні для пізнання та сприйняття певні фактичні дані про об'єкти дослідження. Сприйняті фактичні дані експерт виклав у письмовій формі, забезпечивши в такий спосіб доступність їх для пізнання іншим зацікавленим особам. Фактичні дані експерт викладав не в довільній формі, а відповідно до процедури та вимог, закріплених у процесуальному законодавстві того виду судочинства, у межах якого проводилася експертиза.

Тобто аналізуючи природу висновку експерта, важливо, на наш погляд, усвідомлювати, що висновок експерта становить собою показання експерта, викладені ним у формалізованому вигляді в письмовій формі.

Водночас наголошуємо, забезпечивши належні (на думку законодавця, – прим. автора) гарантії законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження під час здійснення судово-експертної діяльності в Україні [6], висновок експерта в усіх видах судочинства розглядається як джерело прямих доказів і оцінюється судом безпосередньо. Лише в разі потреби роз'яснення чи доповнення зробленого висновку експерт може бути допитаний у суді у визначеному відповідним процесуальним законодавством порядку.

Позаяк об'єктивно неможливо в нормах відповідних процесуальних кодексів перелічити всі вимоги до змісту показань експерта, що викладаються у висновку експерта (зважаючи на множинність судових експертиз, у проведенні яких виникає потреба), законодавець окреслив такі вимоги конструкцією «докладний опис проведених експертом досліджень» і назвав необхідні реквізити процесуального акта. Також наголосив на можливості встановлення законодавством інших вимог до висновків експертів.

Слід зауважити, що такі вимоги додатково закріплені в підзаконних нормативно-правових актах, як то: наказі Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [7] або наказі Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [8] тощо.

Однак не завжди самі судові експерти не лише дотримуються таких додаткових вимог, а й правильно сприймають природу висновку експерта – джерела доказів, який має не лише відповідати формальним вимогам відповідного процесуального законодавства (тобто виступати належним процесуальним актом), а також містити докладний опис проведених досліджень і їх результатів (власне показань експерта) щодо фактичних даних, які стали доступні експертові для сприйняття та пізнання під час проведення експертизи.

Тож нерідко й експерт під час оформлення висновку експерта обмежується лише загальним описом технології дослідження об'єктів, проміжними висновками та відповідями на поставлені запитання. Водночас у складеному висновку експерта не відображаються такі важливі аспекти як, скажімо, у який конкретно день проводилося дослідження чи окремі його стадії; у якій послідовності оцінювалися виявлені ознаки і властивості; чи виникали сумніви і в якому ступені під час оцінювання певних ознак і властивостей; чи були перерви за часом застосування методів дослідження і якої протяжності були часові перерви; у яких умовах зберігалися об'єкти під час проведення всієї експертизи; чи консультувався експерт із колегами під час проведення експертизи; які умови навколишнього природного середовища чи приміщення, де проводилися дослідження; детальний хронометраж усієї експертизи тощо.

Для переконливості важливості зазначених аспектів і потреби відображення їх у висновку експерта, як приклад, хочемо звернутися до кримінального судочинства України. Адже згідно зі структурою КПК України проведення експертизи є не просто процесуальною дією, а власне, слідчою розшуковою дією [1, ст. 245], і, як належить, порядок її проведення та оформлення результатів має узгоджуватися з відповідними нормами КПК України – ст. 223, 103–107 [1]. А лише дотримання визначеного законодавством порядку збирання доказів забезпечує їх належність і допустимість.

Отже, вважаємо, що детальніше та докладніше експерт викладе перебіг і результати проведеного дослідження у формалізованому процесуальному акті – висновку експерта, то менша ймовірність виникнення потреби в суду в отриманні роз'яснень чи доповнень його висновку та, відповідно, виклику експерта для допиту в суд, а також проведення повторної експертизи.

На нашу переконливу думку, правильне розуміння самими судовими експертами природи висновку експерта як джерела доказів під час судочинства, а саме, як пояснення експерта щодо ознак і властивостей об'єктів дослідження, які стали доступні йому під час проведення експертизи, викладені ним у письмовій формі з дотриманням порядку, визначеного законодавством, – забезпечить відповідальний підхід експерта до забезпечення вимоги щодо «докладного опису проведених експертом досліджень», повноту та об'єктивність висновку експерта, а також доступність для пізнання результатів експертизи іншими учасниками судочинства. А організація реалізації такого підходу на рівні суб'єктів судово-експертної діяльності, безсумнівно, сприятиме підвищенню ефективності забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
7. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Бабкіна Олена,

доктор медичних наук, професор,
завідувач організаційно-методичного
відділу Київського міського
клінічного бюро судово-медичної
експертизи, м. Київ професор
кафедри патофізіології
Національного медичного
університету імені О. О. Богомольця,
м. Київ

Юрченко Марина,

лікар судово-медичний експерт
відділення судово-медичної
ідентифікації Київського міського
клінічного бюро судово-медичної
експертизи, м. Київ

АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

На сьогодні в умовах воєнного стану в Україні професійна діяльність судових експертів провадиться під впливом додаткових психологічних, правових і соціальних чинників: зростання навантаження через великий обсяг досліджень та експертиз, напруженість, підвищена відповідальність за правильність і обґрунтованість висновків тощо. Усі ці чинники можуть обумовлювати виникнення в судових експертів, як і в працівників інших силових структур, професійних стресів, втоми, станів емоційного напруження, фізичного та психічного виснаження, синдрому професійного вигорання [2–4].

Метою є узагальнення рекомендацій із виявлення та попередження професійного вигорання судових експертів.

Обговорення. Судові експерти відіграють одну з вирішальних ролей у фіксації злочинів у період воєнних дій. Тому питання щодо їх професійного вигорання сьогодні набуває великої значущості та потребує додаткової уваги через підвищене психологічне та фізичне навантаження на експерта, що має наслідки для їхнього психічного стану та здоров'я загалом.

Відповідно до статті 10 «Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань». Крім великого навантаження, судові експерти мають обов'язки: «1) провести повне

дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі», а також обов'язки, передбачені процесуальним законодавством (ст. 12), можуть бути притягнуті до відповідальності: «Судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності» та повинні регулярно підвищувати свій професійний рівень, проходити атестацію, після якої залежно від спеціалізації їм присвоюється кваліфікація судового експерта із правом проведення певного виду експертизи [1], що відіграє додатковий вплив на їхній психологічний стан і може призвести до професійного вигорання.

Синдром професійного вигорання – це складний психофізіологічний феномен, який супроводжується інтелектуальним і фізичним виснаженням, пов'язаним зі значним емоційним навантаженням на роботі. У 2019 році ВООЗ внесла синдром професійного вигорання до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ). У МКХ-11 є детальний опис симптомів вигорання: відчуття фізичного виснаження, занепад продуктивності та мотивації, негатив і цинізм до професійних обов'язків, загальне зниження працездатності. Якщо симптоми професійного вигорання не минають тривалий період чи декілька з них проявляються одночасно – це вже діагноз: «синдром професійного вигорання», який може встановити тільки лікар.

Серед найпоширеніших причин, що призводять до професійного вигорання, можна виокремити такі: 1) особистісні: низька професійна мотивація, особистісні конфлікти, замкнутість, некоммунікбельність, емоційна нестійкість; 2) рольові: незадоволеність власними професійними досягненнями, кар'єрні амбіції, завищена професійна самооцінка, конфлікти в професійній діяльності, брак навичок ефективного спілкування; 3) організаційні: монотонна щоденна робота, брак можливостей для професійної творчості, саморозвитку, соціальна незахищеність, обмеженість перспективи кар'єрного зростання, немає нагород, подяк, матеріального стимулювання тощо. Наведене може призвести до швидкого виснаження психологічних і фізичних ресурсів і, як наслідок, до професійного вигорання.

Для підтвердження / спростування наявності / відсутності професійного вигорання в судових експертів, наводимо основні прояви синдрому вигорання, що допоможе експертові провести самодіагностику:

втрата здатності бачити позитивні результати своєї роботи, розчарування в досягнених результатах або в роботі загалом;

поява на тлі успішної професійної діяльності стійкого відчуття, що експерт займається не своєю справою, не дістає насолоди від роботи, зниження гордості за свою роботу та втрата себе і своїх цілей як експерта;

погіршення працездатності, велика кількість помилок, немає позитивних відгуків за виконану роботу;

погіршення уваги / концентрації, неможливість зосередитися на справі;

неможливість знайти творчі рішення професійних завдань;
байдужість до роботи, зникнення гостроти емоцій і переживань;
байдужість до всього оточення;

відчуття хронічної втоми, навіть після відпочинку, вихідних або відпустки;
нестача сил та енергії;

внутрішня напруженість, замкнутість, нерішучість, низька здатність до самоконтролю та емоційна лабільність;

постійна дратівливість, конфліктність;

соматичні прояви: зниження / збільшення апетиту, порушення сну, тощо;

вживання алкоголю / наркотичних засобів;

припинення піклування про себе, свій зовнішній вигляд тощо;

продовження виконання роботи на «зношування»;

брак соціальних, особистих контактів поза роботою.

Важливим аспектом є те, що професійне вигорання розвивається поступово і часто має кілька етапів. Наприклад, перший етап – експертові не подобається все, що оточує його на роботі; другий етап – знецінювання своїх досягнень, професіоналізму, кваліфікації тощо; третій етап – деперсоналізації, коли експерт втрачає почуття особистості на роботі, так званий «робот, автомат». На ранніх етапах можна спробувати допомогти собі самостійно: розподілити свої обов'язки з колегами або підлеглими, навчитися не виходити за межі своєї компетентності та не перебирати на себе обов'язки інших, навчитися частіше говорити «ні», замислитися над піклуванням про себе, тобто просто спробувати зупинитися та обміркувати ситуацію, що склалася. Також можна звернутися за допомогою до фахівця.

Загальні рекомендації з попередження професійного вигорання:

визнайте, що у вас є ознаки професійного вигорання (*перелічені*);

зменште навантаження, оцініть обсяг завдань і можливість делегування;

позитивно ставтеся до себе і власних професійних досягнень; якщо ваша праця недостатньо високооплачувана, шукайте мотивацію – ваша праця найважливіша і приносить користь іншим людям тощо;

починайте з найскладніших завдань; чітко усвідомлюйте, що цікаві професійні завдання виконуються швидше й якісніше;

визнайте свої особисті кордони і зважте на той факт, що ви не можете зробити все; навчіться говорити «ні», якщо це виходить за межі вашою компетенції та обов'язків;

навчіться встановлювати межі, не відповідати на звернення в неробочий час (*якщо ситуація не потребує ургентного втручання*);

регулярно робити паузи в роботі, дотримуйтеся режиму – праця / відпочинок;

оцінюйте події вашої професійної діяльності переважно з позицій логіки, а не емоцій;

будьте уважними до себе, дбайте про себе, не ігноруйте явну втому і захворювання, знаходьте час на відпочинок;

нагороджуйте себе, візьміть додатковий вихідний, відпустку, прогуляйтеся містом / зробіть подорож у інше місце (перемикання / перезавантаження від професійної діяльності);

налагодьте свій режим, нормалізуйте сон, раціон, заняття фізичними вправами або улюбленою справою;

зберігайте інформаційну безпеку (зменшіть кількість інтернет-ресурсів, каналів, негативних новин);

зверніться по допомогу до фахівця / психіатра / психотерапевта, за емоційною підтримкою до сім'ї / друзів / колег;

не шукайте в своїй професійній діяльності ваших особистих / сімейних проблем;

якщо ситуація не покращується, ви відчуваєте виснаження регулярно, варто подумати про зміну роботи.

Варто додати, що простим, але дієвим рішенням для профілактики професійного вигорання може бути створення простору в колективі для висловлювання невдоволення, скарг на роботу або стосунки, отримання конструктивного зворотного зв'язку (важливо: обговорюється ситуація / емоції, а не особистість). Наприклад, можна створити окремий чат, де працівники можуть писати про свої переживання і розраховувати на підтримку колег. Також можна проводити групові / індивідуальні зустрічі раз / два на тиждень, де можна висловитися з приводу переживань, розповісти одне одному про те, що відбувається не так, що не вийшло, отримати / поділитися підтримкою. Вельми доцільно проводити навчання судових експертів на тренінгах із стрес-менеджменту та профілактики професійного вигорання.

Висновки. Синдром професійного вигорання є нормальним явищем, що супроводжує психологічні кризи професійного розвитку судового експерта. Досягнення високого рівня професіоналізму може викликати переживання щодо рутинності своєї роботи, неможливості знайти в ній щось нове й цікаве, розчарування в перспективах подальшого професійного зростання. Утім, бажано знати ознаки професійного вигорання та своєчасно вдаватися до заходів щодо його запобігання, розробити комплексну програму з попередження професійного вигорання судових експертів і напрацювати адекватні механізми із психологічного захисту судових експертів задля збереження психічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України (зі змінами, унесеними згідно із законами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Гачак-Величко Л. А. Особливості професійного вигорання військовослужбовців: психологічний аспект. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 3. С. 35–41.
3. Пономаренко Я. С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. Харків : ХНУВС, 2022. С. 95–98.

4. Расторгуєва Н. О. Особливості попередження емоційного вигорання поліцейських у воєнний період. *Юридичний бюлетень*. Вип. 28. 2023. С. 180–188. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.25>

Баранов Петро,

доктор геологічних наук, професор,
старший судовий експерт
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Сливна Олена,

кандидат геологічних наук,
судовий експерт Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

Кортаєв Володимир,

кандидат юридичних наук, доцент,
директор Дніпропетровського НДЕКЦ
МВС

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБІВ З БУРШТИНУ (НА ПРИКЛАДІ НАМИСТА «КУЛІ»)

Експертиза виробів із бурштину сьогодні є однією з найактуальніших проблем в експертній спільноті України, оскільки бурштин – єдиний дорогоцінний камінь, який видобувається на території України і широко представлений на світовому ринку.

Результати наших досліджень і детальний аналіз ринку бурштину засвідчили, що за сучасних умов, незважаючи на великий інтерес до цього товару, він залишається складно влаштованим і не збалансованим. Ринок демонструє суперечливу інформацію про вартість виробів, оскільки надбавки до їх вартості часом становлять 200 %, 300 %, а часом і 400 %.

Сьогодні основним джерелом визначення вартості виробів із бурштину слугують дані мережі «Інтернет», які здебільшого суперечливі, та прейскуранти, розроблені ДГЦУ, які через низку недоробок не дають повної інформації про якість бурштину, а отже, не можуть бути документом для використання експертами. Чинні зараз прайс-листи на вироби з бурштину не дають змоги повною мірою провести їх об'єктивне оцінювання, про що ми вже писали у своїх наукових статтях [1, 2].

У ситуації, що склалася, коли сучасний ринок бурштину найчастіше характеризується економічно незбалансованими цінами, потрібно розробити досконаліші прейскуранти, які матимуть споживчі властивості бурштину і дадуть змогу впорядкувати ринкові ціни на вироби.

Відомо, що на вартість виробів впливають три основних чинники: вартість сировини; витрати на виготовлення товару; витрати на реалізацію продукції. Тому, використовуючи принцип успадкування властивостей (колір, прозорість,

наявність або відсутність включень) бурштину від сировини до виробу, автори розробили програмне забезпечення з визначення вартості бурштину-сирцю [3] та проведені експериментальні й теоретичні дослідження його ціноутворення.

Далі розглянемо детальніше результати розрахунків і можливі варіанти вирішення цього питання.

Вартість сировини. За основу взято преїскуранти ДГЦУ [4], де виокремлено дев'ять вагових фракції та 4 сорти. Кожна вагова група має широкий ваговий інтервал, особливо це стосується фракцій від 2 г і вище.

Під час розрахунку вартості куль використовували одну й ту саму формулу собівартості виробів, де змінювалися лише вагові характеристики фракції. На графіку (рис. 1), побудованому за даними преїскурантів [4], продемонстровано ступінчасту криву залежності вартості виробів (куль) від їх вагових параметрів. Ступінчаста форма кривої вартості виробів визначена однаковою масою фракції, але різними цінами на сировину, що є незрозумілим і не вкладається в межі сучасного ринку.

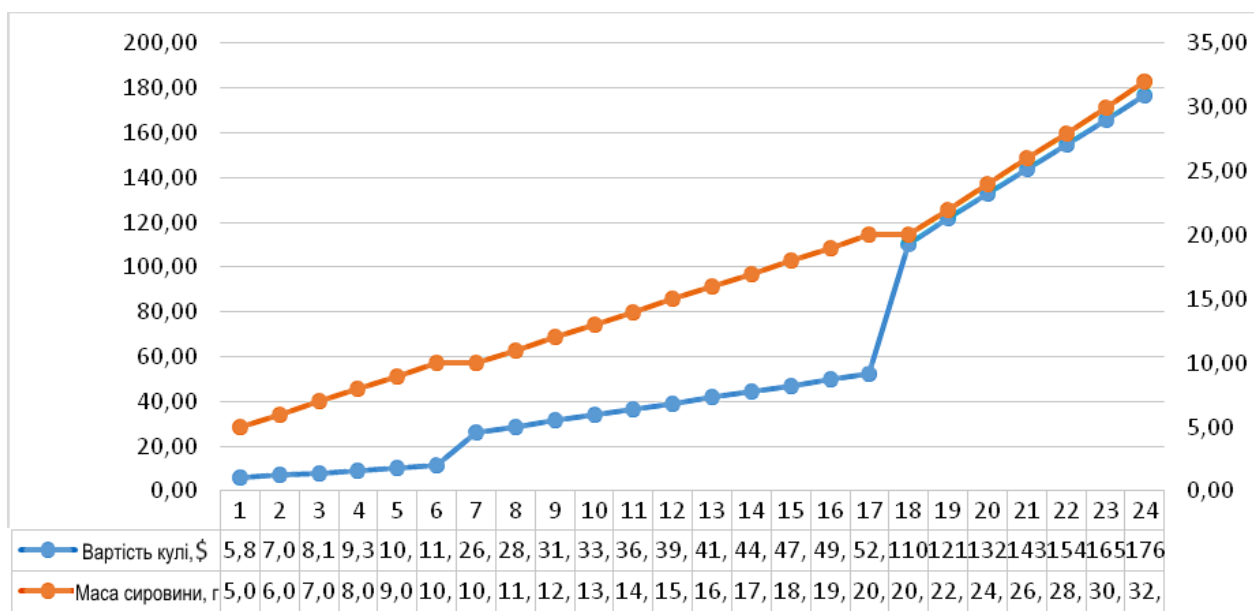

Рис. 1. Розподіл вартості куль відповідно до преїскурантів ДГЦУ

Для розв'язання цієї проблеми за допомогою програмного забезпечення застосовано метод лінійної інтерполяції, тобто кожен фракційну групу у вихідних преїскурантах розподілено на рівномірні масові інтервали, що забезпечило плавний перехід від однієї групи до іншої без істотних стрибків і параметрів, що повторюються. Унаслідок такої дії наявні преїскуранти розподілено на 77 фракційних груп з певними параметрами.

Витрати на виготовлення намистин, бус. Для вирішення цього завдання здійснювалися спеціальні експериментальні роботи з виготовлення виробів (намиста «кулі»). Результатом стало визначення таких параметрів: вихід придатного, витрати на виготовлення намистин, витрати на свердління і складання бус.

Витрати на реалізацію виробів із бурштину – витрати з доведення виробів від виробництва до покупця, які виражені в грошовій формі. Згідно

з чинними нормативами ці витрати для сувенірної продукції становлять від 200 до 300 % і навіть вище.

У цій схемі важливо розуміти, що прямі витрати – це вартість сировини та витрати на виготовлення (собівартість) виробів, а далі – просування товару на ринку. Останній етап зазвичай є маркетинговим інструментом і посідає певне місце в економіці загалом. Проте для мінівиробництва (малого бізнесу) декоративно-художніх виробів із самоцвітів він малоефективний і навіть шкідливий.

З метою виявлення закономірностей у ціноутворенні сучасного ринку виробів із бурштину та використовуючи наведені дані, автори розробили програмне забезпечення, що дало змогу отримати такі результати:

1. Виявити закономірності в ціноутворенні бурштину та виробів з нього.

На графіку (рис. 2) проілюстровано результати вивчення намиста «Кулі», де ринкова та розрахункова вартість намиста має пряму залежність. Водночас ринкова вартість намиста з невеликим розміром намистин перевищує розрахункову вартість з аналогічними параметрами намистин удвічі і більше разів. Для намистин із великими розмірами значення ринкової та розрахункової вартості доволі близькі.

Розмір намистин має вагоме значення і показує пряму залежність від вартості, тобто зі збільшенням розміру намистин зростає вартість намиста, а отже, і вартість сировини.

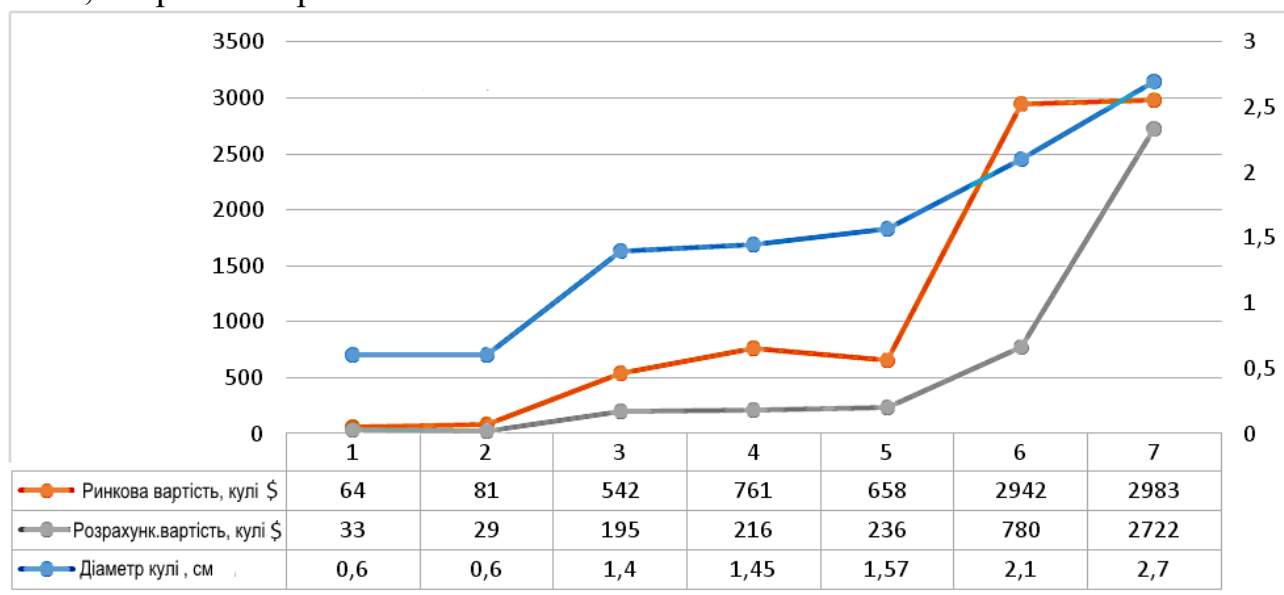

Рис. 2. Залежність розподілу вартості намиста від розміру намистин

Графік на рис. 3 показує зворотну залежність кількості намистин від вартості, тобто що більша кількість намистин, то менша їхня вартість. Це підтверджує висновок, що вартість бус безпосередньо залежить від розміру (діаметра) намистин, а отже, від розміру фракції сировини, тоді як витрати на технологічний процес (виготовлення намистин) залишаються постійними.

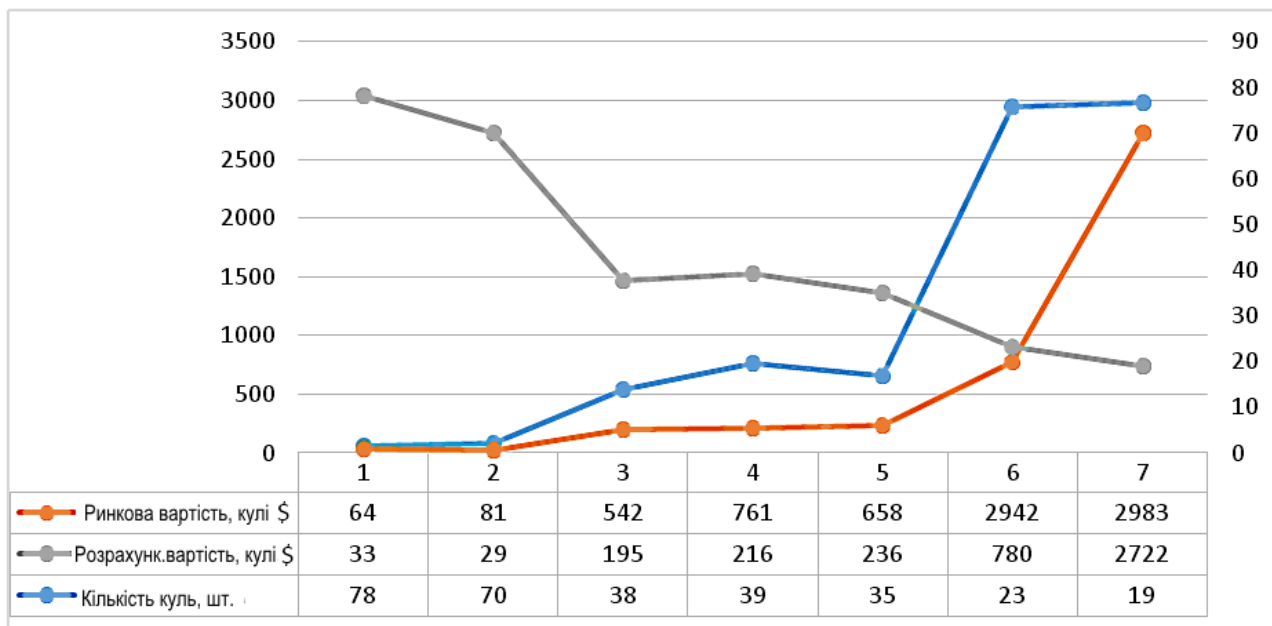

Рис. 3 Залежність розподілу вартості бус від кількості намистин

Аналогічна тенденція зберігається і для інших різновидів намиста, тобто для намиста з коньячного, лимонного, метеоритного (різновид із великою кількістю включень) бурштину.

2. За допомогою програмного продукту дається можливість скласти прайс-листи на конкретні види виробів.

Для розрахунку вартості виробів із бурштину застосовані дані прейскуранта ДГЦУ на сировину [4] (у програмі можна використовувати будь-які прейскуранти) і технологічні параметри з виготовлення кожного конкретного виробу (це практично стабільний параметр незалежно від географії).

За результатами проведених розрахунків створено табл. 1, у якій надано такі параметри: вид виробу, фракція, маса виробу, вартість виробу 1, 2, 3 сортів (4-й сорт через велику кількість дефектів не придатний для виготовлення намиста).

Таблиця 1

Приклад прайс-листа на намисто «Кулі»

Виріб	Фракція / Діаметр намистини, см	Маса намистини, г	Ціна, \$		
			намистина, 1 с.	намистина, 2 с.	намистина, 3 с.
Намисто «Кулі»	0,63	2,19	10,46	2,61	2,61

	1,07	10,77	31,38	15,95	7,72

	2,00	70,74	659,02	470,93	370,73

	3,01	241,11	4004,47	2861,36	2294,44

Розглянуте програмне забезпечення можна легко змінювати й удосконалювати, введення нових даних не вельми складне для користувачів: програма дає змогу створювати прейскуранти на найрізноманітніші вироби з

бурштину. Уся інформація зберігається в програмі SQL, що забезпечує надійний і оперативний аналіз усіх даних.

Отже, автори наголошують, що можливість використання програмного забезпечення під час експертизи виробів з бурштину є і потребує подальшої розробки та впровадження в експертну діяльність.

Список використаних джерел

1. Baranov, P., Korotaiev, V., & Slyvna, O. Features of pricing of amber products in modern conditions. *Криміналістичний вісник*. 2023. 40(2). С. 68–76.

2. П. М. Баранов, О. В. Сливна, В. М. Коротаєв. Прейскуранти на бурштин, їх значення в ринковому та плановому регулюванні економіки. *Криміналістичний вісник*. 2024. № 41(1). С. 32–41.

3. Баранов П. М., Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Сливна О. В. Комп'ютерна програма «Amber1: Визначник вартості бурштину-сирцю» (авторське право № 113069 від 25.05.2022). *Бюлетень «Авторське право і суміжні права»*. 2022. № 71. С. 111.

4. Міністерство фінансів України. Державний гемологічний центр України. Довідник цін коштовного та декоративного каміння. 2024. № 1(60).

Беднарчук Микола,

кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих,
автотоварознавчих, гемологічних та
економічних досліджень Львівського
НДЕКЦ МВС

Долинський Сергій,

заступник завідувача відділу –
завідувач сектору товарознавчих та
гемологічних досліджень
Львівського НДЕКЦ МВС України

Яровий Олександр,

завідувач сектору автотоварознавчих
досліджень Львівського НДЕКЦ МВС

Заяць Ярослав,

магістр зі спеціальності
«Підприємництво, торгівля та
біржова діяльність»

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ № 1 ПРО НЕОБХІДНІСТЬ КОРИГУВАННЯ НА ТОРГ

Певна частка науково-методичного забезпечення судової експертної діяльності через 'об'єктивні причини в Україні морально застаріла і потребує оновлення, яке особливо актуальне під кутом зору євроінтеграційних процесів у нашій державі.

Тому в Експертній службі МВС проводяться наукові пошуки з оновлення і вдосконалення методичної бази окремих напрямів судової експертизи, результатом яких лише у Львівському НДЕКЦ МВС за останні 5 років стали понад 60 наукових статей у фахових виданнях та публікацій апробаційного характеру в Україні та за рубежом [1].

Одним із напрямів зазначених пошуків є наукове обґрунтування та розробка методики зі встановлення числових значень коефіцієнтів коригування на торг для визначення ринкової вартості побутових товарів у судовій товарознавчій експертизі, які відбуваються в межах відповідних угод про співпрацю Львівського НДЕКЦ МВС і внесені до Планів роботи наукової ради Експертної служби МВС.

Товари широкого вжитку сьогодні займають найбільшу частку серед об'єктів судової товарознавчої експертизи, а визначення їх ринкової вартості є найбільш поширеним завданням цієї експертизи. Для вирішення цього завдання судовий експерт-товарознавець використовує масиви потенційних об'єктів порівняння, зокрема, інтернет-оголошення про продаж товарів на платформі OnLine eXchange (OLX).

Зазначена на OLX (та в інших подібних джерелах) ціна продажу товарів не є остаточною (незмінною, сталою), оскільки частина пропозицій прописана авторами оголошень як «Договірна ціна» і передбачає безпосередні переговори покупця і продавця про ціну меншу, ніж зазначена в оголошенні.

Інакше переговори про ціну під час купівлі-продажу є напоширенішою формою переговорів, які фактично відомі з часів виникнення товарного виробництва і до наших днів. Ця форма переговорів має назву торг, а її зміст полягає в домовленості продавця і покупця про ціну під час купівлі-продажу, досягнення між ними згоди на основі взаємних поступок, оскільки покупець завжди бажає сплатити найменшу ціну за виставлений для продажу товар, не зазначаючи найбільшу, яку готовий сплатити, а продавець хоче отримати за свій товар найбільшу ціну, не зазначаючи найменшу, за яку згодний продати цей товар.

Оскільки торг фактично присутній на товарному ринку і є об'єктивно наявною його складовою частиною, тому часто коригування на торг є необхідною складовою об'єктивності висновку судового експерта-товарознавця під час визначення ринкової вартості об'єктів дослідження, бо сприяє виконанню Закону України «Про судову експертизу» [2] у частині проведення судовим експертом повних досліджень і надання обґрунтованого та об'єктивного висновку.

Стосовно повноти проведеного дослідження та обґрунтованості і об'єктивності висновку на особливу увагу судових експертів та безумовне практичне виконання у судових товарознавчих експертизах із визначення ринкової вартості товарів заслуговують положення, викладені в окремих пунктах Національного стандарту № 1 [3], які прямо та однозначно не лише передбачають, а й певною мірою вимагають застосування коригування на торг.

Зокрема, у пункті 3 [3] прописано, що «ринкова вартість – це вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем». Сучасний зміст терміна «угода» трактується як «взаємна домовленість про що-небудь; договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чого-небудь; згода між ким-небудь на основі якоїсь вигоди» [4]. Тож оскільки ринкова вартість визначається на основі взаємної домовленості (угоди), а під час купівлі-продажу товару об'єктом домовленості є ціна товару, то це практично означає, що за визначення ринкової вартості товару відбувається торгування і водночас у числовому значенні ринкової вартості варто зважати на результати цього торгування. Зрозуміло, що результатом торгування є коефіцієнт торгу.

Використання в судових експертизах принципу попиту та пропонування, який зазначений у п. 4 та 6 [3], і відображає співвідношення пропонування та попиту на подібне майно, зобов'язує судового експерта «під час проведення оцінки враховувати ринкові коливання цін на подібне майно та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні пропонування та попиту на подібне майно». Практика функціонування ринку товарів однозначно переконує, що вагомим фактором змін у співвідношенні пропонування та попиту на подібне майно є процес торгу.

Використання в судових товарознавчих експертизах принципу заміщення, зазначеного в п. 7 [3], передбачає врахування поведінки покупців на ринку. Фактично присутньою, а тому беззаперечною складовою частиною поведінки покупців на вільному ринку товарів є процес торгу.

Отже, викладені результати дослідження змісту Національного стандарту № 1 як одного з базових документів, який зобов'язані використовувати судові експерти експертної спеціальності 12.1 під час визначення ринкової вартості об'єктів дослідження, переконливо доводять доцільність застосування в судовій товарознавчій експертизі коригування (коригувального коефіцієнта) на торг.

Інакше свідоме (чи несвідоме) не використання коригування (коригувального коефіцієнта) на торг судовими експертами експертної спеціальності 12.1 під час визначення ринкової вартості об'єктів дослідження можна вважати порушенням вимог Національного стандарту № 1.

Додатково на користь впровадження в практику судової товарознавчої експертизи коригування (коригувального коефіцієнта) на торг свідчать щонайменше два вагомих об'єктивних чинники:

коригування на торг не передбачають чинні сьогодні методики дослідження в судовій товарознавчій експертизі, які вважаються морально застарілими [5] і, навпаки, його передбачають чинні сьогодні методики дослідження в інших напрямках судової експертизи, наприклад автотоварознавчій [6];

в усіх цивілізованих країнах світу і в усіх формах торгівлі, що функціонують сьогодні, торг залишається невід'ємною складовою частиною ринкового процесу купівлі-продажу.

Отже, упровадження коригування (коригувального коефіцієнта) на торг у теоретичну базу і практичну діяльність судової експертизи за експертною спеціальністю 12.1:

не суперечить змісту Національного стандарту № 1 і є прямою вимогою цього документа;

усуває ризик невиконання вимог Національного стандарту № 1 під час визначення ринкової вартості товарів судовими експертами-товарознавцями;

відображає реальний стан ринку майна в Україні як у державі з ринковою економікою;

підвищує ступінь об'єктивності висновку судового експерта-товарознавця через забезпечення відповідності визначеної експертом і фактичної ринкової вартості об'єкта оцінювання;

забезпечує виконання вимог Закону України «Про судову експертизу» щодо проведення повних досліджень і надання обґрунтованого та об'єктивного висновку.

Список використаних джерел

1. Заяць Р. Я. Наукові публікації працівників судово-експертних установ як джерело набуття досвіду вирішення проблем судово-експертної діяльності. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів – Київ – Одеса,

28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. С.9-12. DOI: 10.32782/28-09-2023-328.

2. Про судову експертизу : Закон України. Документ 4038-XII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12)

3. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головний редактор В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

5. Zaiats R. Актуальні напрями розвитку судової експертизи в Україні. International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia, 2023. 1438 p. P. 1360–1377. DOI 10.5281/zenodo.7825520

6. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів. Документ z1074-03. Наказ Міністерства юстиції України; Фонд державного майна; Методика від 24.11.2003 № 142/5/2092. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text>

Боброва Марія,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри природничих наук і методик
їхнього навчання

Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Сергата Тетяна,

завідувач відділу біологічних
досліджень та обліку

Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

Громова Тетяна,

завідувач сектору молекулярно-
генетичних досліджень відділу

біологічних досліджень та обліку
Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЛЬНОРАДИКАЛЬНОГО ПЕРЕКИСНОГО ОКИСНЕННЯ КОМПОНЕНТІВ МЕМБРАН

Вільнорадикальне перекисне окиснення (ВРПО) мембран є реакцією клітини на вплив фізичних, хімічних і біологічних стресорів. Знання механізмів перебігу та причин індукування ВРПО є надзвичайно важливим в криміналістиці під час роботи зі слідами біологічного походження. ВРПО ДНК є причиною похибок, неточностей, а іноді і неможливості проведення молекулярно-генетичної експертизи.

Неферментативне ВРПО охоплює всі біополімери, але найвразливішими є ліпіди мембран, а найнебезпечнішим – ВРПО ДНК і білків [1]. Першими окислюються дивінілметанові структури поліненасичених жирних кислот фосфоліпідів мембран ($-\text{CH}=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{CH}=\text{CH}-$) з утворенням ацилгідропероксидів і дієнових кон'югатів (первинні продукти ВРПО), відновлення яких дає оксикислоти та спирти, а окиснення – 4-гідроксиноненаль, трієнові конюгати та оксосополики (вторинні продукти ВРПО), 40 % яких представлено малоновим діальдегідом (МДА) [2].

Під час ферментативного перекисного окиснення АФО утворюються внутрішньоклітинно, витоком із ланцюга хлоропластного, мітохондріального та мікросомального окиснення [3]. Окиснення відбувається за участю ізоформ ферментів ліпоксигенази (ЛОГ, ЕС 1.13.11.12), циклооксигенази (ЦОГ, ЕС 1.14.99.1) та цитохрому P-450. Перекисні продукти ферментативного ПОЛ також утворюють дієнові кон'югати та МДА [4].

Малоновий діальдегід (МДА, $O=HC-CH_2-CH=O$) є вторинним продуктом ВРПО ліпідів [5]. Утворюється під час атаки $*O_2$ та $\bullet OH$ молекул поліненасичених жирних кислот, зокрема лінолевої, у 9-, 12-, 13-, 16-положенні для $\bullet OH$ та в 9-, 10-, 12-, 13-, 15-, 16- положенні для $*O_2$ [3]. Небезпека МДА полягає в тому, що він вступає в неферментативну реакцію з аміногрупами біополімерів (реакція Майярда) – пептидів і білкових фрагментів, нуклеїнових кислот, продуктами розпаду хлорофілів, гемі [2], взаємодіє з протеогліканами, ліпопротеїдами, мукополісахаридами, формуючи флуоресціювальні продукти типу шифових основ (альдіміни) з подальшим утворенням міжмолекулярних зшивок біомолекул [5]. Це небезпечно тим, що зміна структури білкових молекул пов'язана зі зміною їх просторової конформації та функцій, роблячи їх антигенами для власної імунної системи, викликаючи аутоалергічні реакції у тварин, та реакцію надчутливості у рослин [1]. Взаємодія МДА з аміногрупами азотистих основ ДНК, призводить до зшивок двох ниток, що перешкоджає подальшій реплікації або транскрипції [3].

Дослідження рівня МДА здійснювали на основі загальноприйнятої методики [5], за допомогою реакції з 2-тіобарбітуровою кислотою, що під час нагрівання в кислому середовищі з альдегідами утворює забарвлений триметиновий комплекс, молярний коефіцієнт екстинкції якого становить $156000 \text{ l/mol}\cdot\text{cm}$ за максимуму поглинання 532 nm . Однак цю реакцію дають і оксогрупи як продукти пероксидації та як форми нециклічних моносахаридів, тому для визначення власне МДА проводили інкубацію гомогенату в прооксидантному буферному розчині. Аналіз рівня малонового діальдегіду здійснювали в такій послідовності: $0,5 \text{ g}$ тканини гомогенізували в $4,5 \text{ cm}^3$ буферного розчину ($\text{pH} = 7,4$, приготування: $1,9 \text{ g}$ тріс-(окси)-метиламінометану поміщали в мірну колбу на 1 l з $0,5 \text{ l}$ дистильованої води, додавали 50 cm^3 розчину HCl ($\text{C}(\text{HCl}) = 0,1 \text{ mol/dm}^3$), $1,4 \text{ g}$ аскорбінової кислоти, 32 mg $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ в зазначеному порядку, після розчинення попереднього компонента доливали водою нижче від мітки; готовий розчин залишали на добу для доведення pH , про що свідчила зміна його кольору з синьо-фіолетового на жовтий). Для визначення фонового рівня малонового діальдегіду (МДА₀) до 2 cm^3 відібраного гомогенату одразу додавали розчин трихлороцтової кислоти ($w = 30 \%$) та центрифугували 30 хв при 3000 об/хв . До 2 cm^3 центрифугату додавали 3 cm^3 розчину тіобарбітурової кислоти ($w = 0,338 \%$, приготування *ex tempore*, інкубація на водяній бані за $80 \text{ }^\circ\text{C}$ до розчинення реактиву, та ще 50 хв на кип'ячій водяній бані) з подальшим фотометруванням утвореного триметинового комплексу при 540 nm проти контролю, що не містив гомогенату (склад контролю на реактиви: $1,2 \text{ cm}^3$ буферного розчину, $0,7 \text{ cm}^3$ трихлороцтової кислоти, $0,1 \text{ cm}^3$ води та 3 cm^3 ТБК-реактиву). Для ініціації приросту рівня МДА (МДА_{1,5}) пробу попередньо інкубували 90 хв ($1,5 \text{ год.}$, тому МДА_{1,5}) у прооксидантному ферум-аскорбінатному буфері, струшуючи кожні 20 хв . Подальший аналіз проводили аналогічно до визначення МДА₀. Розрахунки здійснювали за формулою:

$$C = E \cdot 240,4,$$

де: C – концентрація МДА в mkmol/kg ;

Е – екстинкція;

240,4 – коефіцієнт, що враховує молярну екстинкцію і розведення.

Величину приросту рівня МДА, що обернено пропорційна антиоксидантному запасу тканини, розраховували за формулою:

$$\Delta\text{МДА} = | \text{МДА}_{1,5} - \text{МДА}_0 | / \text{МДА}_0 \cdot 100 \%,$$

де: $\Delta\text{МДА}$ – приріст рівня МДА, виражений у відсотках;

МДА_0 , $\text{МДА}_{1,5}$ – фоновий і стимульований рівні МДА у мкмоль/кг відповідно.

Особливістю методики є можливість визначення ТБК-активних продуктів, що розширює коло наукових пошуків і практичного застосування результатів.

Список використаних джерел

1. Fierascu, RC.; Fierascu, I.; Avramescu, SM.; Sieniawska, E. Recovery of natural antioxidants from agro-industrial side streams through advanced extraction techniques. *Molecules*. 2019, 24 (23): 4212. ISSN: 1420-3049. DOI:10.3390/molecules24234212.
2. Coman, V.; Teleky, BE.; Mitrea, L.; Martău, GA.; Szabo, K.; Călinoiu, LF.; Vodnar, DC. Bioactive potential of fruit and vegetable wastes. *Adv Food Nutr Res*. 2020, 91:157–225. ISSN: 1043-4526. URL: <https://doi.org/10.1016/bs.afnr.2019.07.001>
3. Pacheco, J. H. L.; Carballo, M. A.; Gonsebatt M. E.. Antioxidants against environmental factor-induced oxidative stress in Nutritional Antioxidant Therapies: Treatments and Perspectives. K. H. Al-Gubory, Ed., 2018, 8, pp. 189–215, *Springer, Cham*, Switzerland. ISBN: 978-3-319-67625-8. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67625-8>
4. Mittler, R. ROS Are Good. *Trends in Plant Science*. 2017, 22 (1), 11–19. ISSN: 0092-8674. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tplants.2016.08.002>
5. Smirnoff N. *Antioxidants and reactive oxygen species in plants*. Blackwell Publishing, NY, 2005. 320 p. ISBN: 9781405125291

Боброва Марія,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри природничих наук і методик
їхнього навчання

Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

Сергата Тетяна,

завідувач відділу біологічних
досліджень та обліку

Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

Громова Тетяна,

завідувач сектору молекулярно-
генетичних досліджень відділу

біологічних досліджень та обліку
Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

Постригань Уляна,

студентка II курсу магістратури
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира
Винниченка

ОСОБЛИВОСТІ ВКЛЮЧЕННЯ ТЕМАТИКИ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Оцінка результатів судово-генетичного аналізу відповідно до пропозицій рівня активності є новою дисципліною в судово-генетиці. Хоча це тема з довгою історією, вона ніколи не вважалася такою критично важливою темою для галузі, як сьогодні.

ДНК-експертиза використовується в різних контекстах для виявлення ідентифікаційної, генеалогічної та медичної інформації. Її застосовують для пошуку осіб у криміналістиці; пошуку батька чи матері, установленні батьківства; пошуку родичів; установлення генетичних аномалій чи захворювань; ідентифікації біологічного матеріалу на місцях злочину, в археології та антропології тощо [1, С. 14].

З педагогічного погляду, введення теми ДНК-експертизи до освітнього процесу сприяло б підвищенню інтересу його учасників до науки, розвитку їх критичного мислення та аналітичних навичок, а також покращанню результатів навчання, активізації практичних навичок та зростанню мотивації до навчання [2].

На рівні вищої освіти, особливо у спеціалізованих курсах біологічного напрямку, тема спадковості розглядається детально і містить молекулярні механізми. Програми передбачають комплексне вивчення таких аспектів:

- хімічна структура нуклеїнових кислот;
- механізми експресії генів та їх регуляція;
- методи генетичної інженерії та їх практичне застосування;
- молекулярні основи спадкових захворювань.

Практичні лабораторні роботи посідають вагомe місце у вивченні цієї теми, оскільки вони дають змогу студентам отримати уявлення про методи виділення ДНК, проведення ПЛР-аналізу, визначення мутацій тощо. Вивчення молекулярних основ спадковості на рівні вищої освіти забезпечує майбутніх фахівців потрібними знаннями для досліджень у галузі генетики, біоінформатики, медицини та фармацевтики [3].

Стосовно аналізу робочих програм та силабусів різних світових університетів на бакалавраті курси з молекулярної генетики зазвичай є частиною загальної програми з біології або генетики і мають ознайомчий характер. Вони містять теоретичні основи та базові методи досліджень, зокрема лабораторії з виділення ДНК та базовий аналіз мутацій. Вивчення відбувається на рівні понятійної основи, без глибокого занурення у складні молекулярні процеси. Тоді як на старших курсах бакалаврату, а також у магістратурі глибше вивчають молекулярні механізми спадковості, зокрема структуру та функції нуклеїнових кислот, генну регуляцію, геноміку, епігенетику, а також сучасні методи досліджень (ПЛР, секвенування, електрофорез, CRISPR). Практичні та лабораторні заняття передбачають використання сучасних інструментів та обладнання для роботи з генетичним матеріалом і поглиблене вивчення прикладної генетики, особливо у спеціалізаціях з медичної генетики та біотехнології. Програми з медичною спеціалізацією (наприклад, генетика людини та медична генетика) наголошують на діагностичних методах і розумінні генетичних захворювань. У біотехнологічних програмах значну увагу приділяють практичним навичкам із генетичної інженерії та роботі з трансгенними організмами, що є особливо актуальним для розробок у сфері медицини та сільського господарства. Наприклад, в Оксфордському університеті курс має ознайомчий характер і дає базові знання про генетику та молекулярну спадковість, тоді як Гарвардський університет пропонує практичний курс на другому курсі бакалаврату з акцентом на молекулярних методах досліджень. В університеті Токіо курс генетики людини зосереджений на медичних аспектах спадковості. У Каролінському інституті є магістерський курс, присвячений медичній генетиці та геноміці, де студенти вивчають геноміку з фокусом на епігенетику та технології CRISPR. Каліфорнійський університет, Берклі пропонує курс біотехнології та генетичної інженерії, де значну увагу приділяють практичним експериментам і методам редагування генів [4].

Розвиток біотехнологій і медицини сприяє зростанню потреби в спеціалістах, які розуміються на молекулярних основах спадковості. Унесення теми «Молекулярні основи спадковості» до навчальних програм, з одного боку,

забезпечує фундаментальні знання для студентів, а з другого – формує в них розуміння важливості етичного використання генетичних технологій. Цей розділ біологічної освіти створює фундамент для подальшого професійного розвитку здобувачів освіти та підготовки їх до ролі фахівців, що зможуть сприяти прогресу біологічних і медичних наук.

Уведення теми ДНК-експертизи до освітньої програми має важливе значення з педагогічного погляду. Це дає змогу здобувачам середньої освіти поглибити свої знання про сучасні наукові методи та технології, розвивати критичне мислення та аналітичні навички, а також збагачує їх розуміння процесів, що відбуваються на генетичному рівні.

Інтеграція таких тем до шкільного курсу є корисним тим, що, по-перше, це актуалізація знань про сучасні наукові досягнення. Уведення теми ДНК-експертизи дає змогу учням ознайомитися із сучасними науковими методами та технологіями, що стосуються генетики та біотехнологій. Це розширює їх розуміння світу і підготовлює до реальних викликів інформаційного суспільства. По-друге, це стимулює учнів до розвитку наукового мислення, дає змогу їм навчитися критично оцінювати інформацію, аналізувати дані та висувати висновки на основі доказів. Важливо зауважити, що тема ДНК-експертизи є цікавою та захопливою для багатьох учнів, оскільки вона пов'язана з реальними життєвими ситуаціями, кримінальними справами та вирішенням біологічних загадок. Це сприяє підвищенню мотивації до навчання та активізації учнівської діяльності. Додатково вивчення теми ДНК-експертизи може містити практичні лабораторні роботи, що дають змогу учням оволодіти навичками роботи з науковим обладнанням, проведення експериментів та аналізу отриманих даних. Зрештою важливим аспектом є підтримка розвитку STEM-освіти, оскільки тема ДНК-експертизи інтегрується з STEM-освітою (наука, технології, інженерія та математика), що сприяє комплексному розвитку учнів і підготовці їх до майбутніх професій, пов'язаних із науковими дослідженнями та технологіями [5].

Припускаємо, що введення теми ДНК-експертизи до шкільної програми позитивно впливатиме на навчання учнів, оскільки це мало б підвищити їх інтерес до науки, розвиток критичного мислення та аналітичних навичок, а також покращити результати на тестах з біології та хімії. Це також вплинуло б на загальний навчальний процес у школі. Учні, що вивчають цю тему, виявляли б більший інтерес до науки, брали б активнішу участь у практичних заняттях та демонстрували б кращу мотивацію до навчання.

Варто також наголосити на ролі інтеграції цієї тематики у формуванні науково-технологічного мислення та розуміння сучасних наукових концепцій учнями, позаяк це дає змогу їм краще розуміти сутність наукових досліджень, використовувати аналітичні методи та логічне мислення для розв'язання проблем. Також введення теми ДНК-експертизи також додасть різноманітності та інтерактивності до навчального процесу. Учні, які вивчають цю тему, можуть брати участь у цікавих лабораторних роботах, дослідженнях і проектах, що стимулює їх активність та зацікавленість у навчанні.

Освітня система має відповідати сучасним вимогам суспільства та ринку праці. Уведення теми ДНК-експертизи до шкільної програми дає змогу школярам набути необхідних знань та навичок для успішної адаптації в сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін.]. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.
2. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. М. С. Головань. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 1. Рівне : РДГУ, 2011. С. 53–59.
3. Дубровіна, О. В. Роль мотивації в розвитку дослідницьких навичок студентів. *Сучасні проблеми науки і освіти*. 2021. 4(58). С. 21–25.
4. Бачієва Л. О Дослідницька компетентність викладача в умовах упровадження інноваційних технологій навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2018. № 56-57. С. 105–113.
5. Huang, Tien-Chi, et al. Animating Eco-Education: To See, Feel, and Discover in an Augmented Reality-Based Experiential Learning Environment. *Computers & Education*. 2016. Vol. 96. P. 72–82.

Баулін Олег,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та
нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В Україні можливості судової експертизи під час міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні використовуються відповідно до кримінально-процесуального законодавства України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК України) та інших законів України (частина друга ст. 1, частина четверта ст. 4 КПК України, ст. 22, 23 Закону України «Про судову експертизу» [2]). Водночас домінують правила ратифікованих Україною міжнародних договорів, а в передбачених у таких

договорах випадках можуть застосовуватися правові норми іноземних держав (частина четверта ст. 4 КПК України). Особливе значення серед цих джерел права мають положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини (частина п'ята ст. 9 КПК України, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3]).

Закон України «Про судову експертизу» передбачає проведення експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави та можливість залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз. У разі проведення експертизи за дорученням органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено цією угодою, а оплата вартості експертизи здійснюється за домовленістю між замовником і виконавцем експертизи (ст. 22). Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз здійснюють керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, які в необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили експертизу, уводити до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі комісії здійснюють експертизи за нормами процесуального законодавства України, а плата іноземним фахівцям і відшкодування інших витрат, пов'язаних із проведенням експертизи, проводиться за домовленістю сторін.

КПК України доволі детально регулює порядок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження завдяки спеціально призначеному для цього розділу IX, який містить п'ять глав (гл. 42 «Загальні засади міжнародного співробітництва», ст. 541–550 КПК України; гл. 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій», ст. 551–572 КПК України та інші глави), що містять 74 статті (ст. 541–614 КПК України), деякі з яких стосуються питань залучення органами кримінальної юстиції України іноземних судових експертів та спільної діяльності експертів і експертних установ України та інших держав. Зокрема, частина перша ст. 542 КПК України встановлює, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає в ужитті необхідних заходів для надання міжнародної правової допомоги через:

вручення документів, а такими можуть бути документи, які підлягають врученню судовому експерту або судово-експертній установі;

виконання окремих процесуальних дій, до яких належить судова експертиза або проведення яких може бути необхідним у зв'язку із призначенням та проведенням експертизи чи перевіркою її результатів;

переїняття кримінального переслідування, матеріали якого можуть містити висновки проведених за кордоном судових експертиз та експертних досліджень, а також речові докази та інші об'єкти, для дослідження властивостей яких не обійтися без залучення судових експертів. До того ж у частині першій ст. 542 КПК України є застереження, що міжнародним

договором України можуть бути передбачені й інші форми співробітництва під час кримінального провадження, ніж ті, що закріплені в КПК України.

Аналіз наведених нормативно-правових положень свідчить, що комунікація національних органів кримінальної юстиції та правовідносини в зв'язку з наданням і отриманням міжнародної правової допомоги, обумовленої участю іноземних осіб у кримінальному провадженні, здійснюються відповідно до ратифікованих Україною міжнародних договорів через Офіс Генерального прокурора на досудовому розслідуванні (крім Національного антикорупційного бюро України, яке діє самостійно) та Міністерство юстиції України в судових стадіях, а якщо таких договорів не укладено з іншою державою – з використанням дипломатичних шляхів.

Відповідно до частини першої ст. 561 КПК України на території України для виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором, а до таких завжди належать судові експертизи.

Водночас витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, здійснюються за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на утримання органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших установ України, на які покладається виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги на території України (частина четверта ст. 572 КПК України). Якщо інше не передбачено ратифікованими Україною міжнародними договорами, за рахунок компетентного органу іноземної держави відшкодовуються витрати, пов'язані з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу на проведення експертиз, виклик на територію іноземної держави експертів і забезпечення їх безпеки (частина п'ята ст. 572 КПК України).

Частина третя ст. 552 КПК України, яка присвячена змісту і формі запиту про міжнародну правову допомогу, прямо передбачає, що до запиту про допит експерта додаються: належно засвідчений витяг відповідних статей цього Кодексу для роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків; перелік питань, які слід поставити експерту, або відомості, які потрібно отримати від нього.

На підставі норм, закріплених у ст. 617, 618, 621 та деяких інших статтях розділу IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» КПК України розглянуто положення з особливостями, визначеними в зазначеному розділі КПК України та Римському статуті, діють при співробітництві з Міжнародним кримінальним судом для притягнення до відповідальності тих, хто підпадає під його юрисдикцію. Наприклад, частина перша ст. 627 КПК України гарантує особі, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про її допит як експерта, користування всіма правами, передбаченими цим Кодексом для цього учасника кримінального провадження. Співробітництво при наданні допомоги на прохання Міжнародного кримінального суду під час розслідування та судового розгляду забезпечує Офіс Генерального прокурора, у тому числі він уповноважений звертатися до Міжнародного кримінального суду про відшкодування: витрат, пов'язаних із проведенням експертизи, проїздом та забезпеченням безпеки експертів; витрат на письмовий та усний переклад і

складання стенограм, оскільки витрати, що виникли на території України у зв'язку з виконанням прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво, вважаються процесуальними витратами згідно зі ст. 635 КПК України.

Через збиття 17 липня 2014 року в Донецькій області літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній, унаслідок чого трагічно загинуло 298 осіб, Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 2166 (2014) із вимогою співпраці держав і докладанням усіх зусиль для встановлення та притягнення до відповідальності осіб, винуватих у збитті цього літака. Для координації міжнародного кримінального розслідування, щоб ті, хто вчинив ці злочини, постали перед правосуддям, Австралія, Королівство Бельгії, Малайзія, Королівство Нідерландів і Україна беруть участь у Спільній слідчій групі. Перелічені держави також визначили, що в інтересах належного відправлення правосуддя слід зосередити переслідування та засудження осіб за злочини, пов'язані зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній, у Королівстві Нідерландів. Відповідно до зазначеної Резолюції Ради Безпеки ООН сприяє цьому розслідуванню і здійсненню інших видів діяльності, що можуть бути погоджені Сторонами, Багатонаціональна Міжнародна місія захисту розслідування, якою керує Направляюча держава [4]. З метою врегулювання питань, що поставатимуть у процесі переслідування та засудження в Королівстві Нідерландів за ці злочини, на доповнення до Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах (ETS № 73, Страсбург, 15.05.1972) та інших нормативних документів про міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві між Україною та Королівством Нідерландів 7 липня 2017 р. у м. Таллінні укладена двостороння Угода цих держав про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 (далі – Угода) [5].

Законом України «Про виконання Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року» розділ XI «Перехідні положення» КПК України доповнений пунктом 20-3, згідно з яким процесуальні дії, а до таких, ще раз нагадаємо, належить і проведення судових експертиз, у межах відповідного цій Угоді міжнародного співробітництва, провадяться в порядку, передбаченому КПК України, відповідно до особливостей, установлених цим Законом [6]. Останній акт містить посилання на положення Угоди, разом з якими регулює питання щодо виконання запиту компетентного органу Королівства Нідерландів про допит експерта й отримання від нього показань у режимі відеоконференції (ст. 9 Угоди) та покриття пов'язаних із цим витрат (ст. 18 Угоди) через установлення таких правил:

якщо особа перебуває на території України і має дати показання як експерт під час досудового розслідування та судового розгляду, компетентні органи Королівства Нідерландів можуть звернутися із запитом про проведення засідання в режимі відеоконференції відповідно до зазначеної Угоди;

допит експерта, який перебуває на території України, у режимі відеоконференції за запитом компетентного органу Королівства Нідерландів

проводиться в судовому засіданні з обов'язковою участю перекладача судом, що гарантує виконання запиту про забезпечення участі особи як обвинуваченого в судовому провадженні на території Королівства Нідерландів у режимі відеоконференції, або судом за місцезнаходженням експерта. Невідкладно після проведення такого судового засідання протокол допиту експерта та носії відеоінформації надсилаються компетентному органу Королівства Нідерландів;

компетентні органи Сторін узгоджують практичні заходи, зокрема технічні засоби та характеристики для використання відеоконференції, а також осіб, які беруть участь у засіданні в режимі відеоконференції. Узгоджуючи такі заходи, компетентний орган України зобов'язується надіслати виклик відповідному експерту із зазначенням часу та місця проведення засідання, а також установити особу, яка даватиме показання;

Україна вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб до особи, яка дає показання на її території відповідно до цієї Угоди та відмовляється від давання показань, зобов'язана їх давати, або дає неправдиві показання, її внутрішнє законодавство застосовувалося так само, як під час розгляду згідно з національним процесуальним законодавством;

Україна покриває витрати, що виникають на її території, за винятком тих, що зумовлені присутністю експертів, установленням та обслуговуванням відеозв'язку, послугами перекладачів, компенсаціями свідкам, зокрема й на їх проїзд в Україні. Ці витрати покриває або відшкодовує Королівство Нідерландів. Також Сторони консультуються для досягнення домовленостей щодо відшкодування витрат надзвичайного характеру.

Отже, норми кримінально-процесуального права України, які регулюють міжнародне співробітництва під час здійснення кримінального провадження, є цілком розрахованими як на ситуації, що вимагають залучення для встановлення правоохоронними та судовими органами України обставин вчинення кримінальних правопорушень та інших значущих у кримінальних провадженнях обставин за допомогою висновків іноземних судових експертів, так і на випадки проведення судових експертиз українськими експертами з метою забезпечення Україною надання міжнародної правової допомоги органам міжнародної кримінальної юстиції та правоохоронним і судовим органам інших держав. Від правильного застосування цих норм у нашій слідчій і судовій практиці безпосередньо залежить ефективність використання можливостей судової експертизи під час міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

4. Угода між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування. Про ратифікацію Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування : Закон України від 31 липня 2014 року № 1620-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

5. Про ратифікацію Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року : Закон України від 12 липня 2018 року № 2506-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

6. Про виконання Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року : Закон України від 12.07.2018 № 2507-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).

Богун Данііл,

здобувач вищої освіти 4 курсу, факультету інформатики та обчислювальної техніки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лук'янчиков Борис,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Через повномасштабне вторгнення агресора в Україну в лютому 2022 року постали нові виклики перед правоохоронною системою нашої держави. Одним із найважливіших завдань стало забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом. Ця робота потребує застосування сучасних техніко-

криміналістичних засобів і методів, а також плідної співпраці між різними державними органами.

Виклики та потреби

З початком повномасштабного вторгнення в Україні набули масовості такі типи кримінальних правопорушень, як воєнні злочини, терористичні акти, саботаж, контрабанда зброї, незаконний обіг наркотиків, а також кримінальні правопорушення, пов'язані з участю в бойових діях, як на стороні України, так і на стороні агресора. В умовах, коли більшість злочинів пов'язана з війною, особливо актуальними стають питання ефективного збирання, збереження та аналізу доказів для подальшого розслідування та судового розгляду.

Техніко-криміналістичне забезпечення є головним елементом у розслідуванні сучасних злочинів, що потребує новітніх, надсучасних технологій і засобів, включно із залученням дронів (безпілотних літальних, наземних і водних засобів) для фіксації обстановки на місцях злочинів, технологіями GPS і геолокації для відстеження підозрюваних, біометричними системами для ідентифікації осіб, а також цифровими інструментами для аналізу електронних доказів, таких як телефони, комп'ютери чи соціальні мережі [1]. Однак на практиці використання цих інструментів викликає низку проблем, особливо в умовах воєнного стану.

1. Недостатнє технічне забезпечення

Незважаючи на стрімкий розвиток технологій у світі, в Україні простежується проблема недостатнього оснащення правоохоронних органів сучасними криміналістичними засобами. Більшість слідчих підрозділів досі не має доступу до необхідних технологій або має обмежені ресурси для їх використання [2]. Це стосується як фізичних засобів (наприклад, брак належної кількості дронів чи високоякісних камер), так і програмного забезпечення для аналізу цифрових даних. В умовах воєнного стану така ситуація значно ускладнює проведення розслідувань.

2. Застарілі методи збирання доказів

Однією з головних проблем є застарілі підходи до збору доказів. В умовах швидкого розвитку технологій належить постійно оновлювати методики й інструменти для їх аналізу. Наприклад, електронні докази часто стають вирішальними в розслідуванні сучасних злочинів, але не всі співробітники правоохоронних органів в Україні мають необхідні навички та володіють технологіями для якісного збору й аналізу таких доказів [3].

Проблеми взаємодії між органами під час розслідувань у воєнний час.

Однією з основних перешкод у забезпеченні ефективного техніко-криміналістичного супроводу розслідувань під час воєнного стану є проблема взаємодії між різними державними органами. Для проведення розслідувань зазвичай залучають кілька структур, серед яких Національна поліція, Служба безпеки України (СБУ), Державне бюро розслідувань (ДБР), спеціалізована прокуратура у сфері оборони та інші державні силові відомства. Усі ці органи відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку, однак їхня взаємодія в умовах воєнного стану часто є неефективною, що обумовлюється:

1. Браком належної координації

Важливою проблемою є те, що немає належної координації між зазначеними органами. Це може проявлятися в тому, що інформація про кримінальні правопорушення не передається оперативно, або органи дублюють функції одне одного. Наприклад, СБУ може займатися розслідуванням правопорушення, яке також розглядає поліція чи військова прокуратура, що створює плутанину й затримки в процесі розслідування.

2. Юридичними колізіями

В умовах воєнного стану часто постають питання юрисдикції: який саме орган має займатися тим чи тим типом злочину. Наприклад, воєнні злочини може розслідувати як ДБР, так і СБУ, але іноді не зрозуміло, хто саме має проводити розслідування в конкретному випадку. Це може призводити до конфліктів між органами та затягування процесу розслідування.

3. Неefективним обміном інформацією

В умовах воєнного стану та проведення військових операцій важливо, щоб правоохоронні органи мали швидкий і надійний обмін інформацією. Проте на практиці в Україні ця система ще недосконала. Наприклад, база даних ДБР може бути недоступною для слідчих СБУ чи Національної поліції, що ускладнює доступ до ключових даних, таких як відомості про підозрюваних, свідків або доказову базу.

4. Нестачею спеціалізованого персоналу

Складність розслідувань в умовах воєнного стану вимагає залучення висококваліфікованих фахівців із різних галузей – експертів з кібербезпеки, криміналістів, аналітиків цифрових доказів. В умовах воєнного стану такі ресурси можуть бути обмеженими, особливо через мобілізацію, що призводить до нестачі персоналу для ефективного проведення розслідувань.

Варіанти розв'язання проблем взаємодії та техніко-криміналістичного забезпечення

Для підвищення ефективності розслідувань в умовах воєнного стану варто впроваджувати комплексні заходи, які сприятимуть покращанню взаємодії між органами, а також розвитку техніко-криміналістичного забезпечення [4; 5].

1. Запровадження єдиної інформаційної платформи

Створення єдиної бази даних або платформи для обміну інформацією між усіма органами, що займаються розслідуваннями, дасть змогу значно покращити координацію дій і забезпечити доступ до ключових даних. Завдяки цьому вдасться уникнути дублювання зусиль і заощадити час у проведенні розслідувань.

2. Чітке законодавче регулювання функцій органів

Важливою умовою для ефективної взаємодії є чітке розмежування обов'язків і юрисдикції між різними органами. Це може бути досягнуто через унесення змін до законодавства, яке чітко регулюватиме, який орган відповідає за певний тип злочину і як має відбуватися співпраця між органами.

3. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом

В умовах воєнного стану важливо переймати досвід інших країн, що стикнулися з подібними викликами [6]. Завдяки співпраці з міжнародними

організаціями, такими як Інтерпол, Європол або Міжнародний кримінальний суд, вдасться удосконалити методи та підходи до техніко-криміналістичного забезпечення досудового провадження.

4. Підвищення кваліфікації кадрів

Потрібно постійно оновлювати знання та навички працівників правоохоронних органів. Це стосується як навчання роботи із сучасними технічними засобами, так і підвищення кваліфікації у сфері криміналістики, кібербезпеки, аналізу цифрових доказів. Навчальні програми і тренінги для слідчих можуть значно підвищити ефективність їхньої роботи.

Висновок

Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану є надзвичайно складним і вимагає високого рівня координації між різними правоохоронними органами. Сучасні виклики, з якими стикається Україна, потребують системних змін у підходах до розслідування злочинів, зокрема й удосконалення технічної бази, підвищення кваліфікації кадрів і налагодження взаємодії між державними органами. Тільки комплексний підхід до розв'язання цих проблем дасть змогу забезпечити ефективність досудових розслідувань і дотримання верховенства права в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Падей А. С. Поняття та значення техніко-криміналістичного забезпечення в діяльності з розслідування. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/105.pdf

2. Кравчук О. В. Державне техніко-криміналістичне забезпечення: форми та специфіка застосування URL: https://www.pubadm.vernadskijournals.in.ua/journals/2019/4_2019/15.pdf

3. Лук'янчиков Б., Грачова О. Фіксація та збирання доказів на зруйнованих об'єктах, що постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції в авторській редакції (м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 323–326.

4. Дуброва Р. В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc13/part_2/31.pdf

5. Лук'янчиков Б. Є., Яковлев О. В. Взаємодія слідчого (прокурора) з експертом при роботі з об'єктами біологічного походження. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: мат. міжн. наук. практ. конф. (м. Київ, 05.11.2019) за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор. К. : КНДІСЕ Мін'юсту України, 2019. С. 658–662.

6. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Використання міжнародного досвіду для вдосконалення кримінального процесуального законодавства. *Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь,

22 жовтня 2021 року). Ред. кол.: О. Волобуєва, А. Данилевський, В. Котова. Маріуполь, 2021. 199 с. С. 90–95.

Бойко Максим,
старший детектив Національного
бюро, Національне антикорупційне
бюро України,
аспірант Сумського державного
університету

ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПРИ ПОВОДЖЕННІ З ТЕЛЕФОНАМИ APPLE IPHONE ПІД ЧАС ЇХ ВИЛУЧЕННЯ

Під час розслідування кримінальних проваджень із року в рік зростає значення електронної переписки фігурантів між собою в різних месенджерах. Виявлення таких переписок у цифровому наповненні вилучених телефонів, персональних комп'ютерів, ноутбуків часто дає змогу встановити ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони складу злочину. Зрозумілим є бажання осіб, що порушують законодавство, мінімізувати свої ризики через видалення даних різними способами, як-от: ручне видалення повідомлення / чату, встановлення таймерів автовидалення в чатах / месенджерах, видалення самих месенджерів. Однією з завдань комп'ютерно-технічної експертизи є відновлення видалених повідомлень. Проте більшість методів копіювання даних передбачає роботу з телефонами в увімкненому стані. Як наслідок, інформація в телефоні може змінитися / видалитися та/або взагалі стати втраченою станом на момент проведення дослідження незалежно від дій експерта.

Метою наданого дослідження є вивчення чинників, що можуть впливати на пошук і відновлення видалених повідомлень під час дослідження телефонів Apple iPhone, а також встановлення чинників, які є важливими з погляду максимізації вірогідності відновлення та/або запобігання автовидаленню повідомлень.

Під час дослідження проведено експерименти з телефонами iPhone (версії операційної системи – iOS 15.8.3 і 17.5.1), під час чого розглянуто такі питання:

1) які чинники можуть впливати на пошук і відновлення видалених повідомлень під час дослідження телефонів iPhone?

2) які чинники можуть збільшити шанси на виявлення видалених повідомлень і запобігти видаленню повідомлень із функцією автознищення?

Багато месенджерів (наприклад, Signal, WhatsApp, Telegram, Viber, Zangi) пропонують налаштування таймера автовидалення повідомлень із різними інтервалами часу (наприклад, 1 хвилина, 2 години, 1 доба, 7 днів, 90 днів). Результати можливого відновлення видалених повідомлень не є прогнозованими заздалегідь і відрізняються залежно від типу месенджера, його налаштувань, обставин і характеру поведінки з телефоном [1]. Проте навіть за

остаточного видалення повідомлень із баз даних месенджерів частину інформації можна відновити з лог-файлів Biome та iOS Notification, які за замовчуванням зберігають дані 28 днів [2], або виявити їх, наприклад, серед скріншотів, збережених у додатку «Фото». Наприклад, чинні рекомендації Інтерполу з вилучення телефонів iPhone не містять цих обставин [3].

Рис. 1. Можливі безповоротні зміни в цифровому наповненні телефону

Помилки на рисунку:

Вилучення телефону

Очищення кошика додатка «Фотографії»

Втрата видалених фотографій, скріншотів тощо

На рис. 1 наведено можливі безповоротні видалення даних із внутрішнього вмісту телефону залежно від плину часу (прим. – значення автовидалення повідомлень 1 день і 7 днів вибрані для прикладу та можуть бути іншими). Як ми можемо побачити, стан і внутрішній вміст телефону протягом першої доби, першого тижня, перших 4 тижнів і 30/40 днів будуть різними. Зрештою це призводитиме до різних результатів під час проведення огляду та/або комп'ютерно-технічної експертизи. З огляду на те, що від моменту вилучення телефону до передачі його для дослідження часто спливає суттєвий час, то станом на момент безпосереднього копіювання даних важлива для кримінального провадження інформація може бути втрачена. Водночас огляд чатів вручну та/або будь-які дії з додатками перед копіюванням телефону також можуть призвести до неможливості відновлення повідомлень унаслідок безповоротних змін у цифровому наповненні телефону.

Отже, чинниками, що негативно впливають на повноту дослідження електронної переписки, наявної на телефонах iPhone, є серед іншого:

- установлені таймери автовидалення інформації;
- обмежені періоди збереження даних системних додатків;
- тривалий період часу між вилученням телефону і копіюванням даних;
- перегляд чатів / налаштувань месенджерів безпосередньо на телефоні.

Вимкнення таймерів, виставлених у налаштуваннях чатів месенджерів, не запобігає видаленню раніше надісланих / отриманих повідомлень. На налаштування часу збереження даних у додатках Biome і iOS Notification користувач телефона вплинути не може. З іншого погляду, під час дослідження встановлено, що зміна дати телефона на певний період часу назад запобігає автознищенню повідомлень у месенджерах WhatsApp, Signal, Viber, Zangi, а також звичайних і секретних чатах Telegram за умови попереднього переведення телефона в режим польоту. Це частково підтверджується також у роботі [1].

Навіть у разі копіювання / фотографування вмісту телефона безпосередньо під час його вилучення без маніпуляцій із часом варто зважати на те, що частина автозникних повідомлень станом на момент копіювання / фотографування вже встигне видалитися і не буде зафіксована, а в певний період часу видаляться інші такі повідомлення, можливо, безповоротно.

Отже, за наявності доступу до керування телефоном під час його вилучення доцільними вважаються такі вдосконалення в стратегії поведінки з огляду на те, що до його передачі для дослідження та безпосередньо копіювання даних часто спливає суттєвий час (рис. 2):

- переведення телефона в режим польоту;
- зміна дати телефона на великий період часу назад;
- вилучення та проведення подальшого огляду / експертизи телефона.

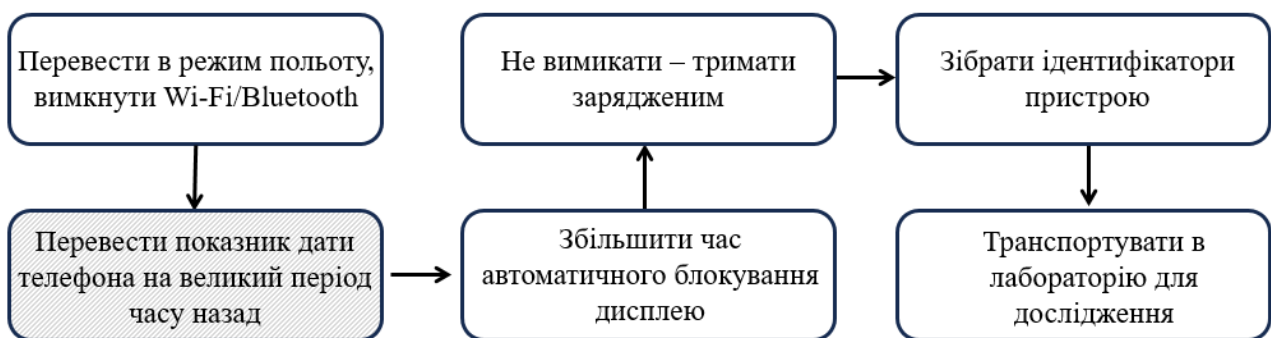

Рис. 2. Удосконалений алгоритм дій при вилученні телефонів iPhone

Підсумовуючи викладене, можна зазначити таке. Через тривалі терміни між вилученням телефону та його копіюванням, станом на момент проведення цифрового дослідження або експертизи вже може бути втрачена важлива інформація. Переведення телефона iPhone в режим польоту з подальшою зміною показників системного таймера на доволі великий період часу назад ще на етапі вилучення об'єкта збільшує вірогідність виявлення та/або відновлення

видалених повідомлень за відсутності очевидних ризиків для даних і незалежно від типу копії телефона, яку з технічного погляду можна зробити. Перегляд чатів і налаштувань месенджерів на будь-якому етапі до копіювання даних також може призвести до неможливого відновлення повідомлень.

Список використаних джерел

1. Heath H., MacDermott Á., Akinbi A. Forensic analysis of ephemeral messaging applications: Disappearing messages or evidential data? *Forensic Science International Digital Investigation*. 2023. Vol. 46. DOI:10.1016/j.fsidi.2023.301585
2. Christopher, «IOS 16 - Now you “C” it, now you don’t – Breaking Down the Biomes». Part 1’, Accessed: Oct 22, 2024. [Online]. Available: <https://blog.d204n6.com/2022/09/ios-16-now-you-c-it-now-you-dont.html>
3. Interpol, «Guidelines for digital forensics first responders: Best practices for search and seizure of electronic and digital evidence», *Interpol*, no. March, 2021.

Бондаренко-Берегович Валерія,
доктор філософії, старший судовий
експерт сектору товарознавчих та
гемологічних досліджень
Житомирського НДЕКЦ МВС

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Сьогодні одним із головних завдань Української держави є відсіч збройній агресії РФ, відновлення порушених прав і свобод громадян, забезпечення принципу невідворотності покарання осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів в Україні. У цьому випадку є потреба в криміналістичному забезпеченні розслідування порушень законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України) з метою притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, з використанням усіх наявних національних і міжнародних правових механізмів. Тим, хто вчинив злочини в цій війні, довести, що покарання для всіх військових злочинців є неминучим, забезпечити відшкодування збитків, відновити верховенство права та справедливості [1, с. 582].

Експертна діяльність є одним із ключових елементів правосуддя в Україні, ефективність якого перебуває у прямій залежності від рівня нормативно-правового регулювання судових експертиз. Як зазначено в п. 14 частини першої ст. 92 Конституції України, урегулювання основних аспектів судових експертиз має здійснюватися виключно на підставі законів України [2].

На сьогодні в Україні немає єдиного кодифікованого нормативно-правового акта, яким урегульовано ключові засади провадження судово-експертної діяльності. Водночас ухвалено цілу низку різноманітних законодавчих і підзаконних актів, які врегульовують певні аспекти проведення судових експертиз у різних сферах. Зокрема, основними нормативними джерелами регулювання судово-експертної діяльності є такі: Конституція

України [2]; Кримінальний процесуальний кодекс України [3]; Цивільний процесуальний кодекс України [4]; Господарський процесуальний кодекс України [5]; Кодекс адміністративного судочинства України [6]; Митний кодекс України [7] тощо; закони України «Про судову експертизу» [8]; «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9]; Положення Міністерства охорони здоров'я «Про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро» [10]; накази Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України» [11], «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру атестованих судових експертів» [12] та інші відомчі акти різноманітних міністерств.

Спеціалізованим нормативним актом, який регламентовано провадження експертної діяльності в Україні є Закон України «Про судову експертизу», яким урегульовано ключові організаційні, нормативні та фінансові аспекти діяльності судових експертів у процесі провадження правосуддя. Положення зазначеного законодавчого акта є загальними, оскільки поширюються на всі види судових експертиз, зокрема, з таких питань: обсяг прав, обов'язків і відповідальності, процедуру атестації, оплату праці та соціального захисту судових експертів, міжнародного співробітництва в досліджуваній сфері тощо [8].

Варто зауважити, що положення згаданого законодавчого акта не містять визначення категорії «судово-експертна діяльність». Водночас законодавець закріпив визначення категорії «судова експертиза», під якою розуміють проведення дослідження, в основу якого покладено використання спеціальних знань у різноманітних сферах науки, техніки, ремесла або мистецтва, щодо об'єктів, процесів і явищ, метою якого є надання висновків з питань, які є чи можуть бути предметом судового розгляду. До того ж у ст. 3 цього законодавчого акта прописано, що провадження судово-експертної діяльності передбачає дотримання принципів законності, об'єктивності, незалежності та повноти дослідження [8].

Зважаючи на те, що немає визначення досліджуваного поняття на законодавчому рівні, пропонуємо звернутися до трактування цієї категорії в науковій літературі. Відповідно до позиції О. В. Тимченка під досліджуваним поняттям варто розуміти процес дослідження об'єктів чи явищ компетентним, незалежним і неупередженим суб'єктом, тобто судовим експертом, який наділений компетенцією щодо проведення таких досліджень у порядку, визначеному законом [13, с. 94].

У наданому визначенні головну увагу зосереджено виключно на проведенні судових експертиз, що є дещо обмеженим. Незважаючи на те, що функція проведення дослідження відіграє визначальну роль у судово-експертній діяльності, проте вона не обмежена виключно нею. Зокрема, діяльність судових експертів пов'язана із реалізацією функцій, які покладено положеннями нормативно-правових актів на судового експерта, і навіть щодо

надання об'єктивного та обґрунтованого висновку за результатами проведення такого дослідження.

До того ж реалізація таких функцій можлива виключно за умови забезпечення належної організації діяльності судових експертів загалом. До організаційних засад діяльності судових експертів належать такі: проведення підготовки, атестації, перееатестації та підвищення кваліфікації судових експертів, що спрямована на належне забезпечення правосуддя; розвиток сфери наукових досліджень і розробок з питань організації та проведення судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Шевчук В. М. Криміналістичні засоби, методи та технології протидії злочинам у сфері національної безпеки в контексті європейської інтеграції. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2020. № 6. С. 582–604.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *ВВР*, 1996, № 30, ст. 141.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *ВВР*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *ВВР*, 2004, № 40–41, 42, ст. 492.

5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *ВВР*, 1992, № 6, ст. 56.

6. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *ВВР*, 2005, № 35–36, № 37, ст. 446.

7. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *ВВР*, 2012, № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552.

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *ВВР*, 1994, № 28, ст. 232.

9. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *ВВР*, 2016, № 3, ст. 25.

10. Про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-95#Text>. (дата звернення: 30.06.2024).

11. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 30.12.2011 № 3660/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text>. (дата звернення: 30.06.2024).

12. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text>. (дата звернення: 30.06.2024).

13. Тимченко О. В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину забруднення моря (ст. 243 ККУ). *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3 (14). С. 93–96.

Бордакова Ірина,

головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямів діяльності нашої держави на шляху здійснення демократичних перетворень, забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Ефективність досудового впровадження в сучасних умовах безпосередньо залежить від професійної майстерності осіб, що розкривають і розслідують злочини. Важливу роль відіграє співпраця слідчих органів з експертами з різних напрямів досліджень, що впливає на якість вирішення поставлених завдань [8].

Об'єктами судової товарознавчої експертизи поряд із товарами широкого вжитку дедалі частіше стає товарна продукція, яка є результатом функціонування різних галузей народного господарства, заводського, фабричного й іншого масового виробництва, а також індивідуальної праці [7].

Механізм ціноутворення в ринкових умовах реалізується через цінову політику, що становить комплекс цінових стратегій і тактичних прийомів щодо ініціативної зміни цін на товари й послуги підприємства.

Ринкова ціна встановлюється безпосередньо на ринку під впливом співвідношення попиту і пропозиції. Іноді таку ціну називають вільною; вона не встановлюється спеціальними органами, не нав'язується згори. Відхилення ціни від вартості відбувається не за вказівкою чиновників, а внаслідок співвідношення попиту і пропозиції.

Ціноутворення і ціни – одна з найскладніших проблем, у якій перехрещується більшість економічних, соціальних і політичних проблем держави. Ціна – це перетворена форма вартості, її грошовий вираз. Ринкова ціна – це домінуюча на ринку у відповідному часовому відрізку ціна на товар (послуги, роботи), що виплачується за нього під час купівлі-продажу незалежно від індивідуальних витрат виробників на його виробництво та реалізацію.

У макроекономічному плані ціна розглядається як найважливіший стратегічний критерій, що характеризує кон'юнктуру ринку, позаяк, з одного боку, вона впливає на її стан, а з другого – є результатом її розвитку. Адже

динаміка руху ціни пов'язана зі змінами в якості й обсязі виробництва товару та пропозиції його на ринку, із платоспроможністю споживачів і рівнем споживання ними цього товару, обсягом товарних запасів, із загальним економічним станом підприємств тощо.

Зміна ціни відбувається під дією низки ціноутворювальних чинників. У ринковій економіці найважливішими серед них є суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, темпи інфляції та купівельна спроможність грошей, ступінь державного адміністративного й економічного регулювання цін, стан цінової та нецінової конкуренції, ступінь монополізації виробництва.

У ринковій економіці функціонують кілька видів ринкових цін. Головними з них є оптові й роздрібні ціни, що можуть набувати різної форми залежно від умов їх застосування під час купівлі-продажу. Оптові – це такі ціни, за якими підприємства реалізують свою продукцію великими партіями всім категоріям споживачів, крім населення. Роздрібні – це ціни, за якими населення купує товари в роздрібній торгівлі для задоволення власних потреб.

Ціни в умовах ринку мають бути адаптивними, тобто оперативно реагувати на зміни в попиті і пропозиції, конкурентному середовищі, у витратах самих виробників. Адаптація може здійснюватися різними способами залежно від конкретної ситуації, що склалася на ринку: установленням різних надбавок і знижок, зниженням або підвищенням рівня ціни, виплатою компенсацій тощо [6].

В умовах ринкових економічних відносин фахівці-товарознавці для оцінки об'єктів дослідження використовують роздрібні та оптові ціни, які є ринковими.

По-перше, визначення ринку трактується як обмін, який відбувається за законами товарного виробництва й обігу, що здійснюється відповідно до законів товарного виробництва й обміну. Сутнісну основу цього обміну становить ціна, що визначається співвідношенням попиту та пропонування.

Суб'єктами ринку є індивідуальні товаровиробники, фірми, сім'ї, організації, держава, а об'єктами ринку – групи товарів і послуг, технології, інформація, що мають попит.

По-друге, ринкові відносини – це відносини і зв'язки, які складаються між продавцями і покупцями під час купівлі-продажу товарів [10].

В експертній практиці заздалегідь призначається багато експертиз за кримінальними провадженнями щодо крадіжок із торгово-виробничих підприємств, магазинів, супермаркетів із питанням про визначення ринкової вартості товару, яка так само визначається під час дослідження споживчого ринку конкретної групи товари через розрахунок середньої вартості. У процесі досудового розслідування слідчі органи збирають доказову базу і для визначення заподіяної шкоди, ринкової вартості (за товарознавчим напрямом) призначають експертизи.

Відповідно до п. 3 постанови Кабінету Міністрів від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1» ринкова вартість – вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки за угодою, укладеною між

покупцем і продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна зі сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу[3]. Одразу звернімо увагу, що основним в цьому визначенні є можливість відчуження майна на ринку подібного майна. Це означає, що майно може бути переданим (відчуженим) від однієї особи до іншої (від продавця до покупця) і діє ринок подібного майна.

Посилаючись на визначення, що ринкова вартість в Уніфікованих стандартах професійної практики оцінювання (USPAP), стандарти USPAP-2020-2021, на яких базується вартісна оцінка в США, визначається як вид вартості, величина якої розраховується як оціночне судження щодо передачі майна (тобто прав власності або пакета таких прав) станом на певну дату за конкретних умов, що визначає оцінювач [5].

Слід наголосити, що призначення товарознавчих експертиз за ст. 185 КК [1] щодо крадіжок із торговельних мереж (магазинів, супермаркетів) часто призначається на дату в минулому з різницею в тижнях або місяцях.

Наприклад, правопорушення (крадіжки) з торговельних мереж, де ринкова вартість товару встановлена та підтверджена відповідною документацією, яка відображається в товарних та бухгалтерських звітах, не потребує додаткового розрахунку в процесі експертного товарознавчого дослідження.

Торговельне підприємство самостійно веде свою торгову діяльність із запровадженням різних сфер бізнесу, зокрема з налаштуванням власного виробництва та реалізації товару, а також реалізує товар спільного виробництва з іноземними виробниками, що веде до індивідуального підходу ціноутворення.

Одним із різновидом товарної продукції з обмеженим доступом цінової пропозиції є власний імпорт та власне виробництво конкретної торговельної мережі (наприклад, ТОВ «Сільпо», ТОВ «АТБ-маркет» тощо), що неможливі визначити середню ринкову вартість ідентичної продукції через її відсутність на ринку України. Позаяк торгове товариство укладає договір із виробником-імпортером і реалізує цю продукцію у своїй мережі на умовах договору та з використанням маркетингової політики, що цей товар можна придбати тільки в цій торговельній мережі і з можливістю запровадження акційних пропозицій на певний період часу (календарну дату – день або тиждень). Щодо продукції власного виробництва товариство розраховує собівартість і встановлює роздрібну ринкову вартість самостійно (відповідно до норм продажу продовольчих і непродовольчих товарів) і так само з можливістю запровадження акційних пропозицій на певний період часу (календарну дату, місяць).

Товар, який реалізується в цих мережах, та умови продажу чітко регулюються нормативними документами у сфері торгівлі. Результатом угоди між продавцем і покупцем / споживачем є розрахунковий документ – фіскальний чек, який є обов'язковим елементом угоди, це свідчить про те, що здійснюється офіційний електронний товарообіг. Вартість продажу товару в цьому випадку і є ринковою вартістю.

Під час експертного товарознавчого дослідження визначається середня ринкова вартість, але чи є сенс порівнювати різні торговельні мережі та різних

виробників продукції для визначення середньоринкової вартості, це не зовсім правильний підхід. Потреба визначення розміру шкоди, завданої конкретному торговельному підприємству (на прикладі таких, як ТОВ «Сільпо», ТОВ «АТБ» тощо), або визначення ринкової вартості товару внаслідок скоєння кримінального правопорушення за ст. 185 КК у цьому випадку недоцільна, позаяк її вже встановлено та документально підтверджено.

Товар, який викрадений з полиці магазину в торговому залі, має роздрібну вартість зазначену на ціннику, який так само обов'язково кріпиться під кожним товаром із посиланням на ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» [2] і п. 7 Інструкції про порядок позначення роздрібних цін на товари народного споживання в підприємствах роздрібної торгівлі та закладах ресторанного господарства, затвердженої наказом Міністерства економіки України від 25.01.2008 № 21 (далі – Інструкція № 21) [4].

Інформування споживачів про роздрібні ціни на товари здійснюється за допомогою таких засобів:

ярликів цін (цінників) на зразках товарів або покажчиків цін на підприємствах роздрібної торгівлі;

ярликів цін (цінників), прейскурантів алкогольних напоїв, меню та прейскурантів цін на куповані товари в закладах ресторанного господарства.

Ярлик цін (цінник) призначається для надання споживачам основної інформації на окремий товар, покажчик цін і прейскурант цін на куповані товари – на низку товарів, що є в продажу, меню – про перелік страв, кулінарних, булочних, борошняних кондитерських виробів, що пропонуються протягом дня [4].

Цінник на товари є обов'язковим атрибутом торговельної діяльності, а його головна функція – це повідомлення правдивої інформації споживачу про властивості товару, його виробника і звичайно ж ціну товару.

Продавець (виконавець), який реалізує продукцію, повинен обов'язково зазначати ціну кожної одиниці такої продукції або однієї категорії продукції і ціну однієї стандартної одиниці цієї продукції.

Написи щодо ціни реалізації продукції мають бути чіткими і простими для розуміння.

Ціна продукції має містити всі податки та неподаткові обов'язкові платежі, які відповідно до законодавства сплачує споживач під час придбання відповідної продукції. Ціна товару зазначається за одне пакування такого товару, а якщо товар поставляється без пакування – за одиницю вимірювання, яка зазвичай застосовується до такого товару [4].

Усі засоби інформування про ціни на товари виготовляються друкарським або іншим способом і мають бути оформлені чітко, естетично (чорнилом, пастою, штемпельною фарбою (штампом) та ін.) відповідно до чинного законодавства про мови.

Отже, вся інформація про об'єкти кримінального правопорушення (у цьому випадку товару, який викрадений з торговельної мережі) є на цьому підприємстві й офіційно задокументована, що підтверджує її ринкову вартість .

На думку науковців Садченко О. О. та Шевченко О. В., менш актуальними є класифікації судових товарознавчих експертиз: щодо дослідження товарів, на які встановлено роздрібні ціни; щодо виробів, які пройшли хімічне чищення; щодо напрямів розслідування тих чи інших кримінальних правопорушень (злочинів); щодо окремих видів комплексних досліджень тощо [9].

Отже, коли досудовими органами зібрано доказову базу з відображенням ринкової вартості товару на конкретну дату – дату скоєння кримінального правопорушення (у випадках здійснення крадіжки з торговельних мереж), а саме це можуть бути довідки вартості товару на дату скоєння кримінального правопорушення, акти інвентаризації з зазначенням нестачі товару та інші документи, але за умови правильного оформлення цих документів (із зазначенням назви та реквізитів товариства, дати, повного найменування товару з відображенням маркувальних даних, достатніх для ідентифікації товару, ким виданий та підписаний документ тощо), у таких випадках можна провести аналіз цін методом порівняння та прийняти фактичну вартість товару торгового підприємства, яка так само і є ринковою вартістю. Зважаючи на реформування і зміни в нормативно-правовому полі та наближення його до європейських норм і стандартів, законодавство про судову експертизу загалом на сьогодні набуває актуальності та потребує вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1216> (дата звернення 30.10.2024).
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 30.10.2024).
3. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальна оцінка майна і майнових прав : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення 30.10.2024).
4. Про затвердження Інструкції про порядок позначення роздрібних цін на товари народного споживання в підприємствах роздрібної торгівлі та закладах ресторанного господарства : наказ Міністерства економіки від 25.01.2008 № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-97#Text> (дата звернення 30.10.2024).
5. Практика професійної оцінки (USPAP)/Стандарти 1–4 роки / Єдині стандарти 2020–2021. URL: <https://www.millersamuel.com/files/2021/03/USPAP-Standards-1-4.pdf> (дата звернення 30.10.2024).
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с. URL: <https://buklib.net/books/21892> (дата звернення 30.10.2024).
7. Заяць Я. І., Яровий О. Д., Беднарчук М. С. Актуальні проблеми вітчизняної судової товарознавчої експертизи. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Технічні науки. 2019. Вип. 22. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-tech/article/view/263> (дата звернення 30.10.2024).

8. Петрова І. А. Особливості взаємодії слідчого з експертом-товарознавцем при підготовці та проведенні судово-товарознавчих експертиз. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71c92dfb-7df9-4cf3-bab3-f55ece1680a5/content> (дата звернення 30.10.2024).

9. Садченко О. О., Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 67. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Sadchenko67.pdf> (дата звернення 30.10.2024).

10. Максимов С. Сутність поняття «ринкова вартість». URL: <http://www.afo.com.ua/uk/news/2/1390> (дата звернення 30.10.2024).

Бортун Микола,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства та галузевих
юридичних дисциплін,
Український державний університет
ім. Михайла Драгоманова

МІСЦЕ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 41 КПК України оперативні підрозділи є складовою сторони обвинувачення в кримінальному провадженні, перелік яких зазначено в п. 19 частини першої ст. 3 КПК України. Завданнями кримінального провадження відповідно до ст. 2 КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить поняття «оперативні підрозділи», обмежуючись тільки переліченням тих правоохоронних органів, які представляють оперативні підрозділи в кримінальному провадженні, а саме Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. Тому, на нашу думку, слід виходити з положень ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон) та ст. 9 Закону, які визначають органи, що

проводять оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) та підстави її проведення. Аналізуючи ці норми Закону, напрашується висновок, що оперативні підрозділи – це ті підрозділи відповідних правоохоронних органів, які уповноважені заводити оперативно-розшукові справи з метою перевірки інформації зазначеної в частині першій ст. 6 Закону. Відповідно до ст. 5 Закону та ст. 41 КПК України такі оперативні підрозділи, як розвідувальний орган Міністерства оборони України, управління державної охорони та Служби зовнішньої розвідки України, у кримінальному провадженні участі не беруть.

Особливості діяльності оперативних підрозділів в кримінальному провадженні полягають в тому, що здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Водночас під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Аналізуючи ст. 3 та 41 КПК України, можна зробити висновок, що оперативні підрозділи самостійно не мають права представляти доказів у кримінальному провадженні, оскільки не є процесуально самостійними особами. Дискусійність цього положення посилюється положеннями частини третьої ст. 99 КПК України, відповідно до якої матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Ця норма впливає з частини другої ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якої в разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно надіслати зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, і передбачає фактичну участь оперативних підрозділів у проведенні досудового розслідування як самостійного суб'єкта із самостійними повноваженнями.

Крім того, у КПК України немає чіткого розмежування, які слідчі (розшукові) дії оперативні підрозділи мають право проводити за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. ОП ККС ВС зазначила, що, незважаючи на загальну норму про те, що оперативні підрозділи органів Національної поліції,

органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (частина перша ст. 41 КПК України), у частині першій ст. 236 КПК України закріплено норму, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором, винятків для оперативних підрозділів не передбачено. У жодній іншій статті КПК України, яка стосується порядку проведення слідчих (розшукових) дій, аналогічної норми немає [1].

Положення цих актів щодо діяльності оперативних підрозділів є недостатньо узгодженими, розбалансованими та потребують удосконалення [2, с. 9].

Коригування повноважень оперативних підрозділів у ст. 41 КПК України відповідно до положень ст. 99 КПК України та ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» значно посилить позиції сторони обвинувачення в кримінальному провадженні щодо належності та допустимості доказів за окремими видами кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Постанова ОП ККС ВС у справі № 663/820/15-к (провадження № 51-2075кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829915>
2. Грібов М. Л., Черняк А. М. Оперативні підрозділи правоохоронних органів України як суб'єкти протидії злочинності/ / *Вісник кримінального судочинства*. № 4/2018. С. 195.

Бурлака Владислав,

кандидат юридичних наук,
начальник відділу Головного
слідчого управління Національної
поліції України

ЗАКОНОДАВЧЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОЮ ІНФЕКЦІЙНОЮ ХВОРОБОЮ

На сьогодні національне законодавство в ст. 130 (Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби) Кримінального кодексу України визначає настання кримінальної

відповідальності за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини [1].

За кримінальним законодавством відповідальність за цей злочин настає з моменту вчинення дій, які створюють реальну небезпеку зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини. Водночас особа, яка в тій чи іншій формі контактує з носієм зазначеного вірусу, його кров'ю, іншими рідинами або тканинами, може й не захворіти на невиліковну хворобу з різних причин. Для притягнення особи до відповідальності за частиною першою ст. 130 Кримінального кодексу України немає значення те, чи знав потерпілий про хворобу винної особи, чи погоджувався він на вчинення щодо нього дій, які наражають на небезпеку зараженням вірусом невиліковної інфекційної хвороби.

Таке однозначне розуміння положень зазначеної статті Кримінального кодексу України зумовлено тим, що законодавство України покладає на ВІЛ-інфікованих і хворих на невиліковні інфекційні хвороби осіб обов'язки, які полягають у вжитті заходів щодо запобігання поширенню інфекції, запропонованих закладами охорони здоров'я, повідомленні осіб, які були з ними в статевих контактах, до виявлення факту інфікованості про можливість їх зараження та відмовленні від донорства крові, її компонентів, інших біологічних рідин, клітин, органів і тканин для використання їх у медичній практиці.

Водночас на сайті Верховної Ради України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за зараження інфекційними хворобами або інфікування їх збудниками» реєстр. № 9398, відповідно до пояснювальної записки якого «Викладене свідчить про необхідність виключення із КК України статті 130 «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» і доповнення 133 «Зараження венеричною хворобою» вказівкою на наслідки такого зараження – тривалий розлад здоров'я. Умисне зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування збудником особливо небезпечної інфекційної хвороби має розглядатися як заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що потребує відповідного доповнення ст. 121 КК України. Підставою для такого рішення є те, що особливо небезпечна інфекційна хвороба є небезпечною для життя, оскільки в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняє загрозові для життя явища, які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю.

Статтю 133 КК України «Зараження венеричною хворобою» має бути уточнено. У чинному законодавстві це кримінальне правопорушення належить до злочинів, а санкція частини першої ст. 133 КК України передбачає максимальне покарання у виді двох років позбавлення волі, частини другої – трьох років, а частини третьої – п'яти років позбавлення волі. До того ж форма вини в ст. 133 КК України не називається, що дає підстави кваліфікувати за цією нормою як умисне, так і необережне зараження венеричною хворобою. Для порівняння, санкція частини першої ст. 122 КК України «Умисне середньої

тяжкості тілесне ушкодження» передбачає максимальне покарання у виді трьох років позбавлення волі, а за наявності кваліфікуючих ознак (частина друга ст. 122 КК України) – 5 років позбавлення волі. За необережне заподіяння середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження ст. 128 КК України передбачає максимальне покарання у виді позбавлення волі строком на два роки. Отже, передбачені ст. 133 КК України санкції за зараження венеричною хворобою відповідають санкціям статей, які передбачають відповідальність за заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження, а тому диспозиція цієї статті також має бути уточнена шляхом доповнення вказівкою на такий наслідок, як тривалий розлад здоров'я. Запропоноване рішення відповідатиме принципу домірності кримінального покарання за вчинення кримінальних правопорушень і ґрунтується системності кримінального законодавства.» [1].

Зазначена ініціатива внести зміни до ст. 133 Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність за зараження іншої особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби, тільки якщо це призвело до тривалого розладу здоров'я, на відміну від чинної редакції, яка вимог щодо настання наслідку у вигляді розладу здоров'я не передбачає.

Водночас відповідно до п. 2.2.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 липня 1995 року за № 255/791, тривалим варто вважати розлад здоров'я строком понад 3 тижні (більш як 21 день) [2].

На нашу думку, з огляду на те, що курс лікування більшості венеричних хвороб, особливо на ранній стадії виявлення, становить від одного тижня, реалізація зазначеної зміни може призвести до уникнення кримінальної відповідальності винною особою.

Слід зауважити, що кримінальна відповідальність за зараження іншої особи ВІЛ-інфекцією особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби, а також за явне поставлення іншої особи в небезпеку зараження ВІЛ-інфекцією закріплена в кримінальних законодавствах Норвегії, Австрії, Литви, Латвії, Естонії, Болгарії, Польщі, Федерації Боснії і Герцеговини, Македонії, Китаю, Мексики, Бразилії, Хорватії, Швейцарії та деяких штатів США та Австралії.

Наприклад, відповідальність за зараження венеричною хворобою і ВІЛ-інфекцією передбачена в Кримінальному кодексі Республіки Польща (стаття 161 § 1. Хто, знаючи, що заражений ВІЛ, безпосередньо піддає іншу особу небезпеці такого зараження, підлягає покаранню позбавленням волі на строк до 3 років. § 2. Хто, знаючи, що заражений венеричною хворобою або заразною важкою невиліковною хворобою, або хворобою, що реально загрожує життю, піддає безпосередній небезпеці зараження такою хворобою іншу особу, підлягає штрафу, покаранню обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 1 року. § 3. Переслідування злочину, передбаченого в § 1 або § 2, порушується за заявою потерпілого).

Відповідно до Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня

1995 року № 133, синдром набутого імунodefіциту (СНІД) належить до особливо небезпечних інфекційних хвороб, а ВІЛ-інфекція є збудником особливо небезпечної хвороби [4].

Отже, вважаємо, що доцільніше було б замінити в ст. 130 КК України поняття «зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» на «інфікування збудником особливо небезпечної інфекційної хвороби».

Відповідно ст. 130 (Зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби) КК України є ефективним превентивним заходом щодо недопущення розповсюдження та додатковим фактором стримання розповсюдження інфекційного захворювання коронавірусу (COVID-19).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за зараження інфекційними хворобами або інфікування їх збудниками» (реєстр. № 9398). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42126> (дата звернення: 27.10.2024).

3. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 липня 1995 року за № 255/791. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

4. Перелік особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 1995 року № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

Бурмистрова Лариса,

старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України

ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАНЕСЕННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЖІНКАМ

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – Стамбульська конвенція була відкрита для підписання в травні 2011 року в Стамбулі та набрала чинності 01 серпня 2014 року після її 10-ї ратифікації (далі –

Стамбульська конвенція). Стамбульська конвенція є першою юридично зобов'язальною угодою та найповнішою угодою щодо насильства стосовно жінок і домашнього насильства.

Як зазначили експерти Андрасек В., Бугаєць Т. І. у дослідженні, присвяченому ратифікації Стамбульської конвенції, проведеному в межах проекту «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II» (COVAW-II), станом на квітень 2024 року Стамбульську конвенцію підписали 45 із 46 членів Ради Європи та ратифікували 38 країн. Вона також ратифікована Європейським Союзом 28 червня 2023 року і набрала чинності 01 жовтня 2023 року. Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію 18 липня 2022 року, а 01 листопада 2022 року вона набрала чинності в Україні [6].

Варто наголосити, що ст. 1 (Цілі Конвенції) чітко визначено головну мету Стамбульської конвенції – захист жінок від усіх форм насильства; запровадження інституту кримінального переслідування кривдників; заохочення рівності між жінками та чоловіками; поширення ідеї міжнародного співробітництва з метою ліквідації наслідків насильства стосовно жінок і випадків домашнього насильства [1].

Однак наразі залишається чимало нових викликів щодо приведення національного законодавства у відповідність до положень Стамбульської конвенції, навіть стосовно криміналізації кримінального правопорушення, пов'язаного з каліцтвом жіночих органів. Тому шляхи імплементації зазначеної угоди щодо визначення відповідальності за нанесення тілесних ушкоджень жінкам є одним з актуальних і спірних питань у сфері перейняття європейських норм права.

Тому аналізуючи зміст основних положень Стамбульської конвенції, розглянемо таке дискусійне в наукових і практичних колах питанні, як каліцтво жіночих геніталій.

Стаття 38 (Каліцтво жіночих геніталій) Стамбульської конвенції передбачає, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб криміналізувати такі форми умисної поведінки: а) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора; б) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього; с) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього [1].

На цей час в Україні немає кримінальної диспозиції щодо визначення чіткої відповідальності за каліцтво жіночих геніталій, тоді як відповідно до ст. 121 (Умисне тяжке тілесне ушкодження) Кримінального кодексу України (далі – КК України) каліцтво жіночих геніталій визнається умисним тяжким тілесним ушкодженням, оскільки охоплюється такою кваліфікуючою ознакою, як каліцтво статевих органів.

Частиною першою ст. 121 КК України передбачено не лише кримінальну відповідальність за їх спричинення, а й визначено їх головні ознаки: 1) небезпечне для життя в момент заподіяння; 2) спричинення втрати будь-

якого органу або його функцій; 3) каліцтво статевих органів; 4) психічна хвороба; 5) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; 6) переривання вагітності; 7) непоправне знівечення обличчя [5].

Аналізуючи норми зазначеної статті, доходимо висновків, що законодавець не виокремлює спеціального потерпілого, зокрема жінку.

Водночас деякі диспозиції статей КК України містять такі кваліфікуючі ознаки, як «вагітної жінки», «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності».

Слід зазначити, що ознаку «каліцтво статевих органів» у зазначеній статті доповнено задля імплементації в кримінальне законодавство України положень Стамбульської конвенції на підставі Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3].

Наразі на офіційному сайті Верховної Ради України опубліковано низку законопроектів стосовно внесення змін до різних нормативно-правових актів, зокрема до Кримінального кодексу України, спрямованих на реалізацію положень Стамбульської конвенції.

Одним з таких є проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині врегулювання відповідальності за протиправні діяння, які можуть визначатися як насильство за ознакою статі у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції» реєстр. № 9501 (далі – проєкт Закону) [2].

Згідно з пояснювальною запискою до проєкту Закону його метою є встановлення юрисдикції України над правопорушеннями, які можуть визначатися як насильство за ознакою статі відповідно до положень Стамбульської конвенції, там, де раніше така юрисдикція не здійснювалася, для забезпечення належного рівня захисту постраждалих осіб від насильства за ознакою статі.

У пояснювальній записці зазначено, що стаття 38 Стамбульської конвенції чітко визначає необхідність встановлення відповідальності у випадку каліцтва жіночих статевих органів. На сьогодні ст. 121 КК України передбачає відповідальність за каліцтво статевих органів, однак у статті не виокремлено спеціального потерпілого, тобто особу жіночої статі, як цього вимагає Конвенція. Поряд із цим аналіз вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень із моменту прийняття нововведень до ст. 121 КК України доводить той факт, що жодного випадку каліцтва статевих органів як самостійної ознаки тяжкого тілесного ушкодження не було. Дії винної особи підпадали під інші ознаки тяжкого тілесного ушкодження, які повністю ними охоплюються.

Тому згаданим проєктом Закону згідно з порівняльною таблицею пропонується внести зміни до КК України та КУпАП, однією з яких є доповнення КК України новою ст. 121-1 (Каліцтво жіночих статевих органів) такого змісту: «1. Видалення, інфібуляція (повторна інфібуляція) або

здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора особи, без медичного призначення».

Однак, аналізуючи запропоновані зміни, на нашу думку, вони є недоцільними і згадані протиправні діяння вже, як ми зазначали, охоплюються чинною редакцією частини першої ст. 121 КК України.

Проте судова практика засвідчує, що з моменту прийняття нововведень до ст. 121 КК України жодного випадку каліцтва статевих органів як самостійної ознаки тяжкого тілесного ушкодження не було. Дії винної особи підпадали під інші ознаки тяжкого тілесного ушкодження, які повністю ними охоплюються.

За зверненням авторів законопроекту щодо приписів ст. 38 Стамбульської конвенції, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано, зокрема, такі форми умисної поведінки, як видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора (каліцтво жіночих геніталій), на нашу думку, згадане питання вже реалізовано в чинних нормах КК України і не потребують створення окремого складу кримінального правопорушення, що виділяє потерпілих осіб за ознакою жіночої статі.

Також, на нашу думку, це питання може бути вирішено через унесення змін до підзаконних нормативно-правових актів, зокрема до наказу Міністерства охорони здоров'я від 05.11.2005 № 606 «Про затвердження Інструкції про встановлення причинного зв'язку смерті з професійним захворюванням (отруєнням) або трудовим каліцтвом» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 02 грудня 2005 р. № 1455/11735), визначивши відповідні дефініції, що відповідають положенням Стамбульської конвенції [4].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що через десять років після набрання чинності в Європі Стамбульська конвенція має позитивний вплив на забезпечення захисту жінок від усіх форм насильства, недопущення кримінального переслідування та ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Однак, на нашу думку, розвиток і вдосконалення законодавства України мають здійснюватися відповідно до соціальних, релігійних, політичних, економічних та інших особливостей, а не через просте закріплення окремих норм законодавства іншої держави.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: довідник для членів парламенту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 31.10.2024).

2. Сайт Верховної Ради України: Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині врегулювання відповідальності за протиправні діяння, які можуть визначатися як насильство за ознакою статі у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції (реєстр. № 9501 від 17.07.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42296> (дата звернення: 31.10.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 31.10.2024).

4. Наказ Міністерства охорони здоров'я від 15.11.2005 № 606 «Про затвердження Інструкції про встановлення причинного зв'язку смерті з професійним захворюванням (отруєнням) або трудовим каліцтвом» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 02 грудня 2005 р. за № 1455/11735). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1455-05#Text> (дата звернення: 31.10.2024).

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 16 січня 2020 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n798> (дата звернення: 31.10.2024).

6. Валентина Андресек – міжнародна експертка, Тамара Бугаєць – національна експертка «ПІСЛЯ РАТИФІКАЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ», дослідження підготовлено в межах проєкту «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II» (COVAW-II)». URL: <https://rm.coe.int/ukr-2024-after-ratification-promising-practices-of-ic-ukr/1680afa03b>. (дата звернення: 31.10.2024).

Ваніна Ольга,

старший судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ОЗНАК ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ДОВІЛЬНОГО СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТА ВІДПОВІДНО ДО УМОВ СЬОГОДЕННЯ

У криміналістиці під «словесним портретом» розуміють систему опису зовнішності людини з метою її кримінальної реєстрації, розшуку, ідентифікації за зовнішніми ознаками.

Фіксація ознак зовнішності людини здійснюється різними способами: через опис; за допомогою фото- та відеозйомки; через виготовлення суб'єктивних портретів, об'ємних масок і моделей.

Опис може бути довільним і впорядкованим. Перший складається зазвичай під час фіксації показань свідків, потерпілих про зовнішність будь-якої людини і, власне, є суб'єктивним описом всіх особливостей її зовнішності. Упорядкований опис складається спеціалістом (оперативним працівником,

слідчим, експертом) і проводиться за спеціальними правилами, які входять до методики «словесного портрета».

Головними принципами впорядкованого словесного портрета є повнота і системність (послідовність) опису. Принцип повноти полягає в докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак (постави, ходи, жестикуляції, міміки, мовлення...) та одягу. Принцип системності означає певну черговість опису груп зовнішніх ознак за правилами: «від загального – до окремого», «зверху донизу», з використанням таких показників, як розміри, форма, положення, колір.

За довільного ж опису головним є отримання від свідків, потерпілих інформації про зовнішність розшукуваної особи, яка незалежно від повноти та послідовності опису максимально характеризує її примітні ознаки і сприяє виділенню саме цієї особи серед багатьох інших.

Беззаперечно, під час сприйняття зовнішності однієї людини іншими найважливішими для впізнання є риси обличчя. Але через те, що останнім часом жінки віддають перевагу «східному макіяжу»: шаблонним мальованим бровам, неприродної довжини нарощеним віям, татуйованим «стрілкам» на повіках очей або в стилі «smokey eyes»; навчилися змінювати форму та ширину контуру губ з використанням «уколів краси»; оволоділи технікою корекції обличчя (можна сказати «гриму») за допомогою тональних основ і кремів – індивідуальні особливості власних рис обличчя «ховаються» за намальованими штучними, унаслідок чого різних осіб оточення сприймає як «усі на одне лице».

Тому під час фіксації ознак зовнішності людини більше уваги варто приділяти функціональним ознакам (поставі, ході, жестикуляції, міміці, голосу, мові, манері поведінки).

Постава – це звичне положення голови, грудей, плечей, тулуба людини (пряма, сутула). За положенням тулуба статура буває напруженою, підтягнутою, вільною. Особливості статури проявляються також у звичному положенні голови (утримується прямо, відкинута назад, витягнута вперед, схилена набік вправо або вліво).

Хода визначається через ознаки ходьби. Також зважають на її швидкість, темп, довжину і ширину кроку, положення і ступінь піднімання стоп.

Жестикуляція – це комплекс рухів, що супроводжують вимову та посилюють її виразність. Визначається за характером рухів, змістом і ступенем виразності: жвава, стримана тощо.

Міміка – це сукупність рухів мускулатури обличчя особи, що відображає її психічний стан. Буває маловиразною, дуже виразною, що проявляється в піднятті брів, закушуванні губи тощо.

Голос визначається за його силою (слабкий, середній, сильний), тембром (баритон, бас, тенор, альт) і чистотою (глухий, дзвінкий, хриплий).

Мова може бути повільною, швидкою, спокійною, збудженою, розбірливою та нерозбірливою. Також слід фіксувати дефекти мови, такі як шепелявість, гугнявість, наявність діалекту.

Манера поведінки виражається в особливостях виконання певних дій (вітатися, сміятися, палити, тощо).

Гармонійність пропорцій тіла є одним з критеріїв оцінки розвитку та стану здоров'я. При диспропорції в будові тіла можна думати про порушення ростових процесів і причини, що їх зумовили. Конституційні особливості статури стають очевидними з ранніх етапів розвитку людини: одні володіють витонченою статурою, інші – міцними м'язами і відносно короткими кінцівками, треті відрізняються переважанням жирової тканини над м'язовою. Схильність до того чи іншого типу статури визначається спадковістю, але проявляється і закріплюється під впливом чинників зовнішнього середовища (заняття тим чи іншим видом спорту, танцями, рухливістю натури, тощо).

Усі ці ознаки визначаються візуально (на око), а характерний вигляд фігури – їх комбінацією.

Список використаних джерел

1. Бюлетень методичних розробок управління криміналістики ГПУ, Головного бюро СМЕ МОЗ України, ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2006 (Експертиза по ідентифікації особи за ознаками зовнішності. ст. 47–50).

2. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності : лекція / Національна академія внутрішніх справ: О. О. Садченко, М. Ф. Сокиран. Київ : 2009. 37 с.

3. Задеренко С. В. Портретна експертна ідентифікація на сучасному рівні. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ; Редкол.: Я. Ю. Кондратьєв (голов. ред.) та ін. Київ : «Чайка», 2005. № 1(3). С. 100–108.

4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с., 32 іл. Глава 13. Сліди – ознаки зовнішньої будови людини та їх використання в розслідуванні злочинів (габітологія) Ст. 101–117.

Венчагова Вероніка,

старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Одеського НДЕКЦ МВС

ДЕЯКІ ВИПАДКИ НЕПРИЙНЯТТЯ СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ОДНОГО З ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

Висновок експерта є одним із процесуальних джерел доказів. Якщо підсумувати визначення висновку експерта в процесуальних кодексах та інших законах, юридичній літературі та інших нормативних актах, можна визначити висновок експерта як докладний опис проведених досліджень експертом на основі його спеціальних знань, зроблені за їх результатом висновки та обґрунтовані відповіді на кожне з поставлених експертові питань, що складений у порядку, визначеному законодавством. Отже, як впливає з визначення висновку експерта, варто наголосити на тому, що саме ці атрибути

відрізняють його від інших джерел доказів, таких як речові докази, документи, відеозаписи тощо.

Законодавець і науковці, формулюючи поняття висновку експерта та судового експерта взагалі, зауважують на тому, що судовий експерт є особою, яка має спеціальні знання, пройшла відповідну підготовку й отримала дозвіл на проведення досліджень за певними експертними спеціальностями. Водночас і сам висновок експерта наділяється такими особливостями, що його має скласти особа, наділена процесуальним статусом – судовий експерт. У цієї особи мають бути спеціальні знання, вона має проводити дослідження за спеціальними методиками експертних досліджень, використовувати методи, які не доступні для широкого кола осіб, бути попередженою про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку експерта суду (введення суду в оману) та відмову без поважних причин від надання висновку; висновок повинен мати певну структуру, відповідати змісту, який передбачений законодавством, містити в собі докладний опис усіх проведених досліджень, мати обґрунтовані відповіді на кожне з поставлених перед експертом питань, не виходити за межі спеціальних знань експерта, бути отриманим у встановленому законодавством порядку.

Судову експертизу має призначати особа, яка має на це право, залежно від виду судочинства, звернення до суб'єкта судової експертизи повинне мати процесуально оформлену форму (постанова, ухвала тощо), мати всі необхідні реквізити, виклад обставин та обґрунтування щодо необхідності залучення експертів, повний перелік питань, які винесені на дослідження, та перелік наданих об'єктів на дослідження, повідомлення експертів про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від надання висновку, дозвіл або заборону на використання руйнівних методів дослідження.

Після отримання ініціатором проведення експертизи та надання висновку експерта до суду як доказу цей висновок стає одним із джерел доказів. Тобто вся інформація, що там міститься, має бути такою, що відповідає як за формою, так і за змістом вимогам законодавства, а в разі потреби судовий експерт повинен відповісти на запитання, що стосуються його освіти, умінь, використаних методик і методів дослідження, а також щодо наявності в нього спеціальних знань, роз'яснити наданий ним висновок експерта, якщо виникнуть розбіжності з іншим висновком експерта, пояснити ці розбіжності.

Також процесуальний закон зазначає, що висновок експерта не може базуватися на доказах, визнаних судом недопустимими. Судовий експерт не має права самостійно збирати доказів і досліджує лише ті об'єкти, процеси та явища, щодо яких йому були поставлені питання і до яких йому надано доступ ініціатором проведення експертизи. Тобто судовий експерт може провести повне, всебічне дослідження наданих йому об'єктів, відповісти на кожне з поставлених йому питань, не маючи уявлення, що він працює з об'єктами, які надалі будуть визнані судом недопустимими через те, що вони були отримані з порушенням вимог законодавства. Судовий експерт проведе дослідження, витратить свій час і ресурси, його висновок буде належно оформлений,

відповідати всім вимогам, але не буде прийнятий судом через недопустимість так званого першоджерела – об'єкта досліджень.

Звертаючись до судової практики, можна відшукати інші випадки неприйняття висновку експерта. Так от, Верховний Суд, виносячи рішення у справі № 520/8073/16-ц, зазначив, що «...При перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати; достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи. Такої оцінки висновки судів першої та апеляційної інстанції не містять. Якщо первинна експертиза буде визнана неповною або не досить ясною, може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експертові. При цьому під неясністю слід розуміти нечіткість, розпливчатість відповідей експерта, внаслідок чого стає незрозумілий хід думок експерта. А недостатньо повним є висновок, заснований на дослідженні не всіх наданих експертові об'єктів або що не містить вичерпних відповідей експерта на всі поставлені питання...» [1].

Господарський суд міста Києва у справі № 910/23497/17 установив: «...У матеріалах справи наявні два експертні висновки (судової експертизи та проведеної на замовлення учасника процесу), які є кардинально протилежними. З метою дослідження всіх обставин справи, дотримання прав та інтересів учасників процесу суд вважає за необхідне призначити в справі додаткову експертизу з метою вирішення суперечностей, які можуть виникнути під час вирішення спору по суті. Крім того, як вбачається з висновку експерта, складеного за результатами судової експертизи, експертом було самостійно об'єднано питання та надано на них загальну відповідь (питання 1, 4). Також у висновку відсутні посилання на досліджувані твори автора (розробника) ТУ У 28.2-32556556-012:2016 «Фільтри поглиначі АС»...» [2] і у зв'язку з викладеним було призначено повторну судову експертизу для усунення суперечностей у наявних висновках експерта.

З постанови Пленуму Верховного Суду України випливає, що суди першої та апеляційної інстанції не прийняли висновку експерта як доказу через порушення граничного строку проведення експертиз: «... Крім того, суди не звернули увагу, що висновок експерта складений з порушенням пункту 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, згідно з яким строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів...» [3].

Наступний випадок неприйняття висновку експерта судом відбувся в порядку адміністративного судочинства: «...Суд на підставі аналізу положень статей 73–76 та 90 КАС України дійшов висновку, що експертний висновок, покладений судом апеляційної інстанції в основу мотивування постанови, не може вважатися допустимим доказом.

Зокрема, Суд встановив, що в описовій та мотивувальній частині оскаржуваної постанови апеляційний адміністративний суд не з'ясував відповідно до вимог частини шостої статті 104 КАС України, чи попереджався експерт про те, що висновок готується для подання до суду та те, що він як експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за складання завідомо неправдивого висновку; суд апеляційної інстанції здійснив оцінку підготовленого експертом висновку техніко-будівельного дослідження без перевірки допустимості цього доказу.

Крім того, Суд звернув увагу, що суд апеляційної інстанції за результатами оцінки висновку позасудового експертного техніко-будівельного дослідження встановив поверховість будівництва (капітального ремонту), проте не перевіряв відповідність такої характеристики будівлі вимогам пункту 3.19* ДБН 360-92** щодо обмеження надземних поверхів (включаючи мансардних) садибного (індивідуального) житлового будинку з нежитловими приміщеннями та паркінгом 4-ма поверхами...» [4].

Отже, як бачимо, причин неприйняття висновку експерта судом доволі багато, вони достатньо різноманітні. На жаль, натепер немає чіткої систематизованої класифікації таких випадків, підстав і всі ці приклади мають казуїстичний і випадковий характер. Продовжуючи працювати, вважаю, що потрібно детальніше вивчити цю галузь судово-експертної діяльності і на підставі більшої частини рішень суду розробляти такі категорії в подальшому закріпленні їх законодавчо.

Список використаних джерел

1. <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/82036627>
2. https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_28_03_2018_roku_u_spravi_520_8073_16_ts/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon
3. <https://advokatpost.com/porushennia-hranychnoho-stroku-provedennia-ekspertyzy-ne-vplyvaie-na-dopustymist-vysnovku-eksperta-iak-dokazu/>
4. <https://sud.ua/uk/news/publication/301753-verkhovnyy-sud-ukazal-na-nedopustimost-zaklyucheniya-eksperta-kak-dokazatelstva-po-delu-v-rezultate-egonesootvetstviya-trebovaniyam-zakona>

Воробйова Олеся,

завідувач відділу науково-організаційної роботи лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про судову експертизу» організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [1].

У Міністерстві внутрішніх справ України (далі – МВС) організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності установ Експертної служби МВС відповідно до покладених завдань і обов'язків здійснює Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (далі – ДНДЕКЦ МВС) [2].

Функції наукового підрозділу як структурного підрозділу юридичної особи, визначення та особливості функціонування якого урегульовано на законодавчому рівні [3], у ДНДЕКЦ МВС здійснює лабораторія науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності (далі – ЛНОЗСЕД), серед переліку завдань якої, викладених у Положенні про неї, є науково-методичне забезпечення діяльності установ Експертної служби МВС [4].

Проблеми науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності завжди були на часі. Проте в умовах війни вони набули особливої актуальності, що пов'язано не лише з новими небезпеками і труднощами, а й технічним прогресом і розвитком.

Зокрема, за останні роки в Експертній службі МВС вдалося впровадити нові напрями: дослідження артилерійської та ракетної зброї, дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі, інженерно-екологічні, археологічні, лінгвістичні. Водночас активно розвиваються такі види, як експертиза зброї, вибухово-технічна, пожежно-технічна, комп'ютерно-технічна, біологічна, відео-, звукозапису та інші види експертиз.

Безумовно, що всі нові види та підвиди судової експертизи потребують насамперед обґрунтованого науково-методичного забезпечення, що пов'язано з особливостями дослідженнями нових об'єктів, відсутністю порівняльних зразків, особливостями упровадження та використання програмного забезпечення, новітнього обладнання та інструментів.

Основним і найскладнішим шляхом розв'язання цієї проблеми є розроблення методик та інших методичних матеріалів, що потребує значних затрат часу, зусиль і ресурсів, особливо відповідно до чинного Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [5].

Проте нерідко реалії сьогодення вже не просто потребують, а вимагають оперативного вирішення та виконання різноманітних експертних завдань.

Одним із найпростіших і «найкоротших» шляхів розв'язання проблеми науково-методичного забезпечення окремих видів судової експертизи вважають обмін чинними методиками та іншими науково-методичними матеріалами, що їх розробляють спеціалізовані науково-дослідні та судово-експертні установи України і зарубіжних країн.

Як відомо, взаємодія установ Експертної служби МВС і судово-експертних установ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України та інших відомств має багаторічну історію та успішно продовжується на різних рівнях і напрямках дотепер. Зокрема, судові експерти різних відомств на постійній основі співпрацюють у межах організації та проведення науково-практичних заходів, а також беруть активну участь у розробленні спільних науково-дослідних робіт, наукових статей, науково-методичних, навчальних та інших матеріалів.

Утім, на жаль, є низка нормативно-правових, організаційних та інших чинників, які нерідко перешкоджають чи унеможливають отримання доступу до методик та інших методичних матеріалів для забезпечення судово-експертної діяльності.

Згідно із частиною першою ст. 20 Закону України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. У ст. 21 цього самого Закону зазначено, що інформація з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [6].

Водночас у більшості судово-експертних установ України відповідними розпорядчими документами врегульовано перелік відомостей, що підпадають під конфіденційну інформацію.

Зокрема, відповідно до Переліку відомостей, що містять конфіденційну інформацію в ДНДЕКЦ МВС, у сфері судово-експертної діяльності конфіденційною є інформація, що розкриває методики проведення судових експертиз [7].

На законодавчому рівні також чітко визначено положення про те, якщо методика містить інформацію з обмеженим доступом, до Реєстру методик проведення судових експертиз, держателем якого є Мін'юст, вносяться лише відомості про неї [8].

Зважаючи на викладене, обмін методиками та іншими методичними матеріалами чи надання доступу до цих матеріалів стає неможливим між державними судово-експертними установами України, а також між

спеціалізованими установами зарубіжних країн і слугує підставою для офіційної відмови в наданні доступу до цих матеріалів.

Стосовно можливого обміну науково-методичними матеріалами на міжнародному рівні попри те, що ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» передбачає міжнародне наукове співробітництво [1], а ст. 66 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» – державну підтримку міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва [2], вони окреслюють лише загальні позиції щодо обміну науковою та науково-технічною інформацією і друкованими виданнями, здійснення спільних видань у галузі судової експертизи і криміналістики, проте зовсім не конкретизують ані порядку розроблення спільних методичних розробок, ані умов обміну чи отримання науково-методичних матеріалів.

Одним із варіантів розв’язання окресленої проблеми вважаємо її розгляд із подальшим відповідним рішенням Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, що відповідно до покладених на неї завдань може розглядати найважливіші питання розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер [1], а також брати участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності, схвалювати науково-методичні матеріали та розглядати питання налагодження та розвитку міжнародного співробітництва й обміну науково-технічними досягненнями у сфері судово-експертної діяльності [8].

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ, зі змінами та доповненнями.
2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31 січня 2017 року № 77 «Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС» (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2019 року № 477).
3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII.
4. Наказ ДНДЕКЦ МВС від 20.11.2023 № 211-Н-2023 «Про затвердження Положення про лабораторію науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України».
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз».
6. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ.
7. Наказ ДНДЕКЦ МВС від 12.08.2024 № 121-Н-2024 «Про затвердження Переліку відомостей, що містять конфіденційну інформацію в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України».

8. Постанова КМУ від 01.11.2024 № 1244 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 р. № 778 і від 2 липня 2008 р. № 595».

Гаркуша Андрій,
керівник Підрозділу детективів
цифрової криміналістичної
лабораторії Національного
антикорупційного бюро України,
аспірант кафедри кримінального
процесу і криміналістики
юридичного факультету Львівського
національного університету імені
Івана Франка

ВИКОРИСТАННЯ ГЕШ-ФУНКЦІЇ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ ТА ПЕРЕВІРКИ ЇХ ЦІЛІСНОСТІ

Понад 90 % злочинів, що вчиняються, залишають після себе цифрові сліди [1]. Збирання органами правопорядку комп'ютерних даних у кримінальному провадженні для їх використання як доказів набуло системного характеру. Комп'ютерні дані за своєю природою є крихкими і можуть бути легко змінені. З метою оцінки учасниками кримінального провадження та судом достовірності комп'ютерних даних, які надаються як докази, постає потреба у використанні інформаційної технології, що спроможна унікально ідентифікувати їх у процесуальних документах та забезпечити перевірку їх цілісності в потрібний час пізніше – наприклад, на етапі дослідження доказів у суді. Означену потребу відображено в нормативному регулюванні, зокрема в абзаці третьому п. 3 частини третьої ст. 104 КПК України, де встановлено, що заключна частина протоколу процесуальної дії має містити відомості про копії комп'ютерних даних і *спосіб їх ідентифікації*.

У комп'ютерній криміналістиці заведено використовувати однобічну геш-функцію як основну технологію, з використанням якої здійснюється ідентифікація комп'ютерних даних і перевіряється їх цілісність. Ця технологія дає змогу зафіксувати логічний (внутрішній) стан комп'ютерних даних будь-якої ємності через створення короткого цифрового відбитку (геш-коду), який можна письмово відтворити в документах.

Дослідники-криптологи розробили чимало алгоритмів геш-функцій, які реалізовані в комп'ютерних програмах різного призначення. Програмне забезпечення, яке використовується в криміналістичному дослідженні комп'ютерних даних, зазвичай надає можливість оператору обрати геш-функцію для використання. Водночас вибір конкретного алгоритму здійснює особа, яка досліджує комп'ютерні дані, і тому такий вибір має бути усвідомленим.

Метою цього мінідослідження є:

1) з'ясувати суттєві ознаки геш-функцій, наявність яких дає змогу застосовувати конкретні алгоритми гешування для ідентифікації та перевірки цілісності комп'ютерних даних під час збирання та використання їх як доказів у кримінальному провадженні;

2) виробити рекомендації, які можуть бути використані судовими експертами у сфері комп'ютерно-технічних досліджень і особами, яких залучають у кримінальному провадженні як спеціалістів у сфері інформаційних технологій, щодо вибору алгоритму геш-функції для використання із зазначеною метою.

Геш-функцією називають функцію, яка відображає рядок бітів *довільної* довжини (наприклад, файл) у рядок бітів *фіксованої* довжини (геш-код) і задовольняє дві умови, що наведені далі [2]:

маючи лише геш-код, не можна через засіб обчислення знайти будь-який набір даних, який продукує цей геш-код;

маючи конкретний набір даних, не можна через засіб обчислення знайти інший відмінний набір даних, який продукує такий самий геш-код, що й перший набір.

Геш-функції, алгоритми яких відповідають згаданим умовам, вважаються такими, що характеризуються стійкістю до обчислення як прообразу (дійсного набору даних, з якого обчислено геш-код) та другого прообразу (будь-якого іншого, відмінного від дійсного, набору даних, який продукує такий самий геш-код, як і дійсний набір). У теорії криптографії геш-функції, які є стійкими до обчислення прообразу та другого прообразу, називають *простими* (або *слабкими*) геш-функціями [3, с. 527]. Прості геш-функції **можуть бути** використані в механізмах забезпечення цілісності даних із метою перевірки, що дані не були змінені несанкційовано.

На відміну від простих геш-функцій є *стійкі до колізій* геш-функції, які мають задовольняти додатково і третю умову, – не можна через засіб обчислення знайти два різних набори даних, які продукують однаковий геш-код [2]. Такі стійкі до колізій геш-функції називаються *сильними*, і їх можна використовувати як у механізмах забезпечення цілісності даних, так і в системах автентифікації з цифровим підписом. На противагу сильним геш-функціям, прості геш-функції не використовуються в технології цифрового підпису через загрозу умисного створення колізій, де один і той самий цифровий підпис буде дійсний для двох різних наборів даних.

Алгоритми геш-функцій зазвичай мають короткі найменування, за якими їх ідентифікують, наприклад, MD5, RIPEMD-160, RIPEMD-128, SHA-1, SHA-256, SHA3-512, Купина-512 тощо.

Зазвичай відомими стають ті алгоритми геш-функцій, які описані в документах стандартизації та прийняті певною спільнотою для використання як такі, що відповідають вимогам до сильних геш-функцій. Створюючи геш-функції, розробники ставлять за мету розробити саме сильну геш-функцію, яку можна застосувати універсально. З плином часу та завдяки збільшенню обчислювальних спроможностей комп'ютерної техніки криптоаналітики знаходять критичні вразливості алгоритмів гешування, знання яких дає змогу

сконструювати колізію, тобто знайти два набори даних, які продукують однаковий геш-код. Від моменту оприлюднення інформації про успішну атаку, завдяки якій вдалося знайти два різні файли, які продукують однаковий геш-код, така геш-функція переходить від виду сильних до виду простих геш-функцій.

У разі винайдення алгоритму знаходження другого прообразу з відомого геш-коду або відомого блока комп'ютерних даних такий алгоритм геш-функції втрачає ознаку, яка зумовлює віднесення цього алгоритму до геш-функцій як роду функцій.

Варто звернути увагу, що немає формального списку (реєстр) алгоритмів гешування, який однозначно класифікував би функції, що створені криптографами як однобічні геш-функції, на прості та сильні. Проте завжди у фокусі уваги наукових спільнот перебувають геш-функції, які вважаються стійкими до колізій, тобто сильними. Завжди є актуальний перелік геш-функцій, які визнані сильними, оскільки національні інфраструктури відкритих ключів, які забезпечують надання електронних довірчих послуг, пов'язаних із використанням електронних підписів, регулюються законодавством і підлягають контролю з боку уповноваженого органу державної влади у сфері криптографічного захисту інформації.

Наприклад, у Сполучених Штатах Америки стійкими до колізій геш-функціями вважаються SHA-224, SHA-256, SHA-384, SHA-512, SHA-512/224, SHA-512/256, SHA3-224, SHA3-256, SHA3-384, SHA3-512; їх перелік визначив Національний інститут зі стандартизації (NIST) [4].

У країнах Європейського Союзу до стійких до колізій геш-функцій належать SHA-224, SHA-256, SHA-384, SHA-512, SHA-512/256, SHA3-256, SHA3-384, SHA3-512; їх перелік склав Європейський інститут стандартів телекомунікацій (ETSI) [5].

В Україні до стійких до колізій алгоритмів геш-функцій належать ті, які вважаються сильними в Європейському Союзі, а також окремі геш-функції, які допущені для використання під час формування кваліфікованого електронного підпису в межах України, зокрема Купина-256, Купина-384, Купина-512 та GOST 34.311-95 [6; 7, с. 12; 8, с. 3].

Відомо, що деякі поширені геш-функції втратили статус стійких до колізій та перейшли до категорії простих – MD5, SHA-1, RIPEMD-128, RIPEMD-160. Їх використання в системах цифрового підпису більше не вважається безпечним, проте для застосування в механізмах забезпечення цілісності даних вони й далі є придатними для використання [9; 10].

Наразі найпоширенішим алгоритмом гешування, який належить до сильних, є алгоритм SHA-256. Цей алгоритм реалізовано у великій кількості комп'ютерних програм, і він рекомендується для застосування для всіх цілей, де може бути застосована однобічна безключова геш-функція [11, с. 303].

Геш-функція SHA-256 продукує геш-код завдовжки 256 біт (32 байти), який може бути представлений 64 знаками, причому один байт (8 біт) кодується двома шістнадцятковими цифрами, наприклад:

`e3b0c44298fc1c149afbf4c8996fb92427ae41e4649b934ca495991b7852b855`

Отже, для ідентифікації комп'ютерних даних у процесуальних документах та перевірки їх цілісності можуть бути використані як прості, так і сильні геш-функції. Актуальний перелік геш-функцій, які вважаються сильними, завжди може бути встановлений з офіційних документів. Такими геш-функціями на сьогодні в Україні є SHA-224, SHA-256, SHA-384, SHA-512, SHA-512/256, SHA3-256, SHA3-384, SHA3-512, Купина-256, Купина-384, Купина-512 та GOST 34.311-95. Із часом сильні геш-функції можуть переходити до категорії простих. Якщо геш-функція втрачає ознаки, які зумовлюють її належність до виду простих геш-функцій, зокрема в разі винайдення алгоритму знаходження другого прообразу, її застосування для цілей ідентифікації комп'ютерних даних може бути визнано неефективним.

У виборі алгоритмів геш-функцій для застосування для ідентифікації комп'ютерних даних і перевірки їх цілісності рекомендується орієнтуватися на актуальний список сильних геш-функцій, причому використання лише одного алгоритму геш-функції вважається достатнім. Найпоширенішим сильним алгоритмом геш-функції сьогодні є SHA-256.

У разі неможливості використати сильну геш-функцію в механізмах забезпечення цілісності даних слід розглянути питання про комбіноване застосування двох простих геш-функцій (наприклад, MD5 та SHA-1) або однієї простої геш-функції з максимально великою довжиною геш-коду (наприклад, слід надати перевагу алгоритму SHA-1, який продукує геш-код завдовжки 160 біт, перед алгоритмом MD5, який продукує геш-код завдовжки 128 біт).

Список використаних джерел

1. Digital Forensic Science Strategy. 2020. 35 p. URL: <https://www.npsc.police.uk/SysSiteAssets/media/downloads/publications/publications-log/2020/national-digital-forensic-science-strategy.pdf> (date of access: 05.10.2024).
2. ISO/IEC 10118-1:2016. Information technology – Security techniques – Hash-functions – Part 1: General. Official edition. 2016. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:10118:-1:ed-3> (date of access: 09.10.2024).
3. Горбенко І. Д., Горбенко Ю. І. Прикладна криптологія: Теорія. Практика. Застосування: монографія. Харків : Вид-во «Форт», 2012. 880 с.
4. NIST Policy on Hash Functions. NIST Computer Security Resource Center. URL: <https://csrc.nist.gov/Projects/Hash-Functions/NIST-Policy-on-Hash-Functions> (date of access: 15.09.2024).
5. ETSI TS 119 312 V1.4.3 (2023-08). Electronic Signatures and Infrastructures (ESI); Cryptographic Suites. Official edition. 2023. URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_ts/119300_119399/119312/01.04.03_60/ts_119312v010403p.pdf (date of access: 09.10.2024).
6. Деякі питання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2024-п> (дата звернення: 12.09.2024).

7. ДСТУ ETSI TS 119 312:2022 (ETSI TS 119 312 V1.4.2 (2022-02), IDT). Електронні підписи та інфраструктури (ESI). Криптографічні пакети. Чинний від 2023-01-01. Вид. офіц. 30 с.
8. ДСТУ 7564:2014. Інформаційні технології. Криптографічний захист інформації. Функція гешування. Чинний від 2015.04.01. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015. 34 с.
9. ISO/IEC 10118-3:2018(en). IT Security techniques – Hash-functions – Part 3: Dedicated hash-functions. Official edition. 2018. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:10118:-3:ed-4:v1:en> (date of access: 10.10.2024).
10. SWGDE position on the use of MD5 and SHA1 hash algorithms in digital and multimedia forensics. www.swgde.org. URL: <https://www.swgde.org/wp-content/uploads/2023/09/2019-09-29-SWGDE-Position-on-the-Use-of-MD5-and.pdf> (date of access: 28.08.2024).
11. Boneh D., Shoup V. A Graduate Course in Applied Cryptography. 2023. 1130 p. URL: https://crypto.stanford.edu/~dabo/cryptobook/BonehShoup_0_6.pdf (date of access: 11.10.2024).

Глушко Анатолій,
старший науковий співробітник
відділу спеціальної підготовки та
підвищення кваліфікації судових
експертів лабораторії науково-
організаційного забезпечення
судово-експертної діяльності
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ, ПРИНЦИПИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Питання про необхідність розробки Декларації прав людини стало актуальним та запропоновано США під час роботи над Статутом Організації Об'єднаних Націй у 1943–1945 роках.

Причини створення механізму міжнародного захисту в сфері прав людини були згодом сформульовані в преамбулі Загальної декларації прав людини. Основні чинники такі:

«зневага і презирство до прав людини призвели до варварських актів, що обурюють совість людства»;

«прагненням людей» є створення такого світу (суспільства), де люди «матимуть свободу слова і свободу переконань і будуть вільні від страху і злиднів» (інакше кажучи, для нормальної життєдіяльності людини потрібен весь комплекс прав, як цивільних і політичних, так і соціально-економічних);

права людини повинні мати надійний правовий захист («забезпечуватися законом»), щоб «людина не була змушена удаватися до повстання в якості останнього засобу проти тиранії і гноблення»;

статут ООН зобов'язує держави «сприяти в співробітництві з ООН загальній повазі і дотриманню прав і свобод людини». «Величезне значення для виконання цього обов'язку» має «загальне розуміння характеру цих прав і свобод», що досягається регламентацією в універсальному міжнародному документі;

закріплення прав і свобод у єдиному документі створить умови для просвітництва в галузі прав людини, сприяючи в такий спосіб їхній повазі, вжиттю національних і міжнародних заходів для їх «загального й ефективного визнання і здійснення» [1].

Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року прийняла і проголосила Загальну декларацію прав людини, яку називають «видатним документом в історії людства», «Хартією вольностей для всього людства» [2].

Права людини – невід'ємний елемент людської особистості і людського буття. Тому процес формування концепції прав людини є тривалим, взаємопов'язаний з історією розвитку суспільства. Початок його належить до перших форм суспільного життя людей, що обумовило потребу регулювання їх поведінки в навколишньому світі.

За словами італійського професора Чероні, для першої форми характерне виведення прав людини «з області моралі, критеріїв справедливості, безвідносно до юридичних порядків», друга «підкреслювала позитивну природу сучасного права як права, встановленого або гарантованого державою» [3].

Ідеї природної рівності людей – рівності за природою, настільки важливі для розуміння прав людини, висловлені давньогрецькими софістами (Протагор, Антифонт, Лікофрон) і китайськими мислителями (Мао-Цзи, Конфуцій) ще в VI-IV ст. до н. е. [4]. У VI ст. до н. е. грецький архонт Солон розробив Конституцію, що закріплює деякі принципи демократичного устрою суспільства, що стосуються притягнення до відповідальності чиновників за свавілля стосовно населення [5].

Також ідеї рівності всіх людей можна знайти й у ранньому християнстві. Характерні такі постулати: «кожний одержує нагороду по своїй праці; де немає закону, там немає і злочину; якою мірою міряєте, такою відмірено буде і вам» [6].

Безсумнівна значущість Декларації полягає в тому, що вона не лише містить основні права і свободи, обумовивши потребу державної влади для їхньої гарантії, а і сформувала принципи її організації, дуже співзвучні з принципами сучасної правової держави. До них належать:

– верховенство закону (усе, що не заборонено законом, те дозволено; ніхто не може бути примушений робити те, що не встановлено законом (ст. 5); покарання і затримання особи, позбавлення власності можливе тільки на підставі закону) (ст. 7, 8, 17);

– представницька форма правління (усі громадяни мають право особисто або через своїх представників брати участь у створенні закону; усі

громадяни мають рівний доступ до всіх посад відповідно до їх можливостей (ст. 6);

– підзвітність всіх органів і посадових осіб («суспільство може вимагати від будь-якої посадової особи звіт про її діяльність» (ст. 15).

Концепція прав і свобод людини, закріплена в Загальній декларації, складається з таких компонентів:

- основні принципи прав людини;
- класифікація прав і свобод людини;
- права людини і суспільство;
- співвідношення прав особистості і держави.

Відповідно до Декларації основним елементом для визнання прав і свобод людини є гідність особистості. Вона кваліфікується як невід’ємна властивість, бо властива «усім членам людської сім’ї від народження, визначає рівність їх прав і свобод, поводження у відношенні один одного в дусі братерства» (ст. 1). Рівність прав і свобод означає, що кожна людина має володіти ними «незалежно від» раси, статі, мови, релігії, політичних переконань, соціального стану, національності, проживання на території незалежної держави, або на підопічній чи території без самоврядування (ст. 2).

Ключовими для визначення класифікаційних критеріїв прав і свобод є ст. 3 і 22 Декларації.

У ст. 3 надано загальне розуміння громадянських і політичних прав, зокрема право на життя, на свободу й особисту недоторканність.

Звідси до громадянських прав належать: неприпустимість рабства або підневільного стану, неприпустимість катувань, жорстокого і поводження і покарань, що принижують людську гідність, право на правосуб’єктність, рівність усіх перед законом, право на відновлення порушених прав, право на судовий розгляд, неприпустимість свавільного арешту, затримання або вигнання, презумпція невинності, право на особисте життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції, право на вільне пересування і вибір місця проживання, право шукати притулку, рятуючись від переслідування за політичними мотивами, право на створення сім’ї і рівність сторін у шлюбі, право на громадянство, право на володіння майном, право на свободу думки, совісті, переконань, право на свободу мирних зборів і асоціацій.

До політичних прав належить право на участь у керуванні країною безпосередньо або через своїх виборців.

Декларація закріплює такі соціально-економічні і культурні права: право на працю і створення професійних спілок, право на відпочинок, право на достатній життєвий рівень, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, право на освіту, право на участь у культурному житті і користування благами наукового прогресу (ст. 23–27).

У Декларації наголошується на ’взаємозв’язку громадянських, політичних і соціально-економічних прав, потребі встановлення такого соціального і міжнародного правопорядку, при якому вони можуть бути цілком здійснені (ст. 28).

Американський професор Г. Джонсон пропонує детальніші класифікаційні критерії: особисті права і свободи (право на життя, неприпустимість рабства, неприпустимість катувань, право на правосуб'єктність, право на захист закону, право на відновлення законних прав судом, недоторканість особи, право на розгляд справи справедливим судом, презумпція невинності, притягнення до відповідальності за злочин, що є таким за законом або по міжнародному праву); права людини в його взаємовідносинах з іншими соціальними групами і зовнішнім світом (недоторканність житла, таємниця кореспонденції, право на вільне пересування і вибір місця проживання, право шукати притулок, врятовуючись від політичних або релігійних переслідувань, право на одруження, право на володіння майном); духовні, громадянські і політичні права (свобода думки, совісті і релігії, свобода переконань і доступ до інформації, свобода зборів і асоціацій, свобода обирати і бути обраними); економічні, соціальні і культурні права [7].

Відаючи пріоритет індивідуальним правам особистості, Декларація не розглядає їх ізольовано від суспільства, у якому вона мешкає. Тому права особистості не мають абсолютного характеру, а обмежуються обов'язками перед суспільством.

Список використаних джерел

1. Текст Загальної декларації прав людини // Чинне міжнародне право. Т. 2. М., 1996. С. 5–8.
2. Федерик Майор (Генеральний директор ЮНЕСКО) // Загальна декларація прав людини: 45-я річниця. 1948-1993. ЮНЕСКО. Париж, 1994. С. 5; Елеонора Рузвельт (суспільний і політичний діяч США, голова Комісії з прав людини) (1946-1951) // Там же. С. 85; The Universal Declaration of Human Rights. A Magna Carta for all humanity // Fiftieth Anniversary Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 1998.
3. Чероні У. Права людини. Демократія. Світська етика // Права людини в історії людства й у сучасному світі. М., 1989. С. 52.
4. Нерсесянц В. С. Права людини в історії політичної і правової думки // Права людини в історії людства й у сучасному світі. М., 1989. С. 25.
5. Общая теория прав человека / Под ред. Е. А. Лукашевой. М., 1996. С. 696.
6. Нерсесянц В. С. Указ. соч. С. 25.
7. 7. Джонсон Г. Указ. соч. С. 72.

Гожий Олександр,
старший судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВИДАЛЕНИХ ДАНИХ

Криміналістичне відновлення видалених даних є одним з завдань комп'ютерно-технічної експертизи. Фактично завдання полягає у використанні спеціалізованих методів і технологій для відновлення інформації, яка була видалена з цифрових носіїв. Це може містити дані, видалені з жорстких дисків, флеш-накопичувачів, мобільних пристроїв та інших носіїв інформації. Однією з основних завдань у цьому разі є збереження цілісності даних, оскільки будь-яка зміна в структурі файлів може призвести до втрати важливих доказів.

Сучасні технології відновлення даних базуються на розумінні того, як інформація зберігається та видаляється з цифрових носіїв. Коли файл видаляється, його дані фізично залишаються на носії, поки вони не будуть перезаписані новою інформацією [1]. Судові експерти зазвичай використовують спеціальні програмні та апаратні засоби для сканування носіїв і пошуку залишків видалених файлів. Цей процес може містити глибокий аналіз файлової системи, відстеження змін у метаданих та пошук фрагментів файлів.

Однією з найпоширеніших технологій відновлення видалених даних є використання програмного забезпечення для сканування жорстких дисків на низькому рівні. Такі програми можуть виявляти та відновлювати файли, які були видалені, але ще не перезаписані. Іншим підходом є використання методів аналізу слідів, які залишаються після видалення файлів. Наприклад, аналіз журналів файлової системи може надати інформацію про те, коли і які файли були видалені, що може бути корисним для відновлення даних.

До сучасних методів криміналістичного відновлення даних також належить використання спеціалізованого апаратного забезпечення. Це може бути особливо корисним у випадках фізичного пошкодження носіїв інформації, коли програмні методи неефективні. Апаратні засоби дають змогу відновлювати дані з пошкоджених жорстких дисків, флеш-накопичувачів та інших носіїв, зберігаючи їх цілісність.

Серед найпопулярніших криміналістичних програмних засобів для відновлення видалених даних варто виділити EnCase і FTK (Forensic Toolkit) [2]. EnCase є широко використовуваним інструментом у сфері комп'ютерної криміналістики, відомим своєю потужністю та гнучкістю. Він дає змогу фахівцям проводити глибокий аналіз файлових систем, відновлювати видалені файли та метадані, а також створювати докладні звіти для використання в судових процесах. FTK так само пропонує схожі функціональні можливості, зокрема й потужний механізм індексації та пошуку, що дає змогу швидко знаходити та відновлювати потрібні файли.

Інші популярні інструменти містять ProDiscover і R-Studio. Завдяки ProDiscover можна відновлювати видалені дані, аналіз дисків і збір доказів, забезпечуючи водночас високий рівень надійності та точності. R-Studio є ще одним потужним інструментом для відновлення даних, відомим своїм широким спектром підтримуваних файлових систем і можливістю відновлювати дані навіть після серйозних збоїв системи. Обидва ці інструменти широко використовують професіоналами у сфері комп'ютерної криміналістики для ефективного відновлення та аналізу видалених даних.

Серед найпопулярніших криміналістичних програмних засобів для відновлення видалених даних в операційних системах сімейства Linux варто виокремити TestDisk і Autopsy. TestDisk є потужним інструментом із відкритим вихідним кодом, призначеним для відновлення втрачених розділів та відновлення завантажувальних секторів. Його можливості – пошук і відновлення видалених файлів на різних файлових системах, таких як ext2/ext3/ext4, FAT, NTFS та інші. Завдяки своїй ефективності та надійності, TestDisk широко використовують фахівці з комп'ютерної криміналістики.

Autopsy так само є іншим популярним інструментом, який працює як графічний інтерфейс для відомого криміналістичного інструментарію Sleuth Kit. Autopsy дає змогу легко проводити аналіз файлових систем, відновлювати видалені файли та створювати детальні звіти. Інструмент підтримує різні файлові системи та надає можливість для аналізу метаданих, пошуку файлів за хешами та інших криміналістичних завдань. Завдяки своїй зручності та широкому спектру функцій Autopsy є важливим інструментом для криміналістичного аналізу в середовищі Linux.

X-Ways Forensics є потужним програмним засобом для комп'ютерної криміналістики, який надає широкий спектр можливостей для відновлення видалених даних. Однією з основних функцій цього інструменту є його здатність глибоко аналізувати файлові системи для виявлення та відновлення видалених файлів. Він підтримує різноманітні файлові системи, зокрема й NTFS, FAT, exFAT, ReFS, HFS+, Ext2/3/4, UFS та ін. X-Ways Forensics може відновлювати файли, навіть якщо вони були видалені та перезаписані, завдяки своїм передовим методам аналізу дисків і сигнатур файлів.

Інструмент також має функції для аналізу метаданих, що дають змогу виявити інформацію про видалені файли, таку як дата створення, останнє редагування та інші атрибути. X-Ways Forensics має змогу відновлення фрагментованих файлів і надає користувачам зручний інтерфейс для візуалізації та сортування відновлених даних. Додатково, цей програмний засіб пропонує інтегровані функції для пошуку за ключовими словами, що дає змогу ефективно знаходити необхідні файли серед великої кількості даних.

UFS Explorer Professional Recovery є потужним програмним засобом для відновлення видалених даних, який підтримує широкий спектр файлових систем, зокрема й NTFS, FAT, HFS+, Ext2/3/4, XFS, ReFS та багато інших. Програма дає змогу відновлювати видалені файли та дані після форматування, пошкодження файлової системи чи вірусних атак. UFS Explorer Professional Recovery використовує розширені алгоритми для сканування дисків, завдяки

яким можна виявити та відновити навіть сильно фрагментовані файли. Інструмент підтримує роботу з фізичними та віртуальними дисками, RAID-масивами, а також іншими складними конфігураціями зберігання даних.

Крім базового відновлення даних, UFS Explorer Professional Recovery має можливість для роботи з пошкодженими носіями, зокрема й ті, що мають фізичні пошкодження. Програма забезпечує гнучкий аналіз і відновлення даних із різних типів носіїв, таких як жорсткі диски, SSD, USB-накопичувачі та карти пам'яті. Інтерфейс користувача надає зручні інструменти для перегляду відновлених файлів, навіть і можливість попереднього перегляду перед остаточним збереженням. Це дає змогу користувачам точно визначити, які дані підлягають відновленню, що значно підвищує ефективність процесу.

Криміналістичне відновлення видалених даних є ключовою складовою комп'ютерної криміналістики, куди входить використання спеціалізованих програмних засобів, таких як EnCase, FTK, TestDisk, Autopsy, X-Ways Forensics та UFS Explorer Professional Recovery. Ці інструменти забезпечують глибокий аналіз файлових систем, відновлення видалених файлів та метаданих, а також підтримують широкий спектр файлових систем і типів носіїв. Вони дають змогу ефективно відновлювати дані навіть після серйозних збоїв системи чи фізичних пошкоджень носіїв. Кожен із цих інструментів має свої унікальні можливості, які сприяють збереженню цілісності та точності даних, що є критично важливим для успішного проведення комп'ютерно-технічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Holt T., Bossler A., Seigfried-Spellar K. Cybercrime and Digital Forensics. NY:Routledge, 2018.
2. Arnes A. Digital Forensics. Hoboken, NJ: Wiley, 2018.

Гончар Лариса,

головний судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДПМ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ КОСІВСЬКОЇ КЕРАМІКИ

Експертиза творів мистецтва є важливою складовою в справі збереження культурних цінностей України та невід'ємною частиною мистецтвознавчих експертних досліджень, методів атрибуції та експертного оцінювання. Хотілося б поділитися досвідом дослідження унікальних творів косівської кераміки.

Художня кераміка України як одне з найяскравіших явищ у народному мистецтві слов'янського світу XIX–XXI ст. і не має собі рівних серед європейських народів.

Значну частину пам'яток декоративно-прикладного мистецтва становлять твори з кераміки, які широко представлені в приватних і музейних колекціях.

Перед експертом-мистецтвознавцем, який досліджує твори кераміки, стоїть завдання з визначення їх автентичності, відповідності певному періоду створення, авторської приналежності, наявності реставраційних втручань, а також установлення історико-культурного, художнього, музейного та колекційного статусу, орієнтовної вартості.

Насамперед під час дослідження кераміки основну увагу має бути зосереджено на зовнішній стороні твору і технології виготовлення. Головну роль у цьому відіграє встановлення атрибуції, проведення стилістичного опису, а саме сюжету твору, особливості колористичного рішення, стильові ознаки орнаменту, особливості виготовлення кераміки, наявність клейм.

Керамічні вироби це не лише антикваріат, а й великий ринок імітацій і підробок. Велика кількість і різноманіття керамічних виробів зумовлює певну складність для дослідників і вимагає від експерта всебічної обізнаності і фундаментальних знань.

Керамічні вироби, що їх найчастіше знаходять археологи, містять багатющі відомості про життя давніх народів. Кераміка дає уявлення про їхній господарчий і соціальний устрій, про рівень технічних досягнень і культури, вона допомагає відтворити картину торговельних зв'язків, характер харчування, розвиток будівельної техніки, знань про космос у давнину тощо.

Технологія гончарного виробництва, як і в попередні періоди, становить спільні для більшості осередків України етапи: 1) добування сировини; 2) приготування глиняної маси, ангобів, полив; 3) формування виробів; 4) їхнє декорування; 5) покриття поливою; 6) випалювання. Кожний етап суттєво впливав на художні особливості виробів [2, 115–116].

Своєрідним, неповторним явищем української кераміки є косівська кераміка.

Мистецтво косівської кераміки, як унікальне явище в багатогранній народній творчості гуцулів, бере свій початок з кінця XVIII ст. і до наших днів дійшло в незліченному творчому багатстві форм, орнаменту, технологічних засобів, в оригінальній творчості митців, яка привела до утворення величної школи художнього розпису – однієї з найяскравіших перлин українського народного мистецтва.

На формування цієї традиції великий вплив мала наявність багатих місцевих глин, потреба у виготовленні посуду для щоденного вжитку. Ця традиція розвивалася з кінця XVIII ст. у трьох підгірських центрах: с. Пістинь, м. Косів (із селами Монастирське, Москалівка, Старий Косів, Смодне, Вербовець), селище Кути та Старі Кути. Найбільшого свого розвитку косівська кераміка набула на початку XIX ст. [2, 143].

Основою яскравої декоративної системи косівської кераміки на початку XIX ст. став ритований розпис. За цією технікою виріб повністю вкривали тонким шаром білої глини, на підсушеному білому тлі писакком гравіювали контур орнаменту, заповнювали його площини коричневим ангобом та перший раз випалювали. Завдяки цьому на білому тлі проглядається сіра глина, утворюючи графічний малюнок. Контррельєфні лінії – рівчаки, які утворює писак, слугують для того, щоб під час випалу фарбники не розтікалися по

черепку. Після цього предмет розмальовували керамічними фарбами жовтого та зеленого кольорів, вкривали поливою і вдруге випалювали [3, 40].

Основні ознаки косівської кераміки:

триколірна гама забарвлення виробів (жовтий, зелений, коричневий) пов'язана зі сприйняттям природи: жовтий символізує сонце, зелений – карпатські гори, коричневий – землю (інколи додавали синього кольору);

на керамічних виробках особливою ознакою «традиції» є відображення життя гуцулів, їх вірування, традиційний побут;

застосування біблійних сюжетів і зображення святих, церков і дзвіниць;

в оздобленні посуду використовували цікавий засіб – затіки: спрямовані в бік плями зеленої поливи, що надавали композиції динамізму.

Декоративні мальовані полив'яні вироби Косова мали найбільше декоративних рис у формотворенні та особливо в оздобленні. Вони містять такі роди: посуд (найчисельніший рід косівської кераміки, який має 12 типологічних груп, що складаються з типів: мископодібний (миска, полумисок, салатниця, тарілка, таця, сільничка, ваза для фруктів та печива), макітроподібний (макітра), глекоподібний (дзбанок, «кувшин», сметанник, чайник, горнятко, кухоль), горщикоподібний (горщик, супниця, посуд для сипких продуктів, масляниця), колоподібний (баклага, калач, куманець), бочкоподібний (барильце), фігурний (зооморфний, антропоморфний), пляшкоподібний (штоф), кошикоподібний (кошик), близнюки (двійнята, трійнята), чаркоподібний (чарка), ложкаподібний (ложка, ківш)), вироби для обладнання житла (ваза для квітів, вазон, свічник, кахлі), вироби особистого вжитку (прикраси, скарбнички, попільнички), обрядові вироби (свічник, ікона, хрест). Значне місце в косівських мальованих полив'яних виробках посідало виготовлення сувенірів. [1, 262]

Керамісти Косова створили власний стиль авторського почерку у формотворенні, віртуозності орнаменту, сюжетів.

Не випадково, що й сьогодні кераміка Гуцульщини залишається впізнаваною у світі та слугує своєрідною візитівкою народного мистецтва України.

Косівська кераміка є одним із найнеповторніших видів народного мистецтва Гуцульщини і невід'ємною частиною духовної культури українців, що збереглося до сьогодні. Косівська кераміка як частина духовної етнічної культури гуцулів розвивається з давніх-давен і передається від покоління до покоління. Косівську мальовану кераміку внесено до Репрезентативного списку ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини людства.

Отже, для експерта важливим є встановлення техніки та матеріалу виконання творів, особливостей стилістики виробу для того, щоб правильно визначити їх автентичність та атрибуцію під час проведення досліджень.

Список використаних джерел

1. Кушнір О. В. Типологія косівського глиняного посуду другої половини ХХ ст. *Історичні етюди* : збірник наукових праць / за ред. д-ра іст.

наук, проф. С. І. Світленка. Дніпропетровськ : Літограф, 2011. Вип. 3. С. 214–219.

2. Лащук Ю. П. Косівська кераміка / Юрій Лащук. Київ : Мистецтво, 1966. 98 с. : іл.

3. Лащук Ю. Гуцульська кераміка / Юрій Лащук ; за заг. ред. Н. Д. Манучарової. Київ : Держбудвидав УРСР, 1956. 82 с. : іл. (Українське народне декоративне мистецтво; вип. 7).

Гриценко Володимир,

аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТИПОВОГО ПІДХОДУ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Гарантії професійної діяльності органів правосуддя, надання їх правам і законним інтересам, зумовленим посадовим становищем, статусу кримінально-правової охорони – це ті фундаментальні кроки, до яких вдається законодавець на шляху забезпечення нормальної, регламентованої правовими нормами діяльності суду й органів, що сприяють реалізації завдань і цілей у сфері провадження справедливого й об'єктивного судочинства.

Група кримінальних правопорушень проти правосуддя охоплює цілу низку протиправних діянь, що скоюються як стосовно працівників органів правосуддя, так і представниками правоохоронних органів, судьями та ін. У контексті забезпечення їх ефективного розслідування та доказування в суді слід зауважити про важливість вирішення комплексу тактичних завдань, деякі з яких виходять за межі професійної компетенції сторони обвинувачення. Це актуалізує потребу залучення до розслідування обізнаних осіб, тобто експерта та спеціаліста.

Апробованою формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя є залучення експерта для проведення експертизи, що є підставою для отримання висновку експерта, який під час судового розгляду може набувати статусу процесуального джерела доказу. Типовими до призначення на стадії досудового розслідування є такі види судових експертиз: психологічна, почеркознавча, судово-психіатрична експертиза та ін. Недооціненим з погляду повноцінного використання можливостей спеціальних знань і забезпечення виконання тактичних завдань розслідування, на нашу думку, є перспективи проведення семантико-текстуальної експертизи.

Семантико-текстуальна експертиза, вивчаючи смислове різноманіття мовленнєвих актів, має своїм головним завданням установити зміст понять, лексичне значення слів і словосполучень, які використані конкретною особою в усному чи письмову повідомленні. Отже, судовий експерт досліджує смислове навантаження, характер інформації, що міститься в них, зокрема, з'ясовує: «чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо» [1]. У контексті досліджуваних нами злочинів вагомим значення може набути висновок експерта під час доказування факту втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України), погрози, висловленої на адресу судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387 КК України) тощо. Перспективи використання висновку експерта в доказуванні окреслених кримінальних правопорушень зумовлені тим, що спосіб їх учинення зазвичай полягає у вчиненні низки дій інтелектуального характеру, тобто передбачає використання різних формулювань, висловлювань тощо, більшість з яких або мають завуальований характер. Причому часто такі погрози не супроводжуються фізичними діями, а мають лише характер вербальних погроз. Тому саме лінгвістичний аналіз тексту, аудіо- або відеозапису, що його провів компетентний фахівець у цій галузі, сприяє встановленню того, чи містить цей текст негативні судження, погрози тощо.

Актуалізоване завдання щодо використання можливостей експертних досліджень ще й з огляду на той факт, що показання свідків (які стали, наприклад, очевидцями погроз, формулювань, що мають на меті перешкоджання діяльності судді тощо), потребують свого підтвердження в судовому засіданні. Тривалий розгляд судових справ, інколи понад 5 років, наприклад, як це було у справі, яку розглядав, наприклад, Амур-Нижньодніпровський районний суд міста Дніпропетровська [2], у нинішніх реаліях державно-політичного розвитку, вимагає збирання низки доказів, навіть письмових, якими, зокрема, є висновки експертів, на які не впливатимуть часові характеристики, а отже, можливе їх дослідження в судовому засіданні. В умовах масової міграції українців, ракетних та інших обстрілів країни-агресора збільшується кількість ризиків, що унеможливлуватимуть подальший допит свідків. Це актуалізує потребу збирання додаткових доказів, які використовуватимуться в процесі доказування.

Щорічно вагома кількість кримінальних правопорушень реєструється за фактом висловлення погроз на адресу суддів, захисників і представників осіб. Непоодинокі спроби пригрозити окресленому переліку осіб, провокують останніх до документування таких погроз, що нерідко має своїм результатом здобуття звуко- і відеозаписів події кримінального правопорушення. Зважаючи на потреби ідентифікації осіб, голос або зображення яких зафіксовано на таких матеріалах, спростування фактів монтажу наданих потерпілим, свідками або підозрюваним матеріалів, визначення наявності ознак інсценування розмови, призначається експертиза звуко-, відеозапису. Також на експертне дослідження

можуть надсилатися матеріали, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Превалювальна кількість вироків у кримінальних правопорушеннях досліджуваної нами групи стосується проваджень за ознаками завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України), уведення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України). У таких справах, на нашу думку, актуалізоване завдання щодо проведення психологічних експертиз або опитування із застосуванням поліграфа. Наприклад, у справі, яку розглядав Конотопський міськрайонний суд Сумської області опитування із застосуванням поліграфа проведено за участю особи, стосовно якої були підстави вважати, що вона надала неправдиві показання та особи, яка начебто вчинила розбійний напад [3]. Попри те, що така інформація навряд чи може набути статусу доказової з огляду на низку чинників, про які зазначають у юридичній літературі [4; 5; 6; 7],

Аналіз матеріалів судової практики засвідчує, що недостатнім є використання перспектив взаємодії органів досудового розслідування зі спеціалістами на стадії досудового слідства та дізнання в кримінальних правопорушеннях проти правосуддя. Вважаємо, що це зумовлено тим, що немає єдиних критеріїв, на підставі яких викликають спеціалістів для участі в слідчих (розшукових) діях. Обґрунтованим у цьому контексті вважаємо підхід, відповідно до якого при залученні спеціаліста слід керуватися принципом «практичної доцільності», що передбачає оптимальне використання спеціальних знань і практичних навичок для збирання максимально можливого обсягу доказової та орієнтувальної інформації у справі [8, с. 195]. Доцільним буде залучення спеціаліста до процедури відбирання зразків почерку, голосу тощо, зокрема, якщо в слідчого або дізнавача таких навичок, наприклад, немає. Спеціаліст-психолог допоможе в складанні психологічного портрета особи, який надалі використовуватиметься під час досудового розслідування, визначення тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю цієї особи тощо.

Отже, типовий підхід органів досудового розслідування до використання спеціальних знань під час здійснення досудового слідства та дізнання в кримінальних правопорушеннях проти правосуддя полягає у використанні можливостей такої процесуальної форми, як залучення експерта до проведення експертизи. Проте здебільшого він реалізується лише в тих ситуаціях, де інших доказів вини особи у вчиненні кримінальних правопорушень не здобуто. На нашу думку, хоча такий підхід і відповідає принципу оптимального використання сил і засобів, однак, усе ж таки є недостатнім з погляду вимог часу (тривалості воєнного стану та наявності об'єктивних загроз життю людей через бойові дії). Вважаємо, що під час збирання доказів у кримінальних правопорушеннях досліджуваної нами категорії, тривалості їх судового розгляду принцип достатності доказів має обов'язково містити потребу фіксації різних процесуальних джерел доказів, зокрема й у такому вигляді, як висновок експерта.

Список використаних джерел

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 29.10.2024).
2. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду міста Дніпропетровська від 09 жовтня 2020 р. у справі № 201/3175/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92098412> (дата звернення: 29.10.2024).
3. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 12 квітня 2021 р. у справі № 577/5010/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96322479> (дата звернення: 29.10.2024).
4. Крицька І. О. Допустимість застосування поліграфа у діяльності органів, що проводять досудове розслідування (в Україні та зарубіжних державах). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2013. Вип. 5. Т 2. С. 115–119.
5. Скрябін О. М. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Вип. 1. Т 3. С. 189–194.
6. Зеленський С. М., Ткаченко І. С. Процесуальні та криміналістичні вимоги щодо використання поліграфа у кримінальному провадженні України. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26). С. 46–52.
7. Вуйма А. Г. Застосування поліграфа як непроцесуальна форма використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. *Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи*: матер. міжнар. наук-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.). Київ : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2021. С. 96–98.
8. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 228 с.

Гуцько Аліна,

ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ

Пчеліна Оксана,

науковий керівник, доктор
юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та організації досудового
слідства Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ГІС ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЕЮ 286 КК УКРАЇНИ

У сучасних реаліях, в епоху цифровізації та стрімкого технологічного прогресу, дедалі більшої популярності набувають модернізовані засоби та методи збирання та фіксації доказів й іншої важливої для слідства інформації. Інформаційні технології надають можливість оперативного збирання, зіставлення та аналізу відомостей з різних джерел (повідомлень, результатів оперативно-розшукових заходів, допитів, адресної бази даних тощо), установлення хронологічної послідовності подій за часом та відповідності деяких фактів, дають змогу здійснювати складання планів та схем місця події, моделювання події злочину за допомогою комп'ютерної техніки тощо [1, с. 313].

З огляду на наведене вважається актуальним питання про використання новітніх, зокрема й інформаційних технологій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України. У представленому дослідженні приділимо увагу використанню ГІС під час огляду місця події в окресленій категорії кримінальних проваджень.

Проаналізувавши дані Єдиного державного реєстру судових рішень, дійшли висновку, що більшість слідчих у свої діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, стикається з труднощами, пов'язаними з правильним фіксуванням інформації під час огляду місця події та складання додатка до нього у вигляді схеми місця дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП), що так само тягне за собою недопустимість низки інших доказів, приміром, у вигляді судових експертиз тощо. Ця тенденція викликана різними чинниками, основними серед яких є великий обсяг інформації, що підлягає збиранню, необхідністю здійснити велику кількістю вимірів, браком достатніх знань у слідчого щодо організації і тактики проведення огляду місця події, швидкими темпами роботи тощо. Інтенсивність дій слідчого під час проведення огляду місця ДТП обумовлена самим механізмом учинення кримінального правопорушення. Зокрема, ДТП виникають на проїжджих частинах, що так само потребує швидкого звільнення дороги від перешкод задля відновлення руху. Крім того, необхідність якомога швидко фіксувати доказову й іншу інформацію на місці ДТП може бути

продиктована через несприятливі погодні умови (дощ, сніг), які можуть знищити слідову картину ДТП.

Тому для мінімізації чи усунення негативного впливу згаданих несприятливих чинників на якість і результативність фіксування місця ДТП слідчі вже почали використовуватися БПЛА, які спорядженні 3D сканерами і можуть робити аерофотознімання певної ділянки. Однак для оперативного та якісного опрацювання картографічної продукції місця ДТП потрібно використовувати ГІС-технологію.

Використання ГІС під час фіксування огляду місця події має низку переваг, основними з яких є створення ортофотоплану високої роздільної здатності та віртуальні 2D та 3D моделі місцевості. За допомогою створеного ортофотоплану можна визначити координати з точністю до декількох сантиметрів, а за допомогою віртуальних моделей відтворюється дорожньо-транспортна подія з геометричною точністю та коректністю. Також можна провести розрахунки та встановити відстань між об'єктами, не застосовуючи рулетки чи інших засобів. ГІС-технологія – це дуже ефективний спосіб фіксування ДТП, адже отримана за допомогою неї інформація є якісною, інформативною, зрозумілою, точною, а тому може використовуватися під час проведення автотехнічної експертизи. Адже, як відомо, для проведення згаданої експертизи потрібні дані огляду місця події ДТП і схема ДТП.

На перспективність і доречність застосування в слідчій практиці ГІС-технології наголошують і науковці у своїх напрацюваннях. Наприклад, Ю. Ю. Атаменко, О. Є. Куліковська розкривають особливості фіксування ДТП за допомогою БПЛА та опрацювання даних за допомогою ГІС-технології на запропонованому розробленому вебпорталі «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП» у сфері адміністративного поля. Поряд із цим учені виокремлюють і характеризують п'ять етапів сценарію дій під час опрацювання аерознімків на вебпорталі: 1) завантаження аерознімку місця скоєння аварій на вебпортал «ІАЦ моніторингу ДТП»; 2) уведення висоти польоту БПЛА над місцем скоєння аварії; 3) обчислення масштабу цифрового аерознімка; 4) побудова віддалей на аерознімку місця скоєння ДТП; 5) збереження аерознімка, який надалі генерує відповідну інформацію та надає звіт, який містить матеріали учасників ДТП та ортофотоплани місця скоєння аварій. Застосування цього інноваційного рішення процесу опрацювання аерознімків місця скоєння аварій у сучасних умовах на основі застосування ГІС-технологій, на думку науковців, дає змогу вирішити низку питань, серед яких особливе місце належить автоматизації процесу оформлення ДТП та підвищення точності та достовірності схем місця ДТП[2, с. 10].

Уважаємо, що наведені пропозиції є актуальними і стосовно діяльності слідчого з виявлення та фіксування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 К України. Тим паче, що під час фіксування ДТП як в адміністративному, так і кримінальному провадженні обов'язково потрібно складати схему ДТП.

Отже, підсумовуючи викладене, робимо висновок, що ГІС-технології під час фіксування огляду місця ДТП мають більше переваг, аніж складання

слідчим схематичного плану місця події. Понад те, аерознімки можуть повністю замінити застарілий спосіб фіксування ДТП складанням схеми. Проте слід усвідомлювати, що використання ГІС-технологій є допоміжним інструментом під час проведення огляду місця події та ніяк не скасовує потреби його проведення у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Список використаних джерел

1. Рогватюк І. В. Використання інформаційних технологій у досудовому розслідуванні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 312–320.

2. Атаманенко Ю. Ю. Вебпортал «ІАЦ моніторингу ДТП» як ГІС-технологія для документування фактів адміністративного правопорушення. *Безпека на дорозі: матеріали III Молодіжної науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 2021. С 9–10.*

Гуріна Дарія, кандидат юридичних наук, заступник завідувача лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

Чміленко Оксана, старший науковий співробітник лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

РОЗБУДОВА ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Останніми роками в Україні багато уваги приділяється питанням розбудови доброчесності у різних сферах – від сектору безпеки та оборони до бізнесу. В Національному агентстві з питань запобігання корупції у 2020 році навіть був створений Офіс розбудови доброчесності. А в 2017 році за підтримки Ради бізнес-омбудсмена, Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського банку реконструкції та розвитку була заснована Всеукраїнська мережа доброчесності і комплаєнсу, метою якої є популяризація доброчесного ведення бізнесу задля вдосконалення бізнес-середовища України.

Варто зауважити, що чинне законодавство не містить визначення поняття «доброчесність», крім того, це поняття є новим для юридичної науки. Водночас воно широко використовується в різних нормативно-правових актах. Так, доброчесність, поряд із компетентністю та професійною етикою, є одним із критеріїв кваліфікаційного оцінювання суддів, відповідно до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (далі – Закон). Загалом слово «доброчесність» та похідні від нього слова в

Законі вживаються 86 разів. У ст. 69 Закону зазначається, що кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви в його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці в професійній діяльності та особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу [1].

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII серед принципів державної служби у ст. 4 закріплює принцип доброчесності, а саме спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмову державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [2]. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII також містить вимоги забезпечення законності та доброчесності у діяльності прокуратури [3].

Водночас у Законі України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року відсутні згадки про доброчесність. Також дотепер у науковій літературі немає робіт, присвячених цій проблемі, які б розкривали актуальні питання розбудови доброчесності в судово-експертній діяльності. Варто зазначити, що поняття «доброчесність» в контексті судово-експертної діяльності взагалі не вживалося, на відміну від, наприклад, поняття академічної доброчесності, доброчесності суддів чи державних службовців. Так, відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII і ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII академічну доброчесність визначають як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [4; 5].

На нашу думку, цілком доречно вживати поняття «доброчесність» відносно судово-експертної діяльності. Судово-експертну діяльність розглядають як засновану на конституційних засадах діяльність органів державної влади щодо забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною, кваліфікованою, такою, що спирається на досягнення науки і техніки, судовою експертизою [6, с. 42]. Отже, з огляду на важливість для держави функції експертного забезпечення правосуддя цілком логічним було б висувати до осіб, через яких здійснюється ця функція, вимоги відповідати критерію доброчесності – відсутності обґрунтованих сумнівів у незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності таких осіб, у дотриманні ними етичних норм, бездоганної поведінки в професійній діяльності та особистому житті тощо.

У преамбулі Антикорупційної програми Експертної служби МВС на 2023–2025 роки, затвердженій наказом Експертної служби від 06.03.2023 № 8-ЕС-Н-2023, наголошено на усвідомленні відповідальності за утвердження цінностей верховенства права та доброчесності. Також у ст. 1

зазначеної програми зазначено, що її метою є «подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у діяльності Експертної служби МВС та підвищення рівня довіри суспільства» [7]. Аналізування відомчих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність інших суб'єктів судово-експертної діяльності, висвітлює проблему відсутності в них закріплення спрямування на розбудову доброчесності.

Отже, на нашу думку, на сьогодні питання розбудови доброчесності в нашій державі є вкрай актуальним. Тому доцільно не тільки вживати необхідних заходів для боротьби з корупцією, а й акцентувати увагу на сприянні розбудові доброчесності в усіх сферах, включаючи й судово-експертну діяльність.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?find=1&text#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19?find=1&text#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
3. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18?find=1&text#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
4. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
5. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
6. Юнацький О. В. Експертологія : конспект лекцій. Дніпро: ДДУВС, 2016. 150 с.
7. Антикорупційна програма Експертної служби МВС на 2023–2025 роки. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2024)

Джус Олег,
завідувач лабораторії залізнично-
транспортних досліджень
Львівського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

Клецька Ольга,
кандидат технічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри рухомого
складу транспортних системи ДВНЗ
«Приазовський державний технічний
університет»

Ладигенський Едуард,
аспірант кафедри рухомого складу
транспортних системи ДВНЗ
«Приазовський державний технічний
університет»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НЕГАБАРИТНИХ І ВЕЛИКОВАГОВИХ ВАНТАЖІВ З ПОГЛЯДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ БЕЗПЕКИ

Глобалізація світової економіки та спеціалізація країн чи певних їх регіонів на тому або іншому виді продукції підштовхує виробників до кластеризації та створенні промислових «монстрів». Підприємства різних галузей потребують встановлення обладнання, формам яких притаманний гігантизм. Методологія поділу такого обладнання заснована на безрозбірному (великогабаритні вантажі) та розібраному на частини (негабаритний вантаж) транспортуванню елементів майбутніх інженерних проєктів. Пересування подібних конструкцій вимагає детального маршруту слідування та оптимального вибору транспортного засобу для переміщення. Оскільки рух подібних конструкцій є доволі повільним, а логістична мережа України під нього не проєктується, то необхідно встановлювати і місця проміжної зупинки для перешкодження зупинки інших потоків вантажів чи пасажирів відповідно до вимог законодавства [1–2] та зменшення ймовірності настання залізнично-транспортних пригод і крадіжок під час перевезення.

Деталізація всіх складових, їх відповідності нормативно-правовим актам і маршрутизація вимагає високих когнітивних здатностей інженерного персоналу та рекомендованої літератури [1–9]. Створення ліній руху вантажу від підприємства виробника до організації отримувача через наявну транспорту мережу висвітлена в праці [3]. Базові принципи логістики, елементарні її складові та методи пошуку рішень теоретичних завдань наведено в роботі [4]. Підбір виду транспорту, методів перевантаження, визначення критеріїв оптимальності вантажопотоку та безпеки руху розглянуто в підручнику [5]. Важливість вантажних автомобільних перевезень як основного виду транспорту для руху подібних конструкції описано в [6]. Практичні завдання з вироблення одиниці продукції транспорту, її кошторисної мінімізації

собівартості обґрунтовано в джерелі [7]. Собівартість використання рухомого складу, паливно-енергетична доцільність, відповідність правилам дорожнього руху та їх перелік наведено в працях [8–9]. Проте в усіх цих працях недостатньо уваги приділено перевезенням негабаритних і великовагових вантажів в Україні.

Розробляючи математичну модель визначення оптимальних логістичних маршрутів руху великогабаритних і негабаритних вантажів, варто звертати увагу на такі чинники: детальний опис надходження рухомого складу для виконання навантажувально-розвантажувальних операцій і його відповідність поточним технологічним вимогам; аналіз всіх складових витрат під час дії логістичного маршруту та їх вплив на оптимізаційні процеси за перевезення; установлення детальної кількості подач і часу простою в усіх ланках логістичного ланцюгу; вибору теоретичних законів і методів перевірки статистичних даних під час їх оброблення.

У процесі дослідження проблематики розглянуті величини амортизаційних відрахувань і витрат на ремонтні процеси, що відображено у вигляді коефіцієнта ефективності капіталовкладень (α), вартість оренди навантажувально-розвантажувальної техніки (k), кількість навантажувальної (z_1) та розвантажувальної (z_2) техніки, кількість 4-вісних (n_1) та 8-вісних (n_2) вагонів для перевезення вантажу, середньоосьове навантаження вагонів на рейку (q_B), середньодобова кількість вагонів (N), вартість робіт вагонного господарства ($C_{B-Г}$), продуктивність машин і механізмів (q_{II}) та добовий обсяг роботи (Q_{II}), частка (β) 8-вісних вагонів, тривалості маневрової роботи на під'їзних коліях (t_M) та очікування на завантаження (t_B), очікування у вантажних парках станцій (t_A), вартість робіт локомотивного господарства ($C_{Л-Г}$), фронт часу обсягу робіт (T) та швидкості переробки вантажів (V_1). Озвучені величини відображено у вигляді виразу встановлення вартості робіт у перевезення великогабаритних і негабаритних вантажів рейковим транспортом:

$$C = \frac{\alpha \cdot k \cdot (z_1 + z_2)}{365} + \frac{n_1 \cdot (1 - \beta) \cdot N \cdot q_B \cdot C_{B-Г}}{z_1 \cdot q_{II}} + \frac{(1 - \beta) \cdot N \cdot t_M \cdot C_{Л-Г}}{n_1} +$$

$$+ \frac{n_2 \cdot \beta \cdot N \cdot q_B \cdot C_{B-Г}}{z_2 \cdot q_{II}} + \frac{\beta \cdot N \cdot t_M \cdot C_{Л-Г}}{n_2} + \frac{\beta \cdot N \cdot C_{B-Г} \cdot \frac{Q_{II}}{q_{II}} \cdot t_B \cdot (1 + V_1^2)}{2 \cdot \left(z_2 \cdot T - \frac{Q_{II}}{q_{II}} \right)} +$$

$$+ \frac{2 \cdot Q_{II} \cdot t_B \cdot (1 + V_1^2) + Q_{II} \cdot t_A \cdot (1 + V_1^2)}{4 \cdot T \cdot z_1 \cdot q_{II} - 6 \cdot Q_{II}}$$

Цю модель реалізовано для оцінювання безпеки перевезення великогабаритних вантажів із Шебелинського газопереробного заводу (ГПЗ,

Укргазвидобування) в Карпатський нафтогазоносний район України залізничним транспортом, результати розрахунків відображені в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка залізничних маршрутів переміщення великогабаритних вантажів із Шебелинського газопереробного заводу в Карпатський нафтогазоносний район України

№	<i>t_A, год</i>	<i>С_{Л-Г}, тис. грн</i>	<i>t, діб</i>	<i>С, млн грн</i>
1	«Щебелинка» – «Основа» – «Люботин-Західний» – «Полтава-Південна» – «Ромодан» – «Київ-Вантажний» – «Козятин-1» – «Жмеринка» – «Львів»			
	48	10,83	12,3	2567
2	«Щебелинка» – «Основа» – «Лозова» – «Нижньодніпровськ-Вузловий» – «П'ятихатки» – «Помічна» – «Подільськ» – «Жмеринка» – «Львів»			
	52	11,17	13,7	2661
3	«Щебелинка» – «Основа» – «Люботин-Західний» – «Полтава-Південна» – «Кременчук» – «Помічна» – «Подільськ» – «Жмеринка» – «Львів»			
	44	10,58	11,8	2448

Використовуючи запропоновану модель, можна буде оцінити забезпечення вимог до безпеки перевезень при визначеному оптимальному маршруту перевезення негабаритних і великовагових вантажів в Україні, а також установити кошторисну вартість запропонованих логістичних ліній.

Список використаних джерел

1. Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України від 06.04.2000 № 1644-III [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1644-14#Text>
2. Закон України Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232/94-вр#Text>
3. Нагорний Є. В., Черниш Н. Ю., Рибанов Г. Л. Основи транспортно-експедиційного обслуговування підприємств, організацій та населення. Х. : ХНАДУ. 2003. 106 с.
4. Нефьодов М. А. Логістика : навч. посіб. / М. А. Нефьодов, С. В. Очеретенко. Х. : ХНАДУ, 2013. 164 с.
5. Савенко В. Я., Гайдукевич В. А. Транспорт і шляхи сполучення : Підручник. К. : Арістей, 2006. 256 с.
6. Босняк М. Г. Вантажні автомобільні перевезення. Навчальний посібник / М. Г. Босняк. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
7. Теоретичні і методологічні основи логістики транспортних і виробничих систем : монографія / В. В. Аулін, А. В. Гриньків, С. В. Лисенко [та ін.]. Кропивницький : СПД ФО Лисенко В. Ф., 2021. 503 с.

8. Автомобілі: Тягово-швидкісні властивості та паливна економічність / В. П. Сахно, Г. Б. Безбородова, М. М. Маяк, С. М. Шарай. К. : КВІЦ, 2004. 174 с.

9. Фабрицький М. А., Марчук М. М., Рижий О. П. Організація автомобільних перевезень, дорожні умови та безпека руху: навч. посіб. Рівне : РДТУ, 2001. 144 с.

Дорошко Денис,
судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ

Криміналістика та судова експертиза – важливі складові правозахисної системи, що безпосередньо впливають на ефективність розкриття, розслідування та попередження злочинів. Особливе місце серед інших галузей криміналістичної техніки посідає судова балістика, яка досліджує вогнепальну зброю, бойові припаси та конструктивно схожі із ними вироби, що вилучають під час проведення огляду місця події. Також дослідженню підлягають сліди зброї, сліди пострілу та ситуаційні обставини пострілу, які виникають під час застосування зазначених об'єктів балістичної експертизи. У світі, де злочини, що пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї, стають дедалі поширенішими, важливість балістики у криміналістичних розслідуваннях годі переоцінити [1, с. 296–302].

Сучасна балістика містить комплекс досліджень, які мають на меті не лише ідентифікацію зброї, а й аналіз обставин злочину з її використанням (місце, час, передумови, чинники, які сприяли, тощо). Застосування вогнепальної зброї супроводжується численними слідами, що залишаються на кулях, гільзах, а також на предметах навколишнього природного середовища. Зокрема, сліди контактних поверхонь частин зброї на кулях і гільзах є унікальними для кожної одиниці зброї. Адже мікрорельєф поверхонь кожної з деталей є індивідуальним, що дає змогу проводити ідентифікаційні дослідження для визначення конкретної зброї, з якої було зроблено постріл, зокрема й із використанням зразків, що зберігаються в оперативно-пошукових та інформаційно-довідкових колекціях відповідних підрозділів. Отже, стає можливим не лише ідентифікувати зброю, а й установити зв'язок між злочином і конкретним підозрюваним.

Особливо важливе значення для успішного розслідування злочинів має огляд місця події. У процесі огляду фахівці звертають увагу на всі деталі, що можуть свідчити про подію, які відбулися під час злочину. Вони виявляють вогнепальну зброю і сліди її застосування, кулі та гільзи, а також інші речові докази, які можуть бути використані для встановлення фактичних обставин

справи. Огляд місця події – це етап, на якому важливо не пропустити жодного доказу, позаяк кожна деталь може стати вирішальною в розслідуванні кримінальних правопорушень.

Аналіз слідів на кулях і гільзах є ще одним важливим етапом у процесі ідентифікації в балістиці. Сліди від нарізів каналу ствола на поверхні кулі можуть бути використані для ідентифікації конкретного ствола. Вони є унікальними, адже формуються під час виготовлення, використання та зберігання зброї. Кожна одиниця вогнепальної зброї має свої особливості, які залишають неповторні сліди на стріляних снарядах. Це ж стосується слідів від бойка, переднього зрізу затвора та інших частин зброї. Наприклад, сліди зачепу викидача або сліди відбивача можуть дати додаткову інформацію про механізми та деталі зброї, які взаємодіяли з кулями та гільзами під час проведення пострілу. Отже, наявність і взаємне розташування слідів від частин зброї на досліджуваних об'єктах мають важливе значення для встановлення типу, моделі (зразка) використаної зброї, а також деколи можуть істотно звужити коло моделей, зокрема й виділити одну конкретну модель зброї.

Важливим інструментом в арсеналі криміналістичної балістики є порівняльний аналіз, який дає змогу експертам зіставити досліджувані сліди на кулях і гільзах зі слідами відомих зразків вогнепальної зброї. Це передбачає використання сучасних оптичних засобів, передусім порівняльного мікроскопа, який забезпечує можливість одночасного аналізу кількох об'єктів при значному збільшенні. Отже, експерти можуть виявити збіги та розбіжності, що можуть свідчити про походження конкретних предметів і зрештою встановити зв'язок між злочином та особою, яка його вчинила [2, с. 361]. Тож використання, систематичне впровадження та вдосконалення сучасних приладів, засобів, програмного забезпечення та спеціальних методів дослідження є тим перспективним напрямом у балістиці, що дає змогу експертам не лише проводити детальніше дослідження та аналіз слідів, а й значно скорочує час дослідження та зменшує, а подекуди навіть унеможливить імовірність помилки.

Криміналістика та судова експертиза, зокрема балістика, демонструють свої досягнення в розкритті злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. З кожним роком прогрес технологій і методів дослідження дає змогу здійснювати дедалі глибше й точніше дослідження зброї, зменшуючи ймовірність помилок під час розслідування злочинів. Перспективи розвитку цієї сфери сприяють удосконаленню методик, а також інтеграції новітніх технологій у процес проведення досліджень, які можуть значно поліпшити якість криміналістичних експертиз. Як підсумок, судова балістика була і залишається одним із найважливіших інструментів у боротьбі зі злочинністю, забезпечуючи об'єктивність і всебічність дослідження, які сприятимуть правосуддю та захисту суспільства в межах чинного законодавства, адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3].

Список використаних джерел

1. Арешонков В. В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наукових праць. Вип. 9. Харків : Право, 2009. С. 296–302.
2. Пясковський В. В. Криміналістика : підручник, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ. Право, 2020. 752 с.
3. Інтернет-сторінка <https://zakon.rada.gov.ua>

Дідовець Ярина,
судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Чернігівського НДЕКЦ МВС

Павлюк Алла,
завідувач сектору біологічних
досліджень та обліку Чернігівського
НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ТА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час огляду місця події часто виявляються та вилучаються сліди рук людини, які можуть містити придатні для ідентифікації папілярні узорі, що є об'єктом судової трасологічної експертизи за експертною спеціальністю 4.6 «Дактилоскопічні дослідження», та клітини з ядрами, що залишені внаслідок контакту шкіри з поверхнями і містяться в потожировій речовині та можуть стати джерелом ДНК-ідентифікації особи під час проведення судової біологічної експертизи за експертною спеціальністю 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження». З огляду на зазначене, значного поширення у вітчизняній експертно-криміналістичній практиці набуло призначення і проведення комплексної дактилоскопічної та молекулярно-генетичної експертизи.

Актуальність цього питання зумовлена також стрімким розвитком технологій і наукових методів, які розширюють можливості експертів: новітні методи дактилоскопії та молекулярної генетики дають змогу працювати з мінімальною кількістю біологічного матеріалу та забезпечують високу точність результатів. Отже, дослідження особливостей і порядку виконання комплексної дактилоскопічної експертизи разом із молекулярно-генетичною є важливим для підвищення ефективності розслідувань кримінальних правопорушень і сприяє розвитку сучасної криміналістики відповідно до вимог часу.

Насамперед варто зазначити, що, ґрунтуючись на теорії криміналістики, законодавчих актах (таких як КПК України, Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом від 17.07.2017 № 591, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції від 08.10.1998 № 53/5) та усталеній практиці, комплексною експертизою є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ і служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [2; 5].

Під час проведення комплексної судової експертизи (два і більше судових експерти) фахівці складають спільний висновок, який підписують усі судові експерти. Під час оформлення результатів проведених досліджень за призначеною комплексною судовою експертизою судові експерти з різних галузей науки можуть скласти як спільний висновок (один висновок експерта), так і кілька висновків експерта відповідно до експертних спеціальностей з обов'язковим відображенням цього факту у вступній частині висновку експерта (частина восьма ст. 101 КПК України) [1].

У науковій літературі побутує думка, що складання єдиного висновку комплексної експертизи є доцільнішим, бо в цьому разі в одному документі в узагальненому і систематизованому вигляді було надано повні відповіді на поставлені перед експертизою запитання. З цією позицією погоджуємося й ми. Таке оформлення значно полегшує використання й оцінку експертного висновку для слідчих і суддів [6, с. 253]. Перевагою комплексного дослідження також є можливість координувати роботу кількох експертів під час розв'язання єдиного питання та можливість діяти за одним узгодженим планом, використовуючи різні науково-технічні методи.

Першочергово під час комплексної дактилоскопічної та молекулярно-генетичної експертизи проводиться виявлення слідів папілярних узорів для дактилоскопічного дослідження, а після цього – молекулярно-генетичне. Важливим є те, що методи, які використовуються під час дактилоскопічного дослідження здатні значно ускладнити або навіть унеможливити подальше молекулярно-генетичне дослідження об'єкта, оскільки порошки та реагенти, що використовуються для виявлення слідів рук людини, можуть впливати на ДНК або навіть руйнувати його. Тому під час дактилоскопічного дослідження використовуються методи, які мають мінімальний вплив на подальший ДНК-аналіз.

Під час виявлення дактилоскопічної інформації важливим є унеможливлення контамінації (забруднення) об'єктів дослідження біологічним матеріалом експерта-дактилоскопіста [6, с. 253].

Під час дослідження об'єктів-слідносіїв у разі виконання комплексної

судової дактилоскопічної та молекулярно-генетичної експертизи в лабораторних умовах виокремлюють такі основні вимоги:

використання спеціального одягу (стерильних одноразових гумових рукавичок, масок, халатів та медичних шапочок тощо);

забезпечення необхідних умов у приміщенні лабораторії (оброблення поверхонь дезінфікуючими розчинами, використання ультрафіолетового бактерицидного випромінювання для знезараження повітря та дезінфекції поверхонь);

використання дактилоскопічних порошоків, реактивів, посуду та пензлів, вільних від ДНК.

Для виявлення слідів пальців рук на об'єкті варто використовувати насамперед неруйнівні методи, починаючи з візуального огляду і залежно від матеріалу, з якого виготовлений об'єкт-носіє, переходити до інших методів досліджень. Візуальний огляд із використанням оптичних засобів дає змогу під різними кутами зору за допомогою криміналістичних луп, мікроскопів у розсіяному, навскісному та спрямованому світлі, а також спеціальних джерел освітлення (криміналістичні ліхтарі) виявити сліди папілярних узорів, які надалі фіксуються фотографуванням.

Порошковий метод ґрунтується на здатності порошку, яким обробляється об'єкт-слідоносіє, прилипати до речовини сліду. Адгезійний зв'язок, що виникає, зазвичай значніший (міцніший), ніж зв'язок порошку з вільною від сліду поверхнею, тому частки порошку затримуються на речовині сліду, а отже, сприяють виявленню потожирового сліду. Серед порошоків, після яких можна встановити ДНК, використовують форсункову сажу та окис цинку [4, с. 14].

У лабораторних умовах на об'єктах-слідоносіях під час проведення комплексної судової дактилоскопічної та судової молекулярно-генетичної експертизи часто застосовується також набір «DNA FREE LATENT PRINT KIT», вільний від ДНК зі скловолоконним пензлем та сіро-чорним (срібно-білим) порошком фірми-виробника «SIRCHIE».

Серед методів дактилоскопічного дослідження, після яких можливе проведення молекулярно-генетичного дослідження, виокремлюють також розчин чотириокису рутенію. Метод чотириокису рутенію RuO_4 застосовують для виявлення слідів папілярних узорів на поглинальних і непоглинальних поверхнях, що базується на відновленні чотириокису рутенію RuO_4 до окису рутенію RuO , який під час контакту з органічними сполуками, зокрема жирами, набуває темного забарвлення, осідаючи на потожировій субстанції [3, с. 15]. Сліди рук мають вигляд чорних або темно-зелених ліній, які видно за природного освітлення. Застосовують для виявлення свіжих слідів на термічному і звичайному папері, полімерах, шкірі, деревині. Після виявлення слідів папілярних узорів проводиться фотофіксація для подальшого проведення дактилоскопічного дослідження та написання висновку експерта.

Зважаючи на розвиток технологій дослідження ДНК людини, набула значного поширення комплексна дактилоскопічна та молекулярно-генетична експертиза. Під час дослідження одного і того самого об'єкта можна встановити як наявність слідів дактилоскопічного походження, так і визначити

ДНК-профіль особи. У сукупності ці два різновиди експертиз досить щільно перетинаються, доповнюють один одного та можуть дати інформацію про конкретну особу. Проте варто зазначити, що процес дослідження є кропітким. Важливу роль відіграє правильний огляд місця події, вилучення об'єкта-слідносія, його належне пакування та транспортування для подальшого лабораторного дослідження і проведення комплексної експертизи, особливо вибір методів, якими здійснюється дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 29.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 30.10.2024).
3. Методика дактилоскопічних досліджень [Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелев А.В., Димитрова Ю.В.]. Київ: ДНДЕКЦ МВС, 2023. 53 с.
4. Комплексне дослідження слідів рук на вогнепальній зброї : метод. реком / [Борзов О. П., Костильова О. А., Кузнецов В. А., Щавелев А. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 21 с. : іл.
5. Веретун Г. С. Особливості та відмінності понять «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз». *Вісник ОНДІСЕ*. Науково-практичне електронне видання. Вип. 3. Одеса, 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/16.pdf (дата звернення: 30.10.2024).
6. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. 447 с.

Дрозд Валентина,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, начальник
консультативно-контрольного відділу
Департаменту забезпечення
діяльності Голови Національної
поліції України

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері волонтерської та благодійної діяльності характеризується певною специфікою, особливо різноманітних видів шахрайств. Через це слідчі нерідко стикаються з труднощами як процесуального, так й організаційно-тактичного характеру.

У кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності серед джерел доказів особливе місце посідають здійснення незаконних операцій, пов'язаних зі здійсненням волонтерської та благодійної діяльності, так і фінансові махінації, що свідчать про незаконні (шахрайські) дії. Проте не менш важливе значення мають інші матеріальні джерела, що сприяють встановленню об'єктивної істини в кримінальному провадженні. Як впливає з зазначеного, чітка організація та невідкладне проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних заходів, метою яких є вилучення та дослідження доказів, вилучених із матеріальних джерел, дає змогу успішно здійснювати досудове розслідування.

Під час розслідування шахрайства здебільшого виявляються і підлягають подальшому аналізу низка матеріальних об'єктів, зокрема: речові докази, які були засобами вчинення шахрайських дій; паперові й електронні документи, доказове значення яких пов'язано з їхнім змістом і матеріальною складовою; речові докази, які зберегли на собі сліди шахрайства. Виявлення наведених матеріальних об'єктів дає змогу слідчому встановити особу злочинця, з'ясувати шахрайські схеми та відтворити дії шахраїв.

Найпоширенішим серед всіх процесуальних дій, спрямованих на вилучення речей і документів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, є такий захід забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів.

Важливе значення має з'ясування переліку документів, у яких може бути відображено сліди шахрайських дій. До таких документів можна зарахувати такі:

документи, що підтверджують юридичні факти, зокрема: особистий статус та сімейні зв'язки (свідоцтво про шлюб, свідоцтво про смерть); особу і громадянство (паспорт, водійське посвідчення); договори, угоди, інші юридичні документи, що підтверджують юридичні права та обов'язки;

документи, що свідчать про обставини протиправних дій і містять інформацію про: обставини шахрайства (заяви, скарги); причетність особи до шахрайських дій (скріншоти переписки, фотографії, записи телефонних розмов, різноманітні квитанції);

документи, що є знаряддям шахрайства: підроблені документи, що використовувалися для обману інших осіб; печатки, штампи, що застосовувалися для підробки документів; електронні носії інформації.

До того ж потрібно з'ясувати дані осіб, які володіють певними документами, та їх місцезнаходження, місця зберігання документів, а також можливість непримусового порядку отримання таких документів (у порядку тимчасового доступу до речей і документів).

Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності може постати потреба у вилученні документів у таких органах і організаціях: органах державної реєстрації, мобільних операторів, інтернет-провайдерів, банківських установах, центрах надання адміністративних послуг, органах місцевої влади, громадських організаціях, благодійних фондах, штабах місцевого ТрО чи ЗСУ, медичних закладах, державній міграційній службі, ОСББ тощо [1, с. 248–249].

Під час прийняття рішення про спосіб вилучення варто передбачити можливість добровільної видачі таких документів у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, щоб уникнути примусових дій і можливого оскарження рішень щодо проведення обшуку за відсутності таких підстав. Утім, нерідко для виявлення та вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, постає потреба в проведенні обшуку, який є необхідним засобом доказування на початковому етапі досудового розслідування.

Розслідуючи шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності під час проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, здебільшого постає питання обмеження прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Здебільшого вимушене втручання в права громадян відбувається під час проведення обшуку через потребу вилучення та огляду низки предметів і документів, які стосуються справи, містять у собі інформацію про обставини шахрайства або є засобом вчинення таких кримінальних правопорушень. Як звертає увагу Н. В. Павлова, нерідко на практиці під виглядом огляду або тимчасового доступу до речей і документів проводиться обшук, що зумовлює надалі визнати результати проведення слідчої (розшукової) дії недопустимими, а права особи, у якої проводився такий обшук порушеними [2].

Серед проблем обшуку більшість слідчих зазначає про поширення ситуацій, коли раптово постає потреба вилучення предметів і документів, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, але під час пошукових дій з'ясувалося, що вони також мають доказове значення в кримінальному провадженні. У п. 7 ст. 234 КПК окреслені обов'язкові вимоги зазначати в клопотанні про проведення обшук індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також

їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. До того ж законодавець передбачив і випадки, коли неочікувано під час обшуку виявляються речі та документи, що не зазначені в переліку. Зокрема, вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Однак слідчому варто уважно ставитися до строків подачі клопотання до слідчого судді, щоб не втратити доказової інформації, яка міститься у вилучених документах [3].

Обшук під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності нерідко пов'язаний з потребою вилучення не лише паперових документів і предметів, які виступають речовими доказами, а й комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий має вжити усіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперебійним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук тощо [4, с. 132].

Є два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що становить інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Поряд із цим слід зазначити, що у частині другій ст. 168 КПК ідеться про те, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише в разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не зазначені в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства [5, с. 132]. Якщо постає потреба у вилученні та вивченні документів, значення яких слідчий самостійно визначити не може, доцільно запрошувати спеціаліста відповідного профілю, наприклад, спеціаліста в галузі ІТ-технологій.

Натомість у цьому розрізі постає питання: чи можна буде використовувати надалі не сервісне обладнання, а електронні копії як докази в кримінальному провадженні. З цього приводу О. Бургай зазначає, що електронна інформація, отримана унаслідок копіювання з відповідного пристрою, стає «електронним доказом», якщо її процесуальне оформлення здійснено у визначеному порядку. Вона має бути закріплена на відповідних носіях, про що йдеться у протоколі із зазначенням технічних засобів та програм, за допомогою яких здійснювалося копіювання такої інформації. Під час копіювання електронної інформації обов'язково має проводитися відеозапис із зазначенням технічних засобів, які використовувалися для його проведення [6; 1, с. 249–250].

Отже, під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності серед процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних об'єктів, найпоширенішими є тимчасовий доступ до

речей і документів та обшук. Зважаючи на специфіку шахрайства, проведення процесуальних дій характеризується певними складнощами як процесуального, так і організаційного характеру. Звідси слідчі мають уміти застосовувати весь спектр тактичних прийомів проведення обшуку і тимчасового доступу до речей і документів, що дасть змогу зібрати вичерпну кількість доказів і довести причетність конкретних осіб до шахрайських схем.

Список використаних джерел

1. Лисенко Н. А. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, спрямовані на вилучення матеріальних джерел доказів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 6. С. 247–252.
2. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 190–196.
3. Венгерова Ю. В. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії з вилучення документальних джерел доказів під час розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 250–255.
4. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. зі спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 250 с.
5. Коршун О. В. Проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 199–204.
6. Бургай О. Носії речових доказів. *Закон і бізнес*. 2020. https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif

Зайчик Кристина,
судовий експерт, науковий
співробітник Національного
наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса», м. Харків
Іванська Ірина,
судовий експерт Національного
наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса», м. Харків

КОМПЛЕКСНА ПОЧЕРКОЗНАВЧА ТА ЛІНГВІСТИЧНА (АВТОРОЗНАВЧА) ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Комплексна почеркознавча та лінгвістична (авторознавча) експертиза є незамінним інструментом у судових, криміналістичних та наукових дослідженнях. Її основне завдання – визначити авторство письмових документів, установити ознаки підробки, а також визначити особливості авторського стилю.

Криміналістичні закони і методи виявлення та розслідування кримінальних правопорушень є важливим елементом ефективного розслідування. Зокрема, комплексні почеркознавчі та авторознавчі експертизи відіграють ключову роль у встановленні автентичних документів через ідентифікування особи за виконаними нею документами.

Комплексна почеркознавча та лінгвістична експертиза містить дві дисципліни. Почеркознавство – наука, що вивчає закономірності формування, стійкості та зміни почерку, а також розробляє методи його дослідження для вирішення завдань, які мають доказове значення. Лінгвістика – дисципліна, яка аналізує текст з погляду мови, структури, стилю, граматики та інших характеристик, що дає змогу виділити типові мовні маркери автора. Поєднання цих дисциплін комплексно оцінює документ, дотримуючись як змісту (почерку), так і когнітивних особливостей автора (мова, стиль).

Виокремлюють такі основні завдання почеркознавчої та лінгвістичної (авторознавчої) експертизи, як-от:

ідентифікація виконавця (визначення особистості, написаного тексту, способу аналізу почерку та стилю мовлення);

перевірка справжності документів (установлення відповідності чи невідповідності почерку на документі з почерком передбачуваного виконавця);

виявлення підробок (пошук ознак підробки або фальсифікації, зокрема й спроби імітувати почерк або стиль письма);

класифікація та структурування текстів (визначення необхідного тексту за конкретним мовним жанром, стилем або категорією, що часто буває корисним під час аналізу анонімних текстів).

Завдяки комплексній почеркознавчій і лінгвістичній (авторознавча) експертиза можна виявити індивідуальні ознаки почерку (особливості написання літер, елементи, що повторюються, характерні для конкретної людини), лексичні та граматичні особливості (наявність характерних слів та оборотів, властивих одній людині чи групі людей), стилеві ознаки (інтонація, ритм, структура речень, надмірність і лаконічність тексту).

Зазначена експертиза відіграє вирішальну роль у встановленні істини та вирішенні багатьох судових та наукових питань. Сучасні методи дають змогу поглибити й уточнити документи, які сприяють виявленню підробок і встановленню авторства. До сучасних криміналістичних методів проведення комплексних почеркознавчих та авторознавчих експертиз належать:

цифрові технології для аналізу почерку (використання спеціального програмного забезпечення для розпізнавання та аналізу рукописного тексту, що дає змогу автоматизувати процес окреслення та ідентифікації автора документа);

графологічний аналіз і психологічне профілювання (використання графологій для обговорення окремих особливостей, які дають змогу враховувати деякі психологічні характеристики автора документа);

інфрачервоний та ультрафіолетовий аналіз (спеціальне обладнання для відображення в документах невидимих елементів, нанесених неусвідомлено);

мікроскопічний аналіз (використання мікроскопів для детального вивчення окремих штрихів та ліній у почерку, що дає змогу виявити природний почерк від точної творчості);

електронні бази даних і довідок з останніми правозахисними документами (доступ до баз даних почерків і документів для оперативного розслідування та ідентифікації аналогічних злочинів у міжнаціональному масштабі);

лазерне сканування та 3D-моделювання (використання 3D-сканерів для аналізу окремих літерних знаків, які дають змогу детально відредагувати та змінити рукописи автора під час написання).

Завдяки наведеним способам можна підвищити точність експертизи, прискорити виявлення подробиць і ідентифікацію людини, заробітку до складання документів і навіть знизити суб'єктивний внесок у розгляд документів.

Отже, комплексність почеркознавчої та авторознавчої експертизи забезпечує обґрунтованіше та повніше дослідження, що вкрай важливо для правосуддя та гарантує точнішу безпеку походження документів та особистості їх авторів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін і допов.). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14ю>

3. Загально-методичні положення судової лінгвістичної експертизи / О. В. Довженко, Г. В. Логвіна, С. В. Кузнецова та ін. Х.: ХНДІСЕ, 2011. 43 с.

4. Коновалова В. О. Тенденції розвитку судової експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів. Харків : Право, 2008. Вип. 8. С. 99–102.

Дубницький Віктор,

судовий експерт групи
трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Побудова ефективної системи проведення судових експертиз та експертних досліджень – це завдання, від вирішення якого залежать забезпечення конституційних гарантій доступу до правосуддя, гарантії захисту державою прав і законних інтересів громадян і організацій, основа для скорочення термінів здійснення правосуддя.

Одним із важливих аспектів забезпечення незалежності та правильності висновків судового експерта є ефективне проведення державної політики щодо належного забезпечення судово-експертної діяльності, а також врахування міжнародних стандартів у цій сфері. Важливо надати судовим експертам всі необхідні ресурси та умови для безупинної та незалежної роботи, що є ключовими гарантіями їхньої компетентності та правильності проведених експертиз, а також створити необхідні умови для його роботи, як це передбачено в частині першій ст. 7 Закону України «Про судову експертизу». Отже, судово-експертна діяльність має надзвичайно важливе значення та ґрунтується на основних напрямках: науково-методичному та матеріально-технічному забезпеченні.

Науково-методичне забезпечення. Науково-методичне забезпечення судових експертиз формують відповідні методики, які розробляють фахівці науково-дослідних інститутів судових експертиз і підлягають атестації та державній реєстрації в Реєстрі методик проведення судових експертиз. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) для виконання певного експертного завдання експерти застосовують відповідні методи дослідження,

нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови, науково-технічну, довідкову літературу, програмні продукти тощо [2].

Законодавчу основу здійснення наукової діяльності судово-експертних установ України становлять закони та підзаконні нормативно-правові акти, у яких закладено основи, базис функціонування цих установ. Вони врегульовують питання щодо організації та проведення наукових досліджень у галузі судової експертології, визначають основні форми впровадження та особливості перевірки достовірності отриманих результатів нових методик. Міністерства та інші державні органи здійснюють у визначеному ними порядку контроль за дотриманням законодавства з питань судово-експертної діяльності державними спеціалізованими установами, що належать до сфери їх управління. Науково-методичне забезпечення діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, покладається на Міністерство юстиції України [3].

Практичний досвід, накопичений у судово-експертних установах Міністерства юстиції України, визначив тенденції інтеграції методології судово-експертної діяльності зі світовим судово-експертним співтовариством.

Згідно з Положенням про Міністерство юстиції України Мін'юст відповідно до законодавства:

- здійснює організацію експертного забезпечення правосуддя, у тому числі, проведення науково-дослідних робіт в галузі судової експертизи;

- забезпечує організацію роботи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України;

- забезпечує ведення Державного реєстру атестованих судових експертів та Реєстру методик проведення судових експертиз;

- спрямовує і контролює діяльність науково-дослідних установ судових експертиз, що належать до сфери управління Мін'юсту України, здійснює нормативно-методичне забезпечення їх діяльності;

- координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань розвитку судової експертизи;

- забезпечує організацію роботи Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України тощо.

Пріоритетним для методологічного забезпечення є алгоритм дій експерта, упровадження нових експертних технологій, які здатні з меншими затратами ресурсів та часу отримати точніші та достовірніші результати. Відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою КМ України від 02.07.2008 № 595, процес державної реєстрації експертних методик передбачає певні етапи. Крім того, розробляються критерії для перевірки методик на їх відповідність вимогам законодавства та практики, доцільності та ефективності застосування.

Варто зауважити, що недавно з'явився новий перспективний напрям для судових експертів, що стосується отримання необхідних науково-методичних матеріалів. У контексті гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами та застосування досвіду європейських країн у галузі судово-експертної діяльності, методики експертних досліджень також пристосовуються до міжнародних стандартів та узгоджуються з методиками, що використовуються в Європі. Це дає змогу судово-експертним установам отримувати передові науково-методичні матеріали від провідних країн світу, які вже успішно пройшли апробацію та впроваджені в міжнародну судово-експертну практику.

Різні організації докладають значних зусиль для розвитку науково-методичного забезпечення у сфері криміналістики. Переважно їхня робота зосереджується на формулюванні стандартних наукових завдань для оцінки якості доказів і впорядкування процесів збору та аналізу. Європейська мережа інститутів судової експертизи (ENFSI), заснована 1995 року, до якої входять 67 інститутів із 36 європейських країн. Метою ENFSI є підвищення якості (оцінювання придатності) судово-експертних методик, зокрема й взаємний обмін інформацією по всій Європі.

Як інноваційні механізми підвищення якості судово-експертної діяльності протягом останніх років валідацію і сертифікацію методичних матеріалів із проведення судової експертизи обов'язково вносять до планів взаємодії судово-експертних установ.

Отже, на сьогодні створено дієву систему контролю забезпечення єдиних підходів до проведення судових експертиз на основі досягнень науки і техніки в практику та впровадження методичних матеріалів (експертних методів, методик, методичних рекомендацій, інструкцій тощо), розроблення судово-експертних чи техніко-криміналістичних засобів (технологій) та підготовку програм професійного навчання судових експертів.

Матеріально-технічне забезпечення. Це діяльність щодо оснащення науково-дослідних спеціалізованих установ необхідним обладнанням для реалізації функцій експерта під час виконання експертизи. Удосконалення техніко-криміналістичних засобів і використання їх у досудовому розслідуванні як під час слідчих (розшукових) дій, так і під час проведення експертних досліджень покладається загалом на експертні підрозділи системи Міністерства внутрішніх справ. Однак варто зауважити, що техніко-криміналістичні засоби, що їх використовують сьогодні у практичній діяльності підрозділів Експертної служби МВС України, вимагають значного удосконалення й оновлення завдяки придбанню нової техніки та модернізації наявного технічного обладнання для впровадження нових методів досліджень і приведення у відповідність до вимог часу.

Експертно-криміналістичні підрозділи мають лабораторії певного профілю, який визначається залежно від категорії виконуваних досліджень. У них сконцентровано експертну техніку для проведення дактилоскопічних, трасологічних, балістичних досліджень, техніко-криміналістичних досліджень документів, рукописних текстів, холодної зброї, тощо. Профіль лабораторії визначається специфікою технічного обладнання і методами дослідження.

До технічних засобів експертного дослідження належать [4, с. 70–77]:

1. Вимірювальна техніка – прилади, призначені для складних і точних вимірів твердих тіл, газоподібних об'єктів, порожнин, температур і мікрооб'єктів. Вимірювальна техніка експертних лабораторій насамперед характеризується можливістю проведення вимірювання будь-яких фізичних тіл в агрегатних станах;

2. Засоби освітлення – люмінесцентні лампи, лампи розжарювання, а також джерела ультрафіолетового, інфрачервоного, рентгенівського та лазерного освітлення. Категорія та потужність джерела освітлення обираються залежно від конкретної ситуації та виконуваних експертом завдань;

3. Засоби відтворення зображення – забезпечують відтворення досліджуваного об'єкта, його характеристик, результатів дослідження. Отримання зображення передбачає використання різноманітних методів, але до найтрадиційніших належать фотографування, термографія, голографія тощо;

4. Лабораторна техніка – прилади та пристрої, які є допоміжними засобами для проведення досліджень об'єктів. До лабораторної техніки можемо зарахувати засоби упакування та зберігання речових доказів, пінцети, лупи, штативи, джерела енергії, засоби нагрівання, моделювання тощо;

5. Мікроскопічна техніка – обов'язковий елемент будь-якої лабораторії та невід'ємний інструментарій експерта. Незалежно від профілю досліджень експертні лабораторії оснащені оптичними (біологічні, люмінесцентні, ультрафіолетові, металографічні поляризаційні, стереоскопічні, вимірювальні, проєкційні), сканувальними електронними мікроскопами. Більшість складних мікроскопів з'єднана з фото- чи кінокамерою, телевізійною системою, що фіксує зображення;

6. Технічні засоби дослідження в невидимих променях спектра – прилади, за допомогою яких можна проводити дослідження речових доказів в ультрафіолетовій, інфрачервоній та рентгенівській частині спектра;

7. Засоби дослідження мікрочастинок і запахів – комплекти оптичних приладів і мікроінструментів (лупи, мікропіпетки, пінцети, люмінесцентні джерела світла, вимірювальні прилади), призначених для роботи з мікрооб'єктами, а також комплекти (одорологічна валіза) для дослідження запахових слідів за допомогою фізичних та хімічних методів;

8. Засоби комп'ютеризації та автоматизації – система технічних засобів призначених для обробки кількісних показників приладів під час вимірювання властивостей і ознак об'єктів. За допомогою комп'ютерної техніки формують індивідуальні та галузеві банки даних, довідкову інформацію, методику дослідження конкретного об'єкта. Зрештою програмні засоби уможливили автоматичне формування висновків експерта під час дослідження. За допомогою нових програм можна обчислювати випадкові помилки і надавати експерту інформацію для прийняття оціночних рішень.

Варто зважати на той факт, що під час проведення дослідження експерт може використовувати засоби та методи з будь-яких галузей науки і техніки, залучення яких необхідне для повного вирішення поставлених перед ним

завдань. Тому надати вичерпну класифікацію засобів експертної техніки практично неможливо.

Технічні засоби, що використовуються під час проведення експертного дослідження, мають піддатися відповідній апробації в практичній площині, повірці відповідними органами, відповідати стандартам ДСТУ, ISO/IEC тощо. Пріоритетним для України є впровадження європейських стандартів управління якістю в діяльність судово-експертних установ і відбувається цей процес через акредитацію експертних установ відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025:2005 (General requirements for the competence of testing and calibration laboratories). В Україні цей стандарт уже функціонує як ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 (Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій) [5, с. 33, 35; 17; 18].

Застосування техніко-криміналістичних засобів забезпечує збирання та дослідження доказів (доказової інформації). Отримані дані використовують для побудови версій, розкриття кримінальних правопорушень, повного експертного дослідження та з'ясування інших обставин, що становлять предмет доказування. У цьому й полягає значення криміналістичної техніки під час виконання експертиз. Завдяки застосуванню криміналістичної техніки загалом підвищується ефективність боротьби з кримінальними правопорушеннями.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення судово-експертної діяльності полягає в створенні умов для запровадження досягнень науки і техніки в практику та містить: розробку й удосконалення методик (експертних методів, методик, методичних рекомендацій, інструкцій, тощо), проведення судових експертиз, процедури їх атестації й державної реєстрації, а також пов'язані з ними процедури формування та ведення реєстру методик проведення судових експертиз; адаптація законодавства України до міжнародних стандартів та застосування досвіду європейських країн у галузі судово-експертної діяльності; удосконалення та оновлення техніко-криміналістичних засобів; розроблення судово-експертних чи техніко-криміналістичних засобів (технологій); підготовку програм професійного навчання судових експертів; придбання нової техніки та модернізації наявного технічного обладнання для впровадження нових методів досліджень.

Список використаних джерел

1. {Стаття 1 зі змінами, унесеними згідно з законами від 09.09.2004 № 1992-IV, від 13.04.2012 № 4652-VI; текст ст. 1 в редакції Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII}.
2. {Пункт 1.4 розділу I в редакції наказу Міністерства юстиції від 10.01.2019 № 83/5}.
3. {Стаття 8 зі змінами, унесеними згідно із Законом від 09.09.2004 № 1992-IV; у редакції Закону від 03.11.2022 № 2716-IX}.
4. Див докладніше: Пиріг І. В. Технічне забезпечення експертної діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 70–77.

5. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О. та ін. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 32–40.

Дударенко Інна,
завідувач сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Чернівецького
НДЕКЦ МВС

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Дактилоскопія – один із найдавніших і найнадійніших методів ідентифікації особистості, що його заснував на унікальності узорів папілярних ліній на пальцях рук людини наприкінці XIX ст. британський науковець Френсіс Гальтон. Цей метод ідентифікації широко використовують у криміналістиці завдяки унікальності та незмінності папілярного узору

Процес автоматизації ідентифікації за відбитками пальців розпочався наприкінці 1960-х років із появою обчислювальної техніки. Важливий внесок зробило Федеральне бюро розслідувань (ФБР) 1969 року, коли уклало контракт із Національним бюро стандартів (нині NIST) на вивчення автоматизації класифікації відбитків пальців. До основних завдань входили сканування відбитків пальців, виділення ознак і пошук збігів серед великих масивів дактилоскопічних карт. Зрештою було розроблено перші алгоритми автоматичного узгодження, які згодом стали основою для глобального впровадження систем AFIS (Automated Fingerprint Identification System) у багатьох країнах Європейського Союзу, Канади, Великої Британії тощо. Проте серйозною перешкодою виявилася проблема обміну інформацією між різними системами: дактилоскопічні карти та слідову інформацію, що зберігаються в одній системі, неможливо було порівняти з іншими базами даних [1]. Це спонукало до розвитку інтеграційного механізму в системі міжнародних стандартів. Країни ЄС ухвалили законодавство, яке передбачає відкриття національних AFIS для транскордонного обміну інформацією з метою запобігання злочинам, контролю міграції та боротьби з тероризмом. Одним із важливих кроків у цьому напрямку стало створення бази даних EURODAC, яка з 2003 року об'єднує дактилоскопічні записи держав-членів ЄС. У 2021 році до бази дактилоскопічної інформації вміщено понад 855 тисяч наборів відбитків пальців, що на 30 % більше порівняно з попереднім роком [2].

Хоча революційних інновацій останніми роками не відбулося, але поступове вдосконалення сканування (зокрема, безконтактних сканерів і тривимірне 3D-сканування) [3], алгоритмів розпізнавання із залученням штучного інтелекту (ШІ) [4] значно покращило роботу дактилоскопічних систем. Удосконалення процесу інтеграції з міжнародними системами, такими

як система EURODAC в ЄС або AFIS Інтерполу, упровадження хмарних систем зберігання дактилоскопічної інформації та багаторівневих біометричних систем, які дають змогу поєднувати дактилоскопічні дані з іншими методами ідентифікації, значно прискорює процеси обміну даними та підвищує загальну ефективність і точність ідентифікації систем.

Країни колишнього СНД почали розробляти та впроваджувати власні автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (далі – АДІС) наприкінці 1980-х років. Однак між ними є відмінності в методах фіксації та обробки дактилоскопічної інформації, що ускладнює інтеграцію цих систем між собою, а також із міжнародними системами. Використання високоякісних відбитків пальців і долонь є необхідною умовою для АДІС, але це обмежує їх сумісність. В Україні функціонувало кілька систем, таких як «Дермалог», «Сонда», «Дакто-2000» та ін. [5].

У Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС і Департаменті інформаційно-аналітичного забезпечення Національної поліції України дактилоскопічний облік ведеться за допомогою АДІС «Дакто-2000» застарілої версії. Станом на зараз зазначена АДІС не має технічної підтримки та забезпечення від виробника, сучасних алгоритмів пошуку та новітніх методів обробки дактилоскопічної інформації. Через брак інтеграції з міжнародними AFIS не може бути ефективною щодо обміну дактилоскопічною інформацією.

В Україні правове регулювання дактилоскопічного обліку базується на законодавчих і нормативно-правових актах, які визначають порядок збирання, зберігання та використання біометричних даних для гарантування правопорядку та безпеки. Відповідно до чинного законодавства дактилоскопія використовується для ідентифікації злочинців, розслідування правопорушень, а також у межах міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю. Проте чинні норми потребують суттєвого оновлення відповідно до розвитку технологій і міжнародних стандартів.

Потрібно створити державну систему дактилоскопічного обліку, яка забезпечувала б систематизацію, аналіз і пошук даних, а також сприяла міжнародній співпраці в правоохоронній діяльності. Така система повинна мати чітку організацію, бути функціональною, швидкою та інтегрованою з іншими системами. Актуальним є питання гармонізації національної нормативно-правової бази із законодавством Європейського Союзу, яке регулює процедури обміну дактилоскопічними та біометричними базами даних між державами-членами ЄС. Розробка чітких стандартів і вимог до роботи системи дактилоскопічного обліку є важливим кроком для підвищення її ефективності в Україні та інтеграції з міжнародними базами. Також варто забезпечити захист персональних даних і конфіденційність інформації, дотримуючись вимог закону про захист прав і свобод людини.

Створення чіткої та сучасної законодавчої бази дасть змогу оптимізувати функціонування національної системи дактилоскопічного обліку та сприятиме її ефективному використанню в правоохоронній діяльності. Отже, модернізація

дактилоскопічного обліку в Україні передбачає інтеграцію новітніх технологій для підвищення точності та ефективності систем.

Важливими напрямками є вдосконалення алгоритмів розпізнавання, що містить використання штучного інтелекту (ШІ) для аналізу відбитків пальців, упровадження безконтактних сканерів і технологій тривимірного сканування. Це покращить якість обробки та ідентифікації слідів, скоротить час пошуку збігів, а також полегшить роботу експертів. Одним із важливих аспектів є перехід на хмарні рішення для зберігання дактилоскопічних даних, що сприятиме швидшому обміну інформацією між правоохоронними органами, а також між міжнародними базами даних. Однією з головних перспектив є інтеграція дактилоскопічних записів у багаторівневі біометричні системи. Вони дають змогу поєднувати різні методи ідентифікації (наприклад, відбитки пальців, сітчатка ока, розпізнавання обличчя або голосу) для підвищення точності ідентифікації. Це особливо важливо для прикордонного контролю та підвищення рівня безпеки в контексті міжнародного співробітництва.

Крім технічних новинок модернізація дактилоскопічних систем потребує змін у законодавстві України. Належить оновити законодавчу базу для ефективного функціонування таких систем і забезпечити їх відповідність міжнародним стандартам, зокрема в межах співпраці з країнами ЄС, Інтерполом та іншими міжнародними організаціями. Очікується, що ці зміни також сприятимуть підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю, зокрема щодо транскордонного співробітництва та протидії тероризму.

Список використаних джерел

1. Why Fingerprint Identification? *Onin.com* : вебсайт. URL: <https://onin.com/fp/fphistory.html> (дата звернення: 12.10.2024).
2. Eurodac 2021 Statistics : manuscript-catalogue. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 28 p. URL: <https://www.eulisa.europa.eu/Publications/Reports/Eurodac%202021%20Statistics%20-%20Report.pdf> (дата звернення: 13.10.2024).
3. Zhang, D., Lu, G. 3D Biometrics Technologies and Systems. *3D Biometrics*. New York : Springer, 2013. С. 19-33. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7400-5_2
4. Why Artificial Intelligence is so crucial to modern identity and security technologies? *Idemia.com* : вебсайт. URL: <https://www.idemia.com/insights/why-artificial-intelligence-so-crucial-modern-identity-and-security-technologies> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Темник І. М., Колісник Н. І. Взаємодія дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України з правоохоронною системою зарубіжних країн. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.) / Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2020. С. 215–220.

Ємець Іван,

кандидат юридичних наук, докторант
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ВЗАЄМОДІЯ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО З НОСІЯМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

До загальних засад кримінального провадження з-поміж інших належать рівність і змагальність сторін, проте за співвідношення можливостей сторони захисту та сторони обвинувачення стає очевидним, що можливості останніх у збиранні доказів нерівнозначні. Щодо потерпілого тут тим паче є певна прогалина, адже він навіть не віднесений до сторони обвинувачення, а отже, не має реальної здатності повноцінно використовувати передбачених кримінальним процесуальним законом можливостей у збиранні доказів. Переважно останній надає показання та матеріали, що перебувають у його володінні, які надалі досліджуються, перевіряються, а інколи ще й надсилаються на експертизу. Вагомішими повноваженнями в цьому контексті наділені представники потерпілих, які, користуючись можливостями, передбаченими Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», можуть збирати матеріали, що засвідчують наявність обставин, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, вступають у взаємодію зі спеціалістами та експертами (за потреби) і так одержують письмові висновки фахівців, експертів із питань, які потребують спеціальних знань [1].

Відповідно до проведеного нами анкетування адвокатів вони частіше звертаються до експертів, ніж спеціалістів у межах представництва інтересів потерпілих. Використанню допомоги судових експертів віддали перевагу 69 % опитаних респондентів. Можливість взаємодії з останніми забезпечена положеннями чинного законодавства. Зокрема, частиною першою ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що ініціаторами проведення експертного дослідження, з-поміж органів судової влади та досудового розслідування, є ще й інші особи. У такому разі експертиза проводиться на підставі відповідного договору [2]. Погоджуємося, що правові відносини в аспекті ініціювання проведення судової експертизи іншими суб'єктами, зокрема і потерпілим, і його представником, на договірних засадах мають ознаки диспозитивного методу правового регулювання [3, с. 181]. Проведення судових експертиз – це платна послуга, що надається на договірних засадах судово-експертними установами МВС України та Міністерства юстиції України. Проведення судових експертиз атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих експертних установ, здійснюється на договірних засадах через надання послуг на умовах публічної оферти. Формою такого правочину є або договір, або письмова заява

замовника, або платіжний документ чи інший [4, с. 32]. Між ініціатором проведення судової експертизи та суб'єктом судово-експертної діяльності фактично укладається договір про надання послуг (з проведення експертного дослідження) в розумінні ст. 901 ЦК України [3, с. 182]. Проте, якщо сторона обвинувачення безперешкодно доручає проведення експертизи експертній установі, то потерпілий і його представник фактично мають два альтернативних варіанти поведінки для задоволення потреби щодо проведення експертизи.

Допустимі законні варіанти поведінки потерпілого та його представника полягають у такому: 1) поданні клопотання про призначення експертизи перед стороною обвинувачення; 2) самотійному зверненні до суб'єкта судово-експертної діяльності для проведення експертизи на договірних засадах. Натепер саме ці два варіанти дають змогу реалізувати своє право на збирання доказів. У жодній з проаналізованих нами справ скарга представника потерпілого на відмову слідчого, прокурора в призначенні експертизи, подана до слідчого судді не була задоволена. На обґрунтування своєї відмови органи правосуддя посилаються на те, що потерпілий, його представник можуть самотійно ініціювати призначення експертизи. Водночас зауважимо, що відповідно до положень частини першої ст. 122 КПК України «витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила спеціаліста, перекладача чи експерта, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [5]. Безумовно, надалі під час винесення обвинувального вироку суд стягне з обвинуваченого всі документально підтверджені процесуальні витрати, проте знову ж таки, до цього моменту останній має самотійно їх здійснити на стадії досудового розслідування. Отже, усталеною є практика, коли і потерпілий, і представник потерпілого покривають витрати на залучення експерта та спеціаліста під час досудового розслідування самотійно, а це ставить їх у нерівне становище зі стороною обвинувачення. Уважаємо, що така практика потребує перегляду, адже найчастіше саме потерпілий перебуває в уразливому становищі та нерідко через нього і стає жертвою протиправних діянь.

Щодо взаємодії зі спеціалістами тут ситуація така. Найчастіше адвокати, які діють як представники потерпілих, звертаються до них із запитом про надання певних роз'яснень, проведення консультацій тощо. Така потреба зумовлена тим, що отримані матеріали представники потерпілих використовують на обґрунтування подальших заяв, клопотань, скарг тощо. Під час судового розгляду кримінального провадження окреслені матеріали використовуються для обґрунтування доцільності призначення додаткової або повторної експертизи, проведення допиту експерта в суді тощо. Отже, взаємодія з носіями спеціальних знань є не просто способом збирання доказів у кримінальному провадженні, а й має значення під час їх перевірки й оцінки.

Отже, адвокат як представник потерпілого в кримінальному провадженні, наділений процесуальними правами останнього, користуючись гарантованими йому повноваженнями Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», може бути ініціатором взаємодії з обізнаними особами. Така

взаємодія переважно зумовлена потребами отримання висновку експерта стосовно тих питань, які не було поставлено на вирішення експерта стороною обвинувачення, а також наміром отримати роз'яснення стосовно певних обставин, пов'язаних із подією кримінального правопорушення. Попри те, що потерпілий і його представник дещо обмежені в можливості самостійного призначення експертизи, порівняно зі стороною обвинувачення, фактично реальні механізми такого способу збирання доказів усе ж таки залишаються доступними. Поряд із тим, вважаємо, що все ж таки дійсні методи правового регулювання цього питання потребують перегляду та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 25.10.2024).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 25.10.2024).

3. Коваленко А. В. Проблеми понятійно-термінологічного апарату процедури ініціювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 104 (Ч. 1). С. 176–187.

4. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 28–36.

Залужна Олена,

старший судовий експерт відділення
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

СКЛАДНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ, ЩО ВИНИКЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Уведення воєнного стану в Україні стало справжнім викликом для суспільства та законодавства. Змінилося багато звичних укладів. Діяльність із розкриття та розслідування злочинів потребує вирішення нових завдань, що постали перед нею.

На ефективність судово-експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану впливають різні чинники, обумовлені як негативними наслідками розпочатої РФ агресивної війни проти України і тимчасової окупації частини її території російськими військами (небезпека для життя і здоров'я під час виконання співробітниками спеціалізованих державних

установ судової експертизи своїх службових обов'язків; надмірне навантаження на судових експертів, які проводить балістичні, вибухово-технічні, молекулярно-генетичні та інші експертизи у кримінальних провадженнях щодо злочинів російських окупантів), так і якість нормативно-правового регулювання порядку використання спеціальних знань під час здійснення судової і правоохоронної діяльності, стан дотримання цього порядку, рівень обізнаності у сфері здійснення судочинства фахівців-практиків про можливість та останні досягнення судової експертизи тощо.

Судова експертиза є провідною формою застосування даних різних наукових дисциплін у вирішенні завдань сучасного судочинства, ефективним інструментом визначення фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження. Доброякісність експертизи залежить не лише від компетентності експерта та валідності використовуваних ним методик, а й від стану та обсягу матеріалу, наданого в його розпорядження.

Експертиза в кримінальному провадженні завжди відігравала важливу роль, а отже, процедура її проведення була докладно процесуально регламентована. Особливу увагу поміж інших доказів приділяли оцінюванню висновку експерта. Важливим елементом такого оцінювання була можливість проведення допиту експерта, щоб отримати роз'яснення або доповнення до висновку.

З початком військового конфлікту на території України судово-експертна діяльність зазнала тих самих проблем, що й інші органи державної влади та місцевого самоврядування, військові, громадяни – регулярні проблеми з електро-, тепло- і водопостачанням в експертних установах, що не дає можливості експертам повною мірою використовувати технічні засоби як під час дослідження об'єктів, так і для складання висновків за допомогою комп'ютерної техніки.

Як приклад, дактилоскопічна експертиза має широкий арсенал методів виявлення слідів (оптичні, фізичні, хімічні, фізик-хімічні). Проте в реаліях, коли у будь-який час може прозвучати сигнал повітряної небезпеки, вимкнутися світло, використання багатьох з них стає неможливим: використання ціаноакрилової камери потребує безперервної подачі електроенергії протягом кількох годин для того, щоб ефіри ціаноакрилату вступили в реакцію з речовиною слідів, а після цього витяжна система відкачала всі отруйні речовини, які виділялися під час обробки. Тож експерти вимушені використовувати дактилоскопічні порошки, які не завжди повною мірою можуть вступити в адгезію з речовиною сліду, у результаті чого – виявити сліди на об'єктах. Ускладнення роботи транспорту, заборона проїзду по певних автомобільних дорогах, їх знищення викликають те, що негативного впливу зазнає процес транспортування доказів для проведення експертних досліджень у експертні установи.

Основні виклики містять збір і збереження доказів у зонах конфлікту. Воєнні дії часто супроводжуються руйнуванням інфраструктури, що ускладнює доступ до місць злочинів. Зібрані докази можуть бути знищені або пошкоджені через бойові дії. Це вимагає розробки нових методів збору та збереження

доказів у таких складних умовах. Збройний конфлікт призводить до великої кількості загиблих та зниклих безвісти, що вимагає від криміналістів проведення масових ексгумацій та ідентифікацій тіл. Це – використання ДНК-аналізу, антропологічних та інших методів судової експертизи для встановлення особистостей загиблих і документування військових злочинів.

Судово-медична експертиза також відіграє головну роль у розслідуванні кримінальних справ. В умовах війни, коли масово фіксують випадки мінно-вибухових поранень, судово-медичні експерти опиняються перед новими викликами. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило нові умови для роботи судово-медичних експертів, які стикнулися з потребою ретельного дослідження наслідків мінно-вибухових поранень, що стали повсякденною реальністю на полі бою та серед цивільного населення. Судово-медична експертиза у воєнний час набуває особливого значення, позаяк дає змогу не лише визначити причину смерті, а й документувати воєнні злочини, які можуть бути розглянуті в міжнародних судових процесах. Випадки мінно-вибухових поранень під час вторгнення Росії мають комплексний характер включно з аналізуванням поранень, спричинених різними видами мін і вибухових пристроїв. Це ускладнює роботу експертів, які мають зважати не лише на характер ушкоджень, а й на особливості використаних вибухових речовин та їх вплив на тіло жертви. Нерідко трапляються небажання потерпілих брати участь у слідчих діях та відмова від проведення подальшого призначення судово-медичної експертизи 'через потенційний ризик для їхнього життя і здоров'я [2, с. 225].

Війна Росії проти України створює складні, багаточинникові загрози для довкілля України та всієї її екосистеми. Неодноразові екологічні злочини, учинені в Україні, у поєднанні з агресивним і кримінальним тиском на довкілля спричинили і далі спричиняють глобальну екологічну та кліматичну кризу, яка є серйозною загрозою на планетарному рівні. Росія використовує різні методи ведення війни, які демонструють їх наміри не лише знищити нашу державу, народ і культуру, а й зробити територію України непридатною для життя через свідоме знищення довкілля.

Розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин викликає певні труднощі, що полягають у збереженні слідової картини після вибуху, своєчасності проведення огляду місця події, вилучанні слідів вибуху вибухового пристрою та їх дослідженні. Є особлива потреба застосування під час огляду місця події спеціальних знань і методів для з'ясування природи вибуху й обставин, які його супроводжують.

Робота в умовах війни має значний вплив на психологічний стан фахівців, що може вплинути на їхню ефективність і здатність об'єктивно оцінювати докази. Проте судовий експерт має поважати права осіб на недоторканність особистого та сімейного життя, на повагу до гідності та честі тощо. Неприпустимим для судового експерта є надання оцінки, відгуків та висловлювання коментарів щодо діяльності інших експертів. Незважаючи на скрутні обставини, воєнний стан, це не є «пом'якшувальною» обставиною для

порушення етичних норм. Судовим експертам треба бути ще гіднішими, тактовнішими і робити все задля недопущення зловживання своїми правами та порушення обов'язків. Забезпечення психологічної підтримки та проведення регулярних тренінгів для експертів є важливими аспектами роботи в таких умовах.

Під час проведення експертизи особливу роль відіграє своєчасне та якісне проведення експертного огляду об'єкта дослідження, зокрема місця події, для виявлення, фіксації та дослідження наявної слідової картини. Нерідко ця дія не має логічного сенсу через те, що об'єкт був максимально змінений (зруйнований) або експерт не має змоги провести огляду через активні обстріли. Тож експертизу фактично виконують в обсязі наданих слідчим або судом (замовником) матеріалів, що нерідко унеможливує надання експертом відповідей на поставлені запитання, тому що матеріали зібрані неякісно та мають малоінформативний характер.

В умовах воєнного стану постали складнощі проведення окремих слідчих (розшукових) дій та, якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, який її призначив, мають забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження та належні умови праці [1, с. 2]. Проте ускладнення та неможливість пояснюється недосяжністю місць подій і місцезнаходження об'єктів дослідження, які розміщені в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих РФ територіях нашої країни чи на деокупованих місцевостях, непередбачуваність і спонтанність ворожих обстрілів унеможливають безперешкодне та безпечне перебування експертів на об'єктах дослідження будівельно-технічної експертизи в кримінальних провадженнях за порушення законів та звичаїв збройних конфліктів.

В умовах воєнного стану в Україні судово-експертна діяльність стикнулася з численними проблемами, які потребують ґрунтовного наукового осмислення та негайного розв'язання. Варто зазначити, що від якості (інформативності) наданих на експертизу матеріалів залежить подальше вирішення експертного завдання.

Особливо актуальним для огляду в умовах воєнного стану є вибір методів, прийомів і правил роботи зі слідами-відображеннями та слідами-речовинами з малим ідентифікаційним періодом, вилучення яких завжди пов'язане з певним ризиком втрати їх інформативності через обмеженість доступу до місця події. Такі прийоми та методи огляду не мають обмежуватися тільки традиційно усталеними науково-технічними засобами виявлення, фіксування та вилучення речових доказів. Зазвичай повноту та об'єктивність огляду забезпечують також спостережливість, уважність і терпіння учасників огляду, які повинні мати криміналістичні знання, розуміти механізм утворення слідів, уміти застосовувати інноваційні технології відповідно до специфіки об'єктів, які перебувають у зоні бойових дій.

Війна в Україні створює унікальні та складні виклики для криміналістики та судової експертології. Збройний конфлікт значно впливає на правову

систему, створюючи нові проблеми в зборі доказів, проведенні розслідувань і забезпеченні справедливого судочинства.

У таких реаліях воєнного сьогодення криміналістика покликана розробляти сучасні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України, й іншим злочинам в умовах війни.

Важливо зважати на сучасні тенденції розвитку криміналістики, пов'язані із формуванням нових її напрямів, зокрема й воєнної криміналістики, що дасть змогу суттєво підвищити роль та прикладне значення застосування криміналістичних знань в сучасних реаліях воєнного часу.

В умовах збройного конфлікту важливо забезпечити співпрацю між національними та міжнародними правоохоронними органами й експертними установами. Це обмін інформацією, технічною підтримкою та досвідом для підвищення ефективності розслідувань і судових процесів.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232. Закон України «Про судову експертизу».

2. Бутович О. І., Кисельов В. М. Особливості призначення та проведення судових експертиз в умовах воєнного стану. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (101), ч. 2. С. 224–230. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.51> (дата звернення: 28.10.2024).

Захаренко Наталія,

завідувач сектору економічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

На сьогодні в Україні як ніколи гостро постало питання боротьби з нецільовим використанням і розкраданням бюджетних коштів. Кошти, які ідуть на відбудову нашої напівзруйнованої країни, допомогу Збройним Силам України, закупівлю обладнання та інвентарю для лікарень, шкіл, університетів, органів місцевого самоврядування, деякі недобросовісні керівники, службовці використовують з порушеннями законодавства про публічні закупівлі, товари придбавають за завищеними цінами.

Злочини, пов'язані із корупцією, зловживанням владою чи службовим становищем (ст. 364 КК України) та привласненням, розтратою або заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (частина перша – четверта ст. 191 КК України), у межах

кримінальних проваджень щодо економічних злочинів не можуть бути якісно розслідувані без допомоги експертів-економістів. Спеціальні знання в галузі економіки та бухгалтерського обліку, які мають судові експерти, стають у пригоді під час призначення судових економічних експертиз. Часто призначення судової економічної експертизи, завданням якої є визначення розміру збитків у результаті придбання товарів за завищеними цінами, розтратою майна, відбувається після перевірки органом Державної аудиторської служби України та проведення судової товарознавчої експертизи, за результатами якої визначено ринкову вартість товару (майна). У деяких випадках службові особи органів досудового розслідування, що ініціюють призначення судової експертизи, самостійно проводять попередній розрахунок суми завищення у вартості придбаного товару.

Для якісного розслідування злочинів, що пов'язані з порушеннями законодавства про публічні закупівлі, придбання товарів за завищеними цінами, розтрати майна, мають призначатися такі судові експертизи:

товарознавча – для точного та достовірного встановлення ринкової вартості придбаного або втраченого товару (на підставі цін на подібні товари) на визначену дату.

економічна – для документального підтвердження придбання або втрати товарів, перебування їх на обліку в одержувачів бюджетних коштів і розрахунку збитків від втрати активів.

У цій роботі пропонується розглянути можливість застосування спеціальних знань і методів під час проведення комплексної судової товарознавчої та економічної експертизи.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1] комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Як зазначається [2], основним об'єднувальним елементом із проведення комплексної судової експертизи є наявність спільного предмета дослідження для різних галузей знань, дослідження якого здійснюється на основі загальних методів і правил, що регламентують таке дослідження, а результати кожного експерта відображені в спільному висновку.

Одним з основних завдань судової товарознавчої експертизи є визначення вартості товарної продукції. Предметом товарознавчої експертизи є фактичні дані щодо об'єктів дослідження товарознавчої експертизи. Об'єкти – це товари, обладнання та сировина, промислове та спеціальне обладнання (машини). Експерт – товарознавець досліджує об'єкт – товар, або, за якщо його немає, документи, що містять про нього інформацію, устанавлює товарні характеристики, здійснює аналіз інформаційних ресурсів та визначає ринкову вартість об'єкта.

Згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1] на експертизу може бути поставлено питання про вартість товару (майна), якого немає. У

таких випадках у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається про відсутність об'єкта та зазначаються матеріали справи, на підставі яких має проводитися експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих тощо). Якщо перед експертом поставлено питання про вартість товару (майна), орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) переважно зазначає, станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

Зазвичай документи, що дозволяють отримувати інформацію про товари, такі:

документи, що містять інформацію про особливості походження виробів (сертифікати, посвідчення про якість, паспорти, ярлики тощо);

товарно-транспортні документи (квитанції про приймання вантажу, товарно-транспортні накладні, акти);

приймальні документи, у яких зафіксовані характеристики якості товару в разі приймання (акти про розбракування, акти лабораторних досліджень, дефектні відомості, журнали прийому);

складські документи.

Так само завданнями судової економічної експертизи, з-поміж іншого, є визначення: документальної обґрунтованості розміру нестачі та надлишків товарно-матеріальних цінностей, періоду їх утворення; документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з основними засобами, товарно-матеріальними цінностями, та іншими активами. Предмет економічного дослідження – це господарські операції, відображені в документах або облікових регістрах, що стали об'єктом розслідування. Об'єктом є документи бухгалтерського та податкового обліку, звітності про економічну діяльність підприємств і організацій, куди входять майже усі перелічені документи.

Відповідно до Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [3] первинні документи – це документи, створені в письмовій або електронній формі, які містять відомості про господарські операції, зокрема й розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення. Господарські операції – це факти підприємницької та іншої діяльності, що впливають на стан майна, капіталу, зобов'язань і фінансових результатів. Отже, у первинних документах відображають фактичне здійснення господарських операцій.

Тобто у випадках розслідування злочинів, що пов'язані з порушеннями законодавства про публічні закупівлі, придбання товарів за завищеними цінами, розтрата майна, суми перерахованих грошових коштів, документальне оформлення операцій з придбання, обліку товарів, відповідність відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку та звітності підприємства встановлюють експерти-економісти, а ринкову вартість придбаних (або втрачених у випадках розтрата майна) товарів на визначену дату визначають експерти-товарознавці. Предметом комплексної судової товарознавчої та

економічної експертизи будуть фактичні дані про придбаний або втрачений товар, його товарні та вартісні характеристики, ціна товару, суми втрачених грошових коштів унаслідок закупівлі за завищеними цінами, правильність оформлення господарських операцій, що будуть встановлені на підставі поєднання знань у галузях економіки та товарознавства. Об'єктами такої комплексної експертизи вважатимуться вилучені документи, про які йшлося раніше.

Практичне застосування конкретних прийомів і методів дослідження об'єктів покладено в основу будь-якого експертного дослідження і належить до компетенції експерта або експертів. Методи дослідження об'єктів різноманітні – як загальнонаукові, так і спеціальні, у кожному конкретному випадку використання тих або інших залежать від поставлених перед експертизою завдань. Серед спільних методів, що можуть бути використані під час комплексної судової товарознавчої та економічної експертизи: порівняльний (зіставлення, контрольне звіряння), реєстраційний, арифметична перевірка, узагальнення результатів експертизи.

Запитання, поставлені на вирішення комплексної судової товарознавчої та економічної експертизи, можуть бути сформульовані або окремо для кожного спеціаліста з метою персоніфікації їх висновків, або, коли це доцільно, необхідно максимально точно об'єднати завдання в поставленому питанні. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожен експерт, які факти він установив і яких висновків дійшов.

Для одержання об'єктивних та якісних результатів експерт (або експерти) у своїй роботі мають дотримуватися певного алгоритму дослідження. Стадії проведення дослідження уніфіковані та детально прописані в Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Отже, завдяки призначенню комплексної судової товарознавчої та економічної експертизи можна досягти таких цілей:

по-перше, у разі складності об'єктів дослідження комплексна робота експертів різних галузей знань дасть змогу якісніше вивчити такі об'єкти, сприятиме обранню максимально ефективного варіанта до вирішення експертних завдань і наданню ґрунтовних відповідей на поставлені запитання;

по-друге, у разі невеликого обсягу досліджуваних матеріалів і невеликої кількості об'єктів (одиночного об'єкта) експерт із наявністю підтверджених знань за двома і більше спеціальностями, зокрема 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій» та 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» матиме змогу самостійно виконати комплексну судову товарознавчу та економічну експертизу та надати повний і якісний висновок на поставлені запитання.

Отже, для вирішення завдань щодо визначення розміру збитків унаслідок придбання товарів за завищеними цінами, розтратою майна, важливим є застосування спеціальних знань у галузі економіки та товарознавства, зокрема в

межах проведення комплексних судових товарознавчих та економічних експертиз. Наявність об'єднувальних елементів в об'єктах і методах товарознавчої та економічної експертиз зумовлює потребу подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text)
2. Гула Л. Теоретичні основи проведення комплексних експертиз, 2019. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18351/21.pdf>
3. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1996 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>
4. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

Івчук Юлія,

старший судовий експерт сектору
звуко- та відеозапису відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Закарпатського
НДЕКЦ МВС

ЛІНГВІСТИКА В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Лінгвістика – це наука про мову, про функції та універсальні характеристики мови, про її структуру й історичний розвиток. Мовознавство як наука має вагоме значення не лише під час вивчення рідної та іноземної мов, для розроблення термінології, у науковому коментуванні мовних текстів, машинному перекладі, а й вона дає теоретичні висновки для розв'язання проблеми взаємовідношення матеріального й ідеального, для правильного розуміння суспільної свідомості і самої людини як суспільної істоти.

Практична лінгвістика становить ту сферу, де реально проводяться лінгвістичні експерименти, що мають на меті верифікацію положень теоретичної лінгвістики перевірку ефективності продуктів, що створює прикладна лінгвістика. Вона є невід'ємною частиною семіотики як науки про знаки. Саме лінгвістика відіграє важливу роль під час криміналістичних досліджень у межах відповідних типів експертиз.

Якщо лінгвістика – наука про мову, її сутність, будову, функціонування та

розвиток, а правознавство – наука про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті, то юридична лінгвістика – це міждисциплінарна наука про роль і функції мови в юридичній теорії та практиці.

За роки розвитку криміналістична лінгвістика (судова лінгвістика) почала закріплюватись як дисципліна, сфера якої значно розширилася. Судова лінгвістика також відома як криміналістична лінгвістика, полягає у використанні лінгвістичної експертизи, підходів і поглядів на криміналістичну перспективу закону, мови, кримінального розслідування та судової процедури. Вона належить до галузі прикладної лінгвістики, яка визначає, досліджує та надає відповіді на щоденні запитання, пов'язані з мовою [2].

Взаємодія лінгвістики та юриспруденції протягом останніх десятиліть набуває чіткіших обрисів, зокрема в галузі експертології. Згідно з чинним законодавством з-поміж судових експертиз виокремлюють низку досліджень, які неможливе виконання яких неможливе без залучення кваліфікованих філологів. Такими є, зокрема, криміналістичні (почеркознавча та лінгвістична експертиза мовлення); експертизи у сфері інтелектуальної власності (літературних та художніх творів, комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень); деякі психологічні експертні дослідження.

У практиці розслідування та судового розгляду справ широко використовуються лінгвістичні експертні дослідження, що їх провели мовознавці у ЗВО відповідного профілю, у результаті яких надаються висновки щодо наявності пропаганди війни, насилля, закликів до повалення конституційного ладу, до зміни меж території країни тощо, тобто знов-таки судові експерти вирішують питання, що належать до компетенції судово-лінгвістичної експертизи, яка вважається криміналістичною.

Різниця між судово-лінгвістичною експертизою та несудовою (науковою) лінгвістичною експертизою така сама, як між судово-медичною експертизою трупа та оглядом трупа, здійсненим, наприклад, дільничним лікарем, якого залучили до огляду місця події; як між судово-балістичною експертизою рушниці та експертизою цієї зброї, проведеною, наприклад, мисливцем [1].

Лінія розмежування між судово-лінгвістичною експертизою та несудовою (науковою) лінгвістичною експертизою, прокладена наявністю / відсутністю спеціальної підготовки в експерта, яка надає знання в галузі судової експертології, криміналістики, теорії судово-авторознавчої експертизи, основ кримінального та іншого права, кримінально-процесуальної науки, теорії оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, у результаті чого майбутній судовий експерт набуває практичних навичок експертного дослідження мовлення [3].

Судово-лінгвістична експертиза визначає фактичні дані про особу автора (чи виконавця) тексту та про умови створення мовного повідомлення (мотивацію, цілі, настанову автора, збиваючі чинники, перекручення відображеної у свідомості інформації, адаптацію мовних засобів до можливостей адресата, маскування мовної ситуації через диктування, навмисне

перекручення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві тощо). Інакше кажучи, судово-лінгвістична експертиза надає інформацію стосовно учасників мовленнєвого акту, умов його перебігу та співвіднесеності його результату (тексту) з дійсністю [2].

До методів лінгвістики, які використовуються в судово-лінгвістичній експертизі, належать системно-структурні, конструктивні, системно-функціональні (або функціональні), контекстологічний (контекстуальний), зіставний та інші методи. Загалом сучасні тенденції в розвитку методів лінгвістики характеризуються відмовою від виключності того чи іншого методу та прагненням поєднувати та комбінувати різні загальнонаукові, загальні та конкретні (часткові) лінгвістичні методи. У судово-лінгвістичній експертизі, де об'єктами дослідження здебільшого є тексти середнього та малого обсягу або взагалі окремі висловлювання (короткі скріншоти, написи під зображеннями, певні речення або словосполучення, слова в тексті тощо), потрібне використання методів лінгвістики і суміжних із нею наук у комплексі та в адаптованому для експертного дослідження вигляді.

У судово-лінгвістичній експертизі специфічними є не лише її об'єкти, а й питання, які виносяться на її вирішення судами, слідчими, адвокатами тощо, тобто специфічним є сам предмет дослідження, підпорядкований меті розслідування або судового розгляду справ [4, с. 402].

Процеси розвитку і становлення мови особливо важливі на сучасному етапі. Термінологічні неточності або різне тлумачення та подання однакових за назвою і формою понять призводять до їх неоднозначного розуміння й виникнення термінологічних колізій, ігнорування та неправильного сприймання понять, терміносполучень. Потреба в новому виді лінгвістичного дослідження викликана реальними запитамі: необхідністю правильного тлумачення усіх юридичних, наукових, законодавчих, спеціальних експертних визначень, понять, термінів, терміносполучень; судово-експертною практикою у зв'язку зі збільшенням цивільних позовів необхідності тлумачення слів, термінів, терміносполучень, пов'язаних із рекламою, виборчими, політичними технологіями, текстами договорів, захистом авторства, честі, гідності громадян, ділової репутації, інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Мацюк Г. Прикладна лінгвістика: Питання мовної політики. 3-тє вид. Л., 2014. 329 с.
2. Замолуев О. В. Перспективные направления автоматизации судебной лингвистической (автороведческой) экспертизы / О. В. Замолуев // Экспертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики: материалы международной научно-практической конференции (Симферополь, 7–8 сентября 2006 г.). Симферополь, 2006.
3. Архарова Д. И., Изотова Т. М. Лингвистическая экспертиза: построение развернутой дефиниции юридического понятия на основе информационно-смысловой интерпретации исходного определения. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : збірник матеріалів засідання

круглого столу, присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 11–12 листопада 2008 р.). Харків, 2008.

4. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

Кадук Світлана,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правоохоронної діяльності
навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського
національного університету
імені В. Стефаника

НАТУРНІ КОЛЕКЦІЇ В ЕКСПЕРТНІЙ І СЛІДЧІЙ ПРАКТИЦІ

Сучасну судову експертизу зазвичай не вдасться провести, якщо початкові дані не будуть доповнені науковою інформацією, що міститься в різних джерелах: натурних колекціях зразків, науковій і технічній літературі, схемах, каталогах, нормативно-технічній документації. Вирішення експертних завдань пов'язане з опрацюванням великого обсягу відомостей. Наявність необхідної інформації в арсеналі експертів-криміналістів і судових експертів багато в чому визначає успішний процес і завершення дослідження.

Довідково-допоміжні обліки системи криміналістичної реєстрації є засобом вирішення різноманітних експертних завдань, оскільки забезпечують накопичення, обробку, зберігання, пошук і раціональне використання допоміжних об'єктів та довідкової інформації щодо них [3].

В останні десятиліття простежується технічний прогрес, а отже зросла потреба у своєчасній інформації, що відповідно призвело не лише до значного поширення засобів поліграфії, а й виготовлення з їх допомогою різних підроблених документів (дипломів, паспортів, посвідчень, бланків суворої звітності тощо.)

Об'єкти колекції підроблених документів, виготовлених поліграфічним (друкарським способом), розміщуються в трьох розділах: дипломи та бланки дипломів про закінчення вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; посвідчення водія; інші документи. Усередині кожного розділу окремі документи, щодо яких встановлено єдине джерело походження, об'єднані в самостійні групи. Таке розміщення об'єктів підвищує оперативність і якість перевірки документів, що знову надходять, або їх бланків.

Наявність в колекції оригіналів дає змогу проводити взаємне порівняльне дослідження цих, а також підроблених документів, що знову надходять, не лише за поліграфічними ознаками, а й за складом паперу, а також за хімічним складом матеріалів, що їх використали злочинці. Крім того, з'являється можливість узагальнювати характерні особливості, прийоми підробок і

розробляти для оперативно-розшукових підрозділів рекомендації, спрямовані на запобігання та розкриття злочинів такого типу [1].

В експертній фототеці враховуються: види підроблених документів, що виготовляються друкарськими способами, способи їх підробки, джерело виготовлення підроблених документів (злочинні групи або окремі особи, які виготовляють підроблені бланки документів, друк, штампи); конкретні учасники злочину (організатори, виготовлювачі, ті, що збувають, і особи, що користувалися підробленими документами); види підроблених документів, що виготовляє кожна злочинна група або окрема особа; способи виготовлення документів, їх ідентифікаційні ознаки; місце та спосіб збуту підроблених документів кожною злочинною групою або окремою особою.

Використання колекції на практиці дає такі прогнозовані результати: часто щодо підробленого документа (бланка), який надходить для перевірки, можна встановити аналогічні підробки, що раніше виявлені на території різних областей, або дати вичерпну відповідь про конкретного злочинця, якщо він уже викритий. Такі відомості, безумовно, надають слідчим і оперативним працівникам значну допомогу в розкритті злочинів і розшуку злочинців.

Колекції знарядь зламу створюються для встановлення фактів використання одного й того самого об'єкта у вчиненні одного або декількох злочинів. Колекції слідів знарядь зламу дають змогу експертам з'ясувати: яким знаряддям міг бути залишений слід на місці події; чи не залишений цей слід знаряддям конкретного виду; чи не залишений слід знаряддям, яке раніше використовувалося для вчинення злочину.

Ефективність використання колекції слідів знарядь зламу залежить від належної організації слідчої та експертної роботи, починаючи з огляду місця події. Є різноманітні способи фіксації й вилучення слідів знарядь зламу [2].

У сучасних умовах значне поширення в експертній практиці має дослідження підроблених грошей, виконаних на різних розмножувальних апаратах. Техніка виготовлення підроблених грошей, цінних паперів постійно вдосконалюється, використовуються всі види поліграфічного друку, поліпшується рецептура паперової маси, освоюється технологія нанесення водяних знаків. Ремісників-одинаків змінили групи фальшивомонетників, технічно добре оснащених і організованих.

Важливою умовою ведення цього виду колекції є систематизація інформації, що отримується під час досліджень підроблених грошових знаків. Це дає змогу вести облік обсягу підробок, що вилучаються, встановлювати їх джерело походження, регіон виготовлення, зони збуту, об'єднувати кримінальні справи [4].

Завдяки різним видам колекцій експерти можуть вивчати різноманіття об'єктів, орієнтуватися у великій кількості інформації, виробляти спостережливість, уміння правильно оцінювати ознаки і виокремлювати їх. Користуючись натурним фондом, криміналісти закріплюють набуті теоретичні знання.

Основними способами збирання, дослідження й оцінки доказів є слідчі дії, завдяки проведенню яких отримують необхідний обсяг доказів, що слугують

єдиним засобом установлення обставин розслідування. Ефективність проведення будь-якої слідчої дії багато в чому зумовлена попередньою її підготовкою. Роль підготовчої стадії значно зростає під час виконання дій, пов'язаних з великим обсягом інформації.

У науці криміналістиці про колекції та їх зразки переважно йдеться в контексті проведення різних видів судових експертиз. Безумовно, це важливий аспект цієї проблеми, однак колекційні зразки можуть бути не менш актуальними і під час проведення різних видів слідчих дій.

Основною слідчою дією зі збирання, дослідження та фіксації речових доказів, які надалі поповнюють експертні фонди, є слідчий огляд.

Аналіз протоколів слідчого огляду довів, що через брак довідкової літератури і без участі спеціалістів слідчі складали поверхневий опис предметів, використовуючи неточну термінологію. Використання стосовно одного й того самого речового доказу різних термінів свідчить про те, що відповідні суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності не мають належного уявлення про довідково-допоміжні обліки, використання яких дало б змогу б їм правильно скласти процесуальні документи.

Інформаційно-довідкові обліки можуть бути використані й під час проведення різних видів допиту.

Під час підготовки до допиту слідчий визначає коло обставин, щодо яких необхідно отримати показання. За відсутності в слідчого чіткого уявлення про ці обставини допит не матиме цілеспрямованості, породжуватиме проблеми з допитуваними особами та появою неналежної до справи інформацією. Адже предметна інформація майбутнього допиту може мати спеціальний характер, вимагати ознайомлення зі спеціальною літературою, тими або іншими технологічними процесами, порядком документо- і товарообігу на підприємстві, системою обліку й звітності тощо. У цих випадках слідчий має право використовувати: консультації спеціалістів; дані, що містяться у висновках експертів у справі; довідкові матеріали, а також колекційні зразки [4].

Під час з'ясування обставин нападу із застосуванням вогнепальної та холодної зброї часто постає потреба у визначенні її видової належності. У цьому випадку ефективно можуть використовуватися колекції й картотеки зразків зброї, які демонструються допитуваному. Якщо немає можливості використання колекції зброї в натуральному вигляді, то доцільно залучити каталоги, довідники, енциклопедії, комп'ютерні бази даних.

Під час слідчого експерименту використовують, наприклад, колекційні екземпляри об'єктів, звук яких за аналогією необхідно діагностувати; також для встановлення можливості наявності якого-небудь факту, явища, механізму події або його деталей за певних обставин, зокрема й механізму слідоутворення.

Значення натурних колекцій у розслідуванні злочинів: під час проведення різновидів судових експертиз – як еталони, матеріали для проведення попередніх досліджень, експертного дослідження, відпрацювання унікальної методики без втрати речового доказу. Натурні колекції дають змогу безпосередньо сприймати властивості та ознаки об'єктів у їх взаємозв'язку; у

проведенні слідчих дій: слідчого огляду, допиту, пред'явлення для впізнання, обшуку, слідчого експерименту.

Список використаних джерел

1. Бірюков В. В. Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем. Форум права. 2009. Вип. 3. С. 60–66. DOI: <http://www.nbuu.gov.ua/>
2. Бірюков В. В. Сучасні інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС. Форум права. 2009. Вип. 4. DOI: <http://www.nbuu.gov.ua/>
3. Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: поняття, система, завдання. Право і суспільство. 2012. Вип. 2. С. 252–255. DOI: <http://www.nbuu.gov.ua/>
4. Бірюков В. В. Колекції – складові криміналістичних інформаційних систем. Їх місце в діяльності підрозділів експертної служби МВС. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2010. Вип. 3. С. 243–247 DOI: <http://www.nbuu.gov.ua/>

Казарєзов Анатолій,

доктор технічних наук, професор,
заступник завідувача відділу
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Миколаївського НДЕКЦ МВС

ВИБІР ІДЕНТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ПОРІВНЯННЯ ПІД ЧАС ОЦІНКИ СУДНОПЛАВНИХ ЗАСОБІВ

Порівняльний підхід під час проведення транспортно-товарознавчої експертизи вартості судноплавних засобів передбачає порівняльний аналіз об'єкта дослідження. Для порівняльного аналізу об'єкта дослідження до об'єкта дослідження потрібно обрати ідентичні або аналогічні об'єкти – судноплавні засоби. Ідентичні об'єкти порівняння за характеристиками повністю відповідають характеристикам об'єкта дослідження. Аналогічні об'єкти порівняння за своїми характеристиками наближаються до характеристик об'єкта дослідження, однак відрізняються від характеристик останнього [1, с. 38].

Припустима міра розходження між характеристиками об'єкта дослідження та характеристиками об'єкта порівняння і є тим критерієм, за яким об'єкт залучається до сукупності об'єктів порівняння. Чинна методика щодо визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових передбачає можливість визнання об'єктів аналогічними до об'єкта дослідження за умови «що різниця в характеристиках об'єктів не перевищує 5 %» [1, с. 72].

Розглянемо рекомендований прийом визначення сукупності аналогічних об'єктів судноплавних засобів на прикладі морських транспортних суден. Не

викликає сумніву, що побудовані за одним проектом транспортні судна однієї серії є ідентичними між собою об'єктами. Головне судно серії зазвичай надає назву всій серії суден. Якщо кількість суден однієї серії для проведення порівняльного аналізу під час визначення ринкової вартості судна є достатньою, то проблема вибору об'єктів порівняння ідентичних до об'єкта дослідження може вважатися розв'язаною.

Якщо транспортні судна побудовані за різними проектами та мають однакове призначення і близькі характеристики, то потрібно проводити детальний аналіз характеристик суден для визначення можливості залучення останніх до сукупності об'єктів порівняння як об'єктів-аналогів. Порівняння суден здійснюється після відповідного корегування характеристик суден-аналогів до характеристик судна, що є об'єктом дослідження.

Є проміжний варіант між розглянутими варіантами – якщо судна побудовані за одним проектом, однак належать до різних серій. Постає питання можливості залучення суден одного типу, але різних серій до сукупності ідентичних об'єктів до об'єкта дослідження. У такому випадку корегування характеристик суден-аналогів до характеристик об'єкта дослідження не потрібне. Якщо немає потреби в корегуванні характеристик об'єктів порівняння, то це значно спрощує проведення порівняльного аналізу в експертному дослідженні та скорочує час і трудовитрати на проведення експертизи.

У таблицях 1–5 для п'ятих проектів морських транспортних суден різних серій наведено основні характеристики суден, що впливають на розрахунок вартості об'єкта дослідження.

Таблиця 1

Характеристики транспортних суден типу «Пула» [2, с. 164, 169]

Характеристика	Номер серії		Різниця, %
	перша	друга	
Назва головного судна в серії	«Пула»	«Дубровник»	
Судноверф	«Ульяник», Югославія	«Ульяник», Югославія	
Кількість суден у серії	16	10	
Довжина максимальна, м	159,42	159,45	
Довжина по ватерлінії, м	148,38	148,38	
Ширина, м	21,24	21,25	
Осадка, м	9,72	9,72	
Водотоннажність, т	20510	20680	0,8
Дедвейт, т	14170	14340	1,2
Брутто місткість, рег. т	10109	10152	0,4
Нетто місткість, рег. т	5132	5202	1,3
Чиста вантажопід'ємність, т	11425	11717	2,5
Швидкість ходу з вантажем, вузли	18	18	
Швидкість ходу в баласті, вузли	20,48	19	7,2
Дальність плавання, милі	19000	19000	
Транспортний момент за місткістю трюмів, р.т.вузли	181962	182736	0,4

Транспортний момент за вантажопідйомністю, т·вузли	205650	210906	2,5
Кількість осіб екіпажу	44	48	8,33

Таблиця 2

Характеристики транспортних суден типу «Полтава» [2, с. 155, 158]

Характеристика	Номер серії		Різниця, %
	перша	друга	
Назва головного судна в серії	«Полтава»	«Бежица»	
Судноверф	СРСР	СРСР	
Кількість суден у серії	2	18	
Довжина максимальна, м	155,73	155,73	
Довжина по ватерлінії, м	140	140	
Ширина, м	20,64	20,64	
Осадка, м	9,07	9,06	
Водотоннажність, т	18500	18500	
Дедвейт, т	13040	12730	2,4
Брутто місткість, рег. т	9813	9901	0,9
Нетто місткість, рег. т	4868	4948	1,6
Чиста вантажопід'ємність, т	11000	10514	4,4
Швидкість ходу з вантажем, вузли	15	15,5	3,2
Швидкість ходу в баласті, вузли	17,2	18,1	5,0
Дальність плавання, милі	16000	16000	
Транспортний момент за місткістю трюмів, р.т·вузли	147195	153466	4,1
Транспортний момент за вантажопідйомністю, т·вузли	165000	162967	1,2
Кількість осіб екіпажу	45	45	

Таблиця 3

Характеристики транспортних суден типу «Іркутск», [2, с. 61, 65]

Характеристика	Номер серії		Різниця, %
	перша	друга	
Назва головного судна в серії	«Іркутск»	«Ільїч»	
Судноверф	«Варнемюнде», DDR	«Варнемюнде», DDR	
Кількість суден у серії	12	14	
Довжина максимальна, м	151,45	155,45	
Довжина по ватерлінії, м	140	140	
Ширина, м	20,30	20,29	
Осадка, м	8,80	8,98	2
Водотоннажність, т	18030	18450	2,3
Дедвейт, т	12882	13150	2
Брутто місткість, рег. т	9727	9323	4,2
Нетто місткість, рег. т	5486	5378	2
Чиста вантажопід'ємність, т	10969	10514	4,1
Швидкість ходу з вантажем, вузли	17	17,7	4
Швидкість ходу в баласті, вузли	18	17,8	1,1
Дальність плавання, милі	14000	12000	14,3

Транспортний момент за місткістю трюмів, р.т·вузли	165359	165017	0,2
Транспортний момент за вантажопідйомністю, т·вузли	186473	186098	0,2
Кількість осіб екіпажу	43	46	6,5

Таблиця 4

Характеристики транспортних суден типу «Лениногорск», [2, с. 97, 101]

Характеристика	Номер серії		Різниця, %
	перша	друга	
Назва головного судна в серії	«Лениногорск»	«Дивногорск»	
Судноверф	«Гданськ», PNR	«Гданськ», PNR	
Кількість суден у серії	7	2	
Довжина максимальна, м	153,90	153,90	
Довжина по ватерлінії, м	141,60	141,60	
Ширина, м	19,40	19,40	
Осадка, м	8,75	8,32	4,9
Водотоннажність, т	16890	15900	5,9
Дедвейт, т	11050	10570	4,3
Брутто місткість, рег. т	9519	8843	7,1
Нетто місткість, рег. т	5251	4713	10,3
Чиста вантажопід'ємність, т	9940	8542	14,1
Швидкість ходу з вантажем, вузли	17,1	17,92	4,6
Швидкість ходу в баласті, вузли	18,3	18,3	
Дальність плавання, милі	12500	17500	28,6
Транспортний момент за місткістю трюмів, р.т·вузли	162775	158467	2,7
Транспортний момент за вантажопідйомністю, т·вузли	169974	153073	9,9
Кількість осіб екіпажу	41	41	

Судна першої та другої серій не є ідентичними і можуть розглядатися як аналогічні об'єкти дослідження.

Таблиця 5

Характеристики транспортних суден типу [2, с. 85, 89, 93]

Характеристика	Номер серії			Різниця, %
	перша	друга	третья	
Назва головного судна в серії	«Красноград»	«Краснокамск»	Новгород	
Судноверф	«Вартсиля», Фінляндія	«Вартсиля», Фінляндія	«Вартсиля», Фінляндія	
Кількість суден у серії	9	14	15	
Довжина максимальна, м	147,35	147,40	150,85	2,3
Довжина по ватерлінії, м	134,50	134,50	138	2,5
Ширина, м	19,74	19,70	20,60	4,4

Осадка, м	9,15	9,36	9,00	3,9
Водотоннажність, т	17400	17894	17895	2,8
Дедвейт, т	12200	12844	12500	5
Брутто місткість, рег. т.	8540	8540	8802	3
Нетто місткість, рег. т.	4695	4695	4665	0,6
Чиста вантажопід'ємність, т	10135	10135	10950	7,4
Швидкість ходу з вантажем, вузли	15,8	15,8	17	7,1
Швидкість ходу в баласті, вузли	17,2	17,2	18	4,4
Дальність плавання, милі	18200	17820	14000	23
Транспортний момент за місткістю трюмів, р.т.вузли	134932	134932	149634	9,8
Транспортний момент за вантажопідйомністю, т.вузли	174322	174322	186150	6,4
Кількість осіб екіпажу	42	42	49	14,3

Судна першої і другої серій є ідентичними, а судна третьої серії аналогічними до суден двох попередніх серій.

Як критерій порівняння морських транспортних суден використовується транспортний момент, який дорівнює добутку вантажної характеристики судна на максимальну швидкість ходу судна з вантажем. Є два варіанти критерію. Перший критерій розраховується за умови перевезення високооб'ємного вантажу, коли судно повністю використовує об'єм вантажних приміщень, а вантажопідйомність судна використовується не повністю. Другий критерій визначається у випадку перевезення вантажу з високою щільністю – низькооб'ємного вантажу, коли вантажопідйомність судна використовується повністю, а об'єм вантажних приміщень залишається частково вільним.

Другий варіант критерію – транспортний момент за вантажопідйомністю на практиці використовується частіше. Однак, якщо судовому експерту відомо, що об'єкт дослідження буде використовуватися для перевезення високооб'ємних вантажів, то доцільно використовувати перший варіант транспортного моменту.

Особливе місце під час вибору критерію для порівняння судноплавних засобів має економічний чинник, на якій впливають експлуатаційні витрати судна. Однією із впливових складових на судові витрати є заробітна плата екіпажу. Якщо такі складові судових витрат, як каналні, лоцманські, портові збори, зменшити під час експлуатації судна неможливо, то скорочення чисельності екіпажу може підвищити економічність експлуатації судна. Побудувати економічний критерій для порівняння суден судовому експерту доволі складно. Однак, використовуючи дохідний підхід під час здійснення оцінки дохідності судна, на зміну заробітної плати екіпажу варто зважати обов'язково.

Дальність плавання може не впливати на вартість судна, бо, можливо, може бути надмірною в конкретних умовах експлуатації. Судна одного типу наступних серій можуть мати зменшену дальність плавання внаслідок урахування досвіду експлуатації суден попередніх серій.

Отже, залежно від обраного судовим експертом критерію порівняння суден може залежати факт зарахування або незарахування того чи іншого судна до сукупності ідентичних об'єктів.

Як впливає з результатів розрахунків критеріїв порівняння, наведених у таблицях 1–5, для оцінки вартості морських транспортних суден, що побудовані за одним проектом і належать до різних серій, можна припустити ідентичність зазначених об'єктів. Припущення справедливе за умови, що лінійні розміри та водотоннажність суден різних серій не відрізняються між собою більше ніж на 5 %. Інакше судна одного проекту, але різних серій слід розглядати як аналогічні об'єкти і корегувати характеристики об'єктів порівняння.

Відмінність у кількості членів екіпажу суден одного типу, але різних серій може вплинути на визначення вартості судноплавного засобу за дохідного підходу. Це явище потребує додаткового детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Методика щодо визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових / [О. Г. Рувін, В. В. Матвеїв, С. В. Береговий]. Мін-во юстиції України. Київ : Київський НДІСЕ, 2021. 151 с.
2. Морские транспортные суда. Каталог. Л.: Транспорт, 1985. – 624 с.
3. Войлошников М. В. Моделі оцінки суден, активів морських підприємств і ресурсів океану. Електронний навчальний посібник, 2010. 288 с.
4. URL: https://www-wealth--marine-com.translate.googleusercontent.com/31_podg_dann_tr.html?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc&_x_tr_sch=http#07 (дата звернення: 10.10.2024).

Катрич Вікторія,

головний судовий експерт відділу судової експертизи № 3
(м. Нікополь) лабораторії судової експертизи (м. Кривий Ріг)
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

Судова експертиза є важливим процесуальним засобом збирання доказів у різних видах судочинства: кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському. Вона полягає в залученні спеціальних знань експерта для встановлення певних обставин, які мають значення для справи. Експерт, маючи відповідну кваліфікацію, надає висновки, що можуть слугувати доказами в справі.

Судова експертиза – це самостійна процесуальна форма використання спеціальних знань для перевірки наявних у справі доказів, а також отримання нових. Сутність судової експертизи полягає в аналізі експертами за завданням зацікавленої сторони речових доказів, які надають у його розпорядження для

встановлення фактичних даних, що мають значення для всебічного та повного встановлення обставин у справі [3, с. 13].

Судова експертиза є важливою в контексті судочинства та забезпечення справедливості в юридичних процесах сучасного правосуддя. В умовах постійного ускладнення правових спорів судова експертиза є одним із ключових інструментів для забезпечення справедливого та об'єктивного розгляду справ. Часто, особливо в кримінальних, економічних або цивільних справах, постає потреба в спеціальних знаннях, які перевищують компетенцію судді чи сторін процесу. Наприклад, це стосується медичних, фінансових, технічних чи наукових питань. Інновації в криміналістиці, біотехнологіях, цифрових технологіях (наприклад, кіберзлочини) значно розширюють коло питань, які потребують спеціальних знань. Це створює попит на нові види експертиз і підвищує важливість експертних висновків. Висновки незалежних експертів дають змогу уникнути упередженості та сприяють прийняттю неупереджених рішень. Судова експертиза мінімізує ризики прийняття рішень на основі суб'єктивної думки сторін, що гарантує вищий рівень справедливості. Через глобальний розвиток міжнародних правовідносин експертизи можуть охоплювати транскордонні аспекти. Це підвищує вимоги до експертів та якості їхніх висновків, які стають важливими не лише на національному, а й на міжнародному рівні.

Судово-експертну діяльність провадять відповідні суб'єкти, до яких більшість науковців зараховують осіб та органи, що призначають експертизу, судових експертів і судово-експертні установи [3, с. 20]. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» здійснення судово-експертної діяльності покладається на державні спеціалізовані установи та відомчі служби [1].

Основна роль судової експертизи – надання суду **об'єктивних, обґрунтованих та науково підтверджених висновків** із питань, що потребують спеціальних знань і які важливі для правильного вирішення справи. Завдання експерта – не лише встановити певні факти, а й пояснити їх із позиції науки, техніки чи інших галузей знань, де суд чи інші учасники процесу не мають достатньої компетенції, які дадуть змогу обґрунтувати рішення щодо винуватості або невинуватості, дати оцінку доказам, або ж уточнити ті чи інші аспекти справи.

Отже, судова експертиза є інструментом, що забезпечує професійне дослідження доказів, необхідних для прийняття справедливих судових рішень. Зважаючи на це, її значення в процесі доказування важко переоцінити. Експертні висновки мають важливу юридичну силу, позаяк вони є продуктом спеціальних досліджень та об'єктивного аналізу наданих матеріалів. Проте за своїм процесуальним статусом вони не мають обов'язкової сили для суду й оцінюються нарівні з іншими доказами. Суд має право прийняти або відхилити експертний висновок, якщо він вважає його необґрунтованим або суперечливим іншим доказам у справі.

Глобалізація злочинності та міжнародні судові процеси збільшили важливість співпраці між експертними установами різних країн. У складних міжнародних справах – таких як боротьба з тероризмом, торгівля людьми, війни,

екологічні проблеми, пандемії чи фінансові злочини – судова експертиза стає спільною міжнародною діяльністю. Нові обставини потребують відповідних знань і технологій для дослідження складних питань. Міжнародне наукове співробітництво регламентується Законом України «Про судову експертизу» і містить: проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, обмін стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями; здійснення спільних видань у галузі судової експертизи та криміналістики [1].

Судова експертиза стикається з низкою викликів у сучасному світі, пов'язаних із технологічними, правовими та організаційними аспектами. В умовах постійного розвитку науки, технологій та інформаційного суспільства класичні підходи до проведення експертиз не завжди встигають за темпом змін. Далі розглянемо основні проблеми, з якими стикається судова експертиза в сучасному світі, а також можливі варіанти їх розв'язання.

Сучасні технології швидко розвиваються, що змінює як характер правопорушень, так і засоби їх розслідування. Наприклад, кібератаки, зломи даних, цифрові шахрайства та інші види злочинів вимагають проведення експертиз в галузі інформаційних технологій. Судові експерти мають працювати з великим обсягом цифрової інформації, що може бути технічно складно та вимагати спеціалізованих знань.

Зі збільшенням кількості даних, які необхідно аналізувати, постає проблема обробки та систематизації цієї інформації. Експертиза, яка стосується масивів даних (наприклад, мобільних телефонів, комп'ютерів, серверів або мережевих журналів), може потребувати величезних ресурсів і часу для оброблення.

Зі зростанням складності справ (економічних, медичних, технічних) постає потреба в проведенні експертиз, які потребують знань із різних галузей. Наприклад, справи, що стосуються медичних злочинів або фінансового шахрайства, можуть вимагати одночасного залучення фахівців із різних сфер. На проведення судової експертизи може витрачатися багато часу через завантаженість експертних установ, потребу проведення численних досліджень, а також бюрократичні перепони.

Проведення експертиз, особливо у складних справах, потребує значних фінансових і технічних ресурсів. Експертні установи часто стикаються з нестачею обладнання, персоналу та фінансування, що призводить до затримок і погіршення якості експертиз. Судова експертиза в сучасному світі стикається з низкою серйозних викликів, зумовлених технологічним прогресом, зростанням обсягу даних, потребою в міждисциплінарному підході та етичними питаннями і вимагають системних змін у підходах до її організації та проведення.

До ключових напрямів розв'язання проблем належить підвищення кваліфікації експертів у сфері новітніх технологій, створення спеціалізованих експертних центрів для роботи з цифровими доказами та новими видами злочинів. Автоматизація процесів експертизи та використання сучасних програмних засобів для аналізу великих обсягів даних, що зменшить залежність від людського фактора та підвищить ефективність. Інтеграція міждисциплінарного підходу до проведення експертиз для забезпечення

комплексного аналізу складних випадків, які потребують знань із різних галузей. Оновлення правової бази та етичний нагляд для регулювання використання сучасних методів судової експертизи, таких як аналіз ДНК чи цифрових даних, щоб захистити права людини. Підвищення рівня фінансування державних і приватних експертних установ і залучення приватних ресурсів через державно-приватне партнерство.

Проблеми судової експертизи вимагають комплексного підходу до їх розв'язання. Це і вдосконалення законодавства, і модернізація матеріально-технічної бази, реформа освіти експертів та суддів, а також заходи з боротьби з корупцією. Ефективне розв'язання цих проблем сприятиме підвищенню якості судових рішень і забезпеченню правосуддя в Україні. Ці кроки дадуть змогу судовій експертизі ефективно відповідати на сучасні виклики, забезпечуючи справедливе і швидке правосуддя.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Біла В. Р. Міжнародне співробітництво у судово-експертній діяльності: сучасний стан та перспективи. *Загальні проблеми судової експертизи. Пропозиції щодо реформування законодавства України задля покращення експертного забезпечення правосуддя* : Судова експертиза в контексті відновлення України. ІІІ Всеукраїнський форум судових експертів: Матеріали ІІІ всеукр. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 р. м. Львів). С. 42–46.
3. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології : монографія. Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. 262 с.
4. Полякова С. Проблеми і перспективи розвитку судової експертизи: теоретичний аспект. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: міжнародна науково-практична конференція* (Харків, 15.10.2024). С. 236–237.

Коба Валерій,

кандидат юридичних наук,
начальник Департаменту
забезпечення діяльності Голови
Національної поліції України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ Е-КОМЕРЦІЇ

Під час розслідування шахрайства у сфері е-комерції постає потреба в залученні до процесу розслідування фахівців із різних галузей знань. Участь таких спеціалістів значно розширює практичні можливості слідчого у виявленні, фіксації й дослідженні джерел доказової інформації. Вчинення шахрайства у сфері е-комерції характеризується багатьма аспектами і часто без використання спеціальних знань взагалі неможливо довести причетність особи

(шахрая) до шахрайських дій. Специфіка і напрями використання спеціальних знань залежать від способу шахрайства.

На законодавчому рівні не передбачено визначення поняття спеціальних знань і їхніх форм. Аналіз юридичної літератури свідчить про тривалі дискусії щодо визначення змісту терміна «спеціальні знання». Учені вкладають різну змістовну складову у визначення поняття «спеціальні знання». Утім, єдність думок полягає в тому, що всі вони в основу визначення покладають наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання певною особою, що мають значення для встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Не без уваги науковців залишилися і форми використання спеціальних знань. Зокрема, В. В. Тіщенко поділяє їх використання на такі форми: безпосередні, тобто такі, що безпосередньо спрямовані на збирання й отримання доказів; опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню та оцінці доказів [1, с. 351].

Д. В. Пашнев стверджує, що форми використання спеціальних знань можуть бути диференційовані на обов'язкове і факультативне залучення їх під час проведення процесуальних дій. Крім того, процесуальні форми використання спеціальних знань поділяються за характером дій, під час яких вони застосовуються, на ті, що використовуються під час процесуальних дій. Непроцесуальні форми застосування спеціальних знань можуть бути поділені за ознаками сфери використання і суб'єкта їх застосування [2, с. 89].

Цікавим є підхід щодо розподілу форм використання спеціальних знань за суб'єктами. Автором такого підходу є В. К. Лисиченко, який зараховує до них використання спеціальних знань: експертом; слідчим і особою, що провадить дізнання; спеціалістом під час провадження СРД [3, с. 24]. З викладеного зрозуміло, що більшість учених виокремлює серед форм використання спеціальних знань як ті, що мають прояв у процесуальній, так і в непроцесуальній формі.

На думку Т. О. Калюги, використання спеціальних знань втілюється і в залученні спеціаліста до участі в СРД і під час призначення та проведення судової експертизи. Утім, реальні потреби та напрями застосування спеціальних знань у стадії досудового розслідування є значно ширшими і більшість авторів допускає використання спеціальних знань у практиці розслідування як у процесуальних, так і непроцесуальних формах [4, с. 184].

Досліджуючи питання щодо використання спеціальних знань в разі розслідування шахрайства, Г. С. Бідняк дійшла висновку, що для сучасних шахраїв характерне використання як традиційних прийомів, пристосованих до нових соціальних умов, так і нових, раніше невідомих. Залежно від способу вчинення шахрайства доцільними є такі форми використання спеціальних знань: призначення судових експертиз; довідково-консультаційна діяльність; ревізії та перевірка за обліками; залучення спеціаліста під час проведення СРД; допит експерта; присутність слідчого під час проведення експертизи [5, с. 86].

До найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства в сфері е-комерції можна зарахувати такі:

використання консультативної допомоги спеціаліста; призначення і проведення судових експертиз; участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій.

Вагомого значення набуває така форма, як участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій. Участь спеціаліста в проведенні СРД та інших процесуальних дій у провадженнях цієї категорії найбільш поширена під час проведення: обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж та електронних систем, допиту, огляду документів, відібрання зразків підпису та почерку для почеркознавчого дослідження, призначення експертиз та ін. Особливого значення під час зазначених процесуальних дій набуває професійна робота спеціалістів із документами, які в цьому випадку бувають як паперового типу, так і електронного. Спеціалісти-документознавці під час огляду паперових документів звертають увагу не лише на загальні ознаки, як необхідний формат документа, папір, наявність певних реквізитів (дати, підписів, відбитків печаток), а й на приватні ознаки, які свідчать про внесення змін у початковий зміст документа чи повну підробку. Залежно від способу посягань можлива необхідність залучення і спеціалістів-економістів, які звертають увагу на змістовну складову цих документів [6].

Аналізуючи способи шахрайських посягань в умовах сьогодення, зрозуміло, що здебільшого неможливо уникнути використання комп'ютерної техніки. Низка способів шахрайства залишає відповідну слідову картину у вигляді віртуальних, комп'ютерних, електронних, цифрових слідів. І незважаючи на те, що вчені остаточно не визначилися із загальноприйнятою назвою цих слідів, для професійної роботи з ними у вигляді пошуку, виявлення, вилучення та дослідження як спеціалістів залучають фахівців управління боротьби з кіберзлочинністю, судових експертів Експертної служби МВС України. Спеціаліст надає допомогу під час огляду web-сторінок та web-сайтів, акаунтів користувачів у соціальних мережах з подальшим зберіганням та роздруківкою скриншоту із криміналістично значущою інформацією. Огляд web-сторінки, на якій розміщено сайт певної фірми, з подальшим експертним дослідженням у сфері телекомунікації надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності певних суб'єктів, які мають стосунок до події кримінального правопорушення, а також зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління web-сайтом, та визначити інтернет-провайдера, який надавав доступ до web-сайту [7, с. 65].

Роль спеціаліста простежується й під час огляду документів на електронних носіях, а також комп'ютері, під час якого може проводитися фотографування або відеозапис зображення на екрані дисплея. Під час огляду комп'ютера спеціаліст допомагає: зупинити програми та зафіксувати в протоколі результати своїх дій, відобразити зміни, що відбулися на комп'ютері; визначити наявність у комп'ютера зовнішніх пристроїв-накопичувачів інформації на твердих магнітних дисках (вінчестері), відобразити в протоколі і на схемі, яка до нього додається, місцезнаходження комп'ютера і його периферійних пристроїв; відобразити в протоколі призначення кожного пристрою, назву, серійний номер, комплектацію (наявність і тип дисководів,

мережних карт), наявність з'єднання з локальною обчислювальною мережею або мережами телекомунікації, стан пристроїв (наявність слідів зламу); точно описати порядок з'єднання між собою зазначених пристроїв, за потреби зазначити сполучні кабелі й порти їхнього підключення, після чого від'єднати пристрої від комп'ютера [8, с. 96].

Специфіка шахрайства зумовлює потребу в отриманні певної інформації консультативного характеру (як у письмовій, так і усній формах) про порядок укладання угод, права та обов'язки учасників цивільних правовідносин, особливості правового регулювання зазначеної сфери правовідносин; в наданні інформації про функціонування та призначення електронних реєстрів щодо здійснення правочинів і допомоги в правильному здійсненні доступу до реєстрів, у яких зафіксовані незаконні дії осіб під час укладання правочинів; у наданні інформації про функціонування та призначення облікових, реєстраційних, довідкових, звітних паперових документів у паперовому вигляді, у яких відображаються дії стосовно здійснення правочину щодо нерухомого майна громадян, та отримання доступу до таких документів; у допомозі у правильному визначенні переліку документів, інших речових доказів, які необхідно вилучити під час обшуку, тимчасового доступу до речей і документів. У пригоді стане отримання професійної допомоги під час оцінювання висновку експерта, вивчення змістовної частини документів, а також під час перевірки певної інформації за обліками криміналістичного та іншого призначення [9].

Натомість серед усього спектра можливості використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях особливе місце посідає проведення експертиз. Відповідно до КПК України процесуальний порядок їх призначення зараховано до проведення процесуальних дій. Експертизи проводить конкретна особа – експерт. Проте можуть призначати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Під час розслідування шахрайства у сфері е-комерції проводяться різноманітні експертизи з огляду на конкретну ситуацію. Тому їх дослідження є надзвичайно важливим для надання рекомендацій щодо їх призначення працівникам правоохоронних органів. У кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері е-комерції найчастіше призначаються такі експертизи: технічна експертиза документів; почеркознавча експертиза; трасологічна експертиза; комп'ютерно-технічна експертиза та ін.

Отже, під час розслідування шахрайства у сфері е-комерції використання спеціальних знань у різноманітних формах є вагомим інструментом для здобуття доказів. Залежно від способу вчинення шахрайських посягань слід залучати спеціалістів у вузьких галузях, нерідко групи фахівців відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції України, експертних та інших установ, зокрема в галузі криміналістичного документознавства, ІТ-технологій та ін.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-

конференції (27 листоп. 2013 року, м. Одеса). Одеса: Юридична література, 2013. С. 349–353.

2. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Націон. акад. внутр. справ. Київ, 2007. 228 с.

3. Лисиченко В. К. Криміналістична техніка. Київ: Вища школа, 1973. 512 с.

4. Калюга Т. О. Особливості участі спеціаліста в огляді документів під час розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 182–186.

5. Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018. 254 с.

6. Березняк В. С. Основні напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 183–188.

7. Павлова Н. В. Роль спеціаліста у технічному забезпеченні проведення слідчих (розшукових) дій. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 листоп. 2019 р.). Одеса : Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 64–65.

8. Криушенко Л. І. Особливості виявлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування шахрайства в банківській сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39 (2). С. 94–99.

9. Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. канд., юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018. 240 с.

Коваленко Артем,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету
№ 2 Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна)

ВІДЕОСПЕКТРАЛЬНІ АНАЛІЗАТОРИ ЯК СУЧАСНІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ¹

Документи є одними з основних джерел (носіїв) доказової інформації в кримінальному судочинстві. Інформаційна цінність таких об'єктів полягає в тому, що вони здатні містити в зашифрованому вигляді відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, або нести на собі матеріально-фіксовані сліди кримінально-протиправного діяння, виступати знаряддям його вчинення тощо. Саме тому описані об'єкти потребують належного поводження та ретельного дослідження в кримінальному судочинстві, зокрема з використанням специфічних засобів криміналістичної техніки.

Наголосимо, що в умовах правового режиму воєнного стану та відсічі збройної агресії РФ значно збільшилася кількість документів, які потрапляють в поле зору вітчизняних правоохоронців. Слідчі, дізнавачі та залучені ними спеціалісти мають ретельно досліджувати документацію, виявлену на позиціях, які залишають російські військові; вилучати й оглядати документи незаконних окупаційних адміністрацій на деокупованих територіях; перевіряти та встановлювати справжність паспортів, посвідчень і довідок, наявних у громадян тощо. Зважаючи на це, слідча практика перебуває в стані безперервного пошуку нових науково-технічних рішень, здатних суттєво підвищити ефективність попереднього дослідження документів у кримінальному провадженні.

У судово-експертній діяльності для поглибленого техніко-криміналістичного дослідження документів активно використовуються спеціалізовані науково-технічні засоби, які дають змогу спостерігати і фіксувати такі об'єкти з різними режимами освітлення, ступенями наближення зображення, світлофільтрами тощо. Зазначені пристрої відомі вітчизняним практикам за різними назвами: відеоспектральні компаратори (таке загальне найменування для своїх продуктів використовує компанія Regula), робочі станції для поглибленого криміналістичного дослідження документів (за формулюванням FOSTER+FREEMAN), прилади для оперативного контролю справжності документів, аналізатори документів, оглядові прилади тощо. На

¹ Доповідь підготовлена в межах виконання проєкту «Підтримка переміщеного Донецького державного університету внутрішніх справ» (реєстраційний номер 2019/413-791), який реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу.

нашу думку, як загальну назву для описаного класу пристроїв доцільно використовувати формулювання «відеоспектральний аналізатор документів». Відомо, що між засобами лабораторної та польової криміналістики постійно відбуваються взаємообміни. Тому портативність, простота використання та наявність автоматичних режимів роботи деяких відеоспектральних аналізаторів дають змогу припустити можливість їх ефективного застосування й у слідчій практиці під час оглядів документів у кримінальному провадженні.

До категорії відеоспектральних аналізаторів документів ми пропонуємо зарахувати сукупність науково-технічних засобів (програмно-апаратних комплексів), призначених для поглибленого техніко-криміналістичного дослідження документів і наочно-образної фіксації їх матеріальних ознак із використанням джерел світла різних спектрів. Як підвид аналізаторів можна виокремити відеоспектральні компаратори – прилади, які крім інструментів поглибленого дослідження документів пропонують також технічні можливості їх порівняння з еталонними зображеннями справжніх документів, що містяться в спеціальних базах даних.

Відеоспектральні аналізатори документів зазвичай обладнані предметною оглядовою поверхнею з масштабною розміткою; підсвіткою оглядової поверхні у видимому спектрі, інфрачервоних та ультрафіолетових променях; віконцем або отвором для візуального сприйняття досліджуваного документа; цифровою камерою (камерами); кольоровим екраном; інтерфейсам USB та HDMI з можливістю виведення зображення на зовнішній монітор та/або персональний комп'ютер; можливістю збереження зображень у внутрішню пам'ять, на змінну SD-карту пам'яті чи USB-носій; живленням від мережі змінного струму 220 вольт; та можливістю під'єднати зовнішню камеру з джерелами світла видимого, інфрачервоного та ультрафіолетового спектра.

Отже, описані прилади поєднують у межах одного компактного апаратно-програмного комплексу низку науково-технічних засобів польової та лабораторної криміналістики – джерела експертного світла, збільшувальні прилади, засоби фотофіксації тощо. Застосовувати відеоспектральні аналізатори можна як під час проведення процесуальних дій, у межах яких виявляються й вилучаються документи (огляд місця події, обшук, отримання тимчасового доступу до речей і документів тощо), так і під час огляду документів як окремої процесуальної дії.

Завданням огляду документа з використанням відеоспектрального аналізатора є виявлення та фіксація специфічних криміналістично значущих матеріальних ознак такого об'єкта. В описаний спосіб можуть бути виявлені спеціальні захисні елементи на документах суворої звітності, ознаки вірогідної повної або часткової підробки документів, пошкодження, складки, окремі сліди нашарування на них тощо. Наголосимо, що оцінку виявлених у такий спосіб ознак має здійснювати експерт за результатами проведення судової експертизи. Так само результати попереднього дослідження (огляду) документа з використанням відеоспектрального аналізатора можуть стати підставою призначення відповідної експертизи.

Під час огляду документів використовувати відеоспектральні аналізатори можуть слідчий, дізнавач чи прокурор, які мають ґрунтовні базові криміналістичні знання, а також залучені ними спеціалісти (насамперед судові експерти-документознавці, які мають практичний досвід застосування таких пристроїв).

Можливими об'єктами попереднього дослідження з використанням відеоспектральних аналізаторів є документи суворої звітності (паспорти, посвідчення, банкноти, цінні папери та ін.), документи, які містять рукописний текст, відбитки печаток чи підписи тощо. Огляд документа проводиться способом його поміщення на оглядову поверхню приладу (якщо розміри поверхні та документа це дозволяють) або поміщення зовнішньої камери на поверхню документа, застосування різних режимів освітлення та візуального сприйняття зовнішнього вигляду документа з використанням вбудованого або під'єданого екрана. Результати такого огляду фіксуються способом виготовлення апаратно-програмними засобами аналізатора фотозображень оглядуваного документа та вербального опису виявлених ознак у протоколі.

Тож відеоспектральні аналізатори документів є групою науково-технічних засобів, призначених для поглибленого техніко-криміналістичного дослідження документів і наочно-образної фіксації їх матеріальних ознак. Зазначений клас пристроїв активно застосовується у вітчизняній судово-експертній практиці під час проведення технічних досліджень документів, а також почеркознавчих експертиз. Водночас відповідно до компактності, портативності і простоти використання деяких моделей аналізаторів ефективним може бути застосування описаних пристроїв під час проведення огляду документів у кримінальному провадженні. Під час досудового розслідування слідчі, дізнавачі і прокурори або залучені ними спеціалісти здатні використовувати відеоспектральні аналізатори для огляду та поглибленого попереднього дослідження документів суворої звітності, а також документів, які містять рукописний текст, відбитки печаток чи підписи. Вважаємо, що базові навички використання відеоспектральних аналізаторів документів мають отримувати всі майбутні юристи в межах вивчення навчальної дисципліни «Криміналістика».

Ковальов Костянтин,
доктор філософії в галузі права,
завідувач лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Упродовж останніх років в Україні здійснюється комплекс заходів, спрямованих на імплементацію національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Особливої актуальності така діяльність набула з 23 червня 2022 року, коли Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Набуто ДНДЕКЦ МВС України у 2002 році членство в Європейській мережі судово-експертних установ – ENFSI, створило підґрунтя для запровадження в Експертній службі МВС стандартизації судово-експертної діяльності шляхом акредитації окремих напрямів за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

Позитивний досвід від упровадження стандартизації в практичну діяльність сприяло створенню належних умов для здійснення судово-експертної діяльності на принципах законності, незалежності, об'єктивності, підвищенню її ефективності, удосконаленню методичного забезпечення, зростанню професійного рівня судових експертів та формуванню обґрунтованого та об'єктивного висновку експерта.

Питання імплементації законодавства України у сфері судово-експертної діяльності до норм Європейського союзу набуває ще більшої актуальності, оскільки норми європейського законодавства містять суттєві відмінності від національного у сфері стандартизації, у питаннях обов'язкового проведення акредитації лабораторій з проведення експертних досліджень та метрологічного забезпечення судово-експертної діяльності. Наявність акредитації лабораторій з проведення експертних досліджень у країнах Європейського Союзу нерозривно пов'язано із науковим та науково-методичним забезпеченням обґрунтованості отриманих результатів та можливістю сприйняття отриманих результатів як достовірних, незалежно від лабораторії походження, у будь-якій країні ЕС [1].

Тобто наявність акредитації лабораторій з проведення експертних досліджень вважається визнанням відповідності цих лабораторій вимогам щодо науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення, застосування єдиних науково обґрунтованих та практично апробованих методик (процедур) проведення експертного дослідження, а також рівня кваліфікації (підготовки) судових експертів, які проводять дослідження та оформлюють результати у вигляді висновку експерта [2].

Однак, законодавством України, зокрема нормами статей 4 та 23 Закону України «Про стандартизацію», передбачено добровільну форму застосування

національних і міжнародних стандартів, якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами [3]. Нормами процесуального законодавства та Закону України «Про судову експертизу» жодних вимог щодо стандартизації судово-експертної діяльності не визначено.

При цьому, рамковим рішенням Ради ЄС 2009/905/ЈНА від 30 листопада 2009 року «Про акредитацію постачальників судово-медичних послуг, які здійснюють лабораторну діяльність» висунуто обов'язкові вимоги до експертних установ країн Європейського Союзу стосовно здійснення акредитації лабораторної діяльності у сфері ДНК і дактилоскопічних досліджень та функціонування відповідних баз даних (обліків) за EN ISO/IEC 17025 [4], а згідно з вимогами «Політики акредитації», схваленої в травні 2019 року, усі члени ENFSI повинні акредитувати або вжити заходів з акредитації лабораторій за стандартом EN ISO/IEC 17025 [5].

Тобто практика судово-експертних установ провідних країн Європи та світу щодо здійснення акредитації проведення лабораторних досліджень за стандартом ISO/IEC 17025 потребує законодавчо врегульованого підґрунтя та чіткого визначення напрямів судово-експертної діяльності, які обов'язково підлягатимуть акредитації Національним агентством з акредитації та які можуть проходити внутрішню акредитацію в межах судово-експертної установи.

Визначення напрямів експертної діяльності, які підлягатимуть обов'язковій акредитації, має будуватися на чітких критеріях. На нашу думку, як критерії щодо віднесення напрямів судово-експертної діяльності до категорії тих, які в обов'язковому порядку потребуватимуть національної акредитації, можна визначити такі: результати проведених експертних досліджень здійснюють ідентифікацію (верифікацію) людини (особи); встановлюють відповідність об'єктів дослідження врегульованим законодавчими та нормативно-правовими актами параметрам та/або якісним і кількісним характеристикам (показникам), за порушення яких настає юридична відповідальність. Як приклад віднесення напрямів судово-експертної діяльності до категорії тих що підлягають обов'язковій національній акредитації, можна навести такі: ідентифікація особи за рисами зовнішності або мовленням та голосом; дослідження наркотичних засобів, сильнодіючих речовин та прекурсорів тощо.

При цьому визначені критерії або відповідний перелік напрямів судово-експертної діяльності повинні знайти своє відображення в законах України «Про судову експертизу» та «Про стандартизацію», за аналогією з рамковим рішенням Ради ЄС.

Список використаних джерел

1. TeKa Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie. 2023, vol. XVI, No 2, pp. 41–53. <https://doi.org/10.32084/tkp.6355>
2. Dr. Joanna Dzierżanowska. ACCREDITATION OF FORENSIC LABORATORIES. The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

4. Про стандартизацію: Закон України від 05 черв. 2014 р. № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

5. ACTS ADOPTED UNDER TITLE VI OF THE EU TREATY. COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2009/905/JHA of 30 November 2009 on Accreditation of forensic service providers carrying out laboratory activities. *Official Journal of the European Union*. 2009. L 322/14. URL: https://www.eclan.eu/files/attachments/.1709/CELEX_32009F0905_EN_TXT.pdf

6. POLICY ON ACCREDITATION. URL: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2017/06/BRD-ACR-001_Policy-on-Accreditation.pdf.

Ковкіна Євгенія,

кандидат філологічних наук,
завідувач лабораторії Національного
наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВИСЛОВЛЮВАНЬ ОБРАЗЛИВОГО ХАРАКТЕРУ

Сьогодні в судово-експертній практиці актуальними є вирішення завдань, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації певної особи (юридичної або фізичної), що продукується поширенням у ЗМІ негативної інформації образливого характеру про певних осіб (фізичних і юридичних). У судових і слідчих органів часто постає потреба дослідити мовленнєві об'єкти на визначення висловлювань образливого характеру.

У словнику юридичних термінів зафіксовано, що *образ* – це «*умисне приниження честі й гідності особи, виражене в непристойній формі*» [1], тобто у тлумаченні цього поняття увагу акцентовано на умисності діяння, що підпорядковане свідомому вибору адресанта мовленнєвих тактичних ходів, які призводять до порушення соціокультурної норми і завдають шкоди соціальній привабливості особистості через застосування маркерів такої мовленнєвої моделі соціальної стратифікації, з якою особа не може погодитися через втрату авторитету або самоповаги.

Уживання в мовленні образливих конструкцій виражає ставлення адресанта до певної особи (фізичної або юридичної), що на вербальному рівні впливає на загальний стан соціальної репрезентативності адресата як особистості. Наприклад, оголошення вчинку особистості аморальним автоматично знижує її соціальну привабливість для оточення, а отже, завдає шкоди її соціальному іміджу та діловій репутації. Юридичні характеристики концепту «образ» полягають у його властивості надавати певний обсяг правової інформації, символізм якої відображено в мовленнєвих формулах у вигляді понятійної семантичної й аксіологічної складових. У суто юридичному аспекті знайти критерії можливості, допустимості правового поля

семантичних смислів іронії, сарказму, насмішки, грайливого подання інвективних смислів за певних способів формалізації цих лінгвістичних понять, залучених у правовий дискурс, є доволі складним завданням. Розуміння цих питань передбачає вихід за межі власне правової проблематики та потребує залучення спеціальних експертних знань.

У справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації найчастіше доречним є призначення та проведення судової лінгвістичної експертизи.

Відповідно до мовознавчих джерел *образа* – це «зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю» [2].

У лінгвопрагматиці наголошено на розрізненні лінгвістичного та соціального тлумачення поняття образу. Із позиції лінгвопрагматики образа становить специфічний мовленнєвий акт або комунікативну тактику. Як мовленнєвий акт образа має обов'язковою умовою комунікативну скерованість мовлення, а комунікативні настанови адресанта пов'язують з негативною характеристикою адресата [3].

У мовознавстві з позиції інвективного функціонування виокремлюють дві групи лексики — *позалітературну інвективну* (власне інвективну, образливу, вульгарну, фамільярну) і *літературну інвективну* (нормовану, необразливу за своєю природою).

За першою групою інвективних мовленнєвих маркерів під час проведення лінгвістичної експертизи питання з оцінювання характеру вживання такої лексики на адресу будь-якої особи розкривають за допомогою понять «пристойна / непристойна форма». Отже, у разі розслідування факту вживання обценної лексики як непристойної форми вираження зневаги, зверненої до конкретного адресата, це є однією з головних ознак образу та зазвичай не викликає труднощів для кваліфікації.

У лінгвістиці визначають такі ознаки позалітературної інвективної лексики:

- 1) різке негативне, цинічне оцінювання конкретної особи;
- 2) брутально вульгарне експресивне забарвлення;
- 3) належність до просторіч, жаргонізмів тощо; фіксування у словниках за допомогою стилістичних позначок «*лайл.*», «*вulg.*», «*грубо-прост.*».

Отже, під час дослідження «суто інвективної лексики» достатньо зазначити наявність формальних лінгвістичних ознак, щоб надати висновок про образливий характер висловлювань, що має непристойну, вульгарну, брутальну форму вираження.

Зазвичай особливу складність спричиняє так звана літературна інвективна лексика (друга група інвектив), визначення міри образливості якої залежить від контексту, мовленнєвої ситуації й дискурсу загалом. Цей лексико-фразеологічний розряд слів характеризується «аморфністю» і «дифузністю» значень, що зумовлено експресивним характером мовленнєвих одиниць у його складі. Найчастіше така лексика наділена емоційно-оцінною конотацією, її застосовують в афективному (емоційно напруженому) мовленні, де оцінні межі значення таких слів дуже рухливі, а експресивно-оцінний зміст змінюється

залежно від комунікативної ситуації.

На підставі практичного доробку з проведення лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз з'ясовано: із метою визначення ступеня вияву образливості, вираженої нормованими, допустимими нормою до вживання словами («літературною інвективною лексикою»), необхідно зважати на лінгвістичні, ситуативні й особистісно значущі ознаки, які слід виявити з контексту або мовленнєвої ситуації відповідно до форми вияву мовленнєвої агресії, інтенції адресанта та сприйняття адресата.

До лінгвістичних ознак належать: 1) семантична ознака відповідно до характеру оцінювання (негативне оцінювання цинічного, зневажливого характеру тощо); 2) експресивна характеристика, тобто характер експресивно-емоційної оцінки (лайливе, вульгарне, зневажливе тощо); 3) соціально-функційна характеристика (розмовна, вульгарно-просторічна, жаргонована лексика та ін.). Лінгвістичні ознаки визначають за словниками та спеціальною довідковою літературою відповідно до лексичного значення, сукупності стилістичних маркерів і їхнього аналізу.

Ситуативні ознаки:

1. Характер ситуації конкретного мовленнєвого акту:

- а) місце й обставини дії;
- б) соціальне положення та соціальна роль адресанта й адресата;
- в) публічність / непублічність мовлення;
- г) сфера (обстановка) мовлення (афективне, емоційно підвищене або напружене, брутально-фамільярне, образливе, загрозливе тощо);

2. Особливості мовлення й контексту мовленнєвої ситуації (офіційне (літературне) / повсякденне (розмовне) мовлення; діалог / монолог; тип і характер висловлювань, реплік, їхнє місце в контексті; смислова завершеність фраз відповідно до контексту; інтонаційне оформлення, наявність / відсутність принизливих невербальних засобів тощо);

3. Інтенції (наміри) адресанта, зрозумілі з мовленнєвої ситуації та дискурсу загалом. Особистісно значущі ознаки: характер оцінного судження: що конкретно оцінюється – особа як особистість чи її вчинки, дії, поведінка; природа емоційно-негативного оцінювання: із метою демонстрування «нікчемності», аморальності конкретної особи, або з метою вираження негативного ставлення до адресата, або негативного емоційного стану мовця (того, хто пише), викликаного поведінкою, діями, учинками адресата; функція нормованих (необразливих) слововживань у певній мовленнєвій ситуації:

а) образити, принизити, зганьбити конкретну особу: у цьому разі мовець (той, хто пише) оцінює особу як особистість (з позиції її особистих рис (моральних, етичних тощо), рис характеру, громадської значущості, професійності тощо);

б) виразити презирство, зневагу і, як наслідок, негативне власне (суб'єктивне) ставлення до адресата: у цьому разі оцінюються вчинки, поведінка, дії адресата;

в) виразити негативний емоційний стан, спричинений вчинками, поведінкою, діями адресата.

Застосовують літературну інвективну лексику за допомогою інвективних тактик, що так само реалізуються завдяки таким мовленнєвим прийомам, як повтор, порівняння, гіперболізація, узагальнення, сатира, іронія, поширення чуток і припущень, «зривання масок», вердикти, засоби дифамації, стійкі вирази, метафоричні інвективи та ін.

Отже, під час проведення лінгвістичної експертизи на визначення висловлювань образливого характеру слід мати на увазі, що первинне (головне) значення для визначення ступеня вияву інвективної функції слів і висловів мають словникові значення слів, особистісно значущі ознаки, а також приділити особливу увагу аналізу комунікативної інтенції, ситуативних чинників і дискурсу загалом.

Список використаних джерел

1. Образа / Юридичний словник. Збірник юридичних термінів // Мего-Інфо – Юридичний портал № 1. 2019. URL: <http://mego.info/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B0> (дата звернення: 18.10.2024).

2. Образа / Академічний тлумачний словник української мови. В 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Т. 5 : Н–О ; ред. тому: Л. А. Юрчук, В. О. Винник. 1974. С. 561. URL: <https://sum.in.ua/s/obraz> (дата звернення: 18.10.2024).

3. Завальська Л. В. Лінгвопрагматичний потенціал образи як комунікативної тактики в українському політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск.* 2015. С. 75–84. URL: <http://oljournal.in.ua/v5/12.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).

Козмич Тетяна,
судовий експерт сектору
трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Чернівецького НДЕКЦ МВС України

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Дослідження речових доказів здійснюються за допомогою різноманітних слідчих дій. Найскладніша форма дослідження речових доказів – це експертиза. У теорії кримінального процесу та криміналістики судова експертиза визначається як дослідження, що проводить відповідно до кримінально-процесуального або цивільно-процесуального закону особа, яка має спеціальні знання в науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин (фактичних даних), що мають значення в справі. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів

дiзнання, досудового слiдства чи суду [2].

Судова експертиза є комплексним правовим iнститутом, використання можливостей якого органами досудового розслiдування допомагає підвищити ефективність його діяльності. Її застосування дає змогу встановити обставини того чи того скоєного кримiнального проступку.

Експертним методом встановлюються властивості предметів. Вилучені на місці вчинення злочину предмети, речі, сліди (відбитки пальців, плями крові, сліди взуття) є носіями iнформації про певний злочин. Для того щоб вони стали речовими доказами, що сприяють створенню найбільш повної картини вчинення злочину та засудженню чи виправданню особи, до якої пред'являється обвинувачення у вчиненні злочину, необхідно дотримуватися норм кримiнально-процесуального закону під час фіксації цих речей, речовин, предметів, слiдiв i провести їх дослідження. Експертиза часто постає як ефективний засiб встановлення обставин справи.

Як свiдчить судово-слiдча практика, саме за допомогою експертиз та iнших наукових досліджень розкривається понад третину злочинiв. Проте звернімо увагу, що висновок експерта не має наперед встановленої доказової сили, переваги перед iншими доказами. Судова експертиза постійно розвивається через створення нових та удосконалення чинних методик дослідження i дедалі більше застосовується в судово-слiдчій практиці.

Фактичні дані мають належати до конкретної кримiнальної справи, що обумовлює їх доказову цінність у кримiнальному судочинстві. Належність – це одна із правових вимог, що висувається до висновку експерта [5, с. 129]. У теорії кримiнального процесу під належністю доказів слiд розуміти зв'язок між фактичними даними, змістом доказів i фактами та обставинами, що об'єктивно є або були, встановлення яких має значення для справи. Належність висновку експерта залежить від належності вiдомостей, які містяться в об'єктах (матеріалах), які надіслані експертові на дослідження. Самі об'єкти експертизи створюються або породжуються вчиненням злочину. Приймаючи рішення про проведення експертизи, слiдчий або суд уже мають дані, які тією чи iншою мірою підтверджують належність матеріалів, які надсилаються експертові. Зазвичай потреба призначення експертизи обумовлена підтвердженням або вiдхиленням обставин, які містяться в цих матеріалах.

Важливим моментом є підготовка матеріалів до експертизи, оскільки від цього також залежить якість проведеної експертизи i, як наслідок, – розслiдування злочину та доля людини. Вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню та вiдбору зразків, оформлюється протоколом згідно з вимогами процесуального законодавства [4, с. 200]. Об'єкти дослідження надсилаються до експертної установи (експертові) в упаковці, яка забезпечує їх збереження, та засвiдчуються особою в передбаченому законодавством порядку. Речові докази та порівняльні зразки упаковуються окремо. Для вiдбору зразків орган або особа, яка призначила експертизу, може залучити спеціаліста. Під час роботи зі слiдами-вiдображеннями зовнішньої форми об'єктів, розташованими на поверхні iнших предметів, належить дотримуватися таких загальних правил:

1. Бажано вилучити слiд разом із предметом, на якому він утворений.

2. Якщо слід утворений на малоцінному громіздкому предметі і частина цього предмета зі слідом може бути віддалена від нього без істотного збитку, необхідно вилучити частину.

3. За неможливості вилучення предмета або його частини зі слідом останній відокремлюється із застосуванням технічних засобів і способів фіксації.

Так одержують пласкі або об'ємні копії слідів. Потім проводиться їх масштабна фотозйомка, а різні нашарування зішкрібаються з них. Речові докази мають бути правильно упаковані відповідно до їх особливостей, згідно з чим обирається відповідний спосіб їх транспортування.

Якість пакування об'єктів і способ транспортування визначають можливість вирішення поставлених експертів запитань. Джерелом доказів у справі є весь документ загалом, тобто всі висновки експерта, у якому містяться наведені в ньому відомості й отримані в процесі експертного дослідження дані, надіслані на вирішення поставлених запитань [5, с. 127].

Оцінка доказів – це розумова, логічна діяльність особи – слідчого, прокурора, захисника тощо, – що приводить її до переконання про допустимість, належність, достовірність, значущість кожного доказу та достатності їх сукупності для встановлення обставин справи, що мають значення у справі. Оцінка доказів матеріалізується в процесуальних документах, у судових промовах, що здійснюються під час судових дебатів, які фіксуються в протоколі судового засідання [6, с. 244].

Процесуальний закон закріпив низку принципів, на основі яких судом або особою, що провадила дізнання, здійснюється оцінка доказів, зокрема й висновку експерта. До них належать:

1. Особа, яка провадить дізнання вільна в оцінці доказів. Ніякі докази не мають наперед установленної сили. Свобода в оцінці доказів гарантується законом.

2. Оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора та суду. Суд під час оцінки доказів не пов'язаний із висновками, зробленими в обвинувальному висновку.

3. Оцінка доказів має ґрунтуватися на розгляді всіх обставин справи в їх сукупності та бути викладена у формі мотивованого висновку про те, чому деякі докази покладені в основу рішення, а деякі відхилені.

4. Під час оцінки доказів, особа, яка провадить дізнання, керується законом і правосвідомістю [3, с. 317].

Отже, основне завдання судових експертів під час їх діяльності – забезпечити суд чи інших учасників судового процесу належними доказами в справах. Оцінка належності, допустимості та достовірності доказів є запорукою ухвалення справедливого рішення судом.

Підбиваючи підсумки цієї роботи, варто зазначити, що судова експертиза є одним із найнадійніших джерел доказування. За допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається понад третину злочинів. Тому в кримінальному судочинстві широко практикується їх проведення. Зауважимо, що для ефективнішого використання необхідних знань експерта під час

проведення судової експертизи потрібно забезпечувати його (експерта) необхідним обладнанням, що відповідає сучасному рівню розвитку та досягнення науки і техніки. Для усунення можливих недоліків під час проведення судових експертиз слід залучати до їх виконання кваліфікованих експертів із відповідним професійним рівнем у цій галузі знань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI Редакція від 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII Редакція від 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Дудич А. В. Судовий експерт в системі суб'єктів судово-експертної діяльності. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні* : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 жовтня 2014 р. Херсон : Гельветика, 2014. С. 188–190.
4. Пиріг І. В. Предмет і система судової експертології. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 6. С. 223–230.
5. Мойсеев О. М. Проблеми, пов'язані із залученням судового експерта до участі в кримінальному провадженні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2014. Т. 27. № 3. С. 194–203.
6. Рогатинська Н. З. Значення висновку експерта як джерела доказів у кримінальному процесі України. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 479–484.

Колесов Едуард,

кандидат історичних наук, головний
судовий експерт відділу пожежо-
технічних досліджень Київського
НДЕКЦ МВС

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Основним завданням під час розслідування пожежі є встановлення її причини. Визначення технічної причини пожежі є головним аспектом пожежно-технічної експертизи. Ця експертиза належить до найскладніших і найнеоднозначніших, позаяк вона спрямована на виявлення фактів, які могли відбутися за значний час до її призначення. під час експертизи фахівець аналізує свідчення очевидців, пожежних, акт про пожежу, протокол огляду місця події, а також схеми та плани місця пожежі. Проте головним об'єктом

дослідження залишається об'єкт, що зазнав впливу вогню, приміром, будинок, гараж, квартира, офіс чи транспортний засіб.

Важливим етапом розслідування є огляд місця події, що відіграє вирішальну роль у встановленні причини пожежі.

Основна складність полягає в тому, що експерт досліджує сліди виникнення та поширення вогню на місці пожежі, які можуть бути сильно пошкоджені або повністю втрачені через інтенсивне і тривале горіння, неправильний розподіл сил і засобів підрозділів державної служби надзвичайних ситуацій під час гасіння пожежі або затримку з призначенням експертизи. Шанси на успішне встановлення причини пожежі значно зростають, якщо огляд місця події проводиться якомога швидше.

Експерт у своїй роботі також спирається на матеріали, надані судом, слідчими органами та дізнанням, аналізуючи які, він може висувати або відкидати різні версії технічних причин пожежі. Тому для забезпечення об'єктивності експертизи й однозначності висновків експерту мають бути надані максимально достовірні і несуперечливі дані, щоб уникнути введення експерта в оману.

Однією з найактуальніших проблем не лише пожежно-технічної експертизи, а й багатьох інших видів судових експертиз є брак потрібних матеріалів. Ця нестача може виникати через недостатній збір інформації слідчими органами або органами дізнання. Наприклад, не допитано всіх свідків, не зафіксовано достатньо слідів або не зібрано всіх необхідних об'єктів на місці пожежі для подальшого лабораторного аналізу. Це може статися через відсутність пожежно-технічного експерта під час первинного огляду або через його низьку кваліфікацію.

Крім того, брак інформації в експерта може бути спричинений тим, що орган або особа, яка призначила експертизу, вважає певні матеріали недостатньо інформативними чи важливими для експерта. Це є помилковим підходом і може призвести до того, що експерт не зможе відповісти на важливі запитання, а судді буде складно прийняти правильне рішення в справі.

Розглянемо приклад експертизи згорілого автотранспортного засобу. Автомобіль є не лише об'єктом підвищеної небезпеки, а й складним технічним пристроєм, що містить різноманітне обладнання та системи. Ці системи покращують його функціональність, але водночас ускладнюють конструкцію. Незважаючи на всі технічні вдосконалення, повністю запобігти займанню автомобіля неможливо. Пожежа може виникнути не лише через навмисні або необережні дії третіх осіб, які вносять джерело запалювання ззовні, а й через виробничі дефекти або неправильну експлуатацію транспортного засобу.

Кількість пожеж в автомобілях посідає друге місце після пожеж у житлових будинках. На щастя, наслідки таких загорянь здебільшого менш серйозні порівняно з пожежами в житловому секторі. Це пояснюється тим, що шанси покинути автомобіль, який загорівся, значно вищі, ніж евакуюватися з багатоповерхового будинку, де евакуація може бути ускладненою. Однак пожежа автомобіля однаково завдає матеріальних збитків, які власник захоче відшкодувати. Для цього необхідно встановити причину займання, що стає завданням пожежно-технічної експертизи.

Під час формулювання запитань для пожежно-технічної експертизи важливо пам'ятати, що вирішення правових питань не є компетенцією експерта. Його завдання полягає в установленні технічної причини пожежі, а не в оцінці умисних чи необережних дій третіх осіб. Наприклад, замість питання «Чи могла пожежа автомобіля виникнути через підпал?» краще сформулювати так: «Яка причина виникнення пожежі в автомобілі?». Підпал є умисною дією, тому експерт не може відповідати на такі запитання. Подібно не варто ставити питання щодо необережного поводження з вогнем, бо це виходить за межі технічної експертизи.

Ще однією особливістю експертиз автомобілів є їх комплексний характер. Експерт може визначити, яка несправність стала причиною пожежі. Проте для встановлення причини самої несправності потрібна участь автотехнічного експерта. Така комплексність пояснює складність подібних експертиз і потребу у взаємодії фахівців різних галузей на всіх етапах – від огляду автомобіля до складання остаточного висновку.

Основною умовою успішного проведення судової пожежно-технічної експертизи або позасудового дослідження є збереження об'єкта дослідження. Щو раніше після пожежі проводиться огляд автомобіля, то меншою є втрата слідів і очевиднішою для експерта стає причина пожежі. Під час судових процесів, які можуть тривати роками, власнику автомобіля, зацікавленому в з'ясуванні причин загоряння, рекомендується самостійно зробити фотографії автомобіля. Позаяк не відомо, коли буде призначена судова експертиза, автомобіль може сильно проржавіти, а сліди пожежі можуть стати менш виразними. Фотографії, зроблені одразу після загоряння, допоможуть експертові провести точніше дослідження і, можливо, дати категоричний висновок про причину пожежі, що іноді неможливо, коли об'єкт дослідження зазнав значних змін.

Під час фотозйомки важливо зафіксувати не лише сам автомобіль, а й навколишнє природне середовище, де можуть зберегтися сліди пожежі. Автомобіль слід фотографувати зусібіч, приділяючи особливу увагу елементам, що найбільше постраждали від високої температури. Окремо варто фотографувати колеса, прилеглі елементи конструкції та моторний відсік, оскільки саме він найчастіше є джерелом загоряння. Краще зробити більше фотографій, ніж пропустити важливу деталь. Надалі ці фотографії мають бути долучені до матеріалів справи у вигляді роздрукованих зображень або на компакт-диск і передані експертові під час призначення експертизи. Якісні матеріали допоможуть провести об'єктивну і швидку експертизу.

Отже, головними чинниками якості пожежно-технічної експертизи є ретельне опитування свідків, наявність фахівця під час огляду місця події, фіксація всіх слідів пожежі з обов'язковим фотографуванням, вилучення об'єктів для лабораторного аналізу, своєчасне призначення експертизи, надання повних і достовірних даних, а також висока кваліфікація експерта. Усі ці елементи забезпечують точність, повноту та об'єктивність проведеної експертизи.

Комар Юлія,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького НДЕКЦ МВС

ЗНАЧЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ РУК ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Попереднє дослідження слідів рук має суттєве значення під час розкриття та розслідування злочинів. Адже що швидше та більше інформації про особу злочинця одержить слідчий, то реальніші шанси на те, що злочин буде розкрито, а винні особи – покарані. Своєчасність і оперативність дій щодо одержання доказової інформації є складовою успіху в розслідуванні.

Найперше завдання експерта – це вивчення (відповідно до передбачуваного механізму утворення слідів рук) матеріальних об'єктів для визначення місця можливого розташування слідів рук на їх поверхні. Експерт насамперед має право ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, протоколом огляду місця події та додатками до нього (різноманітними таблицями та схематичними зображеннями з зазначенням на локалізацію слідів рук).

Результати їх попереднього дослідження для визначення руки і пальця мають особливе значення в разі виявлення неоднорідно розташованих групових слідів, бо дають змогу із загальної кількості виявлених слідів правильно виділити і вилучити сліди однієї руки, незалежно від ступеня їх придатності для ідентифікації особи.

Під час попереднього дослідження слідів рук особливу увагу варто звернути на місцерозташування слідів на поверхні об'єкта. Аналізуючи відомості про місце знаходження слідів папілярних узорів рук і ймовірний механізм їх утворення в матеріалах протоколу огляду місця події, можна попередньо визначити ймовірність належності слідів до одного з таких видів: захоплення, слідів натиску, слідів торкання, змішаних і комбінованих слідів.

Сліди захоплення (стиснення, скручування), як відомо, утворюються згинальним рухом кисті руки, за якого здебільшого великий палець протиставляється іншим, а його основа в слідах розташована протилежно до основ інших пальців.

Місцями найімовірнішого виявлення слідів захоплення можуть бути ручки дверей, фільонки дверей, бічні поверхні стулок рами вікна з боку кріплення шпінгалетів, поверхня нижньої планки квартирки, ручки вікна, предмети, що розташовані на підвіконні (квіткові горщики тощо) – в разі проникнення до приміщення через вікно; ручки холодильника та інших предметів, що зачиняються, поверхні полірованих предметів.

Окрему групу становлять сліди натиску. Вони утворюються розігнутою кистю руки, усією долонею, окремими пальцями або кулаком і є наслідком

цілеспрямованої дії. Такі сліди найчастіше виникають під час переміщення громіздких предметів, видавлювання скла, на фільонках дверей під час їх відтискання тощо. Аналізуючи матеріали протоколу огляду місця події, імовірність слідів натиску велика у разі, приміром, викрадення автотранспорту, де ймовірними місцями розташування слідів пальців рук можуть бути дверцята, скло кабіни, дзеркало, кермове колесо, важелі керування, ручки радіоприймача, стінки висувної попільнички тощо.

Сліди торкання переважно слабо виражені, позаяк залишаються випадково або під час обмацування предмета (поверхні). Аналізуючи такі сліди, варто звернути увагу, що в таких слідах не відображається центральна частина папілярного узору, бо дотик здійснюється верхньою частиною нігтьових фаланг (дистальною зоною).

Механізм утворення змішаних і комбінованих слідів рук складніший і поєднує елементи захоплення та натиску: змішані сліди утворюються під час переміщення важких або громіздких предметів. Зазвичай у таких випадках кисть руки перебуває в напівзігнутому стані, характерному для напівзахвату зі слабковираженим протиставленням великого пальця іншим. Комбіновані сліди утворюються за поєднання на поверхні об'єкта двох самостійних видів слідів, утворених одночасно (наприклад, під час відкривання авто, сейфа тощо).

Крім зазначених слідів, сліди рук можуть бути груповими та поодинокими. Аналізуючи групові сліди, за окремими деталями легше визначитися зі встановленням частиною руки, якою залишено сліди. Наявність групових слідів дає змогу визначити певну руку, палець, якими вони залишені.

Найчастіше на експертне дослідження надходять предмети невеликого та середнього розміру, що вилучаються під час огляду місця події. Зазвичай ці предмети, імовірно, переміщувалися, пересувалися, мали контакт з особою, що скоїла злочин. Це можуть бути предмети з імовірною наявністю слідів папілярних узорів особи та предмети з виявленими слідами папілярних узорів рук особи, які не вилучені з поверхні об'єктів. На експертне дослідження надходить надзвичайно велика кількість дактилоскопічних плівок і липких плівок з перекопійованими слідами папілярних ліній. Від ретельного аналізу та огляду об'єктів дослідження залежить подальше ефективне вирішення питання, якою рукою і яким пальцем залишені сліди. Для цього потрібно проаналізувати і вивчити такі ознаки: розташування слідів на поверхні предмета (топографічні ознаки); взаємне розташування слідів; форма і розмір слідів (контурні ознаки); будова папілярного узору [1, с. 6].

Аналізуючи сліди папілярних узорів, що є об'єктами дослідження, можна з імовірністю визначити деякі фізичні особливості особи, що їх залишила. Зокрема, можуть відобразитися такі пошкодження та дефекти шкірного покриву людини: немає пальця, фаланги, є рубці, шрами, новоутворення епідермісу тощо. Проводячи аналіз таких особливостей, варто звертати увагу на форму рубців (лінійні, нелінійні; прямолінійні, дугоподібні, хвилясті; круглі, еліпсоподібні, трикутні, чотирикутні, зірчасті); розміри (довжину, ширину); форму та розміри деформації папілярних ліній рубцем (кривизну вигинів, кути зламів, напрямок вигинів або зламів, що стикаються з рубцем ліній). Слід

пам'ятати, що відображення форми рубців залежить від властивостей і кількості речовини сліду. Рубцева тканина на момент слідового контакту не здатна заповнювати заглиблення на поверхні, тому особливості форми рубців відображаються на гладких поверхнях. Рубці під час утворення деформуються значно менше, ніж папілярні лінії та зморшки шкіри.

Виявлення та припущення наявності зазначених фізичних особливостей на початковому етапі експертного дослідження надалі може значно полегшити процес порівняння та ідентифікації, установлення тотожності – основної мети дактилоскопічного дослідження.

Результатів попереднього дослідження слідів папілярних узорів до протоколу слідчої (розшукової) дії не вносять, а оформляють довідкою спеціаліста-криміналіста або подають у вигляді усної консультації [2, с. 88].

Отже, повне, всебічне та об'єктивне попереднє дослідження слідів рук дає змогу дізнатися більше інформації про утворення слідів, їх розташування, індивідуальні особливості особи (немає пальця руки), що надалі суттєво допомагає слідчому в пошуку особи, розкритті та розслідуванні злочину.

Через незнання та неправильне використання методів і способів визначення руки і пальця, які залишили сліди, експерти іноді ігнорують той факт, що кілька слідів залишені пальцями однієї руки; відкидають обмежено придатні із групи слідів або необґрунтовано визнають всю групу слідів непридатними.

Зрештою знижується ефективність використання в повному обсязі дактилоскопічної інформації, що міститься в слідах рук, виявлених і вилучених під час огляду місця події.

Своєчасне і правильне визначення руки та пальця, якими залишені сліди, сприяє:

- проведенню дактилоскопічних експертиз і досліджень;
- перевірці за слідами рук конкретних осіб;
- відбору зразків для проведення порівняльного дактилоскопічного дослідження;
- визначенню механізму утворення сліду в разі вчинення злочинів і моделювання дій злочинця на місці злочину;
- діагностиці особи злочинця.

Список використаних джерел

1. Визначення руки і пальця за слідами папілярних узорів: метод. посіб. [укл. Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 31 с.
2. Криміналістичне дослідження слідів рук: Наук.-практ. посіб. / Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін.; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Атіка, 2000. 152 с.

Корж Валентина,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу, криміналістики,
експертології навчально-наукового
інституту № 5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ, почесний
працівник прокуратури України

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ НАДАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Подвійні стандарти корумпованих державних службовців, політиків сприяють криміналізації і корупціалізації суспільства, політичних і державних інститутів. Корумповані керівники вищого рівня створили систему корумпованих відносин, яка пронизує всі рівні державної влади й управління. Зважаючи на викладене, попри наявність антикорупційного законодавства, утворення одинадцяти державних органів щодо боротьби з корупцією протидія корупції в Україні є химерою. Корупційна еліта лобювала декриміналізацію хабарництва [1]. З огляду на зазначене на законодавчому рівні хабарники перетворилися на осіб, які замість хабарів «одержують неправомірну винагороду» за свої злочинні діяння. Уважаємо, що декриміналізація такого виду корупційного злочину, як давання, одержання хабаря суперечить теорії і практиці протидії корупції, результатам наукових досліджень, міжнародним конвенціям і договорам щодо боротьби з корупцією. Декриміналізація хабарництва є серйозною помилкою законодавця і це негативно впливає на реальну протидію корупції у вищих органах державної влади, практику розслідування корупційних злочинів. Хабарництво – це поширений і небезпечний вид корупції, а тому підлягає унормуванню в Кримінальному кодексі України.

У юридичній літературі викладено різні наукові підходи до визначення кримінально-правового поняття корупційних злочинів. У кримінальному законодавстві немає поняття корупційного злочину, у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України викладено перелік деяких видів злочинів у сфері службової діяльності, які законодавець зараховує до корупційних.

Науковий аналіз юридичної літератури, вивчення слідчої та судової практики, результати дослідження дали змогу визначити криміналістичні ознаки корупційного злочину та його поняття. На нашу думку, у криміналістичному аспекті доцільно визначити корупційний злочин як *суспільно небезпечне винне, умисне, незаконне, корисливе діяння, вчинене за корупційну винагороду в будь-якій формі в інтересах третіх осіб посадовою особою, яка постійно або тимчасово виконує функції представників влади, місцевого самоврядування, чи виконує спеціальні функції, повноваження чи обіймає посаду в органах державної влади, управління, місцевого*

самоврядування, на державних підприємствах, в установах, організаціях і здійснює організаційні розпорядчі чи адміністративні господарські функції.

Актуальною проблемою для науки і практики криміналістики є розроблення криміналістичної характеристики корупційних злочинів та її структурних елементів. Криміналістична характеристика злочинів – наукова категорія криміналістики. Теоретичні положення криміналістичної характеристики окремих видів злочинів викладені в наукових працях учених-криміналістів, зокрема: В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. Д. Берназа, І. О. Возгріна, О. В. Волохова, В. К. Гавло, Ю. В. Гаврилїна, І. Ф. Герасимова, Г. І. Грамовича, О. Н. Колесніченка, М. П. Яблокова та інших. Вони зазначають, що криміналістична характеристика злочинів є важливим структурним елементом методики розслідування, обумовлює методичні рекомендації і сприяє розкриттю, розслідуванню злочинів та їх запобіганню.

Науковий аналіз криміналістичного вчення, вивчення слідчої та судової практики, результати дослідження криміналістичних ознак дали змогу розробити теоретичні положення криміналістичної характеристики корупційних злочинів, розкрити її зміст через ознаки.

Уважаємо, що криміналістична характеристика корупційних злочинів *становить інформаційну модель, систему відомостей про криміналістичні значущі ознаки цих злочинів, спеціальний суб'єкт, специфічні способи надання корупційних послуг і способи приховування їх слідів, специфічну обстановку, типові сліди, корупційні зв'язки, яка слугує побудові та перевірці слідчих версій, оптимізації процесу розслідування корупційного діяння.* Вона є важливим структурним елементом методики розслідування корупційних злочинів. У практичному аспекті криміналістична характеристика корупційних злочинів слугує слідчому своєрідною інформаційною базою даних про ознаки корупційних злочинів, що сприяє визначенню напрямів і методів розслідування, зважаючи на конкретну ситуацію.

Зміст криміналістичної характеристики злочинів розкривають її основні елементи. До основних структурних елементів криміналістичної характеристики корупційних злочинів слід зарахувати:

специфічну сферу злочинного посягання, спеціальний суб'єкт;

корупційне діяння;

специфічні способи надання корупційних послуг;

специфічну обстановку вчинення корупційного злочину;

специфічні сліди корупційних злочинів;

корупційні зв'язки з організаторами тіньового та злочинного бізнесу у сфері економіки.

Важливим елементом криміналістичної характеристики корупційних злочинів є специфічні способи надання корупційних послуг. На наш погляд, спосіб корупційного злочину становить як сукупність неправомірних дій злочинця, систему методів, операцій і прийомів, спрямованих на надання корупційних послуг фізичній чи юридичній особі за корупційну винагороду («відкат»), так і корупційну бездіяльність посадової особи в інтересах третіх осіб. Корупційна бездіяльність – це системне невиконання посадовою особою

службових обов'язків, інструкцій, нормативних актів, функцій, повноважень в інтересах третіх осіб за корупційну винагороду. Насамперед це нейтралізація форм соціального контролю, приховування інформації тощо.

Науковий аналіз юридичної літератури, матеріалів слідчої, судової практики, результати дослідження дають змогу визначити типові способи надання корупційних послуг. Такими є:

корупційне сприяння організаторам тіньового, злочинного бізнесу у виборі об'єкта злочинного посягання, плануванні, підготовці та здійсненні злочинної акції, приховуванні її слідів через перевищення влади, або перевищення службовими повноваженнями, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями; корупційне забезпечення безпеки організаторам тіньового, злочинного бізнесу та їх злочинній діяльності через перевищення влади, або перевищення службових повноважень, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями;

корупційний протекціонізм організаторам тіньового, злочинного бізнесу в реєстрації, ліцензування фіктивних фірм, фіктивних фінансових установ; отриманні незаконних кредитів; переваг і пільг суб'єктам підприємницької діяльності кримінальної спрямованості під час проведення тендерів усупереч вимогам законів; через перевищення влади, або перевищення службових повноважень, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями;

корупційне лобіювання інтересів організаторів злочинного та тіньового бізнесу під час прийняття законів або доповнень до них, постанов уряду, рішень, наказів міністерств, відомств та інших нормативних актів через перевищення влади, або перевищення службових повноважень, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями;

корупційна протидія проведенню перевірок, ревізій, аудиту, оперативно-розшуковій роботі з виявлення, розкриття економічних злочинів і їх розслідування через перевищення влади, або перевищення службових повноважень, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями;

корупційна нейтралізація форм соціального контролю в сферах економіки, тіньового бізнесу через перевищення влади, або перевищення службових повноважень, або зловживання владою, або зловживання службовими повноваженнями; інші.

Особливістю способу корупційних злочинів є те, що його структура охоплює спосіб підготовки до злочинного діяння, спосіб його вчинення і спосіб приховування (маскування) слідів злочину. Не завжди спосіб злочину має повну структуру. В окремих кримінальних ситуаціях спосіб корупційного злочину може бути спрощеним, позбавленим деяких його структурних складових. Наприклад, разова передача хабаря посадовій особі за виконання певної незаконної дії може бути здійснена без приховування слідів злочину. Важливим складовим елементом способу корупційного злочину є спосіб приховування слідів, наслідків.

Приховування слідів корупційних злочинів є однією з форм протидії розслідуванню. Варто виокремити такі способи приховування слідів корупційного злочину:

матеріальний та інтелектуальний підлог у документах, зокрема в електронних цифрових;

знищення інформації про злочин, зокрема електронних цифрових слідів злочину;

маскування інформації для змінення уявлення про спосіб учинення злочину, особу злочинця;

фальсифікація інформації про корупційний злочин, утворення неправдивих слідів та інших речових доказів тощо.

Уважаємо, що теоретичні положення криміналістичної характеристики корупційних злочинів мають важливе значення для методики розслідування цього виду злочину. Криміналістична характеристика слугує орієнтиром для слідчого в разі обрання ним правильного напрямку розслідування корупційного злочину, висування слідчих версій і вибору тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій в умовах конкретної ситуації.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text>

Кузьменко Михайло,

заступник начальника відділу
пожежотехнічних досліджень
Київського НДЕКЦ МВС

САМОРОБНИЙ ЗАПАЛЬНИЙ ПРИЛАД. НЕОБХІДНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Актуальність проведення досліджень саморобних запальних приладів викликана щораз частішими фактами їх застосування для умисного знищення та пошкодження майна громадян шляхом вчинення протиправних дій, а саме підпалу.

Як свідчить статистика пожеж [1], така причина пожежі, як підпал, щороку становить значну їх кількість.

Підпал став причиною пожеж:

2019 року – 2 964 рази;

2020 року – 3 746 разів;

2021 року – 2 656 разів;

2022 року – 1 427 разів;

2023 року – 2 112 разів.

Проведеним аналізом наявності визначення поняття «саморобні запалювальні пристрої», викладених в чинниках методиках і довідковій

літературі, що використовуються під час проведення судових пожежно-технічних експертиз, встановлено, що зазначеного поняття як такого немає. Це так само не дає змоги розробити методів дослідження загальної будови саморобних запальних приладів, їх елементів конструкції та принципу дії в межах проведення судових пожежно-технічних експертиз.

У довідково-методичному посібнику «Дослідження пожеж» [2, с. 107] у розділі, де описаний порядок проведення досліджень щодо виникнення горіння внаслідок підпалу, зазначено лише те, що під час огляду місця пожежі можуть бути виявлені технічні, електротехнічні чи хімічні засоби здійснення підпалів. У зазначеному розділі наведено приклади засобів, що містять пристосування, деякі з яких здатні самостійно запалювати свою конструкцію або інші горючі матеріали. Крім того, описано пристосування, які здатні призвести в дію запалювальні пристрої.

Поряд із цим визначення понять «запалювальні пристрої» та «саморобні запалювальні пристрої» у жодному з розділів, наведених у [2], теж немає.

У довідково-методичному посібнику «Розслідування та судові експертизи пожеж» [3, с. 67] у розділі, де описана діагностика причин виникнення пожеж з ознаками підпалу, наведено питання, які вирішуються під час проведення судових пожежно-технічних експертиз.

Наведено діагностику причин виникнення пожеж з ознаками підпалу за даними специфічних особливостей утворення засобів джерел запалювання, а саме:

до якого засобу підпалу належить чинник утворення джерела запалювання в цьому випадку;

чи могло використовуватися вилучене з місця події пристосування (пристрій, прилад тощо) як засіб підпалу;

Наведено також і діагностику причин виникнення пожеж з ознаками підпалу за використаними засобами підпалу, а саме:

чи не могли предмети, виявлені на місці пожежі та надані на експертизу, складати пристосування, пристрій для здійснення підпалу;

чи не є це пристосування запалювальним пристроєм і який принцип його дії.

Поряд із цим у тлумачному словнику деяких загальних і спеціальних термінів, що наведений у додатку 2 [3, с. 108], наведено лише поняття «засіб». Засіб – знаряддя, пристосування, пристрій, за допомогою якого виконується дія. А також зазначено, що, наприклад, для здійснення підпалу може бути використаний такий засіб утворення джерела запалювання, як розжарена спіраль електроплитки тощо.

Однак визначення понять «запалювальні пристрої» та «саморобні запалювальні пристрої» в жодному з розділів, наведених у [3], немає.

Варто звернути увагу, що чинною на сьогодні методикою з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз [4] визначено порядок проведення досліджень обставин, які пов'язані з причиною виникнення пожежі. Відповідно до зазначеного порядку процес дослідження експертом обставин щодо причини виникнення пожежі складається з послідовних

стадій, які достатньо викладені в довідкових посібниках, єдиним чинним на цей час з них є довідково-методичний посібник «Дослідження пожеж» [2].

Тобто чинна методика [4] під час дослідження причин виникнення пожеж посилається на порядок, наведений у довідково-методичному посібнику [2], де, як зазначалося, немає визначення понять «запалювальні пристрої» та «саморобні запалювальні пристрої».

Крім того, у пункті 3.2 методики [4, с. 75] наведено алгоритм проведення дослідження причин виникнення пожеж, які не пов'язані з електрообладнанням. Згідно зі згаданим алгоритмом дослідження пожеж, які не пов'язані з електрообладнанням, проводиться за подібним алгоритмом, який описаний у розділі 3.1, але задля цього мають використовуватися відповідні методи, які викладені в деяких методиках.

Проведеним аналізом алгоритму, викладеним у пункті 3.1 методики [4, с. 69–75], з'ясовано, що в ньому взагалі немає порядку проведення досліджень запалювальних приладів, пристроїв, засобів, пристосувань тощо. Хоча відповідно до методики [4, с. 41] об'єктами дослідження під час проведення судових пожежно-технічних експертиз є пристрої для запалювання речовин і матеріалів.

Водночас у пункті 1.1 [4, с. 11–27] наведено основні терміни судової пожежно-технічної експертизи, під час ознайомлення з якими з'ясовано, що визначення таких понять, як «запалювальні пристрої» та «саморобні запалювальні пристрої», у ньому не наведені.

Проведеним аналізом інформації, визначеної у [5], який установлює терміни та визначення основних понять стосовно пожежної безпеки, з'ясовано, що в ньому також не визначені такі поняття, як «запалювальні пристрої» та «саморобні запалювальні пристрої».

Незазначення в методиках і довідковій літературі, що використовується під час проведення судових пожежно-технічних експертиз, визначення поняття «саморобні запалювальні пристрої» призводить до неможливості розробки методів дослідження їх загальної будови, елементів конструкції та принципу дії. Це так само унеможливує встановити конкретне джерело запалювання під час застосування саморобних запалювальних пристроїв, що призводить до займання певного матеріалу (речовини) або володіє достатньою енергією для запалювання відповідного горючого середовища, в осередку пожежі. Факт того, що конкретне джерело запалювання не встановлюється, призводить до ймовірного, а не категоричного висновку щодо з'ясування причини виникнення пожежі, а інколи і до того, що причина пожежі взагалі не встановлюється.

Навіть застосувавши метод виключення, що наведено в [2, с. 62], у випадках неможливості ретельно і всебічно перевірити всі ймовірні версії щодо причини виникнення пожежі та неможливості логічно спростувати факти двох і більше версій причини виникнення пожежі, у разі виявлення виявлення залишків саморобних запалювальних пристроїв, брак визначеного алгоритму їх досліджень веде лише до припущень стосовно джерела запалювання, яке призвело до займання матеріалу або речовини в осередку пожежі. Це негативно впливає на встановлення причини виникнення пожежі.

Можемо зробити такий висновок, що визначення поняття «саморобний запальний прилад» необхідний для розробки методів дослідження їх загальної будови, елементів конструкції та принципу дії в межах проведення судових пожежно-технічних експертиз.

Список використаних джерел

1. Статистика пожеж. *Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту*. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/uk/statistika-rozhezh> (дата звернення 13.02.2024).
2. Степаненко С. Г. Дослідження пожеж / С. Г. Степаненко, Д. Г. Білкун, Я. М. Яник, Ю. Т. Тимошук. Київ, 1999. 223 с.
3. В. Д. Безвесільний, О. Ф. Дьяченко. Розслідування та судові експертизи пожеж. Довідково-методичний посібник. Харків : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. 360 с.: іл.
4. Методика з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз / О. Б. Шмерего, О. В. Лисенко, В. В. Кучинський, Л. І. Полешко, Ю. Б. Форіс, Л. В. Цвик О. М. Гаврилюк, В. В. Фонрабе, І. В. Стельмашов, В. В. Сабадаш, В. С. Супрун, І. Л. Шебалков, Р. Н. Гусейнов, А. С. Беліков. КНДІСЕ, 2019. 88 с.
5. Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять. ДСТУ 2272:2006. [Чинний від 01.07.2007]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 31 с.

Левицький Андрій,

кандидат юридичних наук,
начальник управління
криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління
Національної поліції України,
полковник поліції

Москалюк Олена,

кандидат юридичних наук, старший
спеціаліст-криміналіст з особливих
доручень 2-го відділу
(криміналістичної аналітики)
управління криміналістичного
забезпечення Головного слідчого
управління Національної поліції
України, майор поліції

КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ МЕТОДУ 3D-МОДЕЛЮВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ БПЛА ТА 3D-СКАНЕРА ПІД ЧАС ОГЛЯДІВ МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Понад десять років співробітники Національної поліції України працюють із наслідками вчинення російською федерацією на території України воєнних злочинів, реалізуючи важливе завдання повного та своєчасного їх розслідування та документування відповідно до міжнародних правових стандартів.

Складність і специфіка зазначеного напрямку роботи обумовлює потребу широкого використання спеціальних знань, які найчастіше визначають як систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [1, с. 11].

За сучасних умов спеціальні знання формуються в контексті і паралельно з розвитком новітніх інформаційних технологій, таких як програми розпізнавання, інтелектуальні рішення, штучний інтелект тощо.

Одним із новітніх напрямів діяльності підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України, що набув значного розвитку у зв'язку із викликами воєнного часу, є здійснення фото- та (або) відеофіксації обставин та обстановки події за допомогою безпілотних літальних апаратів (БПЛА) та 3D-сканерів.

Забезпечуючи криміналістичний супровід розслідування воєнних злочинів, фахівці підрозділів криміналістичного забезпечення використовують БПЛА під час оглядів місця події для детальної фото- та відеофіксації масштабів руйнування населених пунктів, доріг, об'єктів цивільної та критичної

інфраструктури. Отримані матеріали використовують для складання планів, схем, фототаблиць, 3D-моделей, які долучають як додатки до протоколів ОМП.

Обґрунтовуючи ефективність використання БпЛА в досудовому розслідуванні, професор А. А. Саковський справедливо наголошує на їхньому широкому функціоналі, який дає змогу в умовах реального часу об'єднувати автоматичну систему пілотування з одночасним отриманням та передачею криміналістично значущої інформації, зокрема, за допомогою систем навігації, аерофото- та відеофіксації (мультиспектральної, магнітної, масштабної зйомки, фотограмметрії тощо). Водночас зазначений функціонал охоплює відеомоніторинг, картографування, 3D-моделювання, аналіз стану повітря, інфрачервоне та тепловізійне обстеження приміщення та місцевості тощо [2, с. 5].

Крім того, ефективність БпЛА під час техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів обумовлюють такі їх характеристики, як: а) здатність знімати зображення та відео в реальному часі у поєднанні з можливістю передавати їх на віддалений сервер для зберігання та подальшого використання; б) висока роздільна здатність відеозображення за одночасної здатності «бачити» значні обсяги території; в) можливість установлення на БпЛА різних датчиків і приладів, таких як термальні (інфрачервоні) відеокамери, інші додатки, які обумовлюють змогу бачити те, що неможливо побачити простим оком; г) компактність, мобільність самого літального апарата; г) відносна доступність оволодіння навичками пілотування [3, с. 294–295].

Аналіз даних, пов'язаних із результатами роботи підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України, підтверджує високу результативність зазначеного напрямку діяльності, особливо під час роботи на прифронтових і деокупованих територіях, які залишаються замінованими чи досяжними для ворожого вогневого ураження. Використання БпЛА забезпечує для криміналістів умови відносно безпечного та якісного дистанційного огляду.

Слід зазначити, що станом на першу половину 2024 року понад 200 спеціалістів-криміналістів Національної поліції України пройшли навчання за програмою підготовки зовнішніх пілотів (операторів) безпілотних авіаційних комплексів, оволоділи теорією, правилами використання повітряного простору та практичними навичками операторів БпЛА.

Станом на кінець 2024 року в розпорядженні криміналістів Національної поліції України перебувають такі моделі БпЛА: «Skydio», «Mavic 2 Zoom», «Mavic 3», «Mavic 3 Enterprise», «Matrice 300 RTK» та ін.

Зазначені моделі сумісні з ліцензованим програмним забезпеченням Pix4D, спеціально розробленим для професійного картографування, як у криміналістиці, так і в геодезії, будівництві, геології тощо. Зазначене програмне забезпечення уможливорює перетворення аерофотознімки місцевості в тривимірне зображення. Процес обробки реалізується або на комп'ютері, або в хмарному сховищі Pix4D. Програма створює можливість вимірювання розмірів, відстаней, площ і обсягів об'єктів із прив'язкою до GPS-координат, отриманих на 3D-моделі. Значною перевагою програми є можливість класифікації хмари

точок: необхідні елементи моделі та поверхні (такі як ґрунт, асфальт, будівлі, рослинність тощо) можна виділити для детальнішого аналізу та подальшого коректування проєкту. Також програма «Pix4Dmapper» дає можливість згенерувати ортомозаїку високої роздільної здатності, цифрову модель місцевості і рельєфу, карту ізоліній рельєфу і відбивної здатності, карту температурних значень тощо.

Не менш ефективним напрямом застосування спеціальних знань і технологій під час розслідування воєнних злочинів є застосування 3D-сканерів. Основним завданням лазерного 3D-сканування в криміналістичній діяльності є фіксація криміналістично значущої інформації у формі виготовлення 3D-моделі з об'єктивним відображенням картини й обстановки злочину.

На сьогодні 3D-сканування спеціалісти розцінюють [4, 5, 6, 7, 8] як інноваційний і ефективний спосіб збору доказової інформації під час розслідування воєнних злочинів. Погоджуємося з думкою О. Дуфенюк про те, що основним напрямом використання можливостей застосування 3D-технологій під час огляду місця події, пов'язаного зі здійсненням воєнного злочину, є огляд території чи об'єктів – під час збору доказів воєнних руйнувань на великій за площею і важкодоступній місцевості, що дає змогу перемістити учасників кримінального провадження у віртуальне інтерактивне середовище (віртуальну реальність), побачити детальну обстановку місця події, оглядати об'єкти в різних проєкціях, проводити метричний аналіз місця злочину з достатньою точністю [4, с. 458].

Крім зазначеного, можна назвати ще низку додаткових можливостей застосування лазерного 3D-сканування під час розслідування воєнних злочинів. Зокрема, зазначені технології можуть використовуватися під час проведення таких досліджень, як: а) балістичні (створення 3D-моделей куль, гільз); б) біологічні (вивчення слідів крові, відтворення траєкторій бризок крові, аналіз процесу появи та їхнього утворення на місці події); в) трасологічні (створення 3D-моделей об'ємних слідів ніг, взуття, слідів зубів); г) дактилоскопічні (створення баз даних тривимірних моделей відбитків пальців); ґ) антропоскопійні (створення 3D-моделей знівченого обличчя невідомого трупа особи) тощо.

Суттєвими перевагами застосування 3D-сканування є: 1) висока точність; 2) значна швидкість оброблення інформації; 3) наявність додаткових функцій (зокрема, можливості створення анімацій, планів, проєкцій, розрізів об'єкта); 4) простота процедури використання [7, с. 426].

Підрозділи криміналістичного забезпечення Національної поліції України у своїй діяльності використовують такі моделі 3D-сканерів: «RIEGL VZ-400i» із програмним забезпеченням «Riscan PRO» та «Z+F Imager 5016» із програмним забезпеченням «Z+F Lazer Control».

«RIEGL VZ-400i» є новітньою системою 3D лазерного сканування, яка поєднує орієнтовану на майбутнє нову інноваційну архітектуру оброблення та під'єднання до Інтернету з найновішою технологією оброблення сигналів «RIEGL LiDAR». Зазначений потік даних у режимі реального часу забезпечується за допомогою потрійних платформ обробки: а) системи обробки

для одночасного отримання даних сканування та даних зображень; б) обробки сигналу та системних операцій; в) обробки, яка забезпечує автоматичну реєстрацію на борту, геоприв'язку з одночасним здійсненням аналізу.

До переваг зазначеного приладу слід зарахувати: а) високу швидкість збору даних (до 500 000 вимірів / секунду); б) широке поле зору (100×360); в) оптимальну дальність (до 800 м); г) точність (до 5 мм); г) наявність датчика орієнтації для попередньої оцінки положення сканера.

Наземний 3D-лазерний сканер «Z+F Imager 5016» оснащений убудованою HDR-камерою, внутрішнім освітленням і системою позиціонування. Сканер оснащений інтегрованою системою позиціонування, яка дає змогу здійснювати автоматичну реєстрацію, з цілями або без них. Усі завдання попередньої обробки можна виконувати в роботі, підвищуючи ефективність.

Резюмуючи, зазначимо, що комплексне застосування методу 3D-моделювання з використанням БПЛА та 3D-сканера під час оглядів місця події під час документування та розслідування воєнних злочинів забезпечує отримання повної й об'єктивної доказової інформації для невідворотного притягнення військових злочинців до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
2. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А.А. Саковський, І. М. Єфіменко, С. М. Науменко, С. І. Кравченко та ін. Київ. НАВС, 2022. 67 с.
3. Тичина Д. М., Антощук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. № 78(2). С. 291–297.
4. Дуфенюк О. М. Майбутнє 3D криміналістики: інновації, які змінюють практику досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 3. С. 457–460.
5. Непорада А. Новітні технології в криміналістиці – 3D-сканування під час огляду місця події. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26). С. 141–143.
6. Ганжа, Т. В. Про перспективи впровадження 3D-сканування як способу фіксації, дослідження, оцінки та використання доказової інформації. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», Ф-т № 1. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 84–86.*
7. Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D-моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* Київ, 2021. Вип. 66. С. 420–430.

8. Іншенкова, Ю. Ю., Синжерян, А. А. Використання технологій 3D-моделювання в цифровій криміналістиці для ефективною візуалізації фізичних доказів в Україні. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», Ф-т № 1. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 157–159.

Личко Оксана,

старший судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Кіровоградського НДЕКЦ МВС

Коломоєць Олександр,

кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського НДЕКЦ МВС,

завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Криміналістика – це насамперед наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які є основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Саме ця наука на основі своїх наукових досліджень і розробок пропонує оперативно-розшуковим працівникам, слідчим, дізнавачам, експертам, технікам-криміналістам, суддям науково обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми та методи розслідування, розкриття злочинів, пошуку винних і притягнення їх до відповідальності згідно із законом.

Криміналістика привертає до себе увагу насамперед тим, що вона допомагає встановити істину, проникнути в невідоме, таємне, поєднуючи в собі наукові знання, практичні навички, логічні методи, а також сучасну техніку. Вона дуже багатогранна та різноманітна. Криміналістику слід розглядати в трьох аспектах: як науку, як навчальну дисципліну та як практичну діяльність у боротьбі зі злочинністю [1, с.8].

Сучасний прогрес у галузі різних наук і технологій (інформаційних, цифрових, телекомунікаційних) приводить до того, що традиційні криміналістичні методи вже не задовольняють у повному обсязі потреби правоохоронних органів. Розвиток науки і техніки, а також реалії сьогодення, такі як військова агресія, приводять до формування нових напрямів у криміналістиці: ДНК-аналіз біологічних слідів, дослідження телекомунікаційних мереж, комп'ютерно-технічні дослідження, дослідження електронних документів, вибухотехнічні та балістичні дослідження нового військового озброєння та ін. Актуальним завданням криміналістики стає взаємодія між криміналістикою і практикою правоохоронних органів: упровадження інновацій у правозастосовну діяльність, розробка новітніх криміналістичних засобів і технологій, уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій, вилучення застарілих норм і їх адаптація до практики застосування.

Як відомо, метод криміналістики – це спосіб вивчення та дослідження, який використовується в криміналістиці для пізнання її предмета та об'єктів [2, с. 167].

Найпоширенішим серед науковців є поділ (класифікація) методів криміналістики як науки за принципом узагальненості на три великі групи:

- всезагальний (діалектичний) метод пізнання;
- загальнонаукові (загальні) методи;
- спеціальні (окремі) методи.

До групи загальнонаукових методів криміналістики належать:

діалектичний метод, що засвідчує принципovu можливість відображення й пізнання всіх явищ і фактів навколишнього світу, їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, є основою (базисом) для всіх інших методів пізнання дійсності, є методологією криміналістичного дослідження;

почуттєво-раціональні: спостереження, опис, порівняння, експеримент, моделювання;

логічні: аналіз, синтез, індукція, дедукція, гіпотеза, аналогія, ідеалізація, узагальнення;

математичні: вимірювання, обчислення, геометричної побудови, математичного моделювання.

Під окремими (спеціальними) методами дослідження розуміють такі методи, сфера застосування яких обмежена однією або кількома науками.

Система спеціальних методів криміналістики складається з двох груп методів:

1. Власне криміналістичні методи (криміналістична ідентифікація; криміналістична діагностика; техніко-криміналістичні методи: методи дактилоскопії, трасології, судової балістики; методи організації розслідування, планування проведення слідчих (розшукових) дій та ін.);

2. Методи інших наук (фізики, хімії, біології, соціології, антропології, антропометрії, психології, кібернетики та ін.), пристосовані для вирішення криміналістичних завдань. Однак така трансформація не є простим пристосуванням, а є якісним перетворенням методу, що здійснений саме в

криміналістиці завдяки інтеграції природничо-наукових, технічних і криміналістичних знань.

Техніко-криміналістичні засоби — це пристрої, пристосування та матеріали, що використовуються для збирання та дослідження доказів, і орієнтує інформації з метою розкриття та розслідування злочинів.

Загалом за цільовим призначенням техніко-криміналістичні засоби поділяють на такі групи:

засоби фіксації (фото- та відеоапаратура);

засоби виявлення невидимих і мало видимих слідів і інших об'єктів (лупи, дактилоскопічні порошки, прилади та інструменти для виявлення і вилучення мікрооб'єктів тощо);

пошукові засоби для виявлення різних об'єктів, що можуть мати значення речових доказів (металошукачі, магнітні підйомники, трали, щупи, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі та ін.);

засоби закріплення (копіювання) та вилучення слідів (гіпс, силіконові пасти для фіксації дрібних слідів, пластилін, лаки в аерозольному виконанні);

засоби для отримання відбитків пальців у живих осіб і трупів (друкарська фарба, дактилоскопічні подушки, плати, гумові валики для розкочування фарби, дактилоплівки, бланки дактилокарт);

засоби для виготовлення композиційних портретів (прилад ДКР-2 і комп'ютерні системи для складання композиційних портретів);

засоби-маркери (хімічні пастки);

універсальні засоби (уніфіковані валізи, пересувні криміналістичні лабораторії);

засоби для систематизації та видачі криміналістично значущої інформації [3].

Кожні види спеціальних методів розвиваються і змінюються відповідно до змін і потреб сучасного світу. Також це означає, що швидше ми поновлюватимемо свої знання і техніку, адаптуватимемося до нових реалій нашого життя, то якісніше досліджуватимемо докази та виявлятимемо злочини.

У практичній роботі експерти часто стикаються з проблемами браку сучасних засобів дослідження злочинів. Військова агресія та бойові дії на території України трагічно позначилися на розвитку науки. Багато наукових будівель зруйновано, техніки втрачено, література знищена. В умовах збройної агресії, постійних повітряних тривог і відключень електроенергії експертам доводиться проводити дослідження. У сучасному світі багато залежить від якісного технічного забезпечення, яке так само потребує певних умов його використання, необхідного обладнання, програмного забезпечення та навичок.

Важливими технічними засобами дослідження речових доказів, які наразі використовують експерти під час проведення почеркознавчих досліджень і технічних досліджень документів, є різні види відеоспектральних компараторів (Video Spectral Comparator foster+freeman, Regula тощо).

Розглянемо один із видів сучасної криміналістичної техніки на прикладі технічного дослідження документів під час виявлення змін первинного змісту документа. На експертизу було надано документ, виконаний друкованим

способом на аркуші паперу. Графи заповнені рукописним способом. Потерпіла особа зазначала, що дата підписання цього документа була іншою, хоча візуально жодних змін не було видно. Під час дослідження згаданої ділянки цифрових записів за допомогою приладу «Video Spectral Comparator Foster+Freeman 40» у різних режимах освітлення (прямого, прохідному та боковому), у різних ділянках спектра (ультрафіолетовій та інфрачервоній) та із застосуванням кольоророздільних світлофільтрів виявлено зміни первинного змісту у вигляді підчистки з подальшою допискою і встановлено первинний зміст. Ці зміни були виконані надзвичайно філігранно, щоб не викликати підозри. За допомогою лише одного приладу вдалося доволі швидко не лише виявити зміни, а й установити первинний зміст документа й оформити висновок якісними та змістовними ілюстраціями. Отже, експерту вдалося оперативно вирішити всі питання, які були здані на експертизу, що дало так само змогу правоохоронним органам установити істину у справі.

Відеоспектральні компаратори значно пришвидшують і полегшують роботу експерта з виявлення: підроблених документів, різних видів технічних підробок підписів, залитих, замазаних, згаслих записів, часткової підробки документів (підчистки, дописки, змивання, травлення, заміни частин документа) тощо. Дають змогу досить якісно відновити давні записи, відбитки печаток, які із впливом часу та навколишнього природного середовища стали майже невидимими. Ці прилади містять великий комплекс світлофільтрів різної довжини хвилі, штучне освітлення різних напрямків і ділянок спектра, можливості збільшення та одночасної фіксації дрібних деталей із виведенням на монітор комп'ютера. Якщо раніше для вирішення таких своєрідних завдань експертам доводилося використовувати багато техніки, тривалий час закріплювати документ у потрібному положенні, використовувати додатково фотографічну техніку, щоб зафіксувати виявлені сліди, то на сьогодні це виконує один-єдиний прилад.

Який висновок можна зробити? Усі сучасні прилади, комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення справляють значний позитивний вплив на якість та оперативність проведення експертиз. Вони дають змогу експертам досліджувати речові докази та виявляти фактичні дані за короткий проміжок часу, які раніше не завжди вдавалося виявити взагалі або це потребувало більшої кількості днів роботи. Звичайно, навички користування такими приладами та професійні якості експерта також мають вагоме значення. Проте в сучасному світі, з його темпом і розвитком, нам потрібно оперативно пристосовуватися до змін під час виконання своєї роботи. Тому, на нашу думку, впровадження в професійну діяльність судових експертів нової техніки, вивчення сучасних засобів і методів дослідження, а також постійне підвищення професійних навичок надзвичайно важливе. Якщо всі ці аспекти будуть у нашій роботі, ми зможемо допомагати правоохоронним органам розкривати злочини, виявляти важливі для кримінальних проваджень факти, встановлювати істину і, звичайно, оформлювати це все якісними та беззаперечними письмовими доказами – висновками експерта, що і є, на наш погляд, найважливішим в експертній роботі.

Науково-технічний прогрес має безпосередній вплив на прискорення темпів розвитку криміналістичної науки загалом та її окремих складових частин. Це стосується й криміналістичної техніки як системи криміналістичних знань і практичної діяльності. Криміналістика, упроваджуючи новітні досягнення науки і техніки, створює для правоохоронних органів відповідні сучасним загрозам інноваційні засоби, прийоми та методи боротьби зі злочинністю. Успішне й уміле застосування інноваційних засобів криміналістичної техніки забезпечує повноту, точність, ефективність і результативність розслідування і судового розгляду, сприяє оптимізації цієї діяльності та виконанню основних завдань кримінального провадження.

Одним із найважливіших завдань подальшого розвитку криміналістики є вдосконалення структури криміналістичної техніки з огляду на появу, розвиток і сучасний стан окремих інноваційних напрямів цієї галузі криміналістики. Як доводить практика, перспективним напрямом наукових розроблень у сучасній криміналістиці є дослідження нових галузей криміналістичної техніки [4, с. 150]. Особливого значення набувають можливості застосування криміналістичної техніки в сучасних умовах глобальних загроз, інформаційних впливів і ситуації епідеміологічної кризи, пов'язаної з пандемією коронавірусу, а також збройної агресії.

Варто зважати, що злочинна діяльність також не стоїть на місці. Зі змінами в техніці, засобах захисту, легким доступом до інформації в мережі Інтернет – способи та методи злочинів (підробок, шахрайства) теж набувають певних змін. Злочинці стають дедалі обізнанішими, зухвалішими та майстернішими. А отже, і експерти мають постійно підвищувати свій професіоналізм.

Список використаних джерел

1. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] [2-ге вид.]. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.
2. Сізоненко І. Методи криміналістики, проблема їх визначення. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 28 травня 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С.166–167.
3. Техніко-криміналістичні засоби. Factum. URL: <https://ukr.detective-ua.com/tehniko-kriminalisticheskie-sredstva/> (дата звернення: 18.10.2024).
4. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / [М. В. Салтевський]. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

Лук'янчиков Євген,

доктор юридичних наук, професор,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права

Лук'янчиков Борис,

кандидат юридичних наук, доцент,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права,

Микитенко Ольга,

помічник юриста ТОВ «НОУБЛЗ»

ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дієвість кримінального провадження в умовах правового режиму воєнного стану залежить як від якості процесуальних норм, що регулюють особливості такого провадження (свідченням цього є низка змін до чинного КПК), так і від правильного та результативного їх застосування під час проведення відповідних процесуальних дій. Проведення бойових дій в окремих регіонах суттєво ускладнює діяльність слідчих та оперативних підрозділів. Дослідження слідової картини на місці вчинення кримінального правопорушення відбувається в складних небезпечних умовах, потребує злагодженої та оперативної роботи учасників слідчо-оперативної групи з метою виявлення слідів злочину, їх безпосереднього дослідження на місці, для отримання вихідної інформації та висування можливих версій, фіксації, належного упакування та вилучення об'єктів зі слідами злочину.

Розслідування кримінальних правопорушень розглядають як складний інформаційно-пізнавальний процес, який, на думку І. І. Котюка, визначається: специфічністю об'єкта пізнання; особливою соціальною значущістю його результатів; специфічністю мети, завдань і колом суб'єктів, які, з одного боку, визначені законом, а з другого – становить колективну пізнавальну діяльність; ретроспективним і опосередкованим характером, тобто воно здійснюється за слідами, а тому й дістало назву «розслідування»; передбаченими законом формами; конфліктним характером ситуації, у якій воно відбувається; установленими законом часовими межами його здійснення; особливостями оперування його результатами тощо[1, с. 35].

Така пізнавальна діяльність становить складний процес відшукування залишених відображень, їх дослідження з метою отримання необхідної

інформації та правильної її інтерпретації. Здавна відомо, що одне й те саме відображення злочину (його сліди) для кожного дослідника (слідчого, співробітника оперативного підрозділу тощо) дає змогу отримати різну інформацію, що обумовлюється рівнем їх підготовки, практичним досвідом і низкою інших чинників, які впливають на процеси сприйняття, дослідження, оцінки та інтерпретації отриманої інформації.

Пошук слідів кримінальних правопорушень має здійснюватися в стислий термін після їх утворення (після вчинення правопорушення). Варто пам'ятати, що під впливом природних процесів (дощ, сніг, буревій тощо) сліди правопорушення можуть змінюватися або взагалі зникати. Крім того, як слушно зазначають науковці, найбільшу загрозу збереженню слідів правопорушень становить не так об'єктивний плин часу, як свідомі дії осіб не заінтересованих у розкритті злочину і встановленні істини [2, с. 568].

Збирання інформації про обставини кримінального правопорушення у багатьох випадках починається з огляду місця події, проведення якого у невідкладних випадках допускається до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Суттєву допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, їх повному і правильному описі в протоколі, упакуванні, щоб запобігти пошкодженню, та вилученні може надати спеціаліст відповідного профілю. Водночас, зазначає О. Ю. Олійник, варто зважити на той чинник, що широкі можливості використання допомоги спеціаліста не мають створювати в слідчого враження про можливість перекладання на нього власних повноважень щодо огляду місця події під час розслідування. Основне призначення спеціаліста полягає в наданні слідчому консультацій, рекомендацій, технічної допомоги з підготовки і проведення слідчих дій, а також у застосуванні науково-технічних засобів для фіксації їх результатів [3, с. 231].

Спеціалістом у кримінальному провадженні відповідно до частини першої ст. 71 КПК є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

З метою своєчасного та належного використання спеціальних знань у діяльності слідчих підрозділів НП України запроваджено інститут слідчого-криміналіста та спеціаліста-криміналіста, визначено їх завдання та повноваження [4]. У Положенні про слідчі підрозділи Національної поліції України (далі – Положення) зазначається, що головним завданням слідчого-криміналіста є надання практичної та методичної допомоги слідчим у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів. У Положенні сформульовано визначення спеціаліста-криміналіста як особи, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст здійснює техніко-криміналістичне забезпечення діяльності, що полягає в комплексному застосуванні системи науково-технічних засобів розслідування. На жаль, повноваження спеціаліста-криміналіста більшою мірою прописані так, що

стосуються його діяльності під час підготовки та проведення огляду. Дещо в іншому плані визначені повноваження слідчого-криміналіста. Крім участі в огляді він, зважаючи на зібрані докази й обставини, виявлені під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складанні погодженого плану слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Таку допомогу слідчому, на нашу думку, має надавати і спеціаліст-криміналіст, оскільки це не суперечить вимогам ст. 71 КПК щодо участі спеціаліста в кримінальному провадженні.

Слід звернути увагу на те, що спеціаліста залучають саме для надання допомоги слідчому (виконання практичних дій у роботі зі слідами, надання консультацій, порад тощо), а не для того, щоб він його підміняв. Щодо цього викликає сумніви думка деяких науковців про належність до основних завдань спеціаліста: а) отримання та долучення до кримінального провадження судових доказів, що часто мають вирішальне значення для розслідування; б) здійснення об'єктивного та цілеспрямованого планування подальшого розслідування, точного визначення напрямів подальшої роботи зі збирання доказів [5, с. 238]. Слушною в цьому аспекті вважають думку О. Ю. Олійника про те, що широкі можливості використання допомоги спеціаліста не мають створювати у слідчого враження про можливість перекладання на нього власних повноважень під час огляду місця події. Основне призначення спеціаліста полягає в наданні слідчому консультацій, рекомендацій, технічної допомоги з підготовки і проведення слідчих дій, а також у застосуванні науково-технічних засобів для фіксації їх результатів [6, с. 231].

Ознайомлення з науковою літературою свідчить, що більшість авторів досліджує питання участі спеціаліста під час проведення слідчих дій, спрямованих на отримання інформації від речей (огляд, обшук, освідування, слідчий експеримент тощо). Певною мірою це пояснюється тим, що часто розслідування починається саме з огляду місця події, відшукування слідів, які особа залишила під час вчинення злочину їх безпосереднього дослідження для отримання вихідної інформації, що дасть змогу визначити напрями пошуку та встановлення правопорушника. Проте в цьому разі можливе запрошення спеціаліста до участі в інших слідчих діях, приміром, у допиті. Спеціаліст може надати допомогу у формулюванні запитань допитуваному, зважаючи на специфіку предмета допиту. Присутність спеціаліста під час допиту може запобігти спробам надати перекручені або неправдиві показання.

Беручи участь у слідчих діях, спеціаліст безпосередньо сприймає інформацію, досліджує виявлені сліди і, використовуючи свої спеціальні знання, може зробити певні висновки щодо обставин події загалом або її окремих елементів. Якщо це пов'язано з оглядом місця події, пов'язаної з використанням вогнепальної зброї, він допоможе визначити, чи на цьому місці відбувся злочин, напрямок пострілу та місцеперебування особи, яка стріляла тощо [7, с. 12, 63, 65].

Такі висновки не можуть розглядатися джерелом доказів у кримінальному провадженні як висновку експерта (частина друга ст. 84 КПК), проте відіграють важливу роль у визначенні напрямів розслідування, плануванні і проведенні

слідчих дій з метою формування судових доказів. Безпосереднє дослідження обстановки і слідів правопорушення дає змогу слідчому в невідкладному порядку отримати інформацію, на підставі якої побудувати слідчі версії та визначити напрями розслідування.

Специфічною особливістю таких досліджень є те, що вони не мають призвести до зміни або пошкодження слідів правопорушення, для чого мають використовуватися тільки неруйнівні методи. Виявлені під час огляду сліди та об'єкти мають бути збережені в незмінному стані та в необхідних випадках надані для експертного дослідження. Суб'єктами дослідження слідів на місці їх виявлення можуть бути слідчі, спеціалісти, співробітники оперативних підрозділів, які беруть участь в огляді або іншій слідчій дії, спрямованій на відшукування слідів кримінального правопорушення та з'ясування його обставин.

Про доцільність проведення таких досліджень для отримання ймовірного висновку про певні обставини правопорушення, не надаючи їм назви, зазначається в довіднику «Участь спеціаліста в огляді місця події», що його підготувало МВС України 2017 року.

У наукових джерелах трапляються різні визначення таких досліджень: «польові», «початкові», «оперативні», «експрес», «непроцесуальні», «досудові», «доекспертні», «позаекспертні» тощо. У назві одних із них є вказівка на те, що вони мають передувати чомусь. В. В. Тіщенко називає їх попередніми, оскільки за ними йдуть експертні дослідження [8, с. 53]. Інші автори наголошують на їх невідкладному характері: «початкові», «оперативні», «експрес» тощо. Найбільшого поширення в наукових джерелах набула назва «попередні дослідження», чим наголошується на тому, що вони мають чомусь передувати – «досудові», «доекспертні». Такий підхід слід визнати умовним, оскільки в низці випадків після таких досліджень потреби у проведенні будь-яких інших немає. Якщо під час огляду місця події будуть виявлені сліди пальців рук і присутній спеціаліст установить, що вони належать господарю приміщення, то потреби в їх подальшій перевірці за базами даних дактилоскопічної інформації не буде.

Насамкінець слід зазначити, що проблема використання спеціальних знань для дослідження інформації безпосередньо після її отримання за результатами слідчої дії і надалі привертатиме увагу науковців і практиків.

Запровадження інституту слідчого-криміналіста та спеціаліста-криміналіста в практичну діяльність слідчих підрозділів НП України має сприяти активному використанню спеціальних криміналістичних знань у кримінальному провадженні та підвищенні результативності в розкритті злочинів.

Список використаних джерел

1. Котюк І. І. Теорія судового пізнання як методологічна основа забезпечення пізнавальних процесів у сфері судочинства. *Криміналістика XXI століття*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. Харків : Право, 2010. С. 34–37.

2. Криміналістика : підручник; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
3. Олійник Ю. Я. Спеціаліст як учасник слідчих дій під час розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні*: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь: ІФА, 2012. С. 231–233.
4. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. Зареєстровано в Мін'юсті України 27.07.2017 за № 918/30786. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n16> (дата звернення 04.10.2024).
5. Томин С. В., Лишак О. А. Експрес-аналіз слідів та об'єктів на місці події інспектором-криміналістом: правове регулювання та практика здійснення. *Криміналістика і судова експертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз. Київ : Ліра-К, 2024. Вип. 69. С. 237–245.
6. Олійник Ю. Я. Спеціаліст як учасник слідчих дій під час розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні*: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь: ІФА, 2012. С. 231–233.
7. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 128 с.
8. Криміналістика: підручник / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.

Мазниченко Юрій,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу наукової та нормативно-
методичної діяльності лабораторії
організації наукової, методичної
діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного
співробітництва та підготовки
експертів Київського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

Чернявська Олена,

судовий експерт відділу
міжнародного співробітництва та
підготовки експертів лабораторії
організації наукової, методичної
діяльності, нормативного
забезпечення, міжнародного
співробітництва та підготовки
експертів Київського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ СПІЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Аналіз напрямів діяльності та видів міжнародної співпраці, а також форм їх практичної реалізації в галузі судової експертизи за участі міжнародних суб'єктів судово-експертної діяльності, висвітлений у роботах вітчизняних вчених-криміналістів, засвідчив, що одним з очевидних наслідків економічної глобалізації у світі є інтернаціоналізація права і процесу. Вона проявляється, по-перше, у поступовому зближенні різних правових систем через їх взаємодію та рецепцію нормативно-правового забезпечення під час міжнародного співробітництва і, по-друге, у створенні єдиних правових просторів у межах правової інтеграції [1, с. 69–72].

Інтеграція України до Європейської правового простору ставить перед чинною системою державних судово-експертних установ широке коло завдань, зокрема з адаптації національного законодавства щодо здійснення міжнародного співробітництва, розширення взаємодії із профільними іноземними судово-експертними установами та міжнародними правоохоронними інституціями. Особливо актуальним це стало в умовах повномасштабної агресії РФ, коли відбуваються численні терористичні акти та військові злочини проти цивільного населення України.

Зазначені процеси, як і потреба запозичення позитивного міжнародного та іноземного досвіду участі судових експертів у міждержавних розслідуваннях,

координації процесів розвитку експертних знань і технологій, удосконаленні перевірених практикою експертних методик і створенні нових, посилюють актуальність дослідження міжнародних *організаційно-правових і процесуальних відносин* у сфері проведення судових експертиз.

Нагальна потреба у проведенні судових експертиз відповідними та компетентними фахівцями в галузі певних класів, видів (підвидів) та родів судових експертиз постає під час розслідування міжнародних правопорушень, пов'язаних із діяльністю транснаціональних злочинних угруповань та військовими злочинами [2].

Однак здійснення міжнародного співробітництва в галузі судово-експертної діяльності, особливо щодо практичної реалізації спільних дослідницьких завдань, пов'язане з потребою розв'язання таких *правових та організаційних* проблем:

урахування правовідносин, що регулюються різними галузями національного, іноземного та міжнародного права, і які об'єктивно виникають при проведенні судової експертизи;

упорядкування та організації взаємодії судово-експертних установ України з органами, що здійснюють провадження в справі в межах міжнародного співробітництва, та іншими учасниками судочинства за кордоном і в міжнародних органах кримінального судочинства;

організація спільних проваджень судових експертиз і досліджень міжнародними командами (об'єднаннями) судових експертів, а також судово-експертними підрозділами міжнародних правоохоронних органів та установ (зокрема й недержавних), відповідно до їх структури та національної особливості участі в міжнародних кримінальних розслідуваннях.

Не меш важливим з огляду на зазначені проблеми є також вивчення міжнародно-правового досвіду участі судових експертів у кримінальному процесі іноземних держав [3].

Дослідженню окремих аспектів судово-експертної діяльності в межах міжнародного співробітництва, зокрема і щодо спільного проведення судової експертизи, присвятили роботи такі вітчизняні учені-криміналісти, як А. В. Дудич, Н. І. Клименко, Н. В. Конограй, О. В. Красноборов, О. А. Лопата, В. В. Негребецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Ю. М. Черноус, В. Д. Юрчишин та ін.

Проте на сьогодні бракує ґрунтовних і системних вітчизняних досліджень із питань узагальнення накопиченого суб'єктами судово-експертної діяльності міжнародного досвіду нормативно-правового регулювання проведення в Україні судової експертизи через залучення фахівців з інших держав для їх спільного виконання чи участі українських експертів у делегаціях (групах) із міжнародних розслідувань, а також для реалізації інтеграційних процесів зі створення нових перспективних видів судових експертиз та обміну вже апробованими на практиці сучасними експертними методиками.

Напрацюванням рекомендацій щодо розв'язання означених проблем ми вважаємо застосування такого спеціально-наукового дослідницького

інструменту як *системний аналіз* нормативно-правового забезпечення міжнародної діяльності в трьох сегментах судово-експертної діяльності, а саме:

загальних засад правового регулювання міжнародного співробітництва з питань проведення судової експертизи;

форм і напрямів міжнародного співробітництва з питань судової експертизи в основних галузях права, а також наявних тенденцій такої співпраці;

практики реалізації норм міжнародного права, що регулюють питання судово-експертної діяльності щодо спільного проведення експертиз із делегованими фахівцями правоохоронних інституцій інших держав.

Основними *формами міжнародного співробітництва* експертів та судово-експертних установ під час провадження судових експертиз, що здійснюється на умовах взаємності, є:

1. Надання сприяння в провадженні конкретної судової експертизи іноземній судово-експертній установі;

2. Спільне провадження судової експертизи експертами двох і більше іноземних держав;

3. Міжнародний обмін матеріалами, необхідними для проведення експертиз (методики, порівняльні зразки, статистичні зведення тощо).

Характеризуючи практичну складову міжнародного співробітництва в такій пріоритетній з огляду на воєнний стан в Україні галузі судово-експертної діяльності як *спільне проведення експертиз* із правоохоронними суб'єктами інших держав, обмежимося лише його основними напрямками, які врегульовані нормами міжнародного права, міжнародними договорами та національним процесуальним законодавством, а також узгоджені з міжнародними урядовими організаціями, – це провадження судових експертиз для міжнародних кримінальних судів і трибуналів за участі судових експертів державних судово-експертних установ України в складі міжнародних груп із розслідування.

Натепер найактивніше міжнародне судово-експертне співробітництво України здійснюється в межах таких *регіональних міжнародних організацій*, як Агентство судового співробітництва Європейського союзу (Євроюст), Європейська поліцейська організація (Європол), Європейська рада із судової медицини, Європейський суд із прав людини (ЄСПЛ), Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Правовий статус судових експертів під час міжнародного співробітництва, зокрема і щодо спільного проведення експертиз, регулюється кодексами, законами та процесуальними регламентами судів (трибуналів) іноземних країн і визначає фахові вимоги, що висуваються до особи експерта, правила його залучення до розслідування, особливості допиту експертів у суді, процесуальне оформлення висновку експерта тощо.

Для реалізації системного підходу щодо з'ясування правового *статусу судового експерта* та організаційного порядку його залучення в міжнародних кримінальних провадженнях як спеціального процесуального суб'єкта – носія спеціальних знань розглянемо чинну практику застосування статутних

процедур стосовно забезпечення участі експерта в кримінальному процесі такими міжнародними судами, як Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та Міжнародний кримінальний суд (МКС). Водночас найбільш значущим для нашого дослідження є розгляд особливостей залучення експертів до спільного проведення судової експертизи в міжнародних провадженнях. Ці особливості є характерними для країн континентальної правової системи (Continental Law System), до якої більш схильна наша національна правова система, що пов'язано з європейською інтеграцією України. Варто зважати, що в згаданих міжнародних інституціях суддя здійснює принциповий вплив на перебіг процесу і керує його процедурою. Зокрема, європейська судова практика здебільшого передбачає визначення кількості експертів у повноважній делегації (групі) на підставі оцінки відповідності окремих експертів затвердженим стандартам, під якими розуміють кваліфікацію, що підлягає об'єктивній перевірці (за допомогою документів про освіту та інших посвідчень про професійні навички).

Нагальна потреба участі експерта в кримінальному провадженні та питання застосування українськими судами законодавства країн-членів ЄС постала після ратифікації Україною 1997 року Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. На підставі цієї Конвенції почав діяти Європейський суд з прав людини, до якого можуть звертатися громадяни України за захистом своїх прав. Рішення і практика ЄСПЛ визнаються джерелом кримінального процесуального права [4].

За створення ЄСПЛ та укладання його Регламенту передбачалося, що під час слухань поставатиме потреба в залученні експертів. Тому Регламент ЄСПЛ містить низку норм, які регулюють призначення та проведення судової експертизи. Зокрема, відповідно до Правил 34 будь-який експерт може використовувати свою рідну мову, якщо не володіє достатньою мірою однією з офіційних мов. У такому разі секретар засідання має досягти необхідної домовленості щодо письмового або усного перекладу [5].

Крім того, у Правилі А1 Додатка до Регламенту (стосовно розслідувань) зазначається, що Палата може звернутися до сторони із проханням подати документальні докази, а також вирішити заслухати як експерта чи в будь-якій іншій якості особу, докази або твердження якої, на її погляд, можуть допомогти у виконанні такого завдання. Сторони, за можливості, мають надавати достатню інформацію, необхідну для встановлення особи свідків, експертів чи інших осіб, які підлягають виклику, а також їхні адреси.

Керівник делегації (міжнародної групи) може зажадати присутності експертів під час проведення групою заходів розслідування на місці. Водночас будь-який її член має право ставити запитання експертам, які присутні на засіданні делегації. Експертів можуть опитати уповноважені особи, адвокати чи радники сторін за умови, що опитування відбувається під контролем керівника делегації. Крім випадків, коли наявні виняткові обставини, та зі згоди керівника делегації, експерти, яких має заслухати делегація, допускаються на заслуховування лише після того, як вони дали показання [6].

Виклик експертів та інших осіб, яких має заслухати делегація, здійснює Секретар Суду. У виклику має бути зазначено:

- а) справа, у зв'язку з якою здійснюється виклик;
- б) предмет розслідування, експертизи чи іншого заходу, що здійснюється за розпорядженням палати або голови палати;
- в) умови грошового забезпечення, яке має надаватися викликаним особам [1, с. 70–71].

Після встановлення особи і перед виконанням свого завдання для делегації кожний експерт складає присягу чи робить таку офіційну заяву: «Присягаю», – або «Офіційно заявляю», – «що виконуватиму свої функції експерта чесно й сумлінно». Цей акт фіксується в протоколі засідання. Важливу роль стосовно участі експерта в ЄСПЛ відіграє Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі ЄСПЛ, прийнята 05 березня 1996 року. Відповідно до ст. 2 цієї Угоди експерти користуються імунітетом від юридичного процесу стосовно зроблених ними усних або письмових заяв або документів чи інших доказів, пред'явлених у Суді чи поданих до нього. Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати вільному пересуванню та подорожуванню експертів з метою участі в процесі Суду та повернення з нього [7].

Отже, участь експерта в процесі Європейського суду з прав людини відіграє доволі важливу роль під час здійснення правосуддя в кримінальному провадженні. Водночас можна констатувати, що ЄСПЛ виробив певні загальноновизнані підходи до порядку залучення експерта до кримінального провадження, оцінки достовірності та обґрунтованості його висновків, які відповідають змісту норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. ЄСПЛ під час розгляду скарг звертає свою увагу на дотримання прав людини у процесі призначення та проведення судових експертиз. Це, на наш погляд, обумовлено тим, що ЄСПЛ уперше в історії міжнародного кримінального права передбачив своїми нормами можливість залучення експертів під час розгляду скарг фізичних та юридичних осіб.

Міжнародний кримінальний суд, заснований 17 липня 1998 року, пов'язаний із системою ООН та володіє юрисдикцією стосовно таких злочинів, як злочин геноциду, злочини проти людства; військові злочини; злочин агресії.

Згідно зі Статутом МКС Суд уповноважений надати експертові, який з'явився до Суду, гарантію того, що цей експерт не буде підданий переслідуванню, взяттю під варту або будь-якому іншому обмеженню особистої свободи з боку Суду щодо будь-якої дії чи упушення, які були до відбуття цієї особи із запитуваної держави (ст. 93 Статуту) [8].

Експертам, так само як і захисникам, свідкам, та іншим особам, присутність яких потрібна в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до Угоди про привілеї та імунітети Суду (п. 4 ст. 48 Статуту).

Відповідно до ст. 64 Регламенту МКС кожен експерт перед допитом складає присягу, текст якої закріплений цим документом. Якщо Суд вважає за потрібне провести експертизу, то після заслуховування сторін він виносить із цього приводу постанову, у якій визначається предмет експертизи,

зазначаються кількість експертів та де проводиться експертиза. У відповідних випадках Суд пропонує особам, які призначаються для проведення експертизи, зробити урочисту заяву (ст. 67 Регламенту).

Експертам виплачуються витрати, які покриває Суд у зв'язку з його поїздками та гарантуванням безпеки, а також витрати на підготовку висновку чи проведення експертизи, призначених Судом (ст. 71 Регламенту, ст. 100 Статуту). До того ж Суд може за виняткових обставин використовувати відряджених спеціалістів на безоплатній основі, державами-учасниками, міжурядовими або неурядовими організаціями з метою надання допомоги в роботі будь-якого з його органів (п. 4 ст. 44 Статуту) [9].

Варто мати на увазі, що за ратифікації Україною чинних міжнародних багатосторонніх договорів не передбачено можливості відмови від участі фахівців у міжнародному розслідуванні чи спеціальних застережень щодо делегування експертів у міжнародні групи з розслідування [10].

Сучасна практика міжнародного співробітництва доводить, що в разі залучення вітчизняних судових експертів до міжнародних розслідувань, наприклад, у складі спільних слідчих груп, до них висуваються додаткові вимоги. Експерти, крім високої кваліфікації у своїй фаховій галузі, мають бути поміркованими щодо обмежень, які накладає судова система країни перебування і навіть норми міжнародного права. Крім того, вони мають бути ознайомлені з етнічними та релігійними особливостями іноземної держави, особливо в питаннях коректного поведіння з останками жертв і поведінки в місцях поховань для запобігання конфліктам із місцевим населенням.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що ширше залучення українських судових експертів до спільного проведення експертиз у межах міжнародного співробітництва з іноземними правоохоронними інституціями (такими як міжнародні суди, трибунали, поліцейські організації та агенції тощо) не лише збагачує вітчизняну судово-експертну практику досвідом використання сучасних експертних методик та інноваційних технічних засобів, а й суттєво підвищує професійний рівень «експертів-міжнародників», що надалі сприятиме ефективнішому вирішенню Україною міжнародних позовів про відшкодування збитків, завданих військовими злочинами російської федерації.

Список використаних джерел

1. Юрчишин В. Д. Напрями діяльності та види міжнародної співпраці в галузі судової експертизи: питання теорії та практики. *Юридичний журнал*. 2012. № 5. С. 69–72.
2. Матвеевський О. В. Міжнародно-правове забезпечення судових експертиз: постановка питання. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 52.
3. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: дис. на здоб. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. С. 54–76.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

5. Регламент Європейського суду з прав людини від 11.11.1998 р.
URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_067

6. Додаток до Регламенту (стосовно розслідувань) від 07.07.2003 р. URL:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_067/page2

7. Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини від 05.03.1996 р. URL:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_324

8. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.
URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_588

9. Регламент Міжнародного кримінального суду від 14.04.1978 р. URL:
http://www.un.org/ru/icj/rules_part3.shtml#a1; Угода про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10.09.2002 р. URL:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_f62

10. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: наук.-практ. посіб. / [Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко та ін.] / за заг. ред. Л. О. Фролової. Київ : Алерта, 2013. С. 116–119, 124–125.

Максименко Микола,
директор Чернігівського
НДЕКЦ МВС

Лазаренко Алла,
провідний фахівець з організації
наукової роботи Чернігівського
НДЕКЦ МВС

ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА ЯК ВИД ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Аналіз криміногенної ситуації в Україні свідчить про потребу вирішення низки стратегічних завдань, пов'язаних із запобіганням злочинності. Серед причин зростання злочинності виокремлюють недостатню ефективність профілактичної роботи органів правопорядку. Важливу роль у запобіганні злочинності відіграють судові експерти. Однак можливості експертної профілактичної діяльності несправедливо недооцінюють працівники слідчих та оперативних підрозділів.

Сучасний стан боротьби зі злочинністю потребує підвищення ефективності експертної роботи, зокрема здобуття доказової інформації, яка може містити елементи експертного дослідження, що досягається переважно через експертну ініціативу.

У науковій літературі виділяють два напрями експертної профілактики кримінальних правопорушень. Перший напрям визначений на підставі Закону України «Про Національну поліцію» щодо обов'язку поліції виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень [1], де встановлено, що орган дізнання, слідчий, прокурор і суд

безпосередньо під час призначення експертизи можуть поставити запитання щодо причини та умов конкретного злочину або інших факторів, що сприяють скоєнню тих чи інших видів злочинних посягань (ст. 23). До другого напряму належить експертна ініціатива.

Поняття експертної ініціативи на законодавчому рівні не закріплено, бракує і єдиного підходу до її розуміння серед науковців.

У процесуальній науці та науці про судово-експертну діяльність «експертна ініціатива» розглядається як діяльність експерта, спрямована на встановлення обставин справи, які не охоплювались експертними завданнями, однак мають суттєве значення для справи.

На підставі Закону України «Про судову експертизу», частини третьої ст. 102 КПК України експерт має право викладати у висновку експертизи виявлені під час її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання [2]. Як зазначено в абзаці п'ятому п. 2.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, експерт має право зазначати у своєму висновку на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення [3]. Потреба надання експертові права вийти за межі поставлених йому на вирішення питань обумовлена судовою та слідчою практикою, оскільки органи слідства та суду не завжди компетентно формулюють питання. Зазначене обумовлює наявність у експерта процесуальної самостійності, що виявляється у його праві виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і викласти у висновку експертизи виявлені під час її проведення відомості, з приводу яких експерту не були поставлені запитання.

Водночас не всі науковці підтримують потребу подальшого розвитку права експертної ініціативи, оскільки останнє суперечить принципу змагальності сторін, а це не відповідає вимогам більшості галузей права, що зумовлює необхідність закріплення на законодавчому рівні права експертної ініціативи.

Отже, чинні нормативні акти з питань профілактичної діяльності експертних установ, виникнення суперечностей у судовій і слідчій практиці обумовлюють можливість задіяти спеціальні знання для встановлення причин та умов як конкретних злочинних посягань, так і окремих груп і видів кримінальних та інших правопорушень. Спеціальні знання з профілактичною метою можуть використовуватися за конкретною справою і групою справ, з кримінальних і цивільних справ, на досудовому слідстві й у суді, навіть за межами діяльності правоохоронних органів. Дані, отримані під час здійснення судових експертиз, використовуються для усунення обставин, що сприяли злочинам та іншим правопорушенням і нещасним випадкам, удосконалення діяльності окремих установ та організацій тощо [4, с. 44]. Підтверджується це і відповідними підзаконними актами щодо профілактичної діяльності експертних установ. У наказах МВС прямо зазначається обов'язок профілактичної

діяльності експертних служб МВС України щодо окремих видів незаконної діяльності, зокрема терористичної [5], корупційної [6], техногенної та пожежонебезпечної [7], а також внутрішньої безпеки [8].

Форми виявлення експертної ініціативи юридично не закріплені. Аналізуючи наукові дослідження, можна виокремити залежно від: 1) етапів проведення експертного дослідження – установа експертної ініціативи для уточнення експертних завдань, яка реалізується через подання клопотання із запитом додаткової вихідної інформації, та для проведення самого дослідження, можливої потреби в експертному експерименті, відбиранні певним чином необхідних для дослідження зразків, особливо для специфічних об'єктів [9, с. 205]; мети, за якою заявлено клопотання – подане для надання додаткових матеріалів справи (які містять інформацію про умови зберігання, транспортування, експлуатації об'єктів дослідження; участі в процесуальних діях із можливістю ставити запитання, які є необхідними для проведення повного та всебічного експертного дослідження; формулювання конкретного запитання стосовно досліджуваного об'єкта на основі володіння спеціальними знаннями для забезпечення виконання поставлених перед судовим експертом завдань [10, с. 172 с.].

До того ж варто наголосити на потребі встановлення меж експертної ініціативи, оскільки їх відсутність суттєво впливає, з одного боку, на нехтування судовими експертами своїм правом на експертну ініціативу, з другого боку, на експертну помилку, зокрема бажання експерта затвердити свій статус шляхом підбору методів, які є некоректними в тій чи тій ситуації.

Варто погодитися з думкою В. В. Ковальова, що для досягнення мети забезпечення максимально достовірного та якісного висновку потрібно дотримуватися вимог, за яких судовий експерт має право звернути увагу зі своєї власної ініціативи на обставини, про які йому не було поставлено запитань. До таких вимог науковець зараховує: випадки, коли обставини виявлено на підставі застосування спеціальних знань цього експерта і вони не виходять за межі компетенції експерта; якщо їх виявлено під час експертного дослідження і вони є його результатом; якщо вони мають значення для обставин, визначених експертом під час дослідження, і безпосередньо з ними пов'язані, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що становлять предмет експертизи; випадки, коли за наявних об'єктивних причин у експерта не було змоги проконсультуватися зі слідчим і судом щодо додавання відомостей про ці обставини до свого висновку [11, с. 14]. Отже, зазначені вимоги цілком справедливо слід зарахувати до меж експертної ініціативи.

Співвідношення експертної ініціативи та експертної профілактики злочинності здійснюється через її елементи та механізм. Зокрема, елементи експертної ініціативи містять аналіз кримінальної ситуації, розробку програм і заходів профілактики, співпрацю з правоохоронними органами та громадськістю, відповідно до механізму експертної ініціативи зараховують обговорення проблеми, залучення фахівців для аналізу та розробки заходів, а також упровадження та моніторинг їх ефективності.

Профілактика кримінальних правопорушень залежить від реалізації експертної ініціативи, яка містить проведення досліджень, розробку програм і заходів профілактики, навчання й освіти громадськості, співпрацю із правоохоронними органами, наявність у експертів спеціалізованих знань і навичок, роботу з даними та аналітикою, спроможність розробляти та впроваджувати програми профілактики.

Отже, експертна ініціатива є різновидом експертної профілактики кримінальних правопорушень, що сприяє співпраці з правоохоронними органами, містити обмін інформацією, консультації з фахівцями, спільне проведення профілактичних заходів і участь у розробці стратегій зменшення злочинності.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.11.2020).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 30.10.2024).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. Дата оновлення: 13.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 30.10.2024 р.).

4. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

5. Про затвердження переліку посад працівників експертної служби МВС України, які залучаються Антитерористичним центром та його координаційними групами при регіональних органах Служби безпеки України до проведення заходів щодо запобігання терористичним проявам та їх припинення : наказ Міністерства внутрішніх справ від 30.11.2006 р. № 1183. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-06#Text> (дата звернення: 16.11.2020).

6. Антикорупційна програма експертної служби МВС України : затв. наказом ДНДЕКЦ МВС від 08.12.2022 р. № 27-ЕС-Н-2022. URL: <https://dndek.mvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%9A-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).

7. Про затвердження уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, та інших форм

розпорядчих документів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.01.2019 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-19#Text> (дата звернення: 17.11.2020).

8. Про затвердження Порядку проведення перевірок діяльності структурних підрозділів апарату МВС, Національної гвардії України, територіальних органів з надання сервісних послуг МВС, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2018 р. № 888. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1354-18#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

9. Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» та сучасні проблеми її реалізації в цифровому суспільстві. *Теорія і практика судової експертизи* № 22. 2020. С. 201–210.

10. Недашківська О. А. Клопотання як процесуальна форма реалізації судовим експертом права на експертну ініціативу. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. № 66. С. 168–177.

11. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

Максимюк Володимир,

доктор фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту механіки імені
С. П. Тимошенка НАН України

Ушакова Віра,

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу механіки повзучості, вчений
секретар Інституту механіки імені
С. П. Тимошенка НАН України

Ушаков Олексій,

заступник начальника центру
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

ПРО МЕХАНІЧНІ ПРОЦЕСИ У ВОДЯНОМУ КУЛЕУЛОВЛЮВАЧІ

Зважаючи на розширенням імпорту й обігу вогнепальної зброї та введення КМ України «Єдиного реєстру зброї», потреба в якісних кулеуловлювачах зростає. Одними з кращих є водяні кулеуловлювачі [1; 2], які, власне, є металевими трубами, заповненими водою. Вони дають змогу сповільнити кулю

зі збереженням слідів відстрілу та без пошкодження та деформування. Після пострілу кінетична енергія сповільнюваної кулі переходить переважно в потенціальну енергію деформації труби та нагрівання води. Ця деформація має бути в межах пружності матеріалу. Для цього слід вибрати належні геометричні (довжина, діаметр, товщина стінки) параметри труби.

Теоретичні розрахунки таких параметрів є вкрай складними, а їх достовірність важко оцінити. Більшість публікацій в цій галузі стосується патентознавства, у яких механічні явища в кулеуловлювачах не розглядаються. Тому запропоновано експериментальний варіант пошуку оптимальних параметрів кулеуловлювача з вивченням супутніх динамічних механічних процесів.

Для визначення товщі води, яка сповільнює кулю до прийнятної швидкості, використано наявний в Інституті механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України вертикальний бак заввишки 3 м і діаметром 3,2 м із прозорим вікном на середині висоти для спостереження. Відстрілювалися кулі калібром 9 мм і 7,62 мм. Фільмуванням, візуальними спостереженнями за швидкістю кулі через вікно та оглядом витягнутої кулі встановлено, що на глибині 2 м куля сповільнюється до прийнятної швидкості, що узгоджується з результатами [1].

Для виготовлення надійного макета кулеуловлювача слід дати верхню оцінку максимальних напружень і деформацій залежно від геометричних і механічних параметрів та кінетичної енергії кулі.

Уважатимемо, що після пострілу кінетична енергія сповільнюваної кулі переходить переважно в потенціальну енергію деформації труби, а тиск на її стінки не змінюється з висотою. Трубу розглядатимемо як пружну тонку циліндричну оболонку. Тоді порівнявши кінетичну енергію кулі до потенціальної енергії деформації циліндричної оболонки (рис. 1), матимемо:

$$\frac{mv^2}{2} = \frac{Spw}{2}, \quad (1)$$

де: m і v – маса і швидкість кулі; $S = 2\pi Rl$ – площа бічної поверхні циліндра; l , R і h – його висота, радіус і товщина стінок; p – тиск на внутрішні стінки кулеуловлювача, w – прогин.

Під дією тиску p в оболонці з модулем пружності E виникнуть колові напруження $\sigma = pR/h$ і деформації $\varepsilon = \sigma/E$. Підставивши прогин

$$w = \varepsilon R = \frac{\sigma R}{E} = \frac{pR^2}{Eh} \quad \text{і площу } S \text{ в (1), матимемо } mv^2 = \frac{2\pi l p^2 R^3}{Eh}, \quad \text{звідки}$$

послідовно отримуємо формули для тиску, колових напружень і деформацій:

$$p = \frac{v}{R} \sqrt{\frac{mEh}{2\pi l R}}, \quad \sigma = \frac{pR}{h} = v \sqrt{\frac{mE}{2\pi l R h}}, \quad \varepsilon = \frac{\sigma}{E} = v \sqrt{\frac{m}{2\pi E l R h}} \quad (2)$$

Із формул (2) випливає, що напруження та деформації пропорційні швидкості кулі й обернено пропорційні кореню з геометричних розмірів кулеуловлювача.

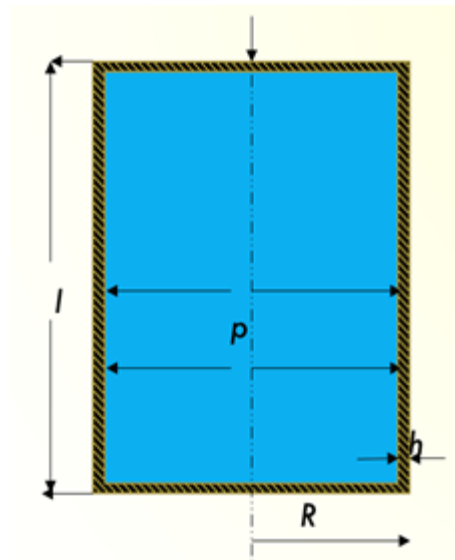

Рис. 1. Схема кулеуловлювача

Для визначення раціональної з погляду запасу міцності товщини стінки циліндричного гідрокулеуловлювача виконано додаткові експерименти на базі Інституту механіки за допомогою тензодатчиків деформації та з використанням 8-канального реєстратора (рис. 2) вібраційних, акустичних і тензосигналів LMS SCADAS Mobile (Бельгія).

Із підсобних матеріалів виготовлено спрощений експериментальний макет вертикального кулеуловлювача з орієнтацією на низькоенергетичні кулі. На зовнішню поверхню сталеві труби ($E=210$ ГПа) розмірами $l=2$ м, $R=0,1$ м і $h=5$ мм наклеєно шість тензорезисторів у п'яти точках вздовж висоти. Розміщення датчиків показано в табл. 1.

Першу точку розташовано за 10 см від дна, решту через 45 см. Тому остання розташована за 10 см до верхівки труби. У кожній точці наклеєно по одному тензорезистору для вимірювання колових деформацій. А в точці 3 (середина труби) наклеєно додатковий тензорезистор для вимірювання поздовжніх деформацій.

Рис. 2. Реєстратор LMS

Для вимірювання динамічних деформацій тензорезистори через містки Уйтсона підключено до 8-канального (C1–C6, табл.1, колонка «канал») реєстратора вібраційних, акустичних і тензосигналів LMS SCADAS Mobile. Воду налито до рівня за 20 см до верхівки, тобто на 10 см нижче від точки 5. Маса труби з водою становила понад 100 кг. Відстрілювалися кулі масою 7,45 г і початковою швидкістю 360 м/с.

Схема розташування тензодатчиків

Точка	Висота точки, м	Деформація	Канал
1	0,10	колова	С1
2	0,55	колова	С2
3	1,00	колова	С3
3	1,00	поздовжня	С4
4	1,45	колова	С5
5	1,90	колова	С6

Максимальні деформації простежуються біля дна труби (канал С1 на рис. 3). Тут вони сягають до 400 мкм/м (мікрострейн). А за розрахунками за формулою (2) колові деформації мали б набути майже втричі більших значень $\varepsilon = 900$ мкм/м. Очевидно, значна частина кінетичної енергії кулі (483 Дж) спрямована на нагрівання води та розсіювання за практично непружного удару об нижню опору. У самій верхній точці 5 (канал С6) деформації найменші і не перевищують 150 мкм/м, оскільки навпроти точки води не було. У середній частині труби (канали С2, С5 на рис. 4) колові деформації приблизно однакові, біля 300 мкм/м. Поздовжні деформації в точці 3 (канал С4) були приблизно втричі менші від колових (канал С3), що узгоджується з коефіцієнтом поперечної деформації для сталі.

На всіх осцилограмах простежувалися по три локальних сплески максимальних деформацій півшириною приблизно 0,5 мс (рис. 3 і 4, час t відраховується від початку запису приладом), що свідчить про поширення ударної хвилі в трубі. Перші сплески ($t \approx 4,35$ с) відповідають моментам проходу фронту ударної хвилі. Другі сплески ($t > 4,4$ с) мають особливе пояснення. Річ у тім, що кулеуловлювач, отримавши імпульс від кулі, ніби «підскакує» від підлоги (візуально на кілька сантиметрів). Після цього він вдаряється об підлогу, що викликає нову ударну хвилю, яка поширюється вгору. Третім сплескам ($t > 4,6$ с) наразі трактування не маємо.

На рис. 5 в одному розтягнутому масштабі наведено осцилограми для низки каналів. Видно початок ударної хвилі. Вертикальними курсорами виміряно час, за який максимум деформації добігає від однієї точки до наступної, тобто долає відстань 0,45 м. Цей час є практично незмінним для всіх інтервалів між сусідніми тензодатчиками і становить 0,41 мс. Тоді швидкість поширення ударної хвилі становить 1100 м/с, що менше за швидкість поширення звуку у воді.

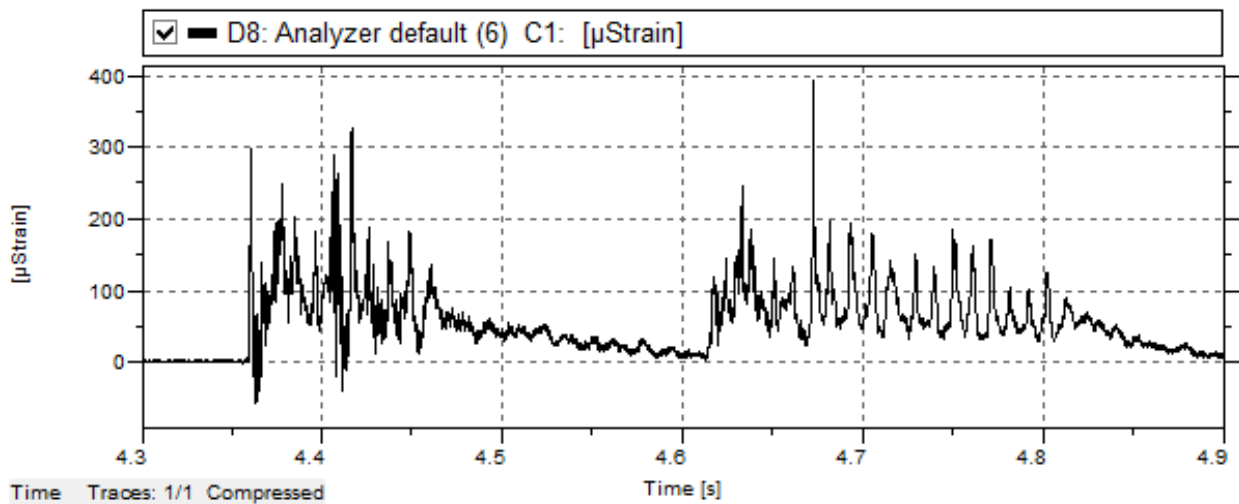

Рис. 3. Деформації біля дна труби

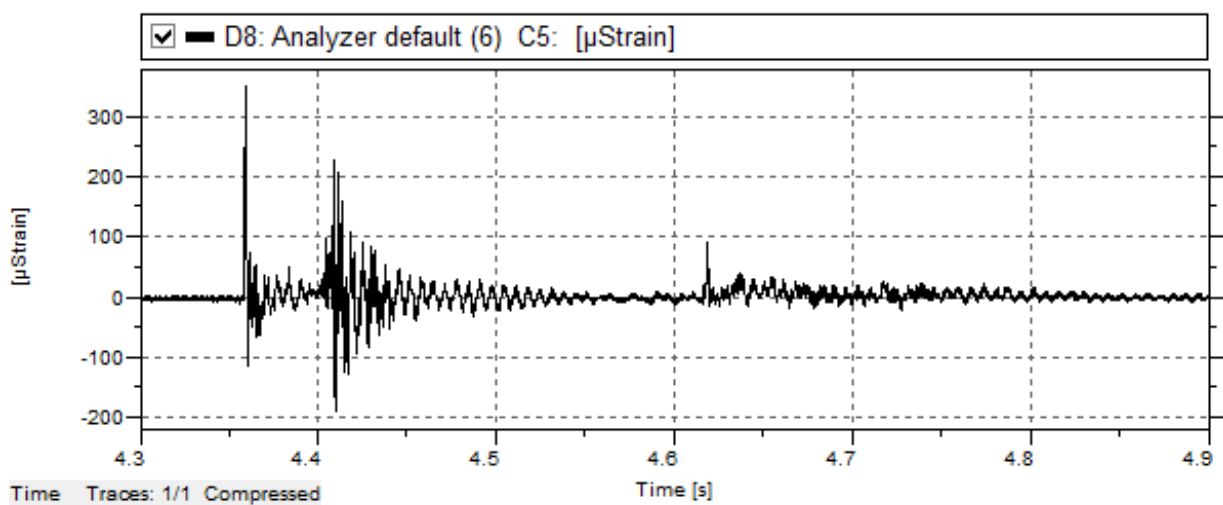

Рис. 4. Деформації біля верхівки труби

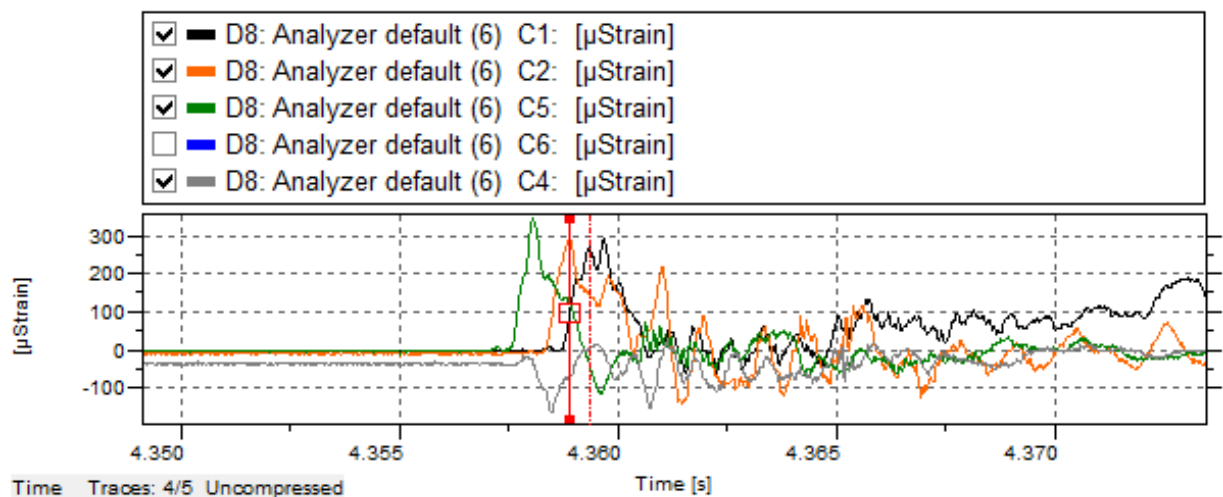

Рис. 5. Суміщені осцилограми

Такі експерименти дають змогу не лише встановити розподіл динамічних деформацій уздовж труби, а й оцінити рівень динамічного тиску в рідині всередині труби за першою формулою в (2).

Швидкість поширення ударної хвилі в пружному циліндрі з рідиною розраховується за формулою Кортвега [2] (іноді її називають формулою Жуковського):

$$C = \frac{C_0}{\sqrt{1 + \frac{Kd}{Eh}}}, \quad (3)$$

де: $C_0 = \sqrt{K/\rho}$ – швидкість поширення звуку в необмеженій рідині густиною ρ ; K – модуль об'ємної пружності рідини.

Розрахунок за формулою (3) у цьому випадку ($C_0 = 1483$ м/с; $K = 2$ ГПа) дає $C = 1262$ м/с, що на 15 % більше від експериментального значення.

Такі розбіжності між теорією і експериментом можна пояснити так. Формула (3) виведена для швидкості рідини в нескінченно довгій пружній трубі і містить уявне зменшення пружності рідини завдяки тільки поперечним рухам рідини. У цьому випадку маємо скінченну трубу і ще й з відкритим верхом. У такій трубі можливі не лише поперечні, а й поздовжні деформації. А в рідині появляється можливість вертикальних рухів вгору, що ще додатково може зменшити уявну пружність рідини.

Тобто тиск p викликає не лише деформацію об'ємного стиснення рідини e , а й додаткове уявне стиснення \tilde{e} завдяки розширенню труби та руху рідини вгору. Відповідно уявний модуль об'ємної пружності рідини зменшується $\tilde{K} = K/(1 + \tilde{e}/e)$, підстановка якого в $C = \sqrt{\tilde{K}/\rho}$ дає узагальнення формули (3).

Отже, попереду кулі біжить ударна хвиля, яка викликає деформування, де ще кулі нема. Тобто вода на удар реагує як тверде тіло, практично миттю передаючи деформацію на всю трубу. Тому для зменшення деформацій доцільно збільшувати всі геометричні розміри кулеуловлювача, зокрема і його довжину.

Список використаних джерел

1. Ганзюк А. Л., Кравчук О. В., Гордєєв А. І. Особливості будови, розрахунку та експлуатації гідрокулеуловлювачів. *Криміналістичний вісник*. 2023. 40(2). С. 7–15.
2. D. Werner, D. Rhumorbarbe, P. Kronseder, A. Gallusser. Comparison of three bullet recovery systems. *Forensic science international*. 2018. 290. P. 251–257.
3. Tijsseling A. S., Anderson A. A. Isebree Moens and D.J. Korteweg: on the speed of propagation of waves in elastic tubes. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven, 2012. 19 p. (CASA-report; Vol. 1242).

Малікова Марина,
завідувач сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних
видів досліджень Донецького
НДЕКЦ МВС

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ З БУКВЕНИМ (ЗМІШАНИМ) СКЛАДОМ, ВИКОНАНИХ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ

Серед великого різноманіття спеціальних знань своєю науково-практичною значущістю виділяється сфера почеркознавчих досліджень. На сучасному етапі вона характеризується перевагою найскладніших почеркових об'єктів – підписів.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація особи, що виконала підпис.

Як один із реквізитів документів, підпис набув важливого значення як особистий посвідчувальний знак і став найпоширенішим об'єктом судово-почеркознавчого дослідження – понад 80 %.

Поняття підпису як об'єкта почеркознавчого дослідження пов'язане з його призначенням, особливостями виконання та складом. Підпис наносить на документ власноруч конкретна особа для посвідчення фактичних даних, що містяться в ньому. Належність підпису певній особі підтверджується повним або частковим відображенням прізвища, імені, по батькові або умовним графічним зображенням у вигляді письмових знаків, які не утворюють букв.

Тож підпис можна визначити як власноручно виконане повне або часткове графічне зображення прізвища, імені, по батькові конкретної особи або умовне графічне зображення у вигляді письмових знаків, що не утворюють букв, нанесене на документ для посвідчення.

Істотною особливістю підпису є обмежений обсяг почеркової інформації, що відображається в ньому, що обумовлює велику складність вирішення експертних завдань, пов'язаних із цим дослідженням.

За транскрипцією підписи поділяються на буквені (у складі яких лише букви), змішані (складаються з букв та безбуквених елементів) та безбуквені (штрихові). Крім того, у різних частинах сучасних підписів можливе доповнення іншими графічними зображеннями, такими як піктограми та ідеограми: цифри, науково-технічні знаки, побутова символіка (серце, зірка, місяць, хрест тощо).

Є певні еталони (зразки) написання букв – прописи. Вони створені для навчання рукописного письма та набуття навичок красивого каліграфічного почерку. У прописах визначені кількість і послідовність виконання елементів кожної букви алфавіту, їх конфігурації, напрямки та взаєморозміщення відносно один одного.

У сучасному світі немає певних правил складання підписів, кожна особа, у якій вона не проживала б країні, може придумати свій варіант посвідчувального знака (підпису).

Наприклад, громадянин України, який знає тільки українську мову, може скласти свій підпис латиницею або в різних стилях каліграфії, або у вигляді ієрогліфа, бо йому подобається така конфігурація знаків (букв), якщо він і не усвідомлює їх значення.

Крім того, навіть коли особа виконує свій підпис із використанням українського алфавіту, вона може видозмінювати букви, виконавши їх у власному варіанті з порушенням послідовності виконання елементів букв або з трансформацією ознак, що характеризують просторову орієнтацію рухів, або безперервними рухами, а також з іншими «порушеннями» норм прописів.

У моїй практиці траплялися такі підписи, склад яких можна було встановити лише ознайомившись із прізвищем, ім'ям, по батькові виконавця і лише умовно, бо букви в складі підпису особа виконувала в певному варіанті, який відрізняється від його виконання в рукописних записах. Дивлячись на підпис і не знаючи, від імені якої особи він виконаний (прізвища, ім'я та по батькові), здогадатися, що в складі є початкова буква його прізвища іноді, неможливо.

Україна взяла курс на європейську інтеграцію і це так само ставить перед судовими експертами-почеркознавцями певні виклики, позаяк вони стикаються не лише з документами, виконаними в різних країнах, так і з певними почерковими реалізаціями в цих документах.

Війна в Україні, політичні й економічні процеси пришвидшили процеси імплементації в повсякденне життя українців англійської мови та інших мов романо-германської групи. Проте більшість експертів в Україні не знає достатньою мірою мов країн Європи і зовсім не знає інших мов країн світу, це теж унеможливує проведення експертиз, де об'єктами дослідження стають підписи, у складі яких є іноземні букви.

Методикою судової почеркознавчої експертизи заборонено проводити ідентифікаційні дослідження підписів, виконаних незнайомою для експерта мовою, оскільки можуть постати питання до компетенції експерта.

Для успішного дослідження і правильної оцінки результатів експерт має знати писемність, що використовувалася під час виконання букв підпису, та її специфіку – конфігурацію букв відповідно до прописів, способи ускладнення і спрощення рухів у разі скорописного виконання букв, частоту вживання букв і ознак у них тощо.

Тому в разі надходження на експертизу необхідних для дослідження відомостей чи документів-зразків, писемність яких експертові не відома (наприклад, арабське, латинське письмо), такі матеріали слід повертати без виконання [1, с. 16].

Тож експерт, побачивши у складі підпису іноземні букви, має відмовитися від його дослідження?

І тут постає питання, чи є така потреба в становленні буквеного складу підпису чи можна його сприймати як підписи штрихового складу, чи впливає

це на виявлення необхідного комплексу ідентифікаційних ознак, його оцінку та надалі на висновок експерта.

Під час досліджень, які я провела, де підписи, у складі яких є букви, мовою, яку знаю, були описані як штрихові. Було дотримано положення методики дослідження підписів Експертної служби МВС стосовно порівняльного матеріалу, такого як достатність, достовірність і відповідність об'єкта дослідження за мовою і часом виконання.

На виявлення ідентифікаційних ознак підписів, на мою думку, впливає обсяг графічної інформації та конструктивна складність підписів. Конструктивно спрощені підписи з коротким за обсягом графічної інформації не дають змоги виявлення більш інформаційних, суттєвих ознак для будь-якого категоричного висновку, а іноді для ймовірного. Конструктивно прості та конструктивно ускладнені підписи з великим та середнім обсягом досліджувати не складно, якщо вони виконані високовиробленим почерком. У таких випадках виявляється достатній комплекс ідентифікаційних ознак для будь-якого висновку.

Потрібно зазначити, що висновки під час дослідження одного і того самого підпису з буквеним (змішаним) складом та в «штриховому» сприйнятті – однакові.

Певна різниця під час порівняння полягає в тому, що виявити комплекс ідентифікаційних ознак у буквеному (змішаному) складі підписів простіше, ніж коли вони «штрихові». Це зумовлено тим, що досліджувані букви ми порівнюємо з буквами «еталонами» в прописах, а отже, усі стійкі відхилення від «еталона» і становлять певний комплекс ідентифікаційних ознак. Тому виявлені ідентифікаційні ознаки в буквеному (змішаному) складі підписів та в штриховому різні.

Якщо під час порівняння встановлено більшість розбіжних ознак, то виникає складність у зразках, тобто якщо підпис із буквеним (змішаним) складом, то крім підписів-зразків можемо використовувати і зразки почерку, що містять аналогічні букви, чого не можна зробити при «штриховому» сприйнятті підпису.

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що, незважаючи на сучасні тенденції в дослідженні підписів із буквеним і змішаним складом, які виконані іноземними мовами, вони потребують поглибленого проведення науково-дослідної роботи з цього питання, у результаті якої може бути розширено перелік завдань, які вирішує судова почеркознавча експертиза.

Список використаних джерел

1. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / [Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2008. 34 с.
2. Методика дослідження підписів / [Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 21 с.
3. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / [З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко] ; за заг. ред. І. П. Красюка. Київ : Укр. центр духовної культури, 2007. 280 с.

Малярчук Оксана,

здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, судовий експерт відділу товарознавчих досліджень лабораторії інженерно-транспортних та товарознавчих досліджень ДНДЕКЦ МВС

ДЕФЕКТИ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стаття 6 Закону України «Про захист прав споживачів» гарантує споживачу право на належну якість продукції. Забезпечення такого права насамперед є обов'язком продавця, виробника, виконавця, який полягає у виробництві та передачі споживачеві продукції належної якості, а також надання інформації про цю продукцію, надання на вимогу споживача документів, які підтверджують її належну якість [8].

Тож реалізація небезпечної, фальсифікованої продукції, а також продукції неналежної якості є порушенням прав споживача і тягне за собою відповідальність і наслідки, передбачені законодавством.

Порушуючи питання якості товарів, слід ознайомитися та роз'яснити зміст цього поняття. Якість товару – це сукупність характеристик товару, які визначають ступінь його здатності задовольняти встановлені і передбачені потреби [2, с. 8]. Якість товару розглядають як товарознавчу категорію, що показує, як повно споживна вартість (цінність, корисність) конкретного товару задовольняє потреби споживача своїми споживними властивостями [5, с. 16].

Основними ознаками якості товару вважаються: сукупність корисних властивостей продукції; здатність продукції задовольняти особисті і виробничі потреби та відповідність обов'язковим вимогам стандарту до якості товару, роботи, послуги (продукції), якщо стандартом такі вимоги передбачені [1, с. 11].

Забезпечення якості ювелірних виробів є надзвичайно важливим процесом, адже згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 «Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» товари цієї групи не підлягають обміну та поверненню [9].

Для забезпечення якості та безпечності виготовлення й експлуатації ювелірних виробів законодавством України передбачено державний пробірний контроль за якістю виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, який провадять центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного пробірного контролю, та державні установи пробірного контролю, які належать до сфери його управління [6].

Основними характеристиками та властивостями ювелірних виробів, що мають вплив на встановлення і розробки ціни на них, є: маса ювелірного виробу; вид і вміст дорогоцінного металу у виробі; проба дорогоцінного металу; наявність художнього оброблення виробу; ексклюзивність виробу (виріб масового виробництва, ексклюзивна робота майстра); наявність, вид, якість та вага вставок у виробі (штучні матеріали, дорогоцінне, напівдорогоцінне каміння, каміння органічного походження); стан виробу (виріб, що був у використанні, виріб у новому стані, фрагмент виробу, брут чи відходи дорогоцінних металів), наявність і вид дефектів (тобто якість ювелірного виробу).

Дефекти ювелірних виробів поділяють на такі групи:

1. Дефекти виробничого характеру – недоліки, що виникають під час виробництва, а саме:

дефекти ливарних робіт;

дефекти штампувальних і заготівельних робіт;

дефекти полірування та обробки;

дефекти емалевих або інших покриттів;

дефекти маркування та пакування (невідповідність маркування виробу його реальним характеристикам, неповне або неякісне маркування етикеток, ярликів, бракує пломби);

дефекти клеймування (неякісний відтиск клейма, невідповідність місця клеймування встановленим вимогам [7], деформація місця клеймування, бракує клеймування) та ін.

2. Дефекти експлуатаційного характеру, тобто ті пошкодження, що виникають під час використання. Сюди належать такі недоліки:

наявність подряпин і потертостей на виробі (малопомітні, незначні та значні);

деформації, мікротріщини виробу;

порушена цілісність виробу;

наявність зломів, сколів, вибоїн;

наявність слідів ремонту;

наявність поломок, знос (стертя) замків, кріплень, окремих деталей виробу; втрата, затирання, пошкодження гальванічного покриття виробу (чорніння, родіювання, оксидування, позолоти);

стирання, втрата чіткості (контрастності) художнього оброблення, наявного на виробі (гравіювання, чорніння, емалевого покриття тощо);

зношення металу, наявність пор, плями, забруднень;

хиткість деталей;

випадіння або відсутність вставок у передбачених для них місцях та ін.

Загальновідомим фактом є те, що будь-які недосконалості товару знижують його ринкову вартість, ювелірні вироби не є винятком. Дефекти ювелірних виробів є підставою для зниження їх вартості, адже такі вироби втрачають свою первісну цінність і якість.

Отже, для полегшення та уніфікації роботи судових експертів Інформаційним листом ДНДЕКЦ МВС щодо особливостей визначення вартості

ювелірних виробів з дорогоцінних металів [3] та Методикою визначення вартості майна [4] передбачено шкалу відсоткового зниження вартості ювелірних товарів, яке визначається відповідно до кількості, виду та ступеня тяжкості дефектів.

Тож згідно з зазначеними документами:

від нових виробів (такими вважаються вироби зі всіма передбаченими етикетками, ярликами, пломбами) знос не віднімається;

вироби, що мають потертості та (або) подряпини, втрачають свою якість від 10 до 20 % (залежно від тяжкості та кількості дефектів, а в разі наявності двох і більше дефектів до уваги береться найбільший, тобто між собою показники не додаються);

вироби, що мають деформації, пошкодження поверхні виробу, – від 30 до 60 %;

пошкоджені вироби зі слідами ремонту – 70 %;

вироби, що потребують ремонту, – 80–90 %.

Проте під час практичного застосування зазначеної шкали зниження вартості ювелірних товарів встановлено, що вона потребує удосконалення та коригування (а саме зниження) показників. Адже ювелірні товари як вироби, виготовлені з дорогоцінних матеріалів, не можуть втрачати своєї вартості в таких значних розмірах, як, приміром, 90 %; це спричиняє знецінення виробу, а його розрахована вартість може стати нижчою закупівельною ціною на дорогоцінні метали в брукхті.

Тож дефекти ювелірних виробів є одним із чинників формування їх показника якості, що має прямий вплив на вартість. Проте під час визначення та розрахунку зносу ювелірних виробів експерт має бути обережним та мати індивідуальний підхід до кожного об'єкта, щоб зрештою висновок відповідав критеріям достовірності та коректності.

Список використаних джерел

1. Верхола Ю. В. Права споживача при придбанні товару належної якості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Т. 1, № 37. С. 110–112.

2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16215/1/%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%92%d0%90%20%d0%a1%d0%9f%d0%9e%d0%96%d0%98%d0%92%d0%90%d0%a7%d0%90%20%d0%9f%d0%a0%d0%98%20%d0%9f%d0%a0%d0%98%d0%94%d0%91%d0%90%d0%9d%d0%9d%d0%86%20%d0%a2%d0%9e%d0%92%d0%90%d0%a0%d0%a3%20%d0%9d%d0%90%d0%9b%d0%95%d0%96%d0%9d%d0%9e%d0%87%20%d0%af%d0%9a%d0%9e%d0%a1%d0%a2%d0%86.pdf> (дата звернення: 31.10.2024).

3. ДСТУ 3993-2000 Товарознавство. Терміни та визначення. Чинний від 2001-01-01. Вид. офіц.

4. Інформаційний лист щодо особливостей визначення вартості ювелірних виробів з дорогоцінних металів : Інформ. лист / Ю. О. Чечіль та ін. Київ : Держ. н.-д. експерт.-криміналіст. центр МВС України, 2018. 19 с.

5. Методика визначення вартості майна : методика / А. І. Лозовий та ін. Харків : ХНДІСЕ, 2004. 112 с. (Реєстраційний код в реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України 12.1.15)

6. Основи товарознавства : навч. посіб. / В. В. Власенко та ін. Вінниця, 2015. 272 с.

7. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/10443.pdf> (дата звернення: 31.10.2024).

8. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18.11.1997 № 637/97-ВР : станом на 16 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

9. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення клеймування ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, про проведення випробування та експертиз дорогоцінних металів, виробів з них, вставок дорогоцінного каміння, музейних предметів, які містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, відбитків державних пробірних клейм : наказ М-ва фінансів України від 20.10.1999 № 244 : станом на 16 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0874-99#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

10. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

11. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : постанова Каб. Міністрів України від 19.03.1994 № 172 : станом на 7 груд. 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-94-п#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

Медвідь Неля,

кандидат філологічних наук, доцент,
головний судовий експерт сектору
досліджень у сфері інформаційних
технологій Сумського НДЕКЦ МВС

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ

Лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза, як і інші різновиди експертиз, є одним зі способів отримання доказової інформації в судових справах. Для досягнення об'єктивності під час проведення експертизи, а також задля дотримання вимог достовірності та допустимості, яким має відповідати висновок експерта, важливим є надання оцінки досліджуваній інформації із застосуванням спеціальних знань у галузі лінгвістики, не виходячи за її межі і не порушуючи питань права. До компетенції експерта-лінгвіста не входить юридична (правова) кваліфікація діяння, установлення форми вини, умислу, мотивів правопорушення. Експерт-лінгвіст установлює об'єктивний змісту тексту і виражену в ньому інтенцію автора (комунікативні наміри) з позиції спеціальних знань у галузі лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень. За вдалим зауваженням авторів чинних методик проведення семантико-текстуальних досліджень, «експерти не встановлюють тих обставин, що не знайшли відображення в тексті (аналіз комунікативної ситуації нерідко допомагає експертові встановити об'єктивний зміст, а також інші важливі саме для лінгвістичного дослідження параметри висловлювання), а встановлюють лише виражену в тексті мету автора, не визначаючи реальної мети і мотивів діяльності суб'єктів правопорушення» [1, с. 23]. Автор загальної методики судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи Т. В. Будко слушно зазначає: «Висновок експерта за результатами проведеного дослідження не є правовою кваліфікацією, а тільки роз'ясненням об'єктивного значення інформації, що міститься в тексті, з позицій спеціальних знань у галузі судово-лінгвістичної експертизи» [2, с. 23].

Для уникнення помилок пропонуємо чітке розмежування компетенції судового експерта-лінгвіста і юриста за низкою справ.

1. У справах за звинуваченням в образі предметом дослідження експерта-лінгвіста є мовленнєва поведінка автора повідомлення.

До компетенції експерта-лінгвіста належить:

- а) установлення належності повідомлення до конкретної особи;
- б) установлення наявності / відсутності мовленнєвого акту образи;
- в) установлення форми передачі інформації (пристойна / непристойна).

Отже, лінгвіст установлює такі факти: чи наявні мовленнєвий акт образи чи інша мовленнєва дія, що здатна завдати шкоди адресатові, якщо це було, то чи виражені мовленнєві дії в непристойній формі.

Поряд із цим до компетенції лінгвіста не входить, по-перше, юридична кваліфікація фактів, виявлених під час експертного дослідження. У лінгвістичній експертизі не допускаються висновки про те, що «А» навмисне образив «В», оскільки кваліфікація намірів є сферою компетенції юриста, а не лінгвіста. Неприпустимими також є висновки про виправданість / невинуватість мовленнєвої поведінки особи, яка реалізувала висловлювання на чийсь адресу. По-друге, поза компетенцією лінгвіста також є визначення можливого психологічного стану особи, на адресу якої висловлена образлива фраза, позаяк лінгвіст не є спеціалістом у галузі психології і не має оцінювати, чи було завдано моральної шкоди конкретній людині.

2. У справах про наклеп та стосовно захисту честі, гідності, ділової репутації особи предметом дослідження є мовленнєва поведінка автора повідомлення.

До компетенції експерта-лінгвіста належить установлення таких фактів:

- а) зміст конкретного висловлювання (тексту);
- б) наявність / відсутність негативної інформації про конкретну особу;
- в) установлення дотичності негативної інформації до конкретної особи (стосується чи не стосується конкретної особи);
- г) спосіб вираження інформації (оцінне судження (думка, переконання) чи твердження про факти (події)).

Отже, лінгвіст кваліфікує мовленнєву поведінку автора повідомлення за такими аспектами:

а) автор мовленнєвого повідомлення передає негативну інформацію про конкретну особу; негативна інформація виражена у формі твердження про факти (стверджується наявність ситуацій, що були в реальній дійсності, які негативно характеризують конкретну особу);

б) автор мовленнєвого повідомлення передає негативну інформацію про конкретну особу; негативна інформація виражена у формі оцінного судження (подається негативна оцінка ситуацій, з якими була чи пов'язана конкретна особа, або оцінка самої особи і «її вчинків» за критеріями «добре / погано, достовірно / ймовірно» тощо).

Водночас поза компетенцією експерта-лінгвіста є юридична кваліфікація мовленнєвої поведінки. Лінгвіст не встановлює, чи ганьблять свідчення честь конкретної особи, чи принижують свідчення гідність конкретної особи, чи спричиняють (здатні спричинити) свідчення шкоду діловій репутації особи. Крім цього, експерт-лінгвіст не надає юридичну і морально-етичну кваліфікацію інформації, вираженій у досліджуваному тексті. Лінгвіст також не може встановлювати таке: а) чи міститься в тексті інформація про порушення конкретною особою чинного законодавства, позаяк це питання належить до сфери компетенції юриста; б) чи міститься в тексті інформація про порушення конкретною особою морально-етичних норм і принципів, що є прерогативою спеціаліста в галузі етики. Поза компетенцією лінгвіста також є визначення гносеологічних характеристик досліджуваних висловлювань, бо лінгвіст не встановлює, чи можна перевірити конкретне висловлювання на його відповідність дійсності.

3. У кримінальних справах за звинуваченням у наявності закликів до протиправних дій предметом дослідження є мовленнєва поведінка автора твору.

До компетенції лінгвіста належить:

а) установлення наявності / відсутності закликів у досліджуваному мовленнєвому творі;

б) установлення наявності / відсутності мовленнєвих актів образи відносно якоїсь групи осіб.

Водночас до компетенції лінгвіста не входить:

а) установлення змісту закликів (чи є вони закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу в Україні або до захоплення державної влади; чи є виявлені заклики закликами до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України; чи є виявлені заклики закликами, спрямованими на порушення прав, свободи і законних інтересів людини залежно від її расової, національної, релігійної належності; чи є дії, до яких закликає автор досліджуваного мовленнєвого тексту, екстремістськими діями та ін.). Вирішення цих питань належить до компетенції юриста;

б) установлення реальних (некомунікативних) намірів автора (чи спрямоване досліджуване мовленнєве повідомлення на насильницьку зміну основ конституційного порядку та порушення територіальної цілісності української держави; чи спрямоване досліджуване мовленнєве повідомлення на розпалювання соціальної, расової, міжнаціональної ворожнечі; чи можна стверджувати, що автор свідомо та цілеспрямовано прагнув посіяти ненависть і ворожнечу до людей тієї чи іншої нації, віросповідання, принизити їх гідність, якщо так, то що про це свідчить, тощо). Вирішення цих питань також належить до компетенції юриста і пов'язане зі встановленням форми провини;

в) установлення здатності закликів провокувати осіб до конкретних дій або встановлення здатності дій, до яких закликають у досліджуваному мовленнєвому тексті, завдавати збитків суспільним відносинам, тобто, наприклад, чи здатні дії (заклики до дій) викликати расову, національну чи релігійну ворожнечу.

До компетенції експерта-лінгвіста не входить оцінка можливості / неможливості (а також характеристика можливих) негативних наслідків, які здатне викликати досліджуване мовленнєве повідомлення (текст).

4. У справах за звинуваченням у погрозі предметом дослідження є мовленнєва поведінка автора повідомлення (тексту).

До компетенції експерта-лінгвіста належить лише одне питання «Чи міститься в досліджуваному тексті погроза?».

Поряд із цим до компетенції лінгвіста не належить, по-перше, оцінка стану особи, яка сприймала погрозу (лінгвіст не може встановлювати, чи сприймала особа погрозу як реальну), по-друге, зміст погрози (чи є вона погрозою, що може завдати легкої шкоди здоров'ю, чи погрозою застосування насилля, небезпечного для життя і здоров'я тощо). Ці питання мають юридичний характер.

Отже, питання чіткого розмежування компетенцій лінгвіста та юриста під час проведення лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень за різного роду кримінальних і цивільних справ є обов'язковою умовою досягнення їх достовірності і допустимості.

Список використаних джерел

1. Звіт про науково-дослідну роботу. Розробка методики семантико-текстуальних досліджень мовленнєвого акту «погроза» / кер. НДР Свиридова Л. В., викон. Ковкіна Є. В., Дідушок Н. Я. Харків : ХНДІСЕ, 2021. 89 с.
2. Будко Т. В. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи. Київ : Укр. наук.-дослід. ін-т спеціал. техніки та судов. експертиз Служби безпеки України, 2020. 55 с. (Реєстр № 79).

Міллер Денис,

головний судовий експерт відділу
трасологічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

НЕТИПОВІ СЛІДИ, ЗАЛИШЕНІ САМОІМПРЕСІЙНОЮ ВІДМИЧКОЮ ДЛЯ ЗАМКІВ ІЗ ЦИЛІНДРОВИМ МЕХАНІЗМОМ ЗАМИКАННЯ

Аналіз сучасної експертної практики свідчить про підвищення тенденції вчинення майнових злочинів, пов'язаних із проникненням у житло, так званих «квартирних крадіжок». Не в останню чергу цьому факту сприяє велика кількість виготовлених промисловим способом (переважно виробництва КНР) різноманітних пристосувань і пристроїв для відмикання чи зламу замків, які можна вільно придбати через Інтернет, а також велика кількість відеоматеріалів щодо їх застосування.

Одним із найпоширеніших пристроїв, до якого часто вдаються злочинці для проникнення в приміщення, є самоімпресійна відмичка. Наш колектив доволі розгорнуто висвітлив принцип методу самоімпресії, закладений у спосіб відмикання циліндрових замків, навів конструкцію самоімпресійної відмички, дослідив і систематизував сліди, які залишають її контактувальні поверхні, зокрема й перелічив проблемні моменти в дослідженні циліндрових замків, що піддавалися дії самоімпресійної відмички [1, с. 316–323]. Однак під час подальшого дослідження цього напрямку в практичній діяльності виявлено низку нетипових слідів і пошкоджень, утворених унаслідок дії відмички зазначеного типу, тож ітиметься саме про них.

Як зазначалося в попередньому матеріалі, за класичного використання самоімпресійної відмички на деталях циліндрового механізму замку можуть залишитися: сліди-відображення контактувальних поверхонь основи відмички

на стінках каналу для ключа циліндру; сліди-відображення контактувальних поверхонь голки – на головках робочих штифтів; сторонні предмети у вигляді деформованих фрагментів фольги. Причому характерною особливістю відображення слідів є те, що вони переважно мало видимі та мають незначну деформацію слідосприймальної поверхні, або не відображаються взагалі. Однак, досліджуючи замки з циліндровими механізмами, вилученими під час оглядів місць подій, виявлено випадки нетипового застосування самоімпресійних відмичок, що викликає низку суперечностей, а саме – замки мають ознаки зламу, що нехарактерно для застосування відмички як пристрою саме для відмикання запірних пристроїв. Тож розглянемо зазначені ознаки детальніше.

Сліди-відображення, що залишаються під час нетипового використання самоімпресійної відмички, – статичні, чітко відображені, з характерним мікрорельєфом контактувальних поверхонь основи відмички, що утворюються на стінках каналу для ключа циліндра (рис. 1).

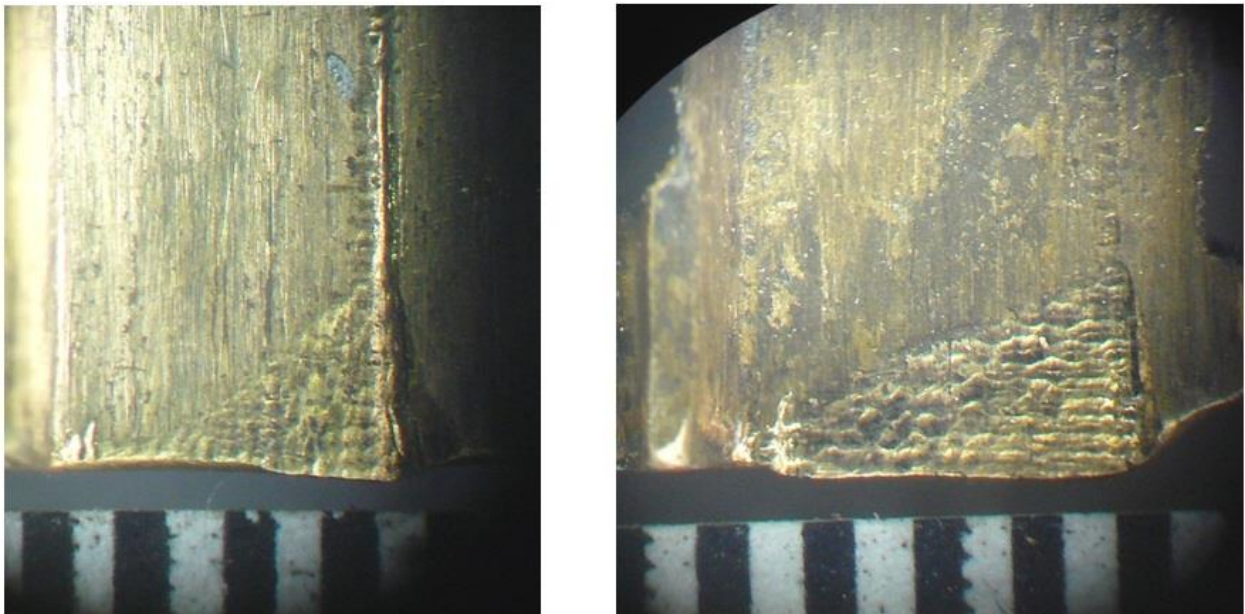

Рис. 1. Відображення мікрорельєфу основи відмички на поверхні каналу циліндра замка

Пошкодження, що утворюються під час нетипового використання самоімпресійної відмички: значна деформація країв шпарини для ключа та стінок каналу для ключа в циліндрі; деформація і розлам країв окремих штифтів – переважно тих, що обладнані хибним пазом (рис. 2).

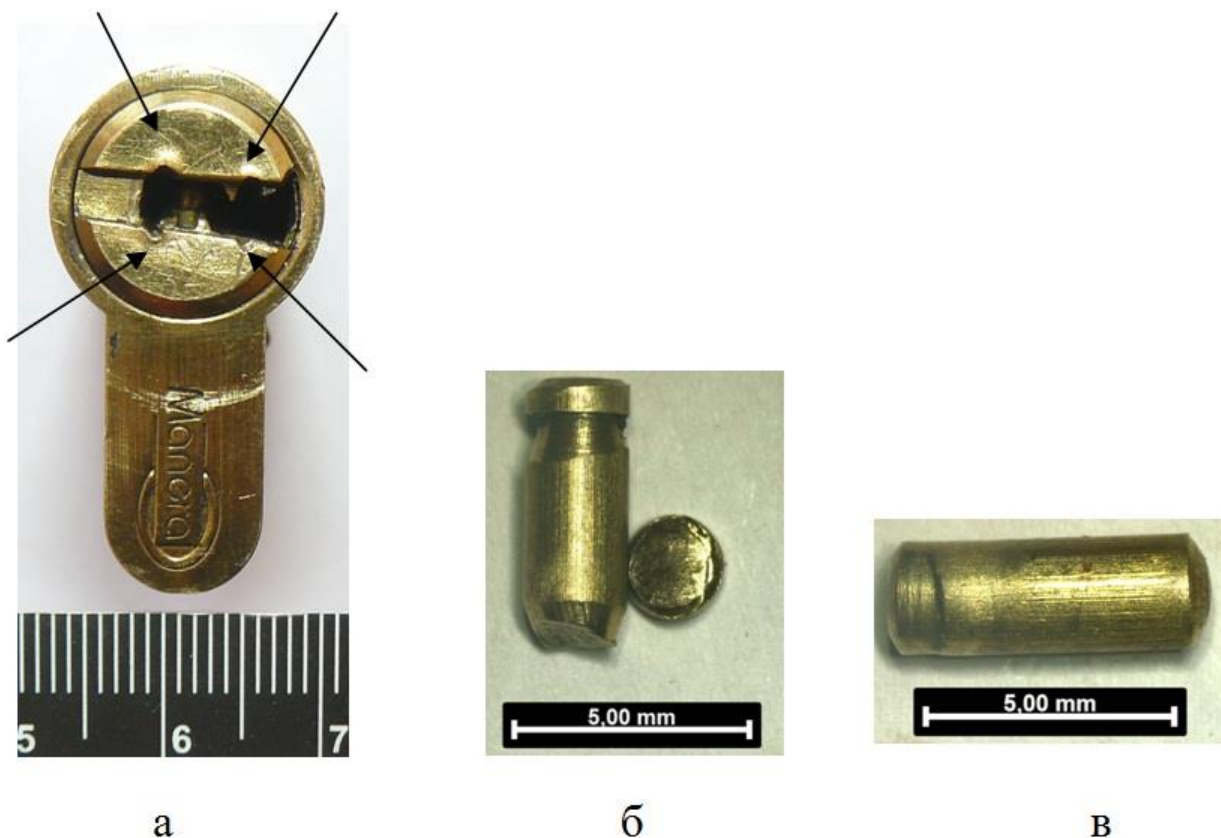

Рис. 2. Пошкодження у вигляді деформації країв шпарини для ключа (а), розламу штифта (б) та деформації краю штифта (в)

Сторонні предмети, що можуть залишитися під час нетипового використання самоімпресійної відмички, – заготовка з фольги в шпарині для ключа, як ціла так і у вигляді фрагментів; відламані фрагменти основи відмички (рис. 3).

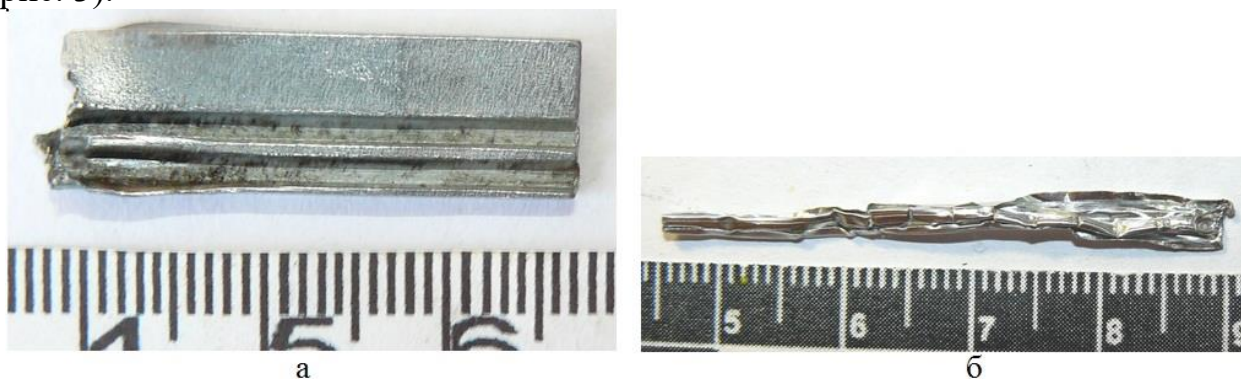

Рис. 3. Сторонні предмети – фрагмент основи самоімпресійної відмички (а), деформована заготовка з фольги (б)

Тож, як бачимо, зазначені пошкодження у вигляді значних деформацій циліндра, розламу штифтів, що призводить до несправності замка (зокрема й непридатності його до подальшої експлуатації), у комплексі з особливостями відображення слідів контактувальних поверхонь слідоутворювального об'єкта, притаманніші знаряддю зламу типу – пристрою, що застосовують для силового провороту циліндра замка.

То чому ж злочинці застосовують самоімпресійні відмички в такий спосіб? На нашу думку, головна причина цього полягає в намаганні скоротити час на

подолання замка як перешкоди під час проникнення в приміщення – поступове та послідовне збільшення прикладеної сили на основу відмички в бік відмикання дає змогу значно зменшити кількість коливальних рухів, бо призводить до виривання країв неповністю витиснених штифтів із каналів чи розламу штифтів, послаблених через хибний паз.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що велика кількість сучасних методів несанкціонованого подолання замків у криміналістичній літературі не висвітлена. Тож сподіваємося, що викладені в наданому матеріалі методи несанкціонованого подолання замків допоможуть у практичній діяльності судових експертів.

Список використаних джерел

1. Міллер Д. С., Петров Д. О. Особливості дослідження окремих видів циліндрових замків, відімкнутих самоімпресійними відмичками. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 316–323. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2018_18_39.

Мірошник Руслан,
судовий експерт лабораторії
досліджень об'єктів інформаційних
технологій Науково-дослідного
центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та
інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України

Дереча Андрій,
судовий експерт лабораторії
досліджень об'єктів інформаційних
технологій Науково-дослідного
центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та
інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України

АНАЛІЗ ЖУРНАЛІВ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ СІМЕЙСТВА WINDOWS ТА UNIX ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЩОДО НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ЕОМ

Через військову агресію Російської Федерації проти України значно збільшилася кількість кібератак, що порушують цілісність, конфіденційність і доступність інформаційних ресурсів, впливають на функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем. Зокрема, це стосується систем, що діють на критично важливих інфраструктурних об'єктах країни, органах

державної влади. А відповідно, експертам в галузі комп'ютерно-технічної експертизи та дослідження електронних комунікацій дедалі частіше постають питання щодо несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж – це проникнення до цих машин, їх систем чи мереж і вчинення дій, які змінюють режим роботи машин, їх систем чи комп'ютерних мереж або повністю чи частково припиняють їх роботу без дозволу відповідного власника або уповноваженої особи.

Несанкціоновані втручання в роботу ЕОМ можуть здійснюватися за допомогою різних методів і технологій, а саме:

- шкідливого програмного забезпечення (віруси та хробаки, трояни, шпигунські програми, руткіти);

- фішинг і соціальна інженерія;

- атаки на мережевому рівні (DoS/DDoS-атаки, MITM (людина посередині), ARP-спуфінг);

- використання вразливостей програмного забезпечення (експлойти, SQL-ін'єкції, XSS-атаки (міжсайтове скриптування);

- парольні атаки (брутфорс (перебір паролів), атаки методом словника);

- фізичний доступ (кейлогери, USB-накопичувачі).

Зазначені методи використовуються окремо або в комплексі, щоб забезпечити доступ до комп'ютерних систем і даних для несанкціонованого використання або зловживань.

Однією з необхідних умов під час вирішення питань щодо несанкціонованого втручання є зіставлення даних для аналізу журналів подій операційних систем, що містить порівняння подій з різних джерел для виявлення патернів (шаблонів), аномалій, підозрілих дій і потенційних атак.

Аналіз журналів подій операційної системи Microsoft Windows можна здійснити за допомогою компонента, що входить до складу операційних систем сімейства Windows, який дає змогу переглядати та здійснювати аналіз лог-файлів «Event Viewer (Перегляд подій)».

Під час дослідження рекомендується розглянути такі найбільш ключові події операційної системи Microsoft Windows, які часто використовують для моніторингу безпеки, пов'язані зі входом користувачів, змінами в облікових записах, змінами привілеїв і налаштувань, а також спробами доступу до ресурсів.

Ідентифікатор події 1102 (журнал аудиту безпеки очищено (Security Log)). Зазвичай очищення журналу проводять для приховування слідів активності зловмисників після спроби вторгнення або виконання шкідливих дій. Потрібно перевірити обліковий запис, який виконав дію. У записі буде зазначено ім'я користувача або службу, що викликали очищення журналу. Якщо очищення здійснив неавторизований обліковий запис, це може свідчити про компрометацію.

Ідентифікатор події 4624 (успішний вхід користувача до системи). Це одна з найпоширеніших подій у журналі безпеки Windows, яка фіксує як локальні, так і віддалені входи. Віддалені входи (Logon Type 3 або 10), які надходять із невідомих або підозрілих IP-адрес, можуть бути ознакою компрометації. Перевірка частих входів із зовнішніх адрес або невідомих місць може допомогти виявити можливі зловживання.

Ідентифікатор події 4625 (невдала спроба входу до системи). Ця подія в журналі безпеки виникає, коли користувач або програма не змогли пройти автентифікацію через неправильні облікові дані, заблокований обліковий запис чи інші причини. Подія 4625 є корисною для виявлення потенційних загроз, таких як атаки brute-force або несанкціоновані спроби доступу.

Ідентифікатор події 4657 (об'єкт у реєстрі змінено). Ця подія фіксується в журналі безпеки Windows і дає змогу відстежувати зміни, які відбуваються в реєстрі системи, що може бути корисним для виявлення потенційно шкідливих дій або змін у конфігурації. Зміни в критичних параметрах реєстру, таких як автозапуск програм або параметри системної безпеки, можуть бути ознакою діяльності шкідливого програмного забезпечення.

Ідентифікатор події 4663 (до об'єкта здійснено доступ). Ця подія фіксує спроби доступу до файлів, директорій, реєстру та інших захищених об'єктів, що є важливим для виявлення несанкціонованих дій або доступу до критичних даних. Шкідливе програмне забезпечення може намагатися отримати доступ до файлів, щоб змінити їх або отримати конфіденційні дані.

Ідентифікатор події 4688 (створено новий процес). Ця подія фіксує кожен запуск процесу в системі та є корисною для моніторингу активності на рівні програм, що дає змогу виявляти потенційні загрози, такі як запуск шкідливого програмного забезпечення або підозрілих скриптів.

Ідентифікатор події 4700 (службу запущено). Ця подія є частиною аудиту змін у службах та записується у випадках, коли здійснюється запуск певної служби, що може бути корисним для моніторингу критичних служб або для виявлення підозрілих змін у системі. Деякі служби є критичними для роботи системи та безпеки, як-от служба антивірусу, служби віддаленого доступу або мережеві служби.

Ідентифікатор події 4702 (змінено заплановане завдання). Ця подія, яка фіксує будь-які модифікації, унесені до запланованих завдань (task scheduler), і є корисною для моніторингу змін, які можуть вплинути на поведінку системи. Заплановані завдання часто використовуються для виконання регулярних операцій, проте зловмисники також можуть змінювати або створювати такі завдання для запуску шкідливих скриптів і програм.

Ідентифікатор події 4719 (налаштування політики аудиту системи змінено). Ця подія є важливою для безпеки, оскільки дає змогу відстежувати зміни в конфігураціях аудиту, що регулюють, які події записуються у журнал безпеки. Подібні зміни можуть свідчити як про легітимні адміністративні зміни, так і спроби приховати шкідливу діяльність.

Ідентифікатор події 4720 (створено новий обліковий запис користувача). ця подія є частиною аудиту керування обліковими записами і

генерується щоразу, коли адміністратор або користувач із відповідними правами створює новий обліковий запис у домені чи на локальному комп'ютері. Ця подія є важливою для безпеки, оскільки новий обліковий запис може бути створений як частина легітимних операцій, так і в межах спроби несанкціонованого доступу.

Ідентифікатор події 4722 (обліковий запис користувача активовано). Ця подія генерується у випадках, коли вимкнений обліковий запис знову стає активним, і є частиною аудиту керування обліковими записами. Активація облікового запису може бути законною (наприклад, повернення співробітника до роботи) або потенційно підозрілою, якщо її виконано несанкціоновано.

Ідентифікатор події 4724 (виконано спробу змінити пароль облікового запису). Ця подія генерується, коли користувач або адміністратор намагається змінити пароль для облікового запису, і є частиною аудиту управління обліковими записами. Така подія є важливою для відстеження потенційно підозрілих або несанкціонованих змін паролів, оскільки зловмисники можуть намагатися змінити паролі для отримання доступу до облікових записів.

Ідентифікатор події 4727 (створено нову групу безпеки). Ця подія є частиною аудиту керування обліковими записами і відбувається, коли адміністратор або користувач із відповідними правами створює нову групу безпеки в домені чи на локальному комп'ютері. Створення нових груп безпеки може бути частиною легітимної діяльності, проте ця подія також може свідчити про потенційно підозрілу активність, якщо створення нової групи виконано несанкціоновано.

Ідентифікатор події 4732 (обліковий запис користувача додано до групи безпеки). Ця подія є частиною аудиту керування обліковими записами і генерується щоразу, коли адміністратор або користувач із відповідними правами додає користувача до групи безпеки. Подібні зміни можуть бути частиною легітимної діяльності, однак також можуть свідчити про можливу загрозу, якщо вони виконуються несанкціоновано або надають користувачеві надмірні привілеї.

Ідентифікатор події 4739 (групу безпеки змінено). Ця подія генерується, коли вносяться зміни до атрибутів групи безпеки, наприклад, змінюються її назва, опис, тип чи дозволи. Такі дії можуть бути частиною легітимної адміністративної діяльності, але також можуть свідчити про можливі загрози, якщо групу змінює несанкціонований користувач або ж зміни надають надмірні права доступу.

Ідентифікатор події 4740 (обліковий запис користувача заблоковано). Ця подія виникає, коли користувач вводить неправильний пароль кілька разів поспіль, що призводить до блокування облікового запису відповідно до політик безпеки. Це важлива подія для аудиту безпеки, оскільки вона може свідчити як про помилку користувача, так і про потенційні спроби компрометації облікового запису.

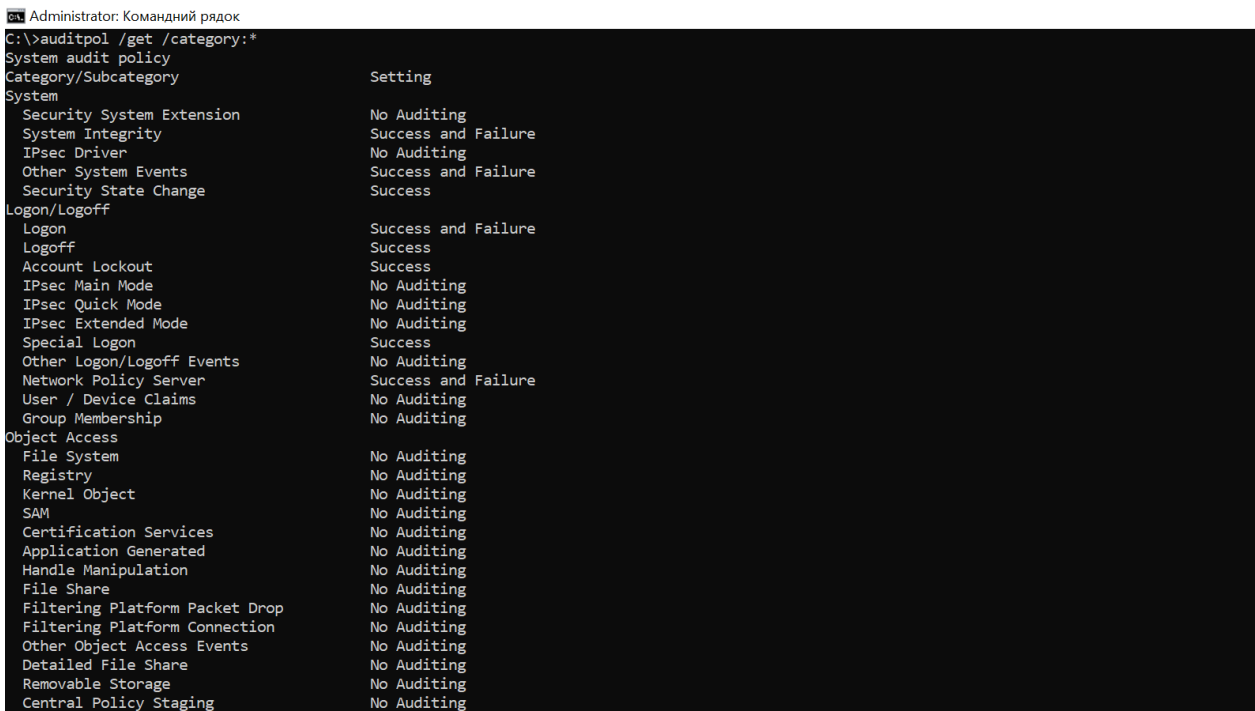
Ідентифікатор події 4825 (користувач намагається змінити дозволи для автентифікації до RDP-сервера). Ця подія може містити спроби змінити доступ до RDP для певних облікових записів або груп, що є важливою

інформацією для аудиту безпеки. Подібні зміни можуть свідчити про те, що хтось намагається надати собі або іншим користувачам доступ до віддаленого робочого столу, можливо, зловмисно або з неналежними дозволами.

Ідентифікатор події 4946 (відбулося додавання правила фільтрації пакетів у брандмауері). Ця подія генерується в журналах безпеки, коли адміністратор або процес додає нове правило фільтрації пакетів до брандмауера Windows, що змінює спосіб обробки вхідних або вихідних мережевих пакетів. Такі події важливі для аудиту безпеки, оскільки вони показують, коли змінюються мережеві дозволи та обмеження.

Ідентифікатор події 4946 (правило фільтрації пакетів змінено в брандмауері Windows). Ця подія фіксує, коли правило, яке керує обробкою вхідних або вихідних мережевих пакетів, змінюється. Це важливо для аудиту безпеки, оскільки будь-яка зміна в мережевих дозволах може вплинути на захист мережі та безпеку системи.

Важливо зазначити, що деякі з цих подій з'являтимуться лише в тому разі, якщо політика безпеки на ЕОМ налаштована правильно. Наприклад, подія 4663 не з'явиться в системі, як показано на рис. 1, бо для Object Access не ввімкнено аудит.


```
Administrator: Командний рядок
C:\>auditpol /get /category:*
System audit policy
Category/Subcategory          Setting
System
  Security System Extension    No Auditing
  System Integrity             Success and Failure
  IPsec Driver                 No Auditing
  Other System Events         Success and Failure
  Security State Change       Success
Logon/Logoff
  Logon                       Success and Failure
  Logoff                      Success
  Account Lockout             Success
  IPsec Main Mode             No Auditing
  IPsec Quick Mode            No Auditing
  IPsec Extended Mode         No Auditing
  Special Logon               Success
  Other Logon/Logoff Events   No Auditing
  Network Policy Server       Success and Failure
  User / Device Claims        No Auditing
  Group Membership            No Auditing
Object Access
  File System                 No Auditing
  Registry                   No Auditing
  Kernel Object               No Auditing
  SAM                        No Auditing
  Certification Services     No Auditing
  Application Generated       No Auditing
  Handle Manipulation         No Auditing
  File Share                  No Auditing
  Filtering Platform Packet Drop No Auditing
  Filtering Platform Connection No Auditing
  Other Object Access Events  No Auditing
  Detailed File Share         No Auditing
  Removable Storage          No Auditing
  Central Policy Staging     No Auditing
```

Рис. 1. Перевірка аудиту

Крім того, операційна система Microsoft Windows має механізм Prefetch, створений для прискорення завантаження часто використовуваних програм. Prefetch кешує певні дані про виконувани програми, щоб надалі швидше завантажувати їх із диска. Ця функція активна за замовчуванням і створює файли з розширенням .pf у папці C:\Windows\Prefetch. Файли Prefetch можуть показати, коли запускався підозрілий або зловмисний файл, що дає змогу виявити потенційні компрометації. Windows Prefetch є цінним джерелом

інформації для аналізу дій користувача та продуктивності системи, а також інструментом для дослідження інцидентів у сфері кібербезпеки.

В операційних системах сімейства Linux є багато журналів які зберігають інформацію про різні події системи, що є важливими для моніторингу та діагностики. Вони містять дані про запуск програм, мережеві з'єднання, дії користувачів, системні помилки, завантаження ядра тощо. Журнали зберігаються у вигляді текстових файлів, а за їх обробку часто відповідає служба Systemd або rsyslog.

Основні журнали подій у Linux:

/var/log/auth.log або **/var/log/secure** (містить дані про події аутентифікації та авторизації, зокрема й спроби входу, використання sudo, підключення через SSH тощо. Важливий для виявлення несанкціонованих доступів або незвичайної активності);

/var/log/syslog або **/var/log/messages** (загальний системний журнал, де зберігаються повідомлення про різні системні події, повідомлення від програм та служб);

/var/log/kern.log (журнал подій ядра Linux, містить повідомлення, пов'язані з роботою ядра, зокрема й помилки, драйвери, апаратні проблеми);

/var/log/boot.log (записує події під час завантаження системи, зокрема й завантаження служб і драйверів, використовується для аналізу проблем під час старту системи);

/var/log/dmesg (містить повідомлення від ядра, зібрані під час завантаження системи та роботи апаратних компонентів);

/var/log/cron.log або **/var/log/cron** (містить дані про виконання запланованих завдань за допомогою cron, корисний для контролю правильного виконання скриптів і завдань);

/var/log/maillog або **/var/log/mail.log** (містить повідомлення, пов'язані з роботою поштових служб, використовується для моніторингу та налагодження роботи поштових серверів);

/var/log/faillog (фіксує неуспішні спроби входу, вказуючи, які облікові записи зазнали невдачі в разі спроби аутентифікації, важливий для виявлення можливих атак на облікові записи);

/var/log/audit/audit.log (якщо встановлений Auditd, зберігає детальну інформацію про безпекові події та системні виклики, використовується для аудиту, відстеження змін у системі, дій користувачів і дослідження інцидентів).

В аналізі подій операційних систем сімейства Windows і Linux журнали є ключовими для відновлення повної картини дій, виявлення ознак компрометації. Журнали подій зберігають записи про спроби входу, запуск програм, мережеві з'єднання, зміни налаштувань, а також використання привілейованих прав та дають змогу визначити, коли отримано доступ до системи, які облікові записи використані і якими діями супроводжувалася компрометація. Отже, аналіз подій є комплексним інструментом для збору, документування та відтворення подій та дає змогу встановити, які операції виконувалися на пристрої, коли вони відбулися та якими користувачами ініційовані.

Список використаних джерел

1. Microsoft, URL: <https://learn.microsoft.com/ru-ru/windows-server/identity/ad-ds/plan/security-best-practices/monitoring-active-directory-for-signs-of-compromise> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Yuri Diogenes, Erdal Ozkaya, Cybersecurity - Attack and Defense Strategies, Packt Publishing Ltd., Birmingham B3 2PB, 2019, 469 с.
3. Кібервійна. URL: <https://www.wikiwand.com/uk/Кібервійна> (дата звернення: 30.10.2024).

Мороз Юрій,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАПЛЯРНИХ УЗОРІВ РУК НА ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕННЯХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Боротьба зі злочинністю в умовах воєнного стану не втрачає своєї актуальності. Серед наук, що сприяють активній боротьбі зі злочинністю, вагоме місце посідає криміналістика, наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та запобігання злочинів [1, с. 11].

Боротьба правоохоронних органів зі злочинністю потребує використання новітніх наукових методів розкриття і попередження злочинів. Одним із таких методів є дактилоскопія. Дактилоскопічні дослідження й надалі є надійним та ефективним методом ідентифікації особи, який застосовують в криміналістиці.

На сьогодні злочинний світ почав активно використовувати соціальні мережі, мобільні телефони та інші технічні засоби у своїй протиправній і злочинній діяльності.

Оскільки соціальна мережа – це інтернет-ресурс, де користувачі самостійно створюють контент, то для подібних проєктів характерна, з погляду кримінології, низка небезпек, серед яких: відкрите поширення конфіденційної інформації; можливість стикнутися з неналежним контентом (насильство, образи тощо); імовірність використання особистої інформації третіми особами з метою отримання вигоди; комп'ютерна педофілія, сексуальні домагання; кіберзлочинність і кібертероризм [2].

До негативних аспектів соціальних мереж можна також зарахувати можливість координації діяльності злочинних угруповань. Зокрема, терористичні угруповання, використовують соціальні мережі для поширення своєї пропаганди, рекрутування нових членів і спонукання до автономного

скоєння терористичних актів. Відомо, що терористичні угруповання можуть використовувати соціальні мережі для координації власної діяльності. Соціальні мережі також можуть бути використані й для розповсюдження наркотиків, зброї, вибухових пристроїв. Інтернет-месенджер «Telegram» – найпопулярніше місце збору зловмисників, він перетворився на глобальний каналізатор злочинної діяльності, став прихистком для наркоторговців, торгівців зброєю, які відкрито ведуть свій так званий «бізнес». Ніхто раніше не досліджував, наскільки месенджер заповнений таким контентом. Розслідування американської газети «New York Times» виявило щонайменше два десятки телеграм-каналів, якими продавали зброю. На 22 каналах, де понад 70 тис. осіб, рекламувалися екстазі, кокаїн, героїн та інші наркотичні речовини – із доставкою до понад 20 країн світу [3].

Стрімкий розвиток технічного прогресу, зокрема й у галузі фото- та відео-фіксації, дає змогу підвищувати ефективність проведення слідчих (розшукових) дій і експертних досліджень, використовуючи новітні засоби, основані на цифрових технологіях. Завдяки використанню таких засобів вдається розширити коло завдань, які виконуються за допомогою судової (криміналістичної) фотографії, додавши, крім фіксації та дослідження, ще й пошук і виявлення доказів.

Із розвитком новітніх технологій збільшилися можливості щодо отримання доказової бази в разі виявлення, розкриття та розслідування злочинів. У Кримінальному процесуальному кодексі України зазначено, що матеріали фотозйомки, відеозапису та інші носії інформації, до яких належать, крім іншого, цифрові зображення папілярних узорів рук осіб, причетних до скоєння, у яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів, можуть використовуватися в кримінальному провадженні та бути надалі беззаперечним доказом у суді [4].

Методикою дактилоскопічних досліджень передбачено проведення досліджень папілярних узорів із використанням цифрових зображень. Серед переліку основних об'єктів, необхідних для проведення дактилоскопічної експертизи (дослідження), можуть надаватися зображення (цифрові, фотографічні тощо) папілярних узорів [5, с. 11].

Якщо для дослідження надано носій із цифровим зображенням слідів папілярних ліній, під час дослідження описують тип носія (флеш-накопичувач, CD-диск тощо) та безпосередньо сам файл, який містить цифрове зображення (ім'я, дата створення / змінення, тип, розмір тощо) [5, с. 20].

Одним з яскравих і позитивних прикладів практичного використання сучасних криміналістичних засобів і методів, щільної взаємодії органів досудового розслідування і підрозділів Експертної служби МВС під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень є проведення судової дактилоскопічної експертизи в Луганському НДЕКЦ МВС.

На початку 2024 року до Луганського НДЕКЦ МВС щодо надання консультації стосовно сучасних можливостей і послідовності дослідження матеріалів, які містяться на цифровому носії інформації, вилученого під час

розслідування обставин кримінального правопорушення, передбаченого частиною четвертою ст. 152 Кримінального кодексу України (Згвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років), звернувся слідчий одного зі слідчих підрозділів ГУНП в Дніпропетровській області. Під час спільного детального та комплексного аналізу інформації, яка містилася в матеріалах кримінального провадження і могла бути об'єктом дослідження в межах проведення судових експертиз, акцентовано увагу слідчого на можливості дослідження слідової інформації дактилоскопічного походження, виявленої на цифровому відеозаписі з мобільного телефону підозрюваної особи, яка безпосередньо фіксувала свої протиправні дії на мобільний пристрій.

Надалі слідчий призначив судову трасологічну експертизу за експертною спеціальністю 4.6 «Дактилоскопічні дослідження».

Під час проведення судової експертизи судовий експерт у категоричній формі встановив, що папілярний узор пальця руки, зображений у файлі на цифровому носії інформації (оптичному диску), наданому на дослідження, придатний для ідентифікації особи та ідентичний папілярному узору великого пальця лівої руки підозрюваної особи.

Надалі висновок судової дактилоскопічної експертизи під час судового розгляду кримінального провадження став одним з основних та беззаперечних доказів протиправної діяльності особи. Судом цій особі було призначено покарання у вигляді 12 років позбавлення волі.

На мою думку, проведення дактилоскопічних досліджень з використанням цифрових зображень папілярних узорів рук, зафіксованих мобільними телефонами, викладених у соціальних мережах особами, які вчиняють протиправні діяння, є перспективним напрямом під час проведення дактилоскопічних експертиз, які дають змогу ідентифікувати особу, що може бути причетною до скоєння злочину.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
2. Соціальна мережа – це що таке? URL: <http://hi-news.pp.ua/tehnka-tehnologyi/2903-socalna-merezha-ce-scho-take.html> (дата звернення 31.10.2024).
3. Соціальна мережа (інтернет). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_\(інтернет\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_(інтернет)) (дата звернення 31.10.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Методика дактилоскопічних досліджень / [Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 53 с.

Недашківська Ольга,
старший судовий експерт
сектору товарознавчих та
гемологічних досліджень відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Житомирського НДЕКЦ МВС

МЕТОДИЧНИЙ ВАКУУМ І ЗАКОНОДАВЧА «ІНФЛЯЦІЯ» ЯК ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

На сучасному етапі розвитку, науки, техніки та людства загалом, ускладнення суспільно-політичних відносин у світі, поглиблення процесів глобалізації дедалі гостріше постає проблема безпеки та забезпечення дотримання законності та прав людини в суспільстві [1]. Саме судова експертиза є важливим інструментом правової системи, який покликаний забезпечити дотримання принципу законності, прозорості й об'єктивності в судочинстві через оцінку фактів і доказів [2; 3].

Однак сучасні умови проведення судових експертиз характеризуються низкою проблем, які так само безпосередньо впливають на якість і ефективність проведення таких експертиз [4].

Умовно можна виокремити два ключових проблемних аспекти, які потребують особливої уваги – методичний вакуум і законодавча «інфляція».

Методичний вакуум: основні прояви та причини.

Виникнення методичного вакууму є логічною та закономірною ознакою розвитку суспільства й усіх суспільних процесів і, власне, є не лише показником прогресу такого розвитку, а й відображенням дисбалансу системи, яка не «встигає» нівелювати відставання методичного забезпечення від новітніх умов і вимог суспільства.

Методичний вакуум виникає, коли чинні методики проведення судових експертиз застаріли і не відповідають сучасним вимогам. Це призводить до невідповідності між реальними умовами проведення експертиз і чинними інструкціями та рекомендаціями.

Виокремимо основні прояви та причини виникнення методичного вакууму.

Те, що немає актуальних методик, обумовлено браком дієвого динамічного механізму їх розробки та можливості подальшої гнучкої адаптації під мінливі вимоги сучасності. Актуальний розвиток науки та технологій постійно змінює, й іноді кардинально, і можливості, і підходи до проведення експертиз. Проте традиційне оновлення методичних рекомендацій часто не встигає за цими змінами, що призводить до використання застарілих методів, створює додаткові складнощі в практичній роботі судового експерта і часто фактично унеможлиблює проведення експертизи загалом.

Є підстави вести мову про неповне методичне охоплення спеціалізованих видів експертиз. Деякі види судових експертиз, особливо ті, що стосуються інноваційних технологій (наприклад, цифрових, генетичних, екологічних і товарознавчих експертиз специфічних товарів), не мають чітко визначених методичних підходів [5]. Це створює складнощі для експертів, які змушені максимально адаптувати чинні методики для виконання поставленого завдання. Проте така адаптація відбувається фактично на межі достовірності та, власне, є ризикованою з погляду відповідальності експерта.

Проблема стандартизації не менш актуальна. Брак єдиних стандартів для проведення експертиз призводить до варіативності у висновках, навіть у межах однієї експертної установи, що може впливати на подальшу справедливість судових рішень. Стандартизація методик і підходів під час проведення судових експертиз необхідна для забезпечення об'єктивності та надійності експертних досліджень і правового захисту судового експерта.

Законодавча «інфляція» – це явище, за якого постійні зміни та доповнення до законодавства призводять до його надмірної складності та розбалансованості, швидкість законодавчих змін значно перевищує швидкість адаптації до них суб'єктів та обставин. Це має значний вплив на процедуру проведення судових експертиз, позаяк не лише експертам, а й ініціаторам та іншим учасникам процесу доводиться постійно адаптуватися до нових норм, правил і вимог. Рівень законодавчої «інфляції» в країні останнім часом стрімко зростає та фактично зумовлює стан перманентної адаптації до таких змін, що негативно позначається на якості виконуваної роботи у сфері судової експертизи насамперед у системі ініціатор – виконавець [6].

Постійні зміни нормативно-правової бази створюють додаткове навантаження на експертів, які мають бути в курсі актуальних правових норм, що так само сприяє підвищенню ризику виникнення помилок під час проведення експертиз через незрілість механізмів реалізації нововведень.

Колізії, суперечності та прогалини в законодавстві додатково ускладнюють ситуацію. Наявність суперечностей між деякими нормативними актами ускладнює правову оцінку експертизи, що може призводити до виникнення сумнівів у об'єктивності експертних висновків. Прогалини законодавства створюють умови для зловживань із боку зацікавлених осіб, що негативно впливає на правову безпеку судового експерта, створює умови для неоднозначного трактування їх висновків, що теж впливає на довіру до експертів і судової системи загалом.

Брак єдиної процесуальної бази для різних видів експертиз сприяє виникненню ситуацій, коли однакові запитання вирішуються по-різному в різних судових процесах. Це ускладнює взаємодію між експертами та суддями і може призводити до неузгоджених рішень.

Для розв'язання проблем методичного вакууму та законодавчої «інфляції» потрібні комплексні підходи, що містять як науково-методичну, так і нормативно-правову роботу [5; 7]:

1. Оновлення старих і розроблення нових методик – регулярний перегляд затверджених методик і розробка нових, що відповідають сучасним

вимогам, є важливим етапом не лише підвищення якості судових експертиз, а й інколи забезпечення самої можливості їх виконання; акцентування уваги на апробації нових методик, їх корегування та впровадження в практику судових експертів; співпраця між науковими установами та фахівцями-практиками з метою створення ефективних і надійних методичних інструментів; проведення науково-практичних конференцій з акцентом саме на практичному обговоренні проблемних питань; можливості перманентного обміну досвідом між спеціалістами галузі.

2. Стандартизація та уніфікація експертної діяльності – розробка єдиних стандартів для проведення експертиз відповідно до специфіки різних видів досліджень для підвищення об'єктивності й узгодженості результатів.

3. Оптимізація нормативно-правового регулювання – зменшення законодавчої «інфляції» через скорочення надмірних змін і забезпечення узгодженості нормативних актів для полегшення роботи експертів і зменшення кількості правових колізій, а для цього реальне залучення спеціалістів-практиків, зокрема судових експертів до відповідних комітетів під час розробки та внесення змін до законодавчих актів.

Отже, методичний вакуум і законодавча «інфляція» є одними з найбільших викликів для судової експертизи в умовах сучасності. Розв'язання таких проблем потребує системного підходу, який міститиме компоненти з оновлення методик, стандартизацію процесів та оптимізацію законодавчої бази. Тільки за умов такої систематизації зазначених процесів можна забезпечити високу якість та об'єктивність під час проведення судової експертизи для забезпечення прозорого та справедливого судочинства.

Список використаних джерел

1. Шостко О. Ю., Подільчак О. М. Сучасні світові тенденції злочинності. *Проблеми законності*. Харків, 2020. № 148. С. 184–200. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193805>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 25.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.01.1994 № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

4. Судова експертиза : проблеми сьогодення та перспективи розвитку : колективна монографія / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз. Дрогобич : ПОСВІТ, 2020. 406 с.

5. Ковальов К. М. Оптимізація законодавства у сфері судово-експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу, Харків (6–7 лютого 2020 р. Харків). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 21–24.

6. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.

7. Щербаковський М. Г. Напрямки вдосконалення законодавчої регламентації проведення судових експертиз. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 р.) Харків, 2020. С. 42–49.

Нестор Наталія,

доктор юридичних наук, старший дослідник, заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

Полянський Антон,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

Лущик Ігор,

завідувач відділу міжнародного співробітництва та підготовки експертів лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

МІЖНАРОДНА КООПЕРАЦІЯ ЕКСПЕРТІВ У МЕЖАХ ПРОТОКОЛУ ДІЙ З ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЖЕРТВ КАТАСТРОФ ІНТЕРПОЛУ

Одна з найпоширеніших у світі, Міжнародна організація кримінальної поліції, або Інтерпол (*International Criminal Police Organization*), яка займається пошуком предметів і людей, на випадок катастроф або стихійних лих має відповідний протокол дій з ідентифікації жертв катастроф (*Disaster Victim Identification, DVI*) [1]. Країни, що входять до Інтерполу, після стихійного лиха за потреби можуть звертатися до Групи реагування на інциденти для надання додаткової допомоги (наприклад, підтримки *DVI* на місці або підключення до баз даних Інтерполу), отримання програмного забезпечення для здійснення *DVI*, а також координації дій з іншими міжнародними або міжурядовими організаціями (зокрема, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти).

Діяльність *DVI* Інтерполу підтримує Робоча група, до складу якої входять судові та поліцейські експерти, які зустрічаються двічі на рік для вдосконалення процедур і стандартів *DVI*. Ця група публікує Настанову з ідентифікації жертв лиха, який є унікальним загальноновизнаним стандартом для протоколів *DVI* (уперше він вийшов друком 1984 р. і відтоді оновлюється кожні п'ять років). Ця настанова в редакції 1997 р. [2] містила розділ 6.3 «Міжнародний стандарт ідентифікації», що передбачав створення Групи зв'язку *DVI* у кожному національному центральному бюро, яка складалася з офіцера поліції, судово-медичного експерта та одонтологів. Члени цієї групи мали ознайомитися із процедурами *DVI*, формами та рекомендаціями; відповідати за надання передсмертної інформації та ідентифікаційних доказів за формою Інтерполу до команди ідентифікації. Якщо катастрофа сталася на території країни-учасниці, то вона має вжити таких заходів:

- негайно взяти на себе відповідальність за ідентифікацію;

- повідомити про катастрофу інші країни, громадян яких можна залучити через Інтерпол;

- отримати передсмертну інформацію у формах *DVI* Інтерполу;

- прийняти допомогу від персоналу *DVI* з країн, громадяни яких могли постраждати;

- створювати доказові записи матеріалів і даних про ідентифікацію постраждалих від катастрофи, а також запропонувати персоналу *DVI* інших країн можливість перевірити такі записи;

- дозволити іншим групам *DVI* досліджувати речові докази щодо ідентифікації своїх співгромадян, брати участь або бути свідками патологоанатомічних досліджень і подальшого порівняння даних;

- надавати експертну допомогу з ідентифікації постраждалих від катастрофи та обладнання.

Не всі жертви катастрофи можуть бути громадянами країни, у якій вона сталася. Тому країна, яка займається ідентифікацією, має швидко налагодити, а потім підтримувати щільну співпрацю з країнами, з яких походять потенційні жертви. Іноді траплялися випадки, коли країна, яка займається ліквідацією катастрофи, не мала необхідного досвіду та ресурсів, тому часткова або вся відповідальність за ідентифікацію покладалася на запрошену іноземну групу. Міжнародних угод про делегування відповідальності в разі *DVI* немає. Тому країнам рекомендовано мати одного або кількох експертів з ідентифікації, які зможуть негайно вирушити до іншої країни, де стався інцидент і їхні громадяни є або можуть бути жертвами. Це зумовлює потребу ведення реєстру таких експертів із зазначенням персональних даних, номерів паспортів і відміток про щеплення з термінами їх придатності, а також фотографії для полегшення отримання візи програми. Усі, кого внесли до реєстру, мають бути готовими до оперативного відрядження одразу після повідомлення, а також важливо узгодити заздалегідь питання щодо особистого страхування та винагороди в таких випадках. Експертам з ідентифікації може бути надано тимчасовий дипломатичний статус або (у випадку аварії комерційного літака) їх долучать до технічної комісії з розслідування, для якої вже діють міжнародні правила [3]

(наприклад, Стандарти та рекомендована практика ICAO, Додаток 13 до Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію [4]).

З часом на підставі успішно проведених розслідувань зміст Настанови змінювався. У редакції 2023 р. у розділі 7.1 ідеться, що «кожна операція DVI має відповідати законам і правилам країни, в якій сталася катастрофа. Ця передумова є основоположною для забезпечення правової бази, в якій діє головний орган» [1]. Це дає змогу національним, регіональним і місцевим органам влади активізувати свої правила та процедури відповідно до затверджених і погоджених домовленостей. Відхід від цього усталеного принципу може не лише підірвати судові процеси, що діють у певному регіоні, а й перешкоджають загальній роботі процесу DVI. Тому дуже корисними будуть угоди щодо інтеграції міжнародних команд DVI, які працюють в інших країнах, оскільки юридичні та процедурні конфлікти можна вирішити раніше, ніж команди почнуть працювати. Далі в Настанові відзначено, що в більшості юрисдикцій (якщо йдеться про постраждалих, які перебувають без свідомості й їх залучено до операції DVI) можливі юридичні наслідки. Поки відбуваються спроби ідентифікувати постраждалих осіб, щоб узгодити список зниклих безвісти, слід дотримувати юридичних протоколів, які не стосуються померлих осіб. Цей процес не відповідає традиційному, тому варто стежити, щоб жертви були знайдені, але їхні юридичні та медичні права дотримані.

Планування як до, так і під час інцидентів має вирішальне значення для забезпечення цілеспрямованого реагування, причому плани мають бути достатньо варіативними, щоб їх можна було б змінювати перед розгортанням у конкретних обставинах, зважаючи на активізацію спеціалістів і допоміжних ресурсів. Можна укладати угоди з державними та недержавними організаціями, службами та постачальниками послуг, які можуть за потреби бути активовані, надаючи без затримки фахівців із відповідними навичками та ресурси.

Є різні типи планів DVI:

юрисдикційні плани активації місцевих органів для вирішення інцидентів у масштабах регіону;

національні плани активації, які дають змогу агентствам різних країн працювати над інцидентами національного значення;

міжнародні плани, які передбачають відправлення спеціалістів до іншої країни для роботи в складі інтернаціональних команд;

спеціальні плани для кожної з фаз DVI (прописані протоколи та встановлені процедури не завжди відповідають унікальним обставинам події, тому в них потрібно вносити певні корективи протягом усього терміну операції).

Не на всі обставини можна попередньо зважити і неможливо передбачити брак навичок або товарів матеріально-технічної підтримки, поки не розгорнеться подія. Тому розв'язати цю проблему можна, уклавши угоди до виникнення катастроф.

Основні етапи програми DVI та роль у ній судових експертів.

1. Збирання даних на місці катастрофи: судово-медичні експерти збирають тіла та їх залишки в умовах, які можуть бути небезпечними

і складними; криміналісти документують місце події, фотографують і збирають докази й особисті речі жертв.

2. Дані анте-мортем (до смерті): антропологи та стоматологи збирають медичні та стоматологічні записи, відбитки пальців, ДНК та інші ідентифікаційні дані, зібрані до смерті жертв; психологи та соціальні працівники спілкуються з родичами жертв для отримання додаткової інформації, яка може допомогти в ідентифікації.

3. Дані пост-мортем (після смерті): патологоанатоми проводять розтини та збирають біологічні зразки (ДНК) для порівняння з даними анте-мортем; судові стоматологи оглядають зуби та щелепи жертв для зіставлення з наявними стоматологічними записами.

4. Порівняння отриманих даних: біометричні експерти порівнюють відбитки пальців, ДНК та інші з наявними даними анте-мортем; ІТ-фахівці використовують спеціалізоване програмне забезпечення для обробки та порівняння значних обсягів даних.

5. Ідентифікація та повернення тіл родичам: юридичні експерти забезпечують законність процесу ідентифікації та повернення тіл жертв родичам; логісти організують транспортування тіл і повернення особистих речей жертв їхнім родичам.

Як приклади успішного використання програми *DVI* можна навести допомогу міжнародної спільноти після цунамі в Індійському океані (2004) та землетрусу в Гаїті (2010), коли спільна робота національних і міжнародних експертів допомогла ідентифікувати тисячі жертв катастроф.

Проте роботу за програмою *DVI* проводять не лише для допомоги у розслідуванні жертв стихійних лих, а й, на жаль, катастроф, зумовлених людським фактором. До них належать розслідування масових поховань [5], проведених у межах розслідування Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року (далі — *МТКЮ*), створеного Радою Безпеки ООН. Тоді експерти-антропологи та археологи відіграли вирішальну роль. Свідчення експертів стали важливим джерелом інформації для міжнародного кримінального провадження та судово-медичної експертизи і фігурують у судових процесах і вироках цього трибуналу. Загалом на цьому Міжнародному кримінальному трибуналі в судових засіданнях заслухано численні свідчення від різних категорій експертів:

свідків (надавати свої знання і досвід у справах, пояснюючи складні питання, пов'язані зі злочинами, обставинами або доказами);

консультантів для суддів і прокурорів (допомагають зрозуміти складні правові питання, інтерпретувати докази та вирішувати спірні питання);

спеціалістів із міжнародного права (аналізують стандарти, норми та прецеденти, щоб забезпечити правильне застосування закону);

фахівців із фактичних питань (досліджують факти, аналізують докази, відвідують місця подій і визначають обставини злочинів).

Кваліфікацію експерта та допустимість висновку експертизи в МТКЮ обговорювали під час розгляду справи В. Поповича (2010). Свідка-експерта Судова палата визначила як особу, яка має відповідні конкретні знання, досвід або навички, щоб допомогти суду краще зрозуміти та дійти правильного висновку з технічних питань. Кваліфікація експерта, узагальнена в його автобіографії, поданої до суду, уповноважує його (на відміну від звичайного свідка факту) висловлювати думки, умовиводи та висновки з питань, що входять до сфери його компетенції. Його об'єктивність і незалежність не розглядають як формальну передумову для того, щоб кваліфікувати як експерта.

До того часу мало уваги приділяли тому, як міжнародне право взаємодіє зі свідками-експертами (зокрема з експертами-криміналістами), тому постала потреба обов'язково використовувати їх для відправлення міжнародного правосуддя через складність у засудженні злочинців, звинувачених у геноциді, злочинах проти людяності, військових злочинах та/або злочині агресії.

Іншою вагомою підставою для залучення закордонних фахівців за програмою *DVI* є наслідки авіаційних катастроф. Одним із найгучніших стало розслідування подій за фактами збиття цивільного пасажирського літака *Boeing 777-2H6ER* компанії *Malaysia Airlines* рейсу *MH17*, збитого 17.07.2014 у Донецькій обл., на борту якого перебувало 283 пасажирів і 15 членів екіпажу, а також катастрофи цивільного пасажирського літака *Boeing 737-800* компанії «Міжнародні авіалінії України» рейсу *PS752*, збитого 08.01.2020 поблизу м. Тегеран (Іран), унаслідок якого загинуло 167 пасажирів і 9 членів екіпажу, у розслідуванні обставин яких брали участь експерти КНДІСЕ [6, 7].

Програма *DVI* Інтерполу демонструє важливість міжнародного співробітництва та використання судових експертів для ефективного реагування на катастрофи та масові трагедії.

Список використаних джерел

1. Disaster Victim Identification, DVI / INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI> (дата звернення: 23.09.2024).

2. Disaster Victim Identification Guide. International Criminal Police Organization. 1997. URL: https://www.fbiic.gov/public/2008/apr/Disaster_Victim_ID_Guide.pdf (дата звернення: 23.09.2024).

3. International regulations for body transport. League of Nations. International Arrangement concerning the conveyance of corpses. Signed at Berlin, February 10th, 1937 ; Agreement on the transfer of corpses. Council of Europe. Signed at Strasbourg, October 26th, 1973.

4. Annex 13 Aircraft Accident and Incident Investigation to the Convention on International Civil Aviation. 2020. 12th Ed. URL: https://www.bazl.admin.ch/dam/bazl/de/dokumente/Fachleute/Regulationen_und_Grundlagen/icao-

annex/icao_annex_13_aircraftaccidentandincidentinvestigation.pdf.download.pdf/AN13_cons.pdf (дата звернення: 23.09.2024).

5. Klinkner M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: an old problem, a new context and a pragmatic resolution. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13. Pp. 102–129. DOI: 1350/ijep.2008.12.1.284 (дата звернення: 23.09.2024).

6. Експерти КНДІСЕ проводять дослідження бортових самописців із повітряних суден росіян, збитих українськими військовими / КНДІСЕ. 14.06.2023. <https://kndise.gov.ua/eksperty-kndise-provodyat-doslidzhennya-bortovyh-samopyscziv-iz-povitryanyh-suden-rosiyan-zbytyh-ukrayinskymu-vijskovumu/> (дата звернення: 23.09.2024).

7. Коментарі директора Київського науково-дослідного інституту судових експертиз щодо роботи фахівців з розслідування катастрофи літака Boeing 737 поблизу Тегерана / КНДІСЕ. 16.01.2020. URL: <https://kndise.gov.ua/komentari-dyrektora-kyuyivskogo-naukovo-doslidnogo-instytutu-sudovyh-ekspertyz-shhodo-roboty-fahivcziv-z-rozsliduvannya-katastrofy-litaka-boeing-737-poblyzu-tegerana/> (дата звернення: 23.09.2024).

Одерій Олексій,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики ДонДУВС

Одерій Максим,

молодший інспектор-кінолог КЦ
ГУНП в Донецькій області, капрал
поліції

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ПОШУКУ ТА ВИЯВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ)

Злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів утворюють окрему групу (ст. 305–322 Кримінального кодексу України), яка має специфічний предмет, що й обумовлює особливості їх виявлення та досудового розслідування. Науковці та практики постійно приділяють увагу цьому питанню, проте ми спробували подивитись на окремі аспекти цієї проблеми очима кінолога.

Пошук наркотичних засобів службовими собаками вже давно визнаний у всьому світі вельми ефективним методом². У міжнародній практиці навіть траплялися випадки, коли злочинні угруповання активно протидіяли такій діяльності. Так, у Республіці Колумбія наркоторговці злочинного угруповання

² Відповідно до п. 4 ст. 4 Розділу I (Загальні положення) «Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» спеціальні собаки – службові собаки, підготовлені для пошуку й виявлення наркотичних засобів та психотропних, вибухових речовин, стрілецької зброї і боєприпасів тощо [1].

«Урабенос» встановили винагороду 70 тис. доларів (!!!) за голову поліцейського собаки (німецька вівчарка), який знайшов рекордну кількість наркотиків (2018 р.). Шестирічна Сомбра працювала в портах на Атлантичному узбережжі, включно з містом Турбо, з якого на різних видах водного транспорту перевозили великі партії кокаїну по всьому світу. Саме в цьому порту поліцейський собака знайшов 5,3 т зазначеного наркотика, а потім ще 4 т, які ховали в автомобільних частинах, призначених для експорту. Через загрозу для тварини її довелося перевести в безпечне місце [2].

Поряд із цим результативність застосування службових собак у практичній діяльності правоохоронних органів України підтверджується численними позитивними прикладами з практичної діяльності, про що інформується суспільство через ЗМІ та сторінки соціальних мереж відповідних служб тощо. Навіть під час поверхневого ознайомлення з соціальними сторінками кінологічних підрозділів Національної поліції України можна побачити достатньо таких прикладів [3; 4; 5; 6].

Зауважимо, що свого часу під час відрядження до Китайської Народної Республіки (надалі – КНР) один із авторів безпосередньо мав можливість ознайомитися з роботою одного з розплідників Народної поліції КНР у місті Далянь (до 1950 р. – Дальній³), де пересвідчився в тому, що переважно для пошуку наркотичних засобів поліціанти на той час використовували німецьких вівчарок і спанієлів (2006–2009 роки). Щодо спанієлів у спеціальній літературі зазначено, що завдяки своїм маленьким габаритам вони не наганяють страху, легко проникають у важкодоступні місця, під час патрулювання зазвичай не викликають підозри в наркоманів (якщо вони не знають призначення цих собак). Відсутність у цих собак намордника не викликає нарікань громадян. Для маскуваня таких собак уміщують до господарської сумки, як це зазвичай роблять під час транспортування дрібних тварин. Такий прийом маскуваня не викликає особливої цікавості у публіки. Кінолог, рухаючись серед людей, створює умови для активної роботи собаки, голова якої розміщена на рівні речей, що перебувають на землі або в руках у пасажирів. Незлостивість спанієлів дає змогу використовувати їх під час обшуків у приміщеннях. Цих собак можна успішно застосовувати для зашифруваня дій під час проведення оперативних комбінацій [7, с. 98]. Але, повертаючись до сучасних проблем у реаліях війни, звернемо увагу на деякі аспекти.

1. Закон України «Про Національну поліцію» визначає службового собаку як спеціальний засіб (п. 7 ч. 2. ст. 42) і водночас підкреслює, що застосовувати спеціальні засоби має право лише особа, яка пройшла спеціальну підготовку (ч. 2 ст. 45) [8]. Тобто службові собаки є спеціальним засобом зі спеціальним статусом (оскільки використовувати його може лише поліцейський, який пройшов спеціальну підготовку – кінологічну). Інколи застосовують термін «службова тварина», але його юридичного визначення ми не знайшли. Отже, службового собаку фактично прирівняно до кайданок або інших спеціальних

³ У 1950 році уряд СРСР місто Дальній безоплатно передав Китайській Народній Республіці. Його перейменували на Далянь. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%8C>

засобів (із відповідними юридичними наслідками). З погляду цивільного законодавства тварини належать до речей, тому, виходячи з цих позицій, профільним законодавством «службових собак» віднесено до розряду матеріальних цінностей, що перебувають на балансі установи⁴. Така ситуація є вкрай дискусійною! Як стверджують кінологи, собака – це те створіння (на відміну від звичайної матеріальної речі), якому інколи можна довірити власне життя!!! Як вихід із такої ситуації правильно було б запропонувати вивести службову собаку зі статусу «спеціальний засіб» та визначити її як «службову тварину», описавши відповідним чином цей термін з огляду на той факт, що недоцільно обмежуватися лише собаками та конями (кінна поліція), бо можливо у перспективі, наприклад, в Управлінні авіації та поліції на воді Національної поліції України з'являться водні патрулі із (як варіант) дельфінами, або інші тварини стануть на допомогу поліції. До слова, у науковій літературі вже є повідомлення навіть про використання медоносних бджіл для виявлення вибухівки⁵. Прогностичний підхід у юридичних конструкціях певних нормативних актів не є новим для вітчизняного законодавця, яскравим прикладом чого є Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», де законодавець прямо передбачив (поряд із такими термінами, як «наркотичний засіб» або «психотропна речовина») термін «аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин», усвідомлюючи, що злочинці можуть виготовити речовини з властивостями наркотичного засобу або психотропної речовини, але які ще не відображені у відповідному Переліку⁶.

Альтернативним способом вирішення розглядуваної проблеми також може бути рекомендація щодо введення у відповідні нормативні акти окремих статей, наприклад, «Застосування службових собак» [12, С. 397] або «Застосування службових коней». У будь-якому випадку ситуація потребує уваги з боку законодавця.

2. Організація підготовки собак із використанням запахозамінників (а не оригіналів) тих речовин, які має в подальшому шукати службовий собака – є доволі спірним питанням. Практики більше схиляються до оригінальних запахів, хоча при цьому визнають, що підготовка службових собак із використанням запахозамінників організаційно легше, проте ефективність втрачається, оскільки службова собака може не відпрацювати на оригінал. Своєю чергою робота з оригінальними пахучими речовинами потребує

⁴ Відповідно до ст. 180 Цивільного кодексу України тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на яких поширюється правовий режим речі, тобто собака є майном, об'єктом права власності. Крім того, ч. 1 ст. 1187 згаданого Кодексу відносить собак (службових та бійцівських порід) до засобів підвищеної небезпеки [9].

⁵ На думку окремих науковців, використання медоносних бджіл для виявлення слідів парів мін – це альтернативний, точний і високочутливий метод, що забезпечує обстеження великої території, навіть важкодоступної, без ризику для життя людини [10].

⁶ Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють [11].

створення в територіальних підрозділах кінологічних служб та органів окремих приміщень для зберігання зразків запахів, визначення методичних засад використання таких зразків, а також відповідальних осіб за організацію дотримання правил безпеки та законності використання тих чи інших зразків. При цьому зауважимо, що закордонні колеги хоча й виробляють дуже якісні запахозамінники, однак самі тренують собак, використовуючи оригінали [12, с. 408].

3. Останнім часом Державне бюро розслідувань, Національна поліція України за підтримки ТОВ «Нова пошта» значно активізують протидію незаконному обігу наркотиків в Україні. Зокрема правоохоронці посилюють контроль за вмістом відправлень та превентивні заходи для унеможливлення пересилки заборонених речовин через мережу відділень та поштоматів «Нової пошти» [13]. Це пов'язано з тим, що «Нову пошту», «Укрпошту» та інших перевізників злочинці активно використовують для пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (надалі – наркотичних засобів). При цьому зловмисники використовують різноманітні хитрощі з метою протидії виявленню запахових слідів згадуваних об'єктів службовими собаками. Серед таких можна назвати такі:

а) доволі популярним є використання автопасти, оскільки вона за відносної дешевизни має стійкий сильний запах, а під кришкою немає захисної плівки. Наркотичний засіб можуть помістити безпосередньо під кришкою, проте переважно занурюють углиб умісту, про що свідчить відповідний надріз на пасті, який візуально проглядається під кришкою;

б) злочинці опанували фабричний механізм розпакування та запакування певних смаколиків без явно помітних слідів на упаковці. Переважно йдеться про сухарики, чіпси, крекери, горішки, каву тощо, серед яких розміщують наркотичні засоби. Як слушно помітили практики, такий уміст посилок викликає певну підозру, оскільки означені смаколики наявні у вільному доступі в крамницях навіть прифронтових місць.

Отже, окреслена проблематика використання службових собак для пошуку та виявлення наркотичних засобів безперечно ще потребує додаткової фахової дискусії та пошуку шляхів вирішення, а наведені приклади способів пересилки злочинцями заборонених об'єктів стануть у пригоді практикам для протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16>

2. Колумбійська мафія охотиться на собаку, нашедшую 10 тонн кокаїна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-russian-44977825>.

3. Кінологи поліції Донеччини продовжують вести боротьбу із незаконним обігом наркотичних речовин та прекурсорів. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2002812120112765&id=100011519888019&rdid=QO4scPdzSiVdgG6r

4. Рена знайшла канабіс. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1985849935142317&id=100011519888019&rdid=plheSUDwKD8jUoiC
5. Чотирилапі «полицейські» Донеччини допомогли виявити 10 кг вибухівки та стільки ж наркотиків https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1943029609424350&id=100011519888019&rdid=gVNJMqkPSbCryBg9
6. Кінологічні розрахунки допомогли виявити заборонені предмети та речовини. URL: <https://www.facebook.com/share/p/dcKhXXoH1teYTxc7/?mibextid=WC7FNe>
7. Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. Харків : Золоті сторінки, 2004. 164 с.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
9. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
10. Жукорський О. М., Атарщикова А. М. Апімоніторинг стану навколишнього середовища. *Бджільництво України*. Випуск 9. С. 40–45. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2058317>
11. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 10, ст. 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/863-14#Text>
12. Селюков В. С. Адміністративно-правові засади кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні : монографія. Київ : ВД «Інтернаука», 2020. 470 с.
13. ДБР, Нацполіція та Нова пошта посилюють взаємодію для унеможливлення відправки наркотичних засобів через мережу компанії. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-nacpoliciya-ta-nova-poshta-posilyuyut-protidiyu-perepravlennyu-narkotichnih-zasobiv-cherez-poshtovi-posilki-video>

Панкєєва Юлія,
старший судовий експерт відділу
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Організація роботи та взаємодія органів і підрозділів під час розслідування кримінальних проваджень в умовах воєнного стану є важливою складовою забезпечення правопорядку і національної безпеки. Через підвищену загрозу для суспільства та держави правоохоронні органи та підрозділи змінюють свій підхід до виконання завдань.

В умовах воєнного стану активно посилюється співпраця між Національною поліцією, експертизи службами, Службою безпеки України (СБУ), військовими підрозділами, прокуратурою та судовими органами. Ця координація потрібна для швидкого реагування на виклики, що постають у сфері кримінальних правопорушень і забезпечення правопорядку в екстремальних умовах.

Через терміновість і гостроту питань, що постають під час воєнного стану, можуть вводитися спрощені процедури прийняття рішень щодо початку та проведення розслідувань. Наприклад, можуть бути обмежені процесуальні строки, застосовані спеціальні заходи щодо затримання підозрюваних, конфіскації майна, доступу до інформації.

Під час війни зростає потреба в роботі спеціалізованих підрозділів, які займаються розслідуванням злочинів, пов'язаних із військовими діями, терористичними актами, злочинами проти національної безпеки. Це можуть бути підрозділи протидії тероризму, військова прокуратура, підрозділи кібербезпеки тощо.

Військові можуть активно брати участь у розслідуванні злочинів, особливо тих, що стосуються бойових дій, мародерства, дезертирства та інших злочинів, які безпосередньо впливають на обороноздатність країни.

Розслідування злочинів, що стосуються порушення законів і звичаїв війни, колабораціонізму, злочинів проти цивільного населення, мають першочергове значення. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд, також стає важливою частиною роботи в цьому напрямі.

Під час війни активізується взаємодія з міжнародними організаціями та партнерами, які можуть надати як консультативну допомогу, так і технічні і людські ресурси для розслідування злочинів, зокрема воєнних злочинів і порушень прав людини.

Отже, в умовах воєнного стану основна мета органів і підрозділів, що займаються розслідуванням кримінальних проваджень, полягає в тому, щоб

швидко й ефективно реагувати на загрози, мінімізувати ризики для суспільства та забезпечити дотримання законності навіть у складних умовах.

Організація роботи та взаємодія органів з експертними підрозділами під час розслідування кримінальних проваджень в умовах воєнного стану набуває особливого значення. Ефективна робота експертних установ сприяє швидкому та якісному розслідуванню кримінальних правопорушень, особливо в умовах підвищеної загрози, нестабільності та швидкоплинних обставин, пов'язаних із військовими діями.

В умовах воєнного стану потреба в залученні експертів для дослідження доказів та матеріалів значно зростає. Це можуть бути криміналісти, балісти, судово-медичні експерти, фахівці з вибухових речовин, інженери та спеціалісти з інформаційних технологій. Важливо забезпечити швидку передачу матеріалів до експертних підрозділів для оперативного проведення досліджень.

З огляду на великий обсяг проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами, терористичними актами, мародерством, збройними нападами та іншими правопорушеннями, органи слідства мають визначати пріоритетні справи для експертних досліджень. Це вимагає реорганізації роботи експертних підрозділів, розширення їхнього кадрового складу та використання новітніх технологій.

Військові дії призводять до появи нових типів злочинів, які потребують специфічних експертиз, наприклад:

дослідження воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

аналіз зброї, військової техніки та боєприпасів.

ідентифікація постраждалих і злочинців у зоні бойових дій.

дослідження руйнувань інфраструктури, спричинених бойовими діями або терористичними актами.

В умовах обмеженого доступу до певних територій через бойові дії зростає потреба у використанні технологій дистанційного аналізу, таких як-от супутникові знімки, дрони та інші методи, які дають змогу отримувати інформацію без фізичної присутності експертів.

В умовах війни можливе залучення міжнародних експертів для проведення спеціальних експертиз, зокрема в межах міжнародних розслідувань воєнних злочинів. Така співпраця дає змогу використовувати досвід і ресурси міжнародних партнерів для точнішого і незалежнішого дослідження складних справ.

Робота експертів у зоні бойових дій пов'язана з підвищеною небезпекою. Важливо забезпечити належну безпеку під час збору доказів на місцях злочинів, використовуючи броньовані транспортні засоби, захисне спорядження, а також співпрацю з військовими для гарантування безпеки.

Правоохоронні органи гарантують безпеку експертам під час їхньої роботи в зоні бойових дій або на окупованих територіях. Сюди може входити надання військового супроводу, використання захисного обладнання та спеціальних засобів для переміщення в небезпечних умовах.

Одним із важливих завдань експертних підрозділів є документування воєнних злочинів і порушень міжнародного гуманітарного права. Це містить

фіксацію матеріальних доказів, аналіз руйнувань і загибелі цивільного населення, що може стати основою для подальших судових процесів як на національному, так і міжнародному рівні.

Правоохоронні органи в умовах воєнного стану мають швидко передавати матеріали та інформацію експертам для проведення досліджень. Це забезпечує негайне реагування на злочини та своєчасне збирання доказів, що особливо важливо в зоні бойових дій. Налагоджена комунікація між сторонами дає змогу швидко узгоджувати пріоритети та розподіляти ресурси.

Важливим є дотримання міжнародних стандартів і протоколів щодо проведення експертиз, особливо у випадках, що стосуються міжнародних злочинів. Це сприяє правовій оцінці доказів на судових процесах та уніфікує процедури розслідування.

Через особливі умови воєнного стану правоохоронці й експерти змушені працювати в умовах стислих термінів. Це може містити спрощення процесуальних процедур, що дає змогу експертам швидше надавати результати аналізів. Водночас важливо зберігати юридичну обґрунтованість зібраних доказів, щоб вони могли використовуватися в суді.

Отже, у складних умовах воєнного стану взаємодія між правоохоронними органами та експертними підрозділами відіграє ключову роль у ефективному розслідуванні кримінальних проваджень, зокрема в справах, пов'язаних із воєнними злочинами, тероризмом і злочинами проти людяності. Співпраця між експертами та правоохоронними органами в умовах воєнного стану є важливою для розслідування злочинів і забезпечення справедливості. Швидкість реагування, високий рівень підготовки, використання сучасних технологій і міжнародна співпраця дають змогу ефективно протидіяти злочинній діяльності навіть у таких складних обставинах.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 28.10.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 28.10.2024).
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#> (дата звернення 28.10.2024).
4. Пугачов А., Супрун В., Гусейнов Р. Деякі особливості проведення експертного дослідження в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка («Федоренківські читання») (Харків, 15.10.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 250–252.

Песцов Руслан,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства та галузевих
юридичних дисциплін ННІ права і
політології Українського державного
університету імені Михайла
Драгоманова

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА З КРИМІНАЛІСТИКИ

Сформувавшись в окрему галузь знань, наука криміналістика одразу привернула увагу юристів. Під час накопичення криміналістичних наукових знань відбувалося становлення криміналістики як навчальної дисципліни. Уже 1896 року засновник криміналістики Ганс Гросс запропонував увести криміналістику до програми підготовки студентів на юридичних факультетах університетів.

За понад 100 років свого розвитку криміналістика збагатилася багатьма сучасними теоріями і на сьогодні є універсальною прикладною юридичною наукою. Маючи такі значні здобутки та накопичений багаж наукових знань, на сьогодні в криміналістичній науці основною проблемою стала інтеграція накопичених криміналістичних знань у різних країнах до потреб практики діяльності правоохоронних органів та експертних установ.

Однією із причин сучасного відставання науки від потреб практики – це нерозв’язана проблема викладання уніфікованого сучасного навчального курсу криміналістики, тобто наявність кількох навчальних курсів криміналістик – для відомчих навчальних закладів та юридичних факультетів класичних університетів. На сьогодні в Україні підготовка юристів першого та другого рівнів навчання здійснюється за двома напрямками: у цивільних закладах Міністерства освіти і науки України та спеціалізованих закладах, відомчих навчальних закладах МВС України, СБУ тощо. У цивільних навчальних закладах здійснюється переважно підготовка юристів широкого профілю без певної їх спеціалізації. Проте у відомчих навчальних закладах підготовка фахівців-юристів відбувається з орієнтацією на конкретну правозастосовну або правоохоронну діяльність з виділення окремих її напрямів (громадська безпека, оперативно-розшукова діяльність, слідчо-криміналістична діяльність, експертно-криміналістична діяльність). Природно, що навчальні плани і програми навчальних дисциплін кримінально-правового циклу мають суттєво відрізнятися залежно від профілю підготовки фахівців.

В Україні розвиток криміналістики простежується в трьох головних напрямках: 1) розвиток університетської науки (науки в навчальних закладах); 2) розвиток академічної науки (у межах діяльності науково-дослідних інституцій); 3) розвиток у межах відомчої підпорядкованості (у межах науково-дослідних підрозділів у структурі МВС, судово-експертних установ Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров’я) [1].

У навчальних закладах, підпорядкованих МОН України, здійснюється підготовка юристів широкого профілю без певної їх спеціалізації. У відомчих навчальних закладах підготовка юристів проводиться з орієнтацією на конкретну правозастосовну або правоохоронну діяльність із виділення окремих її напрямів (громадська безпека, оперативно-розшукова діяльність, слідчо-криміналістична діяльність, експертно-криміналістична діяльність) [2].

Як відомо, базою процесу забезпечення викладання будь-якої дисципліни є навчальна програма та підручник. Проте проблеми забезпечення підручниками з курсу криміналістики сьогодні на перший погляд немає. Постійно збільшується їх кількість. Однак нові можливості з підготовки і видання криміналістичної літератури не знімають із деяких авторів і авторських колективів відповідальності за її зміст. Матеріал, що викладається, має бути науково достовірним та перевіреном практикою. Крім того, виклад матеріалу підручників варто було б зорієнтувати відповідно до особливостей психології студентів / слухачів. Для цього можна використовувати досвід закордонних колег. Наприклад, укладачі підручників Британського відкритого університету застосовують такі навчально-методичні прийоми:

- опис досліджених закономірностей доповнюється завданнями самостійної роботи;

- концепції випробуються та оцінюються;

- той самий предмет дослідження «оточується» різними ідеями;

- концепції пояснюються різними прикладами;

- текст «звертається» до студента ніби персонально;

- пояснення покладаються на авторів ідей, що розмірковують на сторінках хрестоматії;

- ідеї і концепції подаються студентові через різні канали сприйняття: зоровий, слуховий, кінематичний тощо [3].

Не всі зазначені прийоми прямо можуть бути застосовані для ефективного їх використання під час вивчення криміналістики. Однак очевидно те, що підручники з криміналістики можна і потрібно вдосконалювати. Варто подумати про створення принципово нових підручників із криміналістики для ЗВО МВС з акцентом на конкретній спеціалізації. Доречно було б, якщо в них не лише можна було б прочитати необхідний матеріал (констатацію досліджених і апробованих закономірностей криміналістики без зайвого теоретизування), але які містили також питання для самоперевірки, практичні завдання занять, фабули ситуаційних задач і слугували студентові / слухачеві підручником-конспектом.

Формат такого підручника може бути файловим. Такий формат дасть змогу доповнювати його різними довідковими матеріалами, особистим досвідом студента / слухача. Тому для створення такого підручника доцільно залучати не лише науково-педагогічних працівників, а й досвідчених практиків.

Створення такого підручника дасть змогу удосконалення процесу викладання і вивчення криміналістики як навчальної дисципліни. Позаяк для студентів / слухачів вже не буде складним процес організації самостійної роботи, прості для засвоєння криміналістичні знання, уміння та навички можна

буде винести на самостійну підготовку. Основною цінністю таких підручників має бути їх взаємозв'язок із потребами правоохоронної та експертної практики й орієнтація на доступніший виклад матеріалу.

Список використаних джерел

1. В. Шепітько, М. Шепітько. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування сучасний стан і розвиток в Україні. URL: FILE VIEW (ukr.net)
2. Даньшин М. В. Актуальні проблеми криміналістики в сучасних умовах протидії злочинності в Україні. URL: FILE VIEW (ukr.net)
3. Алексеев О. О. Оптимізація криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. URL: Специфіка форм і методів криміналістичного навчання та шляхи їх удосконалення | Коментар (meگو.info)

Пиріг Ігор,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

На сучасному етапі протидії злочинності ефективність правоохоронної діяльності залежить не лише від забезпечення розслідування новими криміналістичними методиками, а й від технічного оснащення підрозділів, наявності відповідних спеціалістів, що в змозі забезпечити якісне застосування сучасної техніки для виявлення, вилучення та дослідження об'єктів, що мають доказову інформацію. Для швидкого та повного отримання інформації використовують спеціальні знання в різних формах. Загальноприйнятим у криміналістиці є поділ форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні [1, с. 398; 2, с. 14; 3, с. 314; 4, с. 49]. Водночас процесуальними визначають дві форми: проведення експертизи та залучення спеціалістів для участі в слідчих (розшукових) діях.

Відповідно до Закону України від 09.10.2024 № 4009-ІХ «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» п. 4 ст. 71 КПК України доповнено п. 9, що розширює права спеціаліста такого змісту: «...надавати довідки,

висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів». Загалом, позитивно оцінюючи внесені зміни, мусимо зазначити деякі неточності, що, на нашу думку, допущено під час формулювання зазначених доповнень до кодексу. Зокрема, ідеться про отримання довідок спеціалістів щодо процесу ідентифікації об'єктів. Однак ідентифікація є процесом ототожнення об'єктів, що мають стійку зовнішню форму. Щодо рідких, сипучих та газоподібних речовин можливе встановлення тільки групової належності, тобто групи, роду, виду, класу [3, с. 24]. У змісті нововведень до п. 4 ст. 71 КПК України поряд з іншими об'єктами ідентифікації зазначено вибухові речовини, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, сильнодіючі лікарські засоби, що здебільшого мають рідку або порошкоподібну форму.

Крім того, запропоноване доповнення, на нашу думку, обмежує можливості спеціаліста в дослідженнях, до яких його долучають. Поява зазначених змін значною мірою була викликана потребою швидкого дослідження об'єктів, кількість яких значно збільшилася через воєнний стан. Пропонуємо розширити можливості діяльності спеціалістів із дослідження трасологічних об'єктів, документів, слідів біологічного походження, матеріалів, речовин і виробів. Значення досліджень перелічених об'єктів є вагомим під час розслідування кримінальних проваджень, а можливості сучасних засобів криміналістичної техніки дають змогу проводити їх дослідження в стислі терміни. Тому, на наш погляд, точнішим було формулювання змін до частини четвертої ст. 71, яке ми виклали раніше: «...надавати під час досудового розслідування кримінальних правопорушень довідки та висновки з питань, що належать до сфери його спеціальних знань щодо ідентифікації особи, а також досліджень: зброї; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; вибухотехнічних пристроїв; вибухових речовин і слідів вибуху; трасологічних об'єктів; документів; матеріалів, речовин та виробів; слідів біологічного походження» [5, с. 203].

Аналізуючи внесені до КПК України зміни, можна зазначити, що вони фактично дають змогу визначити певну процесуальну форму використання спеціальних знань – дослідження, що проводить спеціаліст. Раніше вчені-криміналісти виділяли таку форму використання спеціальних знань як проведення попередніх або доекспертних досліджень матеріальних об'єктів під час або після закінчення процесуальної дії [2, с. 14; 4, с. 55]. Таку форму зараховували до непроцесуальних форм. З появою змін до ст. 99 КПК України, що дали можливість долучати довідки, висновки та інші документи спеціалістів до матеріалів кримінального провадження як документи, можна стверджувати що зазначена форма з непроцесуальної перетворилася на окрему процесуальну, оскільки є одним із джерел доказів.

Будь-які зміни до нормативно-правових актів мають позитивні та негативні сторони. Переваги нововведень, безумовно, є вагомими, зокрема:

реалізація можливостей використання сучасних технологій ідентифікації осіб, досліджень за експрес-тестами, новітніх діагностичних методів під час досудового розслідування;

впевненість під час прийняття рішення щодо початку кримінального провадження та внесення відомостей до ЄРДР;

удосконалення порядку формування доказової бази в кримінальних провадженнях;

виявлення недоліків або неналежності доказів, що можуть вплинути на правильність прийняття процесуальних рішень;

запобігання уповільненню прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях, особливо під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

розвантаження експертних установ і експертів, які проводять судово-медичні, цитологічні, імунологічні, молекулярно-генетичні, будівельно-технічні, вибухотехнічні, експертизи зброї.

Однак, позитивно оцінюючи зміни до КПК України, слід визначити певні проблемні питання, що можуть постати під час їх реалізації. Одним із таких є питання щодо суб'єктів проведення досліджень і формування висновків. Вочевидь, що ними здебільшого на досудовому розслідуванні будуть співробітники підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих відділів поліції. Тоді постає кілька проблем, що полягають в такому:

1. Матеріально-технічне забезпечення таких підрозділів на рівні районних відділів поліції. На сьогодні вони забезпечені засобами, призначеними для проведення огляду місця події та участі в інших слідчих (розшукових) діях, так званими засобами «польової» криміналістики [1, с. 57]. Навіть не можна зазначити, що такі засоби є в достатній кількості. А для проведення будь-яких досліджень потрібно мати техніко-криміналістичні засоби, призначені саме для дослідження об'єктів, вилучених під час проведення слідчих (розшукових) дій. Постає питання обладнання на рівні райвідділів поліції дослідницьких лабораторій, що в сучасних умовах фінансування правоохоронних органів є доволі складним завданням.

2. Кадрове забезпечення підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих відділів поліції. На сьогодні простежується недостатня кількість посад спеціалістів-криміналістів. Опитуванням керівників підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення встановлено, що для забезпечення цілодобового чергування спеціалістів-криміналістів у складі слідчо-оперативних груп на сьогодні потрібно збільшити їх кількість приблизно удвічі. У разі додаткового навантаження у вигляді проведення досліджень з оформленням їх результатів у формі довідок чи висновків постане потреба в значному збільшенні кількості спеціалістів-криміналістів.

3. Підготовка кадрів для підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення. На сьогодні підготовку спеціалістів-криміналістів здійснює лише Національна академія внутрішніх справ у кількості, якої недостатньо для забезпечення всіх областей України фахівцями цього профілю. Зважаючи на значний обсяг виконуваної спеціалістами-криміналістами роботи, потрібно

значно збільшити програму їх підготовки, до якої потрібно додатково вводити спецкурси з: використанням засобів відеофіксації, установлених на БпЛА; методики дослідження генетичних ознак людини із використанням приладів швидкого аналізу ДНК; методики сканування зовнішності людини з використанням 3D-сканерів та її розпізнання та ідентифікацію з камер зовнішнього спостереження; дослідження наркотичних, психотропних речовин методами експрес-аналізу та ін. Така підготовка можлива на базі закладів освіти зі специфічними умовами навчання.

Список використаних джерел

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
2. Бідняк Г. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 134 с.
3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-ге вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
5. Пиріг І. В. Законодавче забезпечення участі спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 202–204.

Полтавський Андрій,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 НАВС

Нечеснюк Михайло,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 НАВС

ОКРЕМІ АЛГОРИТМИ РОБОТИ З МОБІЛЬНИМИ ПРИСТРОЯМИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА В ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ

Одними з предметів, що доволі часто вилучаються під час огляду місць подій, є мобільні пристрої – засоби електронного зв'язку (або засоби телекомунікації) – обладнання, за допомогою якого після його підключення до телекомунікаційної системи (мережі) можна передавати інформацію на відстань (стільникові та супутникові телефони, радіотелефони, апарати магістрального зв'язку, смартфони, планшети тощо).

Виявлення мобільних пристроїв (телефонів) відбувається як зазвичай візуальним пошуком під час огляду місця події, так і за допомогою технічних засобів.

Рис. 1. Ноутбук із 4G-модемом та 4G-модем

В останньому випадку, наприклад, за допомогою ноутбука, 4G-модема та спеціального програмного забезпечення на місці події можна встановити місцезнаходження пристрою через пеленгування сигналу, який він випромінює. Детальна інформація щодо застосування зазначених технічних засобів і програмного забезпечення міститься в інструкціях користувачів.

У разі виявлення телефону після відповідного його фото- та/або відеофіксування на статичній стадії огляду робота з ним на динамічній стадії обов'язково має відбуватися в рукавичках і масках-респіраторів, щоб запобігти внесенню своїх (зайвих) слідів (що не стосуються вчиненого правопорушення), а також пошкодженню або знищенню наявної слідової інформації, за допомогою якої можна ідентифікувати користувача (користувачів) телефону. Такою інформацією можуть бути насамперед сліди запаху, сліди будови шкірного покриву (рук, вух тощо) та сліди виділень людини (потожирової речовини, слини тощо). Крім того, на телефоні можуть бути сліди нашарувань різних матеріалів та речовин, зокрема на мікрорівні (волосся, волокон різного походження, косметичних засобів тощо).

Надалі є кілька варіантів дій.

Після фіксування факту виявлення телефону (описування місця локалізації, самого телефону, його особливостей, зокрема видимих слідів певного походження тощо) у протоколі огляду він має бути упакований так, щоб не пошкодити наявної на ньому слідової інформації. Водночас слід зазначити і те, що в разі якщо на телефоні може бути встановлений код безпеки, але він перебуває в розблокованому стані, для запобігання блокуванню телефону підключається «емулятор мишки». Детальна інформація щодо застосування зазначеного «емулатора мишки» міститься в інструкції користувача.

Рис. 2. «Емулятор мишки»

Рис. 3. Підключення до телефону «емулатора мишки»

Після упакування телефон має бути якнайшвидше (наприклад, до закінчення заряду акумуляторної батареї, слідом за чим телефон вимикається, та вмикання його потребує знання коду безпеки) надано для проведення лабораторних досліджень, зокрема з вирішення експертних завдань зі встановлення інформації, що може міститися в пам'яті телефона, на сім-карті.

У виняткових випадках (наприклад, потреба розкриття злочину «за гарячими слідами» через його особливу тяжкість) спеціаліст-криміналіст після внесення події до Єдиного реєстру досудових розслідувань та отримання номера кримінального провадження на місці події має визначити алгоритм дій зі збирання (виявлення, фіксування, вилучення та пакування) всієї слідової інформації, яку він (телефон) може мати на своїх зовнішніх частинах у порядку пріоритетності та черговості. Зокрема:

після дослідження поверхні телефона за допомогою збільшувальних приладів можливе вилучення нашарувань можливо наявних різних матеріалів та речовин, зокрема на мікрорівні (волосся, волокон різного походження, залишків косметичних засобів тощо);

після цього можливе вилучення запахових слідів накладенням абсорбційного матеріалу;

наступний крок – оброблення поверхні телефона дактилоскопічним порошком (наприклад) «Сажа», «Оксид цинку» тощо (після застосування яких можливе проведення генетичних досліджень) та в разі виявлення слідів будови шкіряного покриву людини (слідів папілярних узорів рук, слідів вух тощо) вони фіксуються засобами фото- відеозйомки та, можливо, вилучаються на дактилоскопічну плівку;

після роботи з телефоном щодо виявлення слідів будови шкіряного покриву людини робляться змиви виділень людини (потожирової речовини, слини тощо), починаючи з отворів в місцях локалізації динаміка та мікрофона.

Кожна з описаних дій має проводитися так, щоб не пошкодити слідової інформації, яка може бути на зовнішній поверхні телефона та послідовно фіксуватися завдяки описуванню в протоколі огляду, фото- та/або відеофіксування, складання схем тощо.

Надзвичайної обережності потребує робота з виявленими мобільними телефонами на місцях подій, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і пристроїв.

Зазвичай у таких випадках місце події має бути насамперед відпрацьоване працівниками вибухотехнічної служби Національної поліції України (далі – ВТС НПУ) – спеціалістами-вибухотехніками – щодо виявлення вибухових речовин та/або вибухових пристроїв, які не вибухнули або є додатковими та призначеними для ураження тих, хто оглядатиме місце події після першого вибуху. У цьому разі мобільний телефон може використовуватися як один з елементів ініціювання так званих радіокерованих вибухових пристроїв (далі – РКВП). Для перешкодження спрацюванню РКВП поряд із застосуванням генератора радіоперешкод (генератора «білого шуму»), який є на озброєнні

ВТС НПУ, має використовуватися сумка (пакет) Фарадея⁷ під час пакування до якої мобільного телефона його не потрібно вимикати, оскільки вона (сумка) запобігає проникненню ззовні на телефон або зсередини з телефона електромагнітних сигналів. Водночас процес пакування має містити заходи із запобігання пошкодженню слідової інформації, що може бути на зовнішній поверхні телефона, із подальшим надтерміновим доставлянням телефона для лабораторних досліджень до експертної установи [1].

Рис. 4. Сумка (пакет) Фарадея та мобільний телефон

Останнім часом під час зберігання електронних доказів, що дуже вразливі до електромагнітного випромінювання, правоохоронні органи використовують захисні заходи, що ґрунтуються на принципі клітки Фарадея.

Такі захисні заходи полягають у такому.

По-перше, кращою є практика забезпечення того, щоб електронні докази, що перебувають тривалий час в експертній лабораторії, зберігалися в приміщенні, захищеному певною формою клітки Фарадея.

По-друге, завжди рекомендується захищати електронні пристрої та докази під час їхнього переміщення з місця злочину до місця зберігання та/або експертно-криміналістичної лабораторії, використовуючи пакет Фарадея. Пристрої, що містять електронні докази, мають бути захищені від електромагнітних полів, використовуючи пакети Фарадея.

Пакети Фарадея набувають різноманітних форм і розмірів: малі для телефонів, більші для комп'ютерів. Усі пакети мають однакову обшивку, яка перешкоджає впливу електромагнітного випромінювання на те, що міститься всередині їх.

Тут слід зробити застереження. Незважаючи на те, що пакети Фарадея хорошої якості та можуть запобігати практично будь-якому втручанню, як фактично й буває, переважно певні радіочастоти та дуже потужні магнітні

⁷ Майкл Фарадей – науковець початку XIX ст., який став новатором у новітній науці про електричний струм. Він довів, якщо обклеїти кімнату металевою фольгою, а потім здійснити потужний електричний розряд (наприклад, за допомогою штучної блискавки), вимірювальна техніка всередині кімнати, захищеної фольгою, не зазнає впливу. Це відбулося 1836 року.

джерела в експертній лабораторії можуть проникати в структуру пакета і впливати на те, що в ньому міститься. Інша складність із пакетами Фарадея полягає в тому, що вони дорогі і не завжди доступні. Проте є способи використання звичайних предметів для дому, що дають змогу досягти такої ж мети, якщо елегантніші способи є недоступними. Для блокування електромагнітного випромінювання від мобільних телефонів та отримання ними (телефонами) зовнішніх сигналів можна скористатися алюмінієвою фольгою, обмотуючи нею телефон у кілька шарів (звісно, після вилучення слідової інформації, виявленої на телефоні). Важливо, щоб телефон був повністю обмотаний, а в фользі не було жодних проміжків чи отворів. Це швидкий і простий спосіб захисту електронних доказів.

Альтернативою, яку використовують деякі поліцейські служби, є використання металевої фарби, проте покриття такої фарби має бути доволі щільним і закритим [2].

Із викладеного випливає, що дуже проблемним питанням є розроблення алгоритму послідовності виявлення слідової інформації: запахової, дактилоскопічної, генотипоскопічної, що дають змогу ідентифікувати особу користувача(ів) телефона, а також інших видів слідової інформації. Причому це стосується не лише мобільних пристроїв.

Список використаних джерел

1. Браун С., Овсянніков В., Шинкоренко С. Застосування електронних доказів під час розгляду справ, пов'язаних з корупцією : збірка навчальних матеріалів тренінгу для суддів. Рада Європи, Націон. школа суддів України. Страсбург-Київ, 2019. С. 46–48.

2. Полтавський А. О. Засоби електронного зв'язку (засоби телекомунікації) : в довіднику «Участь спеціаліста в огляді місця події». Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2017. С. 72–74.

Полтавський Андрій,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 НАВС

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ОСІБ, ЗАТРИМАНИХ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕЗАКОННИМ ПЕРЕТИНОМ ЗОВНІШНЬОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сьогодні Україна прагне інтегрування до Європейського Союзу (ЄС), під яким (інтегруванням) розуміється процес її політичного, правового та

економічного зближення з європейськими міждержавними структурами, результатом якого (зближення) має стати членство України в ЄС.

Під правовим зближенням визнається входження України в наднаціональну правову систему ЄС, що формується з основоположних договорів та інших нормативних документів його (ЄС) інституцій, через уніфікування своєї правової системи або ратифікації зазначених документів. Право ЄС не може суперечити міжнародному праву, що формується фактично за аналогічним принципом. Одним із сегментів правових систем країн світу є судово-експертна діяльність⁸, що регулюється, зокрема, різноманітними нормативними актами від Конвенцій ООН та Європейського Союзу щодо протидії різним видам злочинів, надання взаємодопомоги в кримінальних справах, Уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів тощо, якими закріплюються загальні засади та форми надання правової допомоги під час міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства та протидії конкретним видам злочинів, проведення судових експертиз, а також процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження, його прав та обов'язків тощо [1, с. 13].

Уже було звернуто увагу на проблему дактилоскопічної реєстрації нелегальних мігрантів (зокрема, з них (мігрантів) осіб, які незаконно перетнули державний кордон України)⁹ та можуть бути звинуваченими у вчиненні злочинів, тими, хто становить реальну загрозу суспільній безпеці та порядку й можуть завдати істотної шкоди майну чи громадянам [2, с. 131–133], особливо в умовах воєнного стану. Проте позитивного рішення не було прийнято.

Одним із документів ЄС, що регламентує дактилоскопічну реєстрацію нелегальних мігрантів, є Регламент № 603/2013 Європейського парламенту та Ради від 26 червня 2013 року (Регламент № 603/2013) про створення «Eurodac» для порівняння відбитків пальців для ефективного застосування Регламенту (ЄС) № 604/2013, що встановлює критерії та механізми для визначення держави-члена, відповідальної за розгляд заяви про міжнародний захист, поданої в одній із держав-членів громадян третьої країни або осіб без громадянства, та на запити щодо порівняння з даними «Eurodac» правоохоронними органами держав-членів та Європолем для цілей правоохоронної діяльності, а також про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1077/2011 про заснування Європейського агентства для оперативного управління великомасштабними ІТ-системами у сфері свободи, безпеки та правосуддя [3].

Водночас слід зазначити, що Регламент (ЄС) – це нормативно-правовий акт Європейського Союзу, *що підлягає негайному виконанню як закон в усіх державах-членів одночасно*. Регламенти приймаються через різні законодавчі процедури (транспонування) в національне законодавство держав-членів, залежно від сфери їх застосування [4].

Регламент № 603/2013 передбачає внесення суттєвих змін до Регламенту

⁸ Під судово-експертною діяльністю розуміють діяльність із техніко-криміналістичного та експертного забезпечення правосуддя.

⁹ Один із напрямів техніко-криміналістичного забезпечення правосуддя.

Ради (ЄС) № 2725/2000 від 11 грудня 2000 року щодо створення «Eurodac» для порівняння відбитків пальців із метою ефективного застосування Дублінської конвенції (Дублінський регламент II) – європейського регламенту, що визначав державу-члена Європейського Союзу, відповідальну за розгляд запиту на надання притулку відповідно до Женевської конвенції (ст. 51) в Європейському Союзі.

Одним із положень Регламенту № 603/2013 визначено, що для встановлення осіб, затриманих у зв'язку з незаконним перетином зовнішніх кордонів Союзу, такі особи дактилоскопіюються та перевіряються за даними «Eurodac», що складається з центрального підрозділу, який керує комп'ютеризованою центральною базою даних відбитків пальців, а також електронними засобами передачі дактилоскопічної інформації між державами-членами (регіональними підрозділами).

Відповідно до частини першої ст. 14 розділу III Регламенту № 603/2013 кожна держава-член негайно знімає відбитки всіх пальців у кожного громадянина третьої країни або особи без громадянства віком принаймні 14 років, яких затримали компетентні органи контролю у зв'язку із незаконним перетином наземним, морським або повітряним транспортом кордону цієї держави-члена, які прибули із третьої країни та яких не повернули назад або які фізично залишаються на території держав-членів і які не утримується під вартою, ув'язненням чи затриманням протягом усього періоду між затриманням і видаленням на підставі рішення про їх повернення.

Далі в Регламенті № 603/2013 встановлені процедури щодо порівняння даних відбитків пальців, маркування даних, порівняння даних відбитків пальців із даними «Eurodac», умов доступу до «Eurodac» уповноваженими органами, умов доступу Європолу до «Eurodac», відповідальності за оброблення даних, способу передавання, проведення порівнянь і передачі результатів, захисту персональних даних у правоохоронних цілях, безпеки даних, заборони передачі даних третім країнам, міжнародним організаціям або приватним особам тощо [3].

Регламенти ЄС не підлягають ратифікації з боку держав-учасниць і набирають чинності на 20-й день після їх опублікування в Офіційному журналі ЄС (якщо інше не передбачено самим регламентом) [5]. Відповідно до цього Україні як асоційованому члену ЄС при вступі до ЄС необхідно буде привести своє законодавство у відповідність до законодавства ЄС.

Зважаючи на викладене, пропонується опрацювати питання внесення змін до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність МВС України та підрозділів, які ним координуються (зокрема, Національної поліції України, Державної міграційної служби України тощо), що стосуються дактилоскопічної реєстрації кожного громадянина третьої країни або особи без громадянства віком принаймні 14 років, яких затримали компетентні органи контролю у зв'язку з незаконним перетином наземним, морським або повітряним транспортом кордон цієї держави-члена та які прибули із третьої країни та яких не повернули назад або які фізично залишаються на території держав-членів і які не утримуються під вартою,

ув'язненням чи затриманням протягом усього періоду між затриманням і видаленням на підставі рішення про їх повернення.

І насамкінець. 30 жовтня 2024 року єврокомісар з питань розширення Олівер Варгеї заявив, що Україна може стати членом Європейського Союзу (ЄС) впродовж п'яти наступних років, якщо виконає всі необхідні реформи [6]. Часу залишилося мало!

Список використаних джерел

1. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами : практи. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : Ліра-К, 2024. 158 с.

2. Полтавський А. О. До проблеми вдосконалення правового врегулювання реєстрації нелегальних мігрантів в Україні. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю* : збірник матеріалів III міжвуз. наук.-практик. конф. студентів, курсантів і слухачів (28 березня 2003 року). Донецьк : Донецький ІВС, 2003. С. 311–313.

3. Офіційний сайт Європейського Союзу: доступ до права Європейського Союзу. URL: https://eur-lex.europa.eu.translate.google/eli/reg/2013/603/oj?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення 28.10.2024).

4. Регламент (Європейський Союз): матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_\(%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_(%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7)) (дата звернення 28.10.2024).

5. Право Європейського Союзу : мультимедійний навчальний посібник. НАВС. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/eulaw/info/lec1.html> (дата звернення 29.10.2024).

6. Україна може отримати членство в ЄС до 2029 року – Єврокомісія. Суспільне : новини. URL: <https://suspilne.media/869387-ukraina-moze-otrimati-clenstvo-v-es-do-2029-roku-evrokomisia/> (дата звернення 31.10.2024).

Прохорова Ганна,

головний судовий експерт сектору
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Закарпатського НДЕКЦ МВС

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ЗЛОЧИНЦЯ

Характер і природа здійснюваних злочинів варіюються в широкому діапазоні. Вони можуть залежати від багатьох факторів – як індивідуальних, так само суспільних і соціальних – знання впливу яких дає змогу скласти цілісне уявлення про певну подію, також особу (чи осіб), якими подія була вчинена.

На основі аналізу загальних тенденцій і факторів, що впливають на здійснення протиправних вчинків різного ступеня тяжкості, можна виявити певні спільні психологічні риси, поєднання яких між собою можуть наштовхнути особу на вчинення злочину.

З метою запобігання таких подій у майбутньому та здійсненню ефективної судової експертизи доцільним є складання психологічного портрета злочинців та наукова класифікація психологічних особливостей, що є найхарактернішими для кожної з груп злочинів та протиправної діяльності загалом.

Для опису психічного стану людини зазвичай використовують поняття, що є протилежними за змістом і суттю. У клінічній психології та психіатрії найпоширенішою є паранорма – «відхилення» («нозос-патос»). За допомогою цих термінів можна описати як окремо взяті риси особистості, так і особистість загалом.

Під час визначення аномалій психічного стану людини використовується підхід чотирьох «D», що містить такі характеристики [1].

Девіантність (deviance) – відхилення від загальносуспільних і соціальних норм, що призводить до конфлікту між індивідом та суспільством. Термін описує ідею про те, що певні думки, поведінка та емоції вважаються неприйнятними або не поширені в суспільстві.

Однак певні групи меншин людського соціуму не завжди вважаються девіантними виключно через брак рис, що є спільними з іншими соціальними групами. Причиною, за якої поведінка людини вважається ненормальною, є фактор, за умови якого поведінка вважається непринятною для культури та соціуму, до яких ця особа належить.

Дистрес (distress) є почуттям, яке пов'язане з психологічним дискомфортом та поєднує в собі негативні суб'єктивні відчуття людини. Поведінка та почуття, що викликають страждання в людей або оточення, вважаються ненормальними, якщо стан засмучує людину, яка його відчуває. Дистрес пов'язаний з дисфункцією як корисний актив для точного сприйняття дисфункції в житті людини. Ці два аспекти не завжди пов'язані між собою, оскільки людина може бути дуже дисфункціональною і водночас відчувати мінімальний стрес.

Важливою характеристикою дистресу є не відокремлена дисфункція поведінки; ними є самі тривожні події та реакція людини на них [2].

Дисфункція (dysfunction) передбачає нездатність до адаптивної поведінки, що погіршує здатність людини виконувати нормальні щоденні функції. До загальної дисфункції належать дисфункції психологічних, біологічних процесів або процесів розвитку, пов'язаних із психічним функціонуванням [3].

Деадаптивна поведінка може мати достатньо явні прояви, щоб класифікувати її як психологічне відхилення від прийнятої норми. Часто причина поведінки подібного типу криється в життєвому досвіді людини. Така деадаптивна поведінка заважає людині вести нормальний, здоровий спосіб життя, однак не завжди спричинена психічним розладом. Вона може бути абсолютно добровільною, наприклад, голодування під час дієти.

У випадку психологічного розладу також використовується тривалість (duration) процесу як критерій, що застосовується для остаточного підтвердження наявності чи відсутності психічного відхилення в людини. Цей показник вказує на часові межі, протягом яких проявляються відхилення поведінки в комплексному вигляді.

У психології та психіатрії також поширений термін «загальний фактор психопатології» («фактор р» [4], що часто є характерним для особистостей, потенційно здатних до вчинення злочинних діянь.

Ця конструкція має концептуальну схожість із «фактором g» (термін Ч. Спірмена [5]) загального інтелекту. Замість того, щоб концептуалізувати психопатологію як таку, що складається з кількох окремих категорій психічних розладів, «фактор р» є вимірним і впливає на наявність чи відсутність психіатричних симптомів і симптомокомплексів.

Фактор р моделюється в ієрархічній таксономії психопатології. Хоча дослідники спочатку задумали трифакторне пояснення психопатології загалом, подальше дослідження надало більше доказів для одного фактора, який є в континуумі тяжкості та хронічності [6].

Вищі оцінки за параметром р-фактора перебувають у щільному взаємозв'язку з рівнем функціональних порушень, частотою проблем в історії розвитку та ослабленою функцією мозку в ранньому віці. Крім того, люди з вищим рівнем р-фактора частіше успадковують генетичну схильність до психічних захворювань і можливої деструктивної поведінки, що не востаннє може виявлятися у вчиненні злочинних діянь. Деколи не усвідомлюється можлива шкода, що завдається іншим, чи можливі наслідки безпосередньо для самої особи, що вчинила злочин.

Огляд р-фактора довів, що багато досліджень підтверджують його достовірність і що він загалом стабільний протягом усього життя. Високий р-фактор пов'язаний із багатьма несприятливими наслідками, зокрема низьку успішність, імпульсивність, схильність до вчинення злочинів, суїцидальність, нижчу виконавчу функцію та більшу кількість психіатричних розладів. Підтверджено часткову генетичну основу для існування «фактора р» [7].

Створення психологічного портрета злочинця відбувається на основі гіпотези про детермінованість поведінки особистості. На основі цього

розрізняють два основні підходи до можливого відтворення зв'язку між ознаками злочину та характеристичними особливостями злочинця: статистичний та аналітико-психологічний, що відрізняються між засобами та методами, що використовуються для створення достовірного чи найвірогіднішого портрета особи, що вчинила злочин.

Статистичний підхід ґрунтується на наявній статистиці сполучень ознак злочинця з ознаками криміналістичної характеристики злочину (їхньої сукупності), виявленої за аналогічною категорією розкритих справ. Інша його назва – «метод аналогії», оскільки психологічний портрет злочинця складається на основі зовнішніх факторів, що є доступними для слідчого. Такий підхід використовують у практиці слідчо-пошукової діяльності поліції США, Великої Британії, Нідерландів.

За своєю суттю такий підхід дещо нагадує логічний принцип «леза Оккама» («принцип простоти»). Згідно з ним із набору наявних еквівалентних моделей будь-якого явища слід обрати найпростішу (у випадку вчиненого злочину – найбільш схожу за зовнішніми ознаками) модель.

У будь-якій моделі принцип простоти дає змогу відкинути ті поняття, змінні або конструкції, що є непотрібними (зайвими), щоб адекватно пояснити явище. Дотримуючись цих правил, розвиток моделі стане легшим; водночас виникнення внутрішніх неузгодженостей, двозначностей і надмірностей зменшується.

Недоліком у цьому підході є брак змістовних суджень із приводу виведених ознак поведінки та психології злочинця. Варто зазначити, що у конкретній справі найменш статистично визначена ознака може виявитися найбільш вірогідною, достовірною та інформативною. За такої умови недоліком підходу є те, що під час визначення найважливішої ознаки є ймовірність хибних суджень, що може призвести до помилкового визначення ключової ознаки для здійснення подальшого розслідування.

Аналітико-психологічний підхід спрямований на розкриття суб'єктивно-особистісного змісту дій злочинця, зважаючи на що, висувається аргументована версія про ознаки його особистості. Власне кажучи, зв'язок ознак особистості з ознаками поведінки в цьому випадку обумовлений їх психологічним, смисловим взаємозв'язком. Психологічний портрет злочинця формується на основі припущень про мотиви його діянь, можливі схильності до психологічних порушень, що могли призвести до вчинення злочину.

Цей підхід розглядається в контексті принципів та алгоритмів його реалізації на практиці. У практиці психології дослідження психічних явищ виходить із конкретних дій і проступків людини, з її об'єктивного поводження. Водночас, спираючись на загальну для зовнішню і внутрішню діяльність макроструктури, можна стверджувати про наявність своєрідного «відбитка» у матеріальному середовищі у вигляді «комплексного, особистісно-регуляційного сліду», що вкладає зроблені людиною вибори за кожним елементом криміналістичної характеристики злочину.

У загальному вигляді алгоритм розробки психологічного портрета злочинця містить три послідовних етапи аналізу події. Етапи пов'язані між собою та алгоритм їх застосування є логічно обумовленою послідовністю дій [8].

Під час реалізації першого етапу на основі доступних фактів і речових доказів створюється можливий сценарій розвитку подій, що відображає зовнішній прояв дій злочинця, тобто реконструкція механізму злочину.

На другому етапі аналізу реалізуються три правила психологічного виявлення «індивідуальної дії»:

1. Правило виявлення «індивідуальної дії» на основі встановлення індивідуальних розходжень. Передбачає оцінку ступеня відповідності реконструйованої дії діям інших людей;

2. Правило виявлення «індивідуальної дії» на основі встановлення стабільності дії стосовно розглядуваної ситуації. Проводиться оцінка ступеня відповідності даної дії діям тієї ж людини в інших (можливих, аналогічних, подібних) ситуаціях;

3. Правило виявлення «індивідуальної дії» на основі встановлення стабільності дії в часі. Характерним для цього правила є оцінка ступеня відповідності реконструйованої дії діям тієї ж людини в аналогічних ситуаціях у минулому.

На третьому етапі реалізуються три психологічних правила інтерпретації «індивідуальної дії»:

1. Правило пояснення причин «індивідуальної дії» «сильною стороною» особистості, що визначила вибір цієї дії серед можливих інших;

2. Правило пояснення причин «індивідуальної дії» «операційним змістом» передбачає вибір цієї дії серед можливих інших. Висувається версія, що в «індивідуальній дії» реалізувався досвід минулих способів дії, що містить у собі набуті навички: професійні; побутові, пов'язані із захопленнями тощо, а також звички;

3. Правило пояснення причин «індивідуальної дії» механізмом маскуванню «слабких сторін» злочинця .

Слід проаналізувати, чи не є обрана злочинцем «індивідуальна дія» (сукупність дій) «маскувальною», зокрема, що мають характер приховання, інсценуації. Якщо є підстави припустити це, те, імовірно, є який-небудь зв'язок злочинця з жертвою або місцем скоєння злочину чи іншими обставинами злочину.

Створення психологічного портрета злочинця є одним з основних завдань кримінології як науки та кримінальної психології і психіатрії як окремих її галузей теоретичного та практичного дослідження. Зважаючи на індивідуальні риси людської поведінки, а також соціальні фактори, можна оцінити їх вплив на схильність до здійснення злочинних діянь і теоретичну можливість їх уникнення в майбутньому.

Завдяки досягненню такої мети створення теоретичної бази на основі вивчення практичних даних стосовно вчинених у минулому злочинів дасть змогу проводити кримінальні провадження ефективніше та в оперативніші строки.

Список використаних джерел

1. Singhai, Kartik; Suthar, Navratan; Gehlawat, Pratibha (May 2020). The 3 Ds of geriatric psychiatry: A case report. *Journal of Family Medicine and Primary Care*. 9 (5): 2509–2510.
2. Oltmanns, T. F. (2021-07-14). *Abnormal Psychology* (9th ed.). Pearson.
3. Berenbaum, Howard; Oltmanns, Thomas F. (February 1992). Emotional experience and expression in schizophrenia and depression. *Journal of Abnormal Psychology*. 101 (1): 37–44.
4. Lahey BB, Applegate B, Hakes JK, Zald DH, Hariri AR, Rathouz PJ (November 2012). Is there a general factor of prevalent psychopathology during adulthood? *Journal of Abnormal Psychology*. 121 (4): 971–7.
5. Spearman, C. E. (1904). General intelligence, Objectively Determined And Measured. *American Journal of Psychology*, 15, 201–293.
6. Caspi A, Houts RM, Belsky DW, Goldman-Mellor SJ, Harrington H, Israel S, et al. (March 2014). The p Factor: One General Psychopathology Factor in the Structure of Psychiatric Disorders? *Clinical Psychological Science*. 2 (2): 119–137.
7. Smith, Gregory T.; Atkinson, Emily A.; Davis, Heather A.; Riley, Elizabeth N.; Oltmanns, Joshua R. (2020-05-07). The General Factor of Psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology*. **16** (1): 75–98.
8. Діденко О. І. Психологічний портрет особи: досвід та проблеми. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 2 (7). Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2004. С. 23–27.

Пташкін Роман,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень
Черкаського
НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ LOG-ФАЙЛІВ LINUX-ПОДІБНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Операційні системи Linux та їх похідні на сьогодні посідають важливе місце в світі інформаційних технологій. Завдяки відкритому коду, гнучкості налаштувань і високому рівню безпеки, Linux знайшов широке застосування як серед звичайних користувачів, так і в корпоративних середовищах. Він використовується на серверах, у хмарних обчисленнях, вбудованих системах і навіть у мобільних пристроях. Завдяки високій надійності і стабільності Linux-подібних операційних систем вони є вибором номер один для багатьох професіоналів у галузі ІТ.

Однак водночас зі зростанням популярності Linux зростає й інтерес до цієї платформи з боку кіберзлочинців. Linux-подібні операційні системи стають дедалі привабливішими для атак через їх поширеність у критично важливих інфраструктурах і сервісах. Кіберзлочинці використовують різноманітні

техніки для отримання несанкціонованого доступу до систем на базі Linux, що створює серйозну загрозу для безпеки даних і функціонування інфраструктури. Збільшення кількості інцидентів, пов'язаних зі зламами Linux-систем, наголошує на важливості дослідження цієї проблематики.

Одним із ключових елементів, які можуть стати на заваді злочинцям, є дослідження log-файлів, що зберігаються в Linux-подібних операційних системах. Ці файли містять детальну інформацію про діяльність системи, яка може виявитися критичною для ідентифікації та відстеження дій зловмисників. Аналіз log-файлів дає змогу виявляти сліди кіберзлочинів, установлювати факти несанкціонованого доступу, а також відновлювати хронологію подій, що відбувалися в системі під час атаки. Це робить log-файли цінним ресурсом для спеціалістів із комп'ютерної криміналістики.

Попри очевидну важливість log-файлів їх дослідження може бути доволі складним завданням. Великий обсяг даних, що зберігається в log-файлах, а також складність їх інтерпретації можуть ускладнювати виявлення ключової інформації. До того ж злочинці часто вдаються до спроб приховати свої сліди, змінюючи або видаляючи log-файли, що робить завдання ще складнішим. Через це розвиток методів та інструментів для ефективного аналізу log-файлів є надзвичайно актуальним і потребує подальших наукових досліджень.

Log-файли в Linux-подібних операційних системах поділяються на кілька типів, залежно від джерела їх походження та характеру записаної інформації. Одними з найпоширеніших є системні журнали, які зберігають дані про активність ядра системи, процесів та служб [1]. Серед них можна виділити файли «/var/log/syslog» та «/var/log/messages», що містять загальну системну інформацію, а також спеціалізовані журнали, такі як «/var/log/auth.log», де зберігаються записи про спроби авторизації. Крім того, є журнали, що фіксують роботу окремих сервісів, наприклад, вебсерверів, поштових серверів або брандмауерів.

Джерелами log-файлів є різні компоненти системи, навіть ядро, системні демони, користувацькі програми та мережеві служби. Кожен із них генерує специфічні типи повідомлень, що реєструються у відповідних log-файлах [2]. Наприклад, ядро системи Linux відповідає за запис подій, пов'язаних із роботою обладнання, а мережеві демони фіксують дані про з'єднання та трафік. Це розмаїття джерел дає змогу отримати комплексну картину про стан системи та її безпеку, що є вкрай важливим для успішного розслідування інцидентів.

Формати log-файлів у Linux-подібних операційних системах зазвичай базуються на текстових файлах, а відповідно вони стають зручними для читання та аналізу. Кожен запис у log-файлі переважно містить кілька ключових елементів: позначку часу, ім'я хоста, ім'я процесу або служби, що згенерувала запис, а також власне повідомлення про подію. Цей формат дає змогу легко відстежувати події в хронологічному порядку та ідентифікувати джерело певних дій. Однак у деяких випадках log-файли можуть зберігати дані в спеціальних форматах, таких як JSON або XML, що використовується для полегшення автоматизованого аналізу даних та інтеграції з іншими системами обробки інформації.

Серед спеціальних log-файлів Linux-подібних операційних систем особливої уваги заслуговує файл «/var/log/dmesg», який містить повідомлення, що генеруються ядром під час завантаження системи та під час її роботи [3]. Ці повідомлення стосуються взаємодії ядра з апаратним забезпеченням, зокрема інформацію про виявлення та ініціалізацію пристроїв, помилки драйверів, зміни стану апаратних компонентів та інші критичні події. Доступ до цих даних дає змогу глибше зрозуміти поведінку системи на низькому рівні, що може бути вкрай важливим для діагностики апаратних проблем, відстеження збоїв та аналізу потенційних атак, спрямованих на експлуатацію вразливостей у ядрі системи.

Файл «/var/log/auth.log» є одним із ключових log-файлів у Linux-подібних операційних системах, відповідальним за збереження записів, пов'язаних із процесами автентифікації та авторизації. У цьому файлі фіксуються всі спроби входу в систему, успішні або невдалі, а також інші події, що стосуються перевірки користувацьких облікових записів, такі як зміни паролів або спроби отримання привілейованого доступу через команди на кшталт «sudo». Аналіз цього файлу дає змогу відстежувати підозрілі дії, зокрема несанкціоновані спроби входу, а відповідно він є важливим інструментом для моніторингу безпеки та розслідування інцидентів, пов'язаних із компрометацією облікових даних.

Дослідження log-файлів у Linux-подібних операційних системах є надзвичайно важливим елементом забезпечення кібербезпеки та комп'ютерної криміналістики. Вони надають детальну інформацію про діяльність системи, що дає змогу своєчасно виявляти та реагувати на загрози, ідентифікувати зловмисників і відновлювати події, які відбувалися під час атак. Однак ефективний аналіз log-файлів вимагає глибоких знань, досвіду та спеціалізованих інструментів, що наголошує на потребі подальших наукових досліджень і розробок у цій галузі для підвищення рівня безпеки та протидії кіберзлочинності.

Список використаних джерел

1. T. Holt, A. Bossler, K. Seigfried-Spellar. Cybercrime and Digital Forensics. NY: Routledge, 2018.
2. A. Arnes. Digital Forensics. Hoboken, NJ: Wiley, 2018.
3. C. Negus. Linux Bible : The comprehensive, tutorial resource. Indianapolis: John Wiley & Sons, Inc., 2015.

Пугач Іван,

кандидат технічних наук, доцент,
судовий експерт відділу будівельних,
земельних досліджень та оціночної
діяльності лабораторії товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ ТА АЛГОРИТМИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ ГІРНИЧОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Поглиблений аналіз причин аварій у гірничій промисловості потребує сучасних методів і технологій. Судова гірничотехнічна експертиза досліджує обставини аварій та встановлює причинно-наслідкові зв'язки, що дає змогу органам правосуддя визначити провину та відповідальність. Інтеграція цифрового моделювання, аналітичних систем і спатіально-часових моделей може суттєво підвищити точність досліджень, стандартизувати процедури експертизи та сприяти об'єктивності й обґрунтованості висновків.

Мета доповіді полягає в аналізі сучасних методологій та інструментів, що застосовуються в судовій гірничотехнічній експертизі. Основна увага приділяється інтеграції спатіально-часових моделей і ймовірностатистичних методів для покращання розслідувань, підвищення обґрунтованості та надійності експертних висновків. Це сприятиме підвищенню якості досліджень і об'єктивності у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між подіями. Доповідь наголошує на значущості впровадження сучасних методик у судову гірничотехнічну експертизу та окреслює перспективи їх подальшого розвитку для забезпечення високих стандартів якості й об'єктивності в розслідуванні аварій.

Окрім документування подій, гірничотехнічна експертиза визначає порушення та аналізує зв'язок між діями й наслідками для ухвалення правових рішень. Такий аналіз, заснований на наукових методах, є необхідним для об'єктивного встановлення вини та притягнення винних до відповідальності, а також для запобігання хибним звинуваченням і забезпечення справедливості. Крім того, результати експертизи сприяють виявленню системних проблем для вдосконалення безпеки в майбутньому.

Установлення причинно-наслідкових зв'язків забезпечує прозорість розслідувань і справедливість судових рішень. Це запобігає хибним інтерпретаціям і наголошує на важливості сучасних методик для правосуддя.

Гірничотехнічна експертиза спирається на низку перевірених методологій, які внесені до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України (реєстраційні номери методик: 10.5.13, 10.5.14, 10.5.16 та 10.5.17). Ці методики охоплюють різні підходи, зокрема моделювання та аналіз технічних процесів, що забезпечує всебічне дослідження та встановлення

причинно-наслідкових зв'язків. Використання перевірених методів сприяє підвищенню об'єктивності і точності експертних висновків.

Одним з основних методів є метод послідовного вилучення проміжних явищ, який дає змогу поступово усувати фактори, що не вплинули на результат події. Окрім цього, застосовуються інші методи для всебічного аналізу аварійних ситуацій. Методи аналізу та синтезу технічних процесів дають змогу оцінити технологічні параметри роботи обладнання, визначити можливі відхилення від норм і стандартів і встановити причини нещасних випадків. Методи моделювання дозволяють реконструювати події та виявити фактори, що спричинили розвиток небезпечних ситуацій. Інтеграція цих підходів у загальний процес гірничотехнічної експертизи підвищує її надійність та об'єктивність.

Застосування методик дає змогу не лише виявляти причини аварій, а й оцінювати вплив порушень норм на їхні наслідки. Важливо, що завдяки цим методам експерти можуть зосередитися на критичних аспектах, необхідних для встановлення причинності подій і їхнього впливу на безпеку праці в гірничій промисловості.

Використання різноманітних методів встановлення причинних зв'язків у судовій гірничотехнічній експертизі сприяє досягненню об'єктивних висновків і забезпечує високий рівень доказової сили матеріалів справи. Ці методи створюють можливості для комплексного аналізу та оцінки різних факторів, що сприяють формуванню точних і обґрунтованих експертних висновків, які можуть бути використані в судовому процесі.

Кожна із зазначених методик має на меті виконання ключових функцій, таких як прогностична, прагматична, керівна, оцінювальна, обґрунтувальна та пізнавальна. Зазначені функції визначені методичними рекомендаціями [1] Прогностична функція передбачає можливість оцінки ризиків і прогнозування наслідків, що є важливим етапом у плануванні експертних досліджень. Прагматична функція забезпечує організацію роботи експертів та оптимізацію процесів, пов'язаних із проведенням експертизи. Керівна функція виконує контроль за дотриманням стандартів і процедур, що також гарантує якість досліджень. Оцінювальна функція дає змогу аналізувати результати експертних досліджень і перевіряти їх на відповідність установленим критеріям. Обґрунтувальна функція необхідна для формування аргументації висновків, що впливають на правові рішення. Пізнавальна функція так само сприяє набуттю нових знань і висвітленню раніше невідомих аспектів досліджуваних об'єктів.

Аналіз сучасних методик проведення судових інженерно-технічних експертиз виявив недостатню реалізацію процедур верифікації результатів висновків, що є критично важливим для підтвердження їхньої істинності. Брак чітких механізмів перевірки істинності висновків може призводити до суб'єктивності в оцінках експертів, що, зі свого боку, негативно впливає на результати судових розслідувань. Такі недоліки підривають довіру до судової системи загалом, оскільки результати експертизи не завжди відповідають фактичним даним.

Серед чинних методик, які містять конкретні процедури верифікації, можна виокремити Методику [2]. Проте більшість інших методичних підходів не надає чітких описів процедур верифікації, що створює ризик для об'єктивності оцінок. Верифікація результатів експертиз є критично важливим етапом, оскільки вона забезпечує обґрунтованість висновків та їх відповідність фактичним даним. Без належних механізмів перевірки судово-експертна діяльність може стикнутися з проблемами недовіри до отриманих результатів.

У цьому контексті особливо важливо вдосконалити чинні методики, інтегруючи в них процедури верифікації, засновані на сучасних підходах, таких як контрфактуальні темпоральні моделі та можливісні моделі каузального зв'язку. Реалізація цих моделей у судово-експертній практиці може суттєво підвищити якість експертних досліджень, даючи можливість експертам точніше оцінювати причинно-наслідкові зв'язки та перевіряти істинність своїх висновків. Це так само є критично важливим для забезпечення справедливості в судовому процесі та підвищення довіри до судової системи загалом.

Отже, нагальна потреба в удосконаленні методик проведення судових інженерно-технічних експертиз є очевидною. Інтеграція чітких процедур верифікації, заснованих на сучасних наукових підходах, дасть змогу знизити рівень суб'єктивності в оцінках експертів і покращити якість судових розслідувань, що пов'язані з техногенними аваріями та інцидентами.

Контрфактуальні темпоральні моделі [3] та можливісні моделі каузального зв'язку [4] є перспективними інструментами для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у судовій експертизі. Проте їхнє впровадження в українській криміналістиці є обмеженим, а документальної підтримки для їх практичного застосування наразі немає.

Контрфактуальна темпоральна модель [3] може бути адаптованою для практичного використання в криміналістиці, зокрема в аналізі причинно-наслідкових зв'язків у випадках техногенних аварій в гірничій промисловості, завдяки своїй здатності моделювати альтернативні сценарії розвитку подій і оцінювати вплив різних факторів на результати. Контрфактуальна модель дає змогу встановлювати зв'язки між подіями та потенційними альтернативами, наприклад, визначаючи вплив технічного обслуговування на аварію. Використання темпоральних операторів, таких як «Next» і «Future», дає можливість формалізувати ці зв'язки та розглядати їх у контексті часу, що є важливим для розуміння динаміки подій.

Завдяки адаптації контрфактуальної моделі можна проводити аналіз альтернативних сценаріїв, що є ключовим для розслідування техногенних аварій. Наприклад, експерти можуть змоделювати, як зміна в управлінні безпекою або своєчасні технічні перевірки могли б змінити результат події.

Використання контрфактуальної темпоральної моделі може суттєво підвищити зрозумілість експертних висновків. Структуроване подання причинно-наслідкових зв'язків у формі графічних діаграм чи моделей дає змогу чітко візуалізувати взаємозв'язки між подіями. Це особливо важливо в судових процесах, де складну інформацію потрібно донести до суддів та інших учасників у зрозумілій формі.

Можливісна модель каузального зв'язку, представлена в дослідженні Чалого С. Ф. та Лещінського В. О. [4], має значний потенціал для застосування в процедурах установлення причинно-наслідкових зв'язків під час проведення судових інженерно-технічних експертиз, зокрема в гірничотехнічній галузі. Ця модель використовує теорію можливостей для формування пояснень, які враховують різноманітність зв'язків в умовах невизначеності. Застосування моделі дає змогу здійснювати глибокий аналіз сценаріїв розвитку подій, що є критично важливим для дослідження техногенних аварій.

Модель також дає змогу чітко визначити, які дії або умови спричинили конкретні наслідки, підвищуючи точність висновків експертів. Крім того, можливісна модель сприяє формулюванню зрозумілих пояснень, що дає змогу експертам ефективніше комунікувати результати своїх досліджень як із фахівцями, так і з судовими органами. Це створює зрозумілість під час прийняття рішень і підвищує довіру до результатів експертиз. Завдяки можливості аналізувати альтернативні сценарії модель дає змогу чітко встановлювати зв'язки між діями певних осіб і негативними наслідками. Загалом можливісна модель каузального зв'язку завдяки здатності обробляти невизначеності та формулювати чіткі пояснення може суттєво вдосконалити процедури встановлення причинно-наслідкових зв'язків у судових експертизах, відкриваючи нові можливості для підвищення точності, ефективності розслідувань і зрозумілості висновків для всіх учасників процесу.

Особливо важливим є використання ймовірно-статистичного аналізу, який вимагає наявності великої кількості даних для досягнення точних і надійних результатів. Брак даних обмежує можливості експертів у проведенні комплексного аналізу та може призвести до упущення ключових факторів, що впливають на результати експертизи.

В умовах сучасного судового процесу, зокрема в сфері інженерно-технічної експертизи, постає важлива проблема обмеження, яке накладає законодавство на експертів щодо самостійного збирання вихідних даних. Відповідно до частини четвертої ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Це правило, хоча й має на меті забезпечити об'єктивність і нейтральність експертного висновку, створює серйозні труднощі у виконанні експертних обов'язків, особливо в контексті потреби оперування великою кількістю даних.

Експерти часто стикаються із ситуаціями, коли подані матеріали є недостатніми для проведення повноцінного аналізу. У таких випадках експерт має право відмовитися від давання висновку, якщо вважає, що обмежений обсяг інформації заважає об'єктивно виконати покладені на нього обов'язки. Проте така відмова не завжди є оптимальним рішенням, оскільки це може затягнути процес розслідування і негативно вплинути на правосуддя.

Тож заборона на самостійне збирання вихідних даних створює серйозні виклики для судово-експертної діяльності. Потрібно знайти баланс між законодавчими вимогами та практичною реалізацією експертних функцій, щоб забезпечити експертам можливість ефективно виконувати свої обов'язки. Це

може вимагати перегляду нормативних актів і встановлення механізмів, які дали б змогу експертам отримувати доступ до необхідної інформації, сприяючи більшій об'єктивності і точності експертних висновків.

Контрфактуальні та можливісні моделі каузального зв'язку відкривають нові можливості для точного аналізу й роботи з великими обсягами даних у судово-експертній діяльності. Проте їх запровадження потребує вдосконалення методологічних основ та доступу до необхідних даних, що сприятиме комплексним дослідженням і підвищить точність експертних висновків.

Подальші дослідження мають зосередитися на адаптації цих моделей відповідно до правових вимог, щоб забезпечити ефективність, прозорість і законність експертної діяльності. Використання таких підходів дасть змогу не лише перевірити істинність висновків, а й глибше розуміти механізми аварій і нещасних випадків, що є критично важливим для правосуддя.

Отже, інтеграція сучасних моделей у процес верифікації результатів експертиз забезпечить високі стандарти об'єктивності і точності, зміцнюючи довіру до судової системи і сприяючи досягненню справедливості в правосудді.

Список використаних джерел

1. Рувін О. Г. та ін. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

2. Методика встановлення причинно-наслідкових зв'язків та зв'язків обумовленості при вирішенні ситуаційних завдань в інженерно-технічних експертизах / Міністерство юстиції України, ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. Бокаріуса». Реєстраційний код № 10.5.16. 2020. Рішення про державну реєстрацію 28 січ. 2022 р. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 25.10.2024).

3. Чалий С. Ф., Лещинський В. О., Лещинська І. О. Контрфактуальна темпоральна модель причинно-наслідкових зв'язків для побудови пояснень в інтелектуальних системах/ Вісник НТУ «ХПІ». Харків : НТУ «ХПІ», 2021. № 2 (6). С. 41–46.

4. Чалий С., Лещинський В. Можливісна модель каузального зв'язку по вхідній змінній для побудови пояснення в інтелектуальній системі. Системи управління, навігації та зв'язку. НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2023. № 3 (73). С. 138–144. URL: <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2023.3/138>

Пугаченко Ольга,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту, обліку та
оподаткування Центральноукраїнського
національного технічного
університету, м. Кропивницький

Бандурко Дмитро,

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти
Цentrальноукраїнського національного
технічного університету,
м. Кропивницький

Пильникова Яна,

завідувач сектору автотоварознавчих
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Кіровоградського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України «Про судову експертизу» визначаються правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [1].

Законодавство України про судову експертизу складається із Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів. У ст. 3 «Принципи судово-експертної діяльності» Закону України «Про судову експертизу» задекларовано, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Для чіткішого регламентування судово-експертної діяльності на офіційному сайті Міністерства юстиції України (<https://minjust.gov.ua>) в розділі «Напрями діяльності» передбачено вкладку «Судові експертизи» (https://minjust.gov.ua/legal_expertise) з відповідним пунктом «Забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» (<https://minjust.gov.ua/m/zabezpechennya-sudovo-ekspertnoi-diyalnosti-v-umovah-voennogo-stanu>).

З метою забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану, уведеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, видано наказ Міністерства юстиції України

«Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» від 14.03.2022 № 1138/5 [2]. Пізніше прийнято ще два відповідних нормативно-правових акти: наказ «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року № 1138/5» від 10.06.2022 № 2344/5 [3]; наказ «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» від 02.06.2023 № 2111/5 [4].

Наказом Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» на період до останнього календарного дня (включно) місяця, у якому буде припинено чи скасовано воєнний стан, зупинялося проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів і перевірок відповідності робочого місця, розпочатих відповідно до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах; переносилося проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період з 24.02.2022, відповідно до скоригованого графіка перевірок; зупинявся із дня введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв і документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів; продовжувався строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується в період дії воєнного стану або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану [2].

Наказ Міністерства юстиції України «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року № 1138/5» доповнював означений законодавчий акт новим абзацом такого змісту: «...перевірка відповідності робочого місця може бути проведена в районах, у яких не проводяться воєнні (бойові) дії або які не перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), у разі надходження заяви щодо проведення такої перевірки від особи, яка має намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта з відповідної експертної спеціальності» [3].

Наказом Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» вносилися зміни до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998 № 53/5, зокрема: слово «телекомунікаційна» замінено словами «експертиза електронних

комунікацій»; уточнено процедуру погодження більшого строку проведення експертизи; узгоджено порядок проставляння штампа на об'єкті дослідження або зразку; окреслено особливості проведення експертизи електронних комунікацій у частині об'єктів, основних завдань та орієнтовного переліку вирішуваних питань [4]. Також нормативно-правовим актом [4] унесено деякі зміни та уточнення до наказів Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України» від 27.03.2012 № 470/5, «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» від 29.03.2012 № 492/5, «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» від 03.03.2015 № 301/5.

До профільного Закону України «Про судову експертизу» з моменту оголошення воєнного стану зміни вносилися тричі: двічі від 03.11.2022 № 2710-IX (щодо зупинення на 2023 рік порядку визначення розміру посадових окладів судових експертів), № 2716-IX (до ст. 8 «Науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності» і ст. 14 «Відповідальність судового експерта») та від 09.11.2023 № 3460-IX (щодо зупинення на 2024 рік порядку визначення розміру посадових окладів судових експертів).

Найбільш суттєві зміни в Законі України «Про судову експертизу» стосуються відповідальності судового експерта, зокрема, визначено, що «судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності» [1]. Тобто судовий експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку із зазначенням дванадцяти його видів. Наразі передбачається, що за вчинення дисциплінарного проступку до судового експерта може бути застосований один із таких видів дисциплінарних стягнень: попередження; тимчасове, строком до одного року, зупинення строку дії документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю; позбавлення кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю.

Отже, на законодавчому рівні відбувається перманентне оновлення та уточнення нормативно-правових актів для якісного забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ М-ва юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/03/18/20220318165614-39.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).

3. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року № 1138/5 : наказ М-ва юстиції України від 10.06.2022 р. № 2344/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/27/20220727105350-87.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).

4. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ М-ва юстиції України від 02.06.2023 № 2111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0933-23#n2> (дата звернення: 30.10.2024).

Пугаченко Ольга,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту, обліку та
оподаткування Центральноукраїнського
національного технічного
університету, м. Кропивницький

Зоц Максим,

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти
Цentrальноукраїнського
національного технічного
університету, м. Кропивницький

Швиданенко Діна,

завідувач сектору економічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Кіровоградського НДЕКЦ МВС

ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОBOB'ЯЗКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ

Згідно із профільним законодавством «судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [4]. Також «для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи» [3].

Експертизи з економічних питань є «складовою судово-експертної діяльності, а тому, розглядаючи справи про економічні злочини без фахової фінансово-економічної освіти, юристи ставляться з великою повагою до висновків експертів-економістів» [4, с. 20]. Експерти з економічних питань у провадженні своєї професійної діяльності мають дотримуватися таких

принципів, як законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження. Обов'язки експертів з економічних питань передбачаються спеціальним профільним і процесуальним законодавством, а тому їх дослідження, узагальнення, з'ясування суті завжди є актуальним.

Метою цього дослідження є узагальнення обов'язків судових експертів з економічних питань згідно із вимогами чинного законодавства. Інформація, що представлена, є продовженням авторських розробок, розпочатих у статтях [5; 6; 7; 8].

На законодавчому рівні закріплено, що економічна експертиза передбачає: експертизу документів бухгалтерського обліку, оподаткування та звітності; експертизу документів про економічну діяльність підприємств і організацій;

експертизу документів фінансово-кредитних операцій [3].

Законом України «Про судову експертизу» передбачено, що «судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань» [4].

У процесуальному законодавстві також визначено, хто може бути судовими експертами, зокрема: Кримінальним процесуальним кодексом України встановлено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань; у Господарському та Цивільному процесуальних кодексах і Кодексі адміністративного судочинства зазначається, що експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

Стаття 12 «Обов'язки судового експерта» в розділі II «Судовий експерт» Закону України «Про судову експертизу» встановлює, що незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі [4].

У пункті 2.2 розділу II «Права, обов'язки та відповідальність експерта» Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень передбачено, що на експерта покладаються такі обов'язки: заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин; взяти до виконання доручену йому експертизу; особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі потреби роз'яснити його; повідомити в письмовій формі органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість її

проведення та повернути надані матеріали справи та інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були надані; з'явитися на виклик органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для надання роз'яснень, показань чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення; забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта); не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду про перебіг проведення експертизи та її результати. У разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи [3].

Пункт 3 розділу II «Права й обов'язки судового експерта» Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, зазначає, що на судового експерта покладаються такі обов'язки: 1) заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин; 2) взяти до виконання доручену йому експертизу; 3) особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання; 4) повідомити в письмовій формі орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи та інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були надані; 5) з'явитися на виклик органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для надання роз'яснень, показань чи доповнень із приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення; 6) забезпечити збереження об'єкта експертизи та документів, наданих на дослідження; 7) не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), під час проведення експертизи відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, та не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду, про процес проведення досліджень та їх результати; 8) негайно повернути матеріали справи та інші документи, що надавалися для проведення експертизи, у разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи [2].

Крім того, ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» задекларовано, що «інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним

законодавством» [4], а п. 6 розділу II «Права й обов'язки судового експерта» Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, передбачено, що «інші права та обов'язки судового експерта передбачаються чинним законодавством України» [2].

Законодавчо визначено, що «підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, у якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню» [3]. Водночас наголошується, що «в інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються» [3]. Результати проведення експертиз й експертних досліджень подаються в письмовому документі – висновок експерта.

Ми підтримуємо думку, що «залучення судового експерта до різних форм судочинства дає змогу суттєво розширити можливості всіх його учасників, сприяючи ефективності здійснення покладених на них функцій, захисту прав, свобод та інтересів громадян, а також результативності боротьби з правопорушеннями, забезпечуючи всебічність, повноту та об'єктивність дослідження всіх обставин» [1, с. 549].

Стаття 10 «Особи, які можуть бути судовими експертами» розділу II «Судовий експерт» у Законі України «Про судову експертизу» декларує, що «ними можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідають встановленим вимогам та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» [4]. Експертизи та дослідження, які проводять атестовані судові експерти, що не є працівниками державних спеціалізованих установ, мають здійснюватися відповідно до обмежень ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» та регламентуються відповідною Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [2].

Тобто обов'язки судових експертів з економічних питань чітко визначаються профільним законодавством, а їх ширший перелік наводиться у відповідних процесуальних кодексах.

Список використаних джерел

1. Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549–553.

2. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : наказ М-ва юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

5. Пугаченко О. Б. Порядок проведення судових експертиз з питань оподаткування. *Здоров'я та суспільство* : Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 5 лист. 2020 р. С. 197–205.

6. Пугаченко О. Б. Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 207–215.

7. Пугаченко О. Б., Косенко С. С., Бабій М. В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. № 6 (39). С. 115–130.

8. Пугаченко О. Б., Фоміна Т. В. Права та обов'язки експертів з економічних питань у профільному і процесуальному законодавстві. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. № 9 (42). С. 20–32.

Пчеліна Оксана,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та організації досудового
слідства Харківського національного
університету внутрішніх справ

Пчелін Віталій,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративної
діяльності Харківського
національного університету
внутрішніх справ

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Динаміка внесення змін до Кримінального кодексу (далі – КК) України від початку повномасштабного вторгнення свідчить про те, що кримінальне законодавство не було достатньо адаптоване до застосування в умовах воєнного стану на території України. Передусім ідеться про те, що низку суспільно-небезпечних діянь, наприклад, колабораційна діяльність, узагалі не було виокремлено як кримінально протиправні. Деякі вже чинні норми в КК України на момент повномасштабного вторгнення потребували нагальних змін, щоб диференціювати кримінальну відповідальність [1, с. 101]. Зокрема, відповідальність за колабораційну діяльність встановлена відносно недавно, у березні 2022 року [2]. Фактично, як зазначають вітчизняні науковці, докорінні трансформації в різних сферах життя суспільства, зокрема в частині криміналізації діянь, які посягають на основи національної безпеки нашої держави, є одним з елементів процесу протидії Україні російській агресії [3, с. 116].

Понад те, аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора свідчить, що пік зареєстрованих фактів колабораційної діяльності припадає на 2022 рік, коли обліковано 3851 факт колабораціонізму (949 кримінальних проступків і 2902 злочини). У 2023 році обліковано 3207 (709 кримінальних проступків і 2498 злочинів) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, а в січні – червні поточного року – 1620 (332 кримінальні проступки і 1288 злочинів). Відповідно питома вага досліджуваної категорії правопорушень у структурі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України 2022 року становила 22,1 %, 2023 року – 51,2 %, січні – червні 2024 року – 47,8%. Наведене ілюструє, що, незважаючи на зменшення кількісних показників зареєстрованих фактів колабораційної діяльності, їх частка в структурі правопорушень проти основ національної безпеки України зросла більше ніж удвічі порівняно з 2022 роком. Разом із цим кількість кримінальних проваджень про колабораційну діяльність, які скеровані до суду з обвинувальним актом, 2022 року становила лише 620, 2023 року –

984, а у січні – червні 2024 року – 288 [4]. Наведені цифри наочно демонструють, що питома вага кримінальних проваджень, скерованих до суду з обвинувальним актом, коливається в діапазоні від 16,1 до 30,7%. Цей показник є доволі низьким, що також тільки наголошує на потребі ретельнішого дослідження проблематики виявлення, документування та досудового розслідування колабораційної діяльності з метою розроблення дієвих криміналістичних рекомендацій з оптимізації зазначеної діяльності заради забезпечення ефективності кримінального провадження.

З огляду на наведене, вважається актуальним і своєчасним питання про визначення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності. Адже останні є невід'ємним елементом відповідної окремої криміналістичної методики та «відіграють важливу роль у діяльності з виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Це пояснюється тим, що кримінальне провадження є програмою дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на збирання достовірних, достатніх, допустимих і належних доказів. Ідеться про те, що доказування в межах кримінального провадження здійснюється через доказування низки обставин, які у своїй сукупності дають змогу встановити як наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння, так і наявність в ознаках скоєного діяння складу кримінального правопорушення; обрати вид і міру покарання; забезпечити відшкодування збитків, завданих злочином, та інших затрат, пов'язаних із провадженням досудового розслідування; поновити порушені кримінальним протиправним діянням права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень» [5, с. 189].

Крім того, визначення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності, надає розслідуванню злочинів цілеспрямованості, наголошує на кінцевих цілях розслідування, правильній кримінально-правовій кваліфікації, визначенні ознак, які пом'якшують і обтяжують кримінальну відповідальність або унеможливають її, що дає змогу забезпечити реалізацію завдання повного, усебічного й об'єктивного дослідження обставин вчинення кримінальних правопорушень [6, с. 11].

Щодо змісту обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності, пропонуємо здійснити їх систематизацію з урахуванням предмета доказування, визначеного в ст. 91 КПК України [7], складу кримінального правопорушення, описаного в ст. 111-1 КК України [8], та специфіки механізму вчинення зазначеного різновиду протиправних діянь. Поряд із цим варто зважити на той факт, що за своєю суттю предмет доказування за зазначеною категорією кримінальних правопорушень є двоелементним:

перший елемент є загальним і містить обставини, передбачені ст. 91 КПК України, проміжні та допоміжні факти, залежно від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження;

другий елемент є контекстуальним (спеціальним), який зумовлює специфіку складу злочину за всіма його складовими (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) [9, с. 396; 10, с. 108].

Понад те, ці елементи мають прямий та зворотний взаємозв'язок, зважаючи на залежність ідентифікації контекстуальних елементів від загальних обставин вчиненого діяння та специфіку оцінки об'єктивної сторони в умовах збройного конфлікту [9, с. 396; 10, с. 108].

Отже, відповідно до наведеного змішаного критерію обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності, варто систематизувати так:

1. Обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення. Вони представлені відомостями про час, місце, тривалість, періодичність вчинення протиправного діяння; способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, зокрема протидії розслідуванню; наслідки протиправного діяння; засоби та знаряддя, що використовувалися для досягнення кримінального протиправного задуму; обстановку й інші умови вчинення правопорушення [11, с. 146]. З'ясування окресленої групи обставин дає можливість установити, який вид колабораційної діяльності вчинено, чи є вчинене кримінальне правопорушення кваліфікованим. Крім того, установлення окресленої групи обставин дає змогу розмежувати колабораційну діяльність від інших кримінальних правопорушень: державної зради; пособництва державі-агресору; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників;

2. Обставини, що характеризують особу правопорушника. Ці обставини містять як загальні (соціально-демографічними) дані, так і відомості, що свідчать про її причетність і роль у вчиненні кримінального правопорушення, винуватість і морально-психологічні риси. Особливу увагу слід приділити наявності ознак, які вказують на те, що особа є суб'єктом кримінального правопорушення [11, с. 146] та її вину. Зокрема, слід з'ясувати, чи могла особа уникнути співпраці з окупантом, а також її ставлення до такої співпраці. Ідеться про потребу з'ясування наявності «випадків, у яких буде доведено примушування до колабораційної діяльності, яке мало непереборну силу (загрозу життю колаборанта або його близьким родичам, за умови реальності такої загрози)» [12, с. 61–65; 10, с. 109];

3. Обставини, що впливають на прийняття процесуальних рішень. Зокрема, ідеться про з'ясування обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння; вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди; тощо [13, с. 381]. Серед цих обставин велика роль відводиться з'ясуванню підстав для проведення спеціального досудового розслідування (*in absentia*), особливо в умовах окупації [14; 15].

Водночас зважити на той факт, що з'ясування окреслених обставин, як і увесь процес досудового розслідування колабораційної діяльності, ускладнюється низкою факторів, основними серед яких є: знаходженням більшості підозрюваних на тимчасово окупованій території України,

неможливістю в окремих випадках проводити негласні слідчі (розшукові) дії, а також специфікою діяльності органів правопорядку в таких умовах [3, с. 116].

Список використаних джерел

1. Асанов Д. А., Бісюк О. С. Колабораційна діяльність в умовах повномасштабного вторгнення РФ – кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. *Молодий вчений*. 2024. № 1 (125). С. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-12>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Стор. 24. Ст. 1686.

3. Бондар В. С. Про основи методики досудового розслідування колабораційної діяльності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 3. С. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.18>

4. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

5. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. DOI: [https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2\(31\).590](https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2(31).590)

6. Кириленко Н. Ю. Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

9. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUE GENERIC. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394–398. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/87>

10. Гарасимів О. І., Гарасимів Б. Т., Ряшко О. В. Колабораційна діяльність: проблемні аспекти доказування. *Baltija publishing*. 2024. С. 105–117. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-6>

11. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.21>

12. Кулик Л. М. Поняття та зміст колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування*

колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 61–65.

13. Пчеліна О., Невядовський В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 376–381. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.68>

14. Justtalk#9. In absentia під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper. *Justtalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper>

15. Шуліка А. Процедура спеціального досудового розслідування in absentia. *Європейська Бізнес Асоціація*. URL: <https://eba.com.ua/protsedura-spetsialnogo-rozsliduvannya-in-absentia/>

Римар Ігор,

кандидат історичних наук,
завідувач відділу дослідження
звуко- та відеозапису Київського
НДЕКЦ МВС

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСУ FFMPEG ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЙЛІВ ФОРМАТУ «.DAV»

З кожним роком збільшується кількість і різноманіття технічних засобів відео-, аудіофіксації, систем відеоспостереження, цифрових форматів, алгоритмів стиснення, ет., яке на сьогодні відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки та моніторингу різноманітних об'єктів, установ, автомагістралей тощо. Поряд із цим відеозаписи, створені такими системами та технічними засобами, на яких зафіксовані правопорушення, є важливими елементами доказової бази під час досудового розслідування та подальшого суду. Використання можливостей судової експертизи, зокрема експертизи відео-, звукозапису, органами досудового розслідування та судом для дослідження технічних засобів відео-, аудіофіксації й створених ними файлів сприяє повному, всебічному та об'єктивному дослідженню обставин справи і надалі – винесенню законних та обґрунтованих судових рішень.

Для сучасного судочинства характерним є посилена увага до зазначеного виду експертизи, що пояснюється значним поширенням використання технічних засобів відео-, аудіофіксації під час кримінального провадження, судових засідань, інших процесуальних заходів тощо.

Сьогодні в Україні судова експертиза відео-, звукозапису вирішує цілий перелік нагальних питань, пов'язаних із дослідженням цифрових відео-, аудіофайлів. Зокрема, за допомогою якого технічного засобу фіксувалася інформація; чи за допомогою наданого технічного засобу створено наданий на дослідження файл; чи є ознаки внесення змін (монтажу) до відео-,

аудіоінформації; установлення оригінальності цифрових відео-, аудіозаписів та багато інших діагностичних, ідентифікаційних і класифікаційних питань.

З огляду на викладене, перед судовим експертом постає потреба постійного вдосконалення наявних методів дослідження, теоретичних і практичних знань і навичок для всебічного аналізу та дослідження наданих файлів, особливо під час дослідження цифрових відеореєстраторів (DVR), для яких одним із найпоширеніших форматів зберігання відео-, аудіоінформації є «.dav».

Особливості роботи алгоритмів стиснення та запису інформації, а також складнощі, які виникають під час дослідження файлів зазначеного формату, ставлять перед експертом низку завдань, для вирішення яких потрібно застосування декількох програмних засобів. Також FFmpeg як відкрите програмне забезпечення (open-source software) [2; 3, р. 65; 5, р. 4] є комплексним, кросплатформним рішенням для дослідження файлів формату «.dav» і не тільки, дає змогу ефективно працювати з такими файлами завдяки універсальності, підтримці широкого спектра форматів і кодеків, гнучкості в налаштуванні параметрів, що робить його ефективним інструментом як для професіоналів у сфері обробки відео- та аудіофайлів, відеоспостереження та безпеки, так і для експертів у процесі проведення експертизи відео-, звукозапису. Детальна документація [4] дає змогу відносно швидко та якісно освоїти і застосовувати на практиці це програмне забезпечення.

Зосереджуючись на проблемі, варто зазначити, що відеофайли формату «.dav» становлять зашифровані файли, створені цифровими відеореєстраторами, такими як камери відеоспостереження, DVR365 тощо, з використанням модифікованого формату файлів сімейства MPEG [1], що оптимізований для запису відео- та аудіофайлів із камер спостереження, забезпечуючи сумісність із різними моделями DVR.

Як впливає з практики дослідження відеофайлів формату «.dav», що використовують алгоритми шифрування вмісту та модифікований формат файлів сімейства MPEG у файлах формату «.dav», виникають такі складнощі під час дослідження як:

1. Часткове відображення атрибутів та метаданих, глибокий аналіз яких дає змогу судовому експерту максимально відтворити інформацію про цифровий відео- та аудіофайл, технічний засіб фіксації наданої на дослідження інформації [6, с. 138];
2. Проблеми з відтворенням відео- та аудіовмісту;
3. Відсутність доступу до звукової інформації в аудіоредакторах (Adobe Audition, Audacity, osenaudio тощо);
4. Складнощі з конвертацією в зручніші формати, що в комплексі робить неможливим повне, всебічне та об'єктивне дослідження таких файлів у межах експертизи відео-, звукозапису.

Використання FFmpeg дає змогу комплексно, без застосування широкого спектра різноманітного програмного забезпечення, вирішити складнощі, що постають у роботі з файлами формату «.dav»:

1. Під час дослідження та аналізу метаданих FFmpeg і вбудований інструмент ffprobe надають експерту універсальний засіб для аналізу та роботи з метаданими та медіапотоками файлів, забезпечуючи подальший доступ до їх інформаційного вмісту;

2. Швидка конвертація файлів у зручніший формат, що надає експерту безпосередній доступ до інформаційного вмісту файлів формату «.dav» і не тільки, уможливорює проведення конвертацій різного ступеня складності, маніпуляцій тощо;

3. Екстрагування та сепарація аудіопотоку в окремий файл уможливорює експерту аналіз і дослідження кожного потоку окремо, зберігання, конвертування та проведення інших необхідних маніпуляцій з інформаційним вмістом файлів;

4. FFmpeg надає інструменти для роботи з помилками та попередженнями, що виникають під час обробки файлів, їх діагностики та виправлення, забезпечуючи стабільну та коректну роботу.

Однак це лише поверхневий огляд можливостей, які відкриває FFmpeg для дослідження медіафайлів. Водночас досвід використання FFmpeg із вбудованими бібліотеками та інструментами дозволяє сформулювати попередній обережний висновок: це програмне забезпечення дає змогу ефективно працювати з файлами формату «.dav» та іншими, поширенішими, форматами завдяки універсальності, підтримці широкого кола форматів і кодеків, надаючи експерту низку переваг перед використанням інших програмних засобів, значно звужуючи їх перелік, спрощує та прискорює проведення повного, всебічного та об'єктивного дослідження і вирішення питань, винесених на розгляд судового експерта, у межах експертизи відео-, звукозапису.

Подальше дослідження практичного використання FFmpeg та вбудованих бібліотек й інструментів дасть змогу сформулювати ґрунтовніші висновки, не лише виявити нові та розширити зазначені переваги, а й удосконалити роботу з помилками та попередженнями, що виникають під час роботи з цим програмним забезпеченням, що надалі уможливило ефективніше використання цього інструменту під час проведення судової експертизи відео-, звукозапису.

Список використаних джерел

1. All about DAV: How to Play It. Updated by Lynn Hu. URL: <https://www.anyrec.io/how-to-play-dav-files/>

2. Androutsellis-Theotokis, S.; Spinellis, D.; Kechagia, M.; Gousios, G. «Open source software: A survey from 10,000 feet» in Technology, Information and Operations Management. 2010. Vol. 4, Nos. 3–4. P. 187–347.

3. Corbly, J. E. The Free Software Alternative: Freeware, Open Source Software, and Libraries. Information Technology and Libraries. 2014. 33(3). P. 65–75.

4. FFmpeg. Documentation. URL: <https://ffmpeg.org/documentation.html>

5. St. Laurent, A. M. Understanding Open Source and Free Software Licensing. O'Reilly Media, 2004. 200 p.

6. Домбровський Л. В., Ігнат'єва С. О. Особливості дослідження атрибутів цифрових файлів відео-, звукозаписів. *Криміналістичний вісник*. 2018. №1 (29). С. 137–140.

Романюк Богдан,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор Національного
транспортного університету,
заслужений юрист України

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Використання криміналістичних та інших спеціальних знань у процесі досудового розслідування – важливий компонент його результативності, але вони потребують постійного поповнення новими досягненнями в різних галузях технічних і природничих наук.

Війна в Україні та вчинення агресором на нашій території різних видів кримінальних правопорушень проти людяності тощо для їх розслідування вимагає нині не лише нових, а й спеціальних науково-технічних засобів і криміналістичних методик для швидкого, усебічного та якісного збору доказової бази про масові кримінальні порушення міжнародного гуманітарного права, адже багато з яких розслідується вперше та за відсутності належного методичного підґрунтя.

Ці вимоги сьогодення є актуальними ще й тому, що паралельно вітчизняні слідчі органи ведуть збір доказів і про воєнні та інші кримінальні правопорушення, що вчиняє політичне та військове керівництво країни-агресора.

Як відомо, на територіях воєнних дій виникають надзвичайно великі труднощі зі збору доказової інформації про злочинні діяння тому, що ведуться вогневі дії, доступ до огляду місця події обмежений або взагалі недоступний, обстановка вчинення кримінального правопорушення змінюється та втрачає свій вигляд. Це саме стосується і матеріальних джерел доказової інформації, гинуть або потрапляють у полон свідки, втрачаються документи тощо.

Проте вимоги щодо якісних характеристик доказів, їх достатності не змінюються, а навпаки, – підвищуються. Окрім цього, матеріали вітчизняних органів досудового розслідування можуть бути залучені й до розгляду в Міжнародному кримінальному суді чи Європейському суді з прав людини. А ці суди дуже вимогливі до неупередженості розслідування та допустимості доказів тощо.

Звідси випливає й відповідний висновок. Незважаючи на складність огляду місць подій і вчинення інших процесуальних дій зі збору доказів про кримінальні правопорушення на зазначених територіях, ми не маємо

переходити до будь-яких спрощених процедур досудового провадження, адже це може призводити до звуження прав та свобод осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності чи інших учасників кримінального процесу. Спрощення може бути лише в разі застосування нових і передових технічних засобів і удосконалених способів виявлення, фіксації, вилучення та зберігання доказів у процесі досудового розслідування. Інакше – це примітивне і шкідливе рішення, яке не відповідає сучасним правовим вимогам і принципам щодо якісних характеристик доказів, які можуть бути покладені в основу доказування як на стадії досудового провадження, так і у процесі відправлення правосуддя.

Відступ від цих вимог неможливо пояснити ніякими складними обставинами здобуття доказової інформації в кримінальному провадженні.

Підтвердженням викладеного є внесені законодавцем зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Частина 6 ст. 615 цього кодексу передбачала, що в разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці.

18 липня 2024 р. Конституційний Суд України визнав зазначену норму закону не конституційною, оскільки Конституція України не передбачає механізму обмеження таких конституційних прав і свобод навіть в умовах воєнного стану [1].

Сумнівним є нове нормативне рішення про те, що працівникам закладів охорони здоров'я дозволяється видавати лікарські свідоцтва про смерть і проводити видачу / захоронення тіл без направлення на судово-медичну експертизу за умови огляду трупа працівником закладу охорони здоров'я на місці перебування трупа зі встановленням факту відсутності ознак насильницької смерті або на підставі наявної медичної документації із закладів охорони здоров'я (без уточнення) [2].

Нам із практики достеменно відомо, що навіть судово-медичні експерти під час проведення експертизи іноді припускаються помилок і роблять неправильні висновки. А про яку достовірність лікарських свідоцтв тут може йтися?

Тому для належного криміналістичного забезпечення отримання належної доказової бази в кримінальних провадженнях цієї категорії в таких складних і небезпечних умовах активних бойових дій на території України нині вкрай потрібно:

1. Активізувати та підвищити рівень і спеціалізацію наукових досліджень за відповідними напрямками у сфері криміналістики. Удосконалюючи теорію криміналістики, потрібно якомога ширше застосовувати криміналістичні методики та експертні знання, що вироблені на основі найсучасніших передових досягнень у галузях технічних і природничих наук. З огляду на це нині є вкрай важливим формування та розвиток її нових напрямів: аерокосмічного, генотипоскопічного, ДНК-аналізу, кібербезпекового,

комп'ютерного, цифрового тощо, які безпосередньо пов'язані із розслідуванням вказаних кримінальних правопорушень.

Залишаються недосконалими методики щодо проведення судових експертиз із визначення наслідків застосування ракетної, артилерійської, авіаційної та іншої зброї, які потребують залучення фахівців дуже різних спеціальностей.

У період глобальних воєнних загроз і вчинення нових видів кримінальних правопорушень ми уже сьогодні маємо бути готовими до можливого розслідування злочинних діянь із застосуванням ядерної, хімічної, біологічної та іншої забороненої зброї.

Потребують також подальшого розвитку криміналістичні обліки генетичних ознак людини, активне впровадження технологій відеокомп'ютерного розпізнавання людини за зображенням і рентгенограмою тулуба, застосування штучного інтелекту та інші сучасні інформаційні технології й електронні бази знань тощо.

Не менш значущою є роль криміналістики в проведенні судово-експертних досліджень із визначення розміру збитків фізичних та юридичних осіб, понесених внаслідок воєнних дій.

Таке формування криміналістичних знань має чітко адаптуватися до умов воєнного стану та відповідати насущним потребам практики досудового кримінального провадження;

2. В усіх наукових та експертних установах слід обов'язково організувати відповідні спеціалізовані структури для виконання зазначених завдань, а також створити (можливо тимчасово) міжвідомчий спеціальний об'єднаний центр із проведення криміналістичних досліджень, їх координації та впровадження в практику інноваційних наукових розробок. Це дасть змогу оперативно виокремлювати перспективні напрями подальших наукових досліджень і суттєво прискорювати впровадження в практику сучасної криміналістики інноваційні розробки, як цього вимагають нинішні воєнні обставини.

В. Шевчук запропонував навіть об'єднати такі знання, які забезпечують перехід із системи наукового знання і запровадження їх у практичну діяльність, з метою оптимізації процесу реалізації криміналістичних рекомендацій в окрему криміналістичну теорію, назвавши її «криміналістичною інноватикою» [3];

3. На основі інноваційних наукових розробок у цьому напрямі криміналістики, зокрема й зарубіжних, розробляти та удосконалювати ефективні спеціальні методики отримання доказової інформації під час проведення огляду місця події, загиблих людей, вилучення та дослідження речових доказів, особливо зброї та заборонених речовин, ототожненні людини за ознаками зовнішності тощо у складних умовах бойових дій та за їх наслідками.

Наприклад, нині під час воєнних дій чимало загиблих людей як цивільних, так і військовослужбовців. Проблемою є їх ідентифікація, установлення місця загибелі та поховання чи перепоховання.

Проблема ідентифікації у процесі розслідувань воєнних діянь у колишній Югославії, у разі переміщення тіл загиблих, розв'язувалася за допомогою застосуванням так званого «профілювання навколишнього середовища». Проводилося дослідження рослинного пилку, спорів і мінералогії ґрунтів тощо відповідної території та їх результати зіставлялися із характеристиками аналогічних їх залишків осаду на тілі чи одязі загиблих під час щільного контакту з ними за місцем поховання чи перепоховання вбитих, які іноді перепоховувалися воєнними злочинцями в інших місцях, щоб приховати свої злочинні діяння. Результати таких досліджень корелювалися з іншими криміналістичними дослідженнями. Уважається, що це перше системне використання таких екологічних доказів у великому розслідуванні воєнних злочинів [4].

На це звертає увагу й О. М. Дуфенюк, розкриваючи проблематику розслідування воєнних злочинів з позиції криміналістичної науки [5].

Оскільки ми вперше вимушені займатися розслідуваннями таких видів правопорушень, то слід також активно вивчати досвід інших країн, які уже мають таку практику (Боснія та Герцоговина, Руанда, Югославія та ін.). Він описаний і в інших наукових працях з розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності тощо [6];

4. Невідкладно переглянути наукові дослідження та зміст навчальної дисципліни «Криміналістика» з метою формування нових напрямів у криміналістичній доктрині, пов'язаних із військовою агресією РФ проти України.

Відповідно до отриманих нових інноваційних продуктів, методів і способів потрібно внести суттєві зміни до науки та навчальної дисципліни «Криміналістика», які стосуються технічних засобів і тактики розслідування вказаних правопорушень, водночас виділивши в окремий розділ методику криміналістичних знань щодо проведення відповідних слідчих дій.

Зважаючи на викладене, цим також провести перебудову криміналістичної освіти та криміналістичної підготовки майбутніх юристів та експертів-криміналістів, посилюючи та активізуючи практичний складник під час їх навчання;

5. Унести зміни до національного кримінального процесуального законодавства та інших нормативних актів з метою розширення міжнародної співпраці українських учених, слідчих і судових експертів з іноземними фахівцями та залучення їх у процес проведення конкретних криміналістичних досліджень, судових експертиз з використанням їх інноваційних методів і методик збору доказів у кримінальних провадженнях зазначених категорії;

6. Прийняти загальнодержавну урядову програму розвитку нових наукових знань й інноваційних криміналістичних досліджень і впровадження їх в освітній процес і практику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з воєнними діями на території України.

Отже, виокремлення та консолідація наукових досліджень із конкретним визначенням змісту і напрямів інноваційного розвитку криміналістики суттєво вплинуть на розроблення новітніх продуктів і дієвих криміналістичних

рекомендацій практичного спрямування, які стосуватимуться вирішення складних завдань розслідування зазначених кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 № 8-р (II) / 2024, справа № 3-88/2022(205/22, 114/24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#n116>
2. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/504084__688139.
3. Шевчук В. Криміналістична інноватика як доктринальний напрям у криміналістиці. *Право України*. 2021. № 8. С. 119.
4. Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic science international*. 2006. № 163.3. P. 204–210. URL: https://www.researchgate.net/publication/6977482_The_use_of_forensic_botany_and_geology_in_war_crimes_investigations_in_NE_Bosnia.
5. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 372–373.
6. R. Szibor, C. Schubert, R. Schoëning, D. Krause, U. Wendt, Pollen analysis reveals murder season, *Nature* 395 (6701) (1998) P. 449–450. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9774099/>; Sprogøe-Jakobsen S., Eriksson A., Hougen H., Knudsen P., Leth P., Lynnerup N. Mobile autopsy teams in the investigation of war crimes in Kosovo 1999. *Journal of Forensic Science*. 2001. № 46 (6). P. 1392–1396. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9774099/> <https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/publications/mobile-autopsy-teams-in-the-investigation-of-war-crimes-in-kosovo>; A.G. Brown, A. Smith, O. Elmhurst, The combined use of pollen and soil analyses in a search and subsequent murder investigation, *J. Forensic Sci.* 47 (2002) P. 614–618. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12051347/>; Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic science international*. 2006. № 163.3. P. 204–210. URL: https://www.researchgate.net/publication/6977482_The_use_of_forensic_botany_and_geology_in_war_crimes_investigations_in_NE_Bosnia; Identification of victims from two mass-graves in Serbia: A critical evaluation of classical markers of identity / Marija Djuric, Dusan Dunjic, Danijela Djonic, Mark Skinner. URL: https://www.academia.edu/9627473/Identification_of_victims_from_two_mass_graves_in_Serbia_A_critical_evaluation_of_classical_markers_of_identity; Nystedt M., Kleffner J. K., Nielsen C. A. *Handbook On Assisting International Criminal Investigations*. Folke Bernadotte Academy and Swedish National Defence College. 2011. 49 p. URL:

<https://fba.se/contentassets/6f4962727ea34af5940fa8c448f3d30f/handbook-on-assistinginternational-criminal-investigations.pdf>; Investigation Manual for War Crimes, Crimes Against Humanity and Genocide in Bosnia and Herzegovina. OSCE. 2013. 317 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/b/281491.pdf> ; Práxedes Martínez-Moreno et al, Evidence evaluation in craniofacial superimposition using likelihood ratios, Information Fusion (2024). URL: 10.1016/j.inffus.2024.102489 та ін.

Сендік Ігор,

курсант ДонДУВС

Одерій Олексій, науковий керівник,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики ДонДУВС

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСГУМАЦІЇ ОСТАНКІВ

Збройні конфлікти призводять до численних людських жертв, утворення масових поховань і значного руйнування інфраструктури. У таких умовах ексгумація масових поховань набуває особливої важливості як інструмент встановлення правосуддя, ідентифікації жертв і документування воєнних злочинів. Виклики, пов'язані з доступом до поховань, безпекою криміналістів, збереженням доказів та етичними аспектами ексгумації в умовах війни, ускладнюють проведення слідчих дій. Сучасні криміналістичні технології (генетичний аналіз, 3D-моделювання, використання дронів та георадарів) відкривають нові можливості для розв'язання цих проблем, сприяючи об'єктивному розслідуванню і притягненню до відповідальності винних. Успішне застосування цих методів потребує глибокого розуміння технічних, етичних і правових аспектів, що підкреслює актуальність обраної теми.

Через інтенсивне ведення військових дій на території України багато місць масових поховань військових і цивільних осіб перебувають під тимчасовою окупацією або в районах запеклих бойових дій. Тому групи пошуку дістаються місць масових поховань у кращому разі через кілька місяців, у найгіршому – через роки. Ексгумація останків на деокупованих територіях або в місцях воєнних дій має свої особливості, що пов'язані з безпековими питаннями, а саме:

місця поховань часто розташовані на територіях, що можуть бути заміновані або все ще перебувати в зоні бойових дій, тому забезпечення фізичного доступу вимагає спеціальних заходів і підтримки саперних служб;

безпека залучених фахівців є критичним аспектом, оскільки ризик для їхнього життя значно підвищується;

важливим фактором є вплив екстремальних умов на стан останків і речових доказів, що може ускладнити ідентифікацію жертв та збереження матеріалів для криміналістичного аналізу;

температурні коливання, висока вологість і природні процеси розкладу біоматеріалу впливають на збереження останків, що вимагає застосування сучасних технологій (генетичний аналіз, 3D-моделювання) та спеціальних методів консервації для забезпечення результативності розслідування;

ексгумація в умовах військового конфлікту безпосередньо пов'язана з етичними та правовими питаннями, що потребують особливого підходу (висока повага до жертв, дотримання міжнародних гуманітарних норм).

У цьому контексті криміналістична техніка не лише сприяє отриманню об'єктивної інформації, а й дає змогу зберегти людську гідність загиблих, сприяючи встановленню правосуддя та історичної справедливості. Застосування генетичних методів є одним із найважливіших інструментів у процесі ексгумації, особливо в умовах воєнних дій, де фізична ідентифікація часто стає неможливою.

ДНК-аналіз дозволяє отримати унікальні генетичні профілі, що дає змогу точно ідентифікувати загиблих навіть через тривалий час після їх поховання. Зразки можуть бути отримані з кісток, зубів або волосся, що робить можливим встановлення особи навіть у разі значного розкладу тканин, що є типовим для умов війни. Важливою частиною цього процесу є порівняння отриманих профілів із зразками ДНК родичів або базами даних, що містять генетичні записи. Це дає змогу не лише ідентифікувати особу, а й створити зв'язок із родиною, що є важливим кроком у забезпеченні справедливості для родичів загиблих. Генетичний аналіз також використовується для визначення родинних зв'язків у випадках масових поховань, де зберігається велика кількість останків, які необхідно систематизувати та аналізувати. Крім того, технологічні досягнення в галузі генетики значно підвищують точність і швидкість цього процесу. Так, в Україні станом на березень 2023 було ідентифіковано за допомогою ДНК-аналізу приблизно 3 тисячі загиблих унаслідок російського повномасштабного вторгнення [1].

Рис. 1. Rapid DNA. ANDE 6C

Сучасні портативні лабораторії, такі як ANDE 6C (рис. 1), уможливають проведення ДНК-аналізу безпосередньо на місці ексгумації, що особливо корисно в умовах воєнних дій, де транспортування останків або зразків може бути ускладнене. Так, 27 червня 2022 року в місті Кременчук РФ нанесла ракетний удар по ТЦ «Амстор» [2], унаслідок якого загинуло 22 особи які оперативно були ідентифіковані за допомогою саме портативної лабораторії ANDE 6C [3].

Використання сучасних технологій (3D-моделювання, дрони, супутники та георадар) дають змогу точно визначати місця поховань, які можуть бути важко доступними через бойові дії або природні перешкоди.

Так, 3D-модельювання на основі даних, отриманих за допомогою георадарів, дозволяє створювати детальні візуалізації підземних структур, що допомагає криміналістам оцінювати масштаби поховання і розробляти оптимальні стратегії ексгумації, або фіксувати положення поховань задля подальшої процесуальної роботи з цими моделями, що може допомогти у вивченні цієї місцевості детальніше, аніж це можливо на стадії огляду місця поховання. Так, після деокупації м. Ізюм було знайдено масове поховання 449 жертв осіб. Команда ентузіастів Skeiron за підтримки американського фонду Гарварда Баффета створила 3D-вимірні моделі (рис. 2), що відображають масові поховання, місцевий відділок поліції, де катували людей, зруйноване місто та його околиці, що дає можливість будь-кому пересвідчитися в наслідках російського вторгнення в Україну [4].

Рис. 2. Скріншот з 3D-виміру, що фіксує місце масового поховання біля міста Ізюм, Харківщина

Свої переваги мають дрони та супутники, оскільки надають можливість здійснювати повітряний моніторинг території і створювати ортофотоплани (зйомка з висоти), які відображають стан місцевості, що особливо корисно для виявлення потенційних місць поховань, які можуть бути прихованими під землею. Завдяки своїй мобільності та можливості здійснювати спостереження з висоти, дрони допомагають фахівцям оперативно та безпечно отримувати необхідну інформацію про місце проведення ексгумації. Щодо супутникових знімків, то вони допомагають пошуковим командам зорієнтувати свої дії у пошуках тіл загиблих жертв військової агресії. Більше того, такі знімки допомагають правоохоронним органам зафіксувати можливі місця масових поховань. Так, 16 травня 2022-го року захисники заводу «Азовсталь» виконали наказ Головнокомандувача України та з метою збереження особового складу вийшли до окупантів. З 20 квітня 2022 і дотепер місто Маріуполь окуповане та майже знищене, але навіть за таких умов українські пошукові команди та міжнародне суспільство за допомогою знімків з космосу можуть бачити місця масових поховань у місті та за його межами (рис. 3), що допомагає прогнозувати масштаби роботи після деокупації міста [5].

Рис. 3. Супутниковий знімок з позначенням місця масового поховання в околицях міста Маріуполь

Щодо супутникових знімків, то вони допомагають пошуковим командам зорієнтувати свої дії у пошуках тіл загиблих жертв військової агресії. Більше того, такі знімки допомагають правоохоронним органам зафіксувати можливі місця масових поховань. Так, 16 травня 2022-го року захисники заводу «Азовсталь» виконали наказ Головнокомандувача України та з метою збереження особового складу вийшли до окупантів. З 20 квітня 2022 і дотепер місто Маріуполь окуповане та майже знищене, але навіть за таких умов українські пошукові команди та міжнародне суспільство за допомогою знімків з космосу можуть бачити місця масових поховань у місті та за його межами (рис. 3), що допомагає прогнозувати масштаби роботи після деокупації міста [5].

Іншим потужним інструментом, який дозволяє виявляти підземні аномалії і структури, при цьому не вимагаючи фізичного втручання в землю, є георадар (рис. 4). Ця технологія здатна забезпечити точні дані про глибину поховання, тип ґрунту та інші характеристики, що можуть бути критично важливими для планування ексгумації. Поліція може використовувати такі прилади для попередньої фіксації місця злочину, щоб при ексгумації не порушити (наскільки це можливо) вигляд місця поховання. Практики відомий випадок, коли поліціанти лише використавши георадар нарешті знайшли місце поховання жертви, хоча від вбивці отримали доволі точний опис місця її поховання. (рис. 5) [6].

Рис. 4. Георадар Radiodetection RD-1500

Технічні засоби для збереження речових доказів у складних умовах воєнних дій є критично важливими для успішного проведення ексгумацій та подальшого досудового розслідування. Останки можуть зазнавати значних змін через вплив навколишнього середовища, що

орієнтує на використання спеціалізованих методів збереження, наприклад, під час транспортування зразків з місця ексгумації до лабораторії для подальшого аналізу. Для цього застосовуються рефрижераторні контейнери (рис. 6), які запобігають забрудненню та пошкодженню матеріалів, а також температурні контролери для підтримання оптимальних умов, що дає можливість зберегти ексгумовані тіла у тому вигляді, в якому їх знайшли.

Рис. 6. Рефрижераторний контейнер

Один із способів зберегти цілісність останків протягом тривалого часу – використання стабілізуювальних реагентів, серед яких можна виділити такі:

- а) PAXgene Tissue Stabilizer – стабілізує та зберігає тканинні зразки впродовж 7 днів при кімнатній температурі і довше при низькій;
- б) Allprotect Tissue Reagent – негайно стабілізує зразки, які не потребують подальшої обробки;
- в) DNA/RNA Shield – запобігає деградації окремих зразків.

Важливим є також застосування технологій, які дають змогу фіксувати інформацію про місце ексгумації та стан останків. Системи цифрової фотографії та відеозапису, а також 3D-сканери допомагають документувати

кожен етап ексгумації, що сприяє створенню детального звіту і дозволяє забезпечити доказову базу для подальших юридичних процесів.

Отже, відповідне техніко-криміналістичне забезпечення ексгумації не лише підвищує шанси на успішну ідентифікацію загиблих, а й створює умови для належного розслідування правопорушень, пов'язаних із воєнними злочинами.

Список використаних джерел

1. За допомогою ДНК ідентифіковано близько трьох тисяч загиблих українців – Максим Цуцкірідзе. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/za-dopomohoiu-dnk-identyfikovano-blyzko-trokh-tysiach-zahyblykh-ukrainsiv-maksym-tsutskiridze> (дата звернення: 08.11.2024).

2. Кременчук: пошуки в Амсторі завершили, кількість загиблих встановлюють. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62022328> (дата звернення: 08.11.2024).

3. Нацполіція продовжує працювати на місці зруйнованого ракетним ударом ТРЦ у Кременчуку. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/natspolitsiya-prodovzhue-pratsyuvati-na-mistsi-zruynovanogo-raketnim-udarem-trts-u-kremenchuku?alphabet=Ð> (дата звернення: 08.11.2024).

4. Львівська студія зацифрувала місця злочинів росіян на Харківщині. Оперативні новини Харкова | Накипіло. URL: <https://nakypilo.ua/novyny/lvivska-studiia-zatsyfruvava-mistsia-zlochyniv-rosiian-na-kharkivshchyni/> (дата звернення: 08.11.2024).

5. В окупованому Маріуполі знайшли нові масові поховання (фото). Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/war/v-mariupoli-znayshli-novi-masovi-pohovannya-12233823.html> (дата звернення: 08.11.2024).

6. Murder in sweden – GPR guides evidence search. Sensors & Software from radiodetection. URL: <https://www.senssoft.ca/case-studies/murder-in-sweden-gpr-guides-evidence-search/> (date of access: 08.11.2024).

7. Криміналістика. Криміналістична техніка : навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2023. 388 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

9. Baulin O. Examination of a corpse associated with the exhumation during pre-trial investigation. *Criminalistics and forensics*. 2022. № 67. С. 201–213. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.22> (дата звернення: 27.10.2024).

10. Ukrinform. Дрони й ДНК-лабораторія: США передали допомогу поліції для фіксації злочинів Росії в Україні. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3828256-droni-j-dnklaboratoria-ssa-peredali-dopomogu-policii-dla-fiksacii-zlociniv-rosii-v-ukraini.html> (дата звернення: 27.10.2024).

Сиротенко Наталя,
старший науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Мін'юсту України

Абросимова Валентина,
старший науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Мін'юсту України

АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судові наука та практика мають у своєму арсеналі багато видів і підвидів експертизи, перелік яких наведено в Законі України «Про судову експертизу» [1] та в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [2] (далі – *Інструкція*). Цей перелік починається криміналістичними експертизами, а ті й собі – почеркознавчою (підпункт 1.2.1 п. 1.2 розд. I Інструкції). Таке розташування обумовлено історичними передумовами. Криміналісти почали проводити почеркознавчі дослідження одними з перших для потреб органів слідства і судів ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Станом на сьогодні почеркознавча експертиза не втратила свого значення. Актуальними залишаються питання, які вирішуються під час її проведення. Основними завданнями згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3] (далі – *Науково-методичні рекомендації*), є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних і цифрових) та підпису. Почеркознавча експертиза також здатна вирішувати й деякі неідентифікаційні завдання (наприклад, факт виконання почеркової реалізації під впливом будь-яких чинників, що мали вплив на процес письма (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для письма, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, вплив наркологічних, фармакологічних засобів тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); належність виконавця до певної вікової групи тощо). Актуальність обумовлена предметом доказування. Сьогодні багато документів складають і підписують у рукописний спосіб, як-от документи бухгалтерської звітності, договори, акти й документи, що потребують нотаріального засвідчення: заповіти, договори дарування тощо. Обставини, які засвідчують зазначені документи, можуть стати предметом спорів, обставинами доказів у кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському процесі.

Відповідно до теорії почеркознавчої експертизи її об'єктом є почерковий матеріал, у якому відображено ознаки почерку певної особи в тому обсязі, у якому їх можна виявити для виконання поставлених завдань.

Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України й атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їхні обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюють у порядку, передбаченому процесуальними кодексами України [4; 5], законами України «Про судову експертизу» [1] і «Про виконавче провадження» [6], іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та Інструкцією (п. 1.1 розд. I) [2].

Експертизу проводять після надання особою (органом), яка (яка) її призначила(в), матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства [4, 5] та Інструкції (п. 3.1 розд. III) [2].

Для проведення почеркознавчих досліджень різноманітних за обсягом рукописних записів і підписів слід надавати суто оригінали документів (п. 1.1 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій [3], п. 3.5 розд. III Інструкції [2]). Винятки можуть стосуватися тих випадків, коли об'єктів почеркознавчої експертизи фізично не можна надати для проведення досліджень (запис зроблений на паркані, стіні будинку, трупі тощо). Навіть тоді експертів надають фотозображення таких об'єктів, фіксування яких зроблено в спеціальний криміналістичний спосіб. Для проведення почеркознавчої експертизи до експертної установи (експертів), якій (якому) доручено проведення експертизи, також потрібно надати зразки для порівняльного дослідження та, за потреби, матеріали справи (п. 3.2 розд. III Інструкції [2]). Слід зазначити, що почеркознавчу експертизу як криміналістичну проводять лише в державних експертних установах країни (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» [1]).

Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про її призначення, складений уповноваженою на те особою або органом (п. 1.8 розд. I Інструкції [2]). Зазвичай проведення експертиз, зокрема почеркознавчих, замовляють представники правоохоронних органів (дознавачі, слідчі Національної поліції, прокуратури, слідчі судді, суди різних рівнів тощо) під час проведення досудових розслідувань, слідства, збираючи й досліджуючи докази у справі. Відповідно до ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі — *КПК України*) експертизу також можна призначити за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу [4]. Зацікавлена особа може ініціювати проведення експертного дослідження (експертизи) з метою подальшого подання висновку до суду або до відповідних органів правопорядку через подання заяви на договірних засадах. Висновок експерта є джерелом доказів і засобом доказування.

Порядок призначення та строки виконання відповідних процесуальних дій для проведення судових експертиз обумовлено процесуальним законодавством

України [4, 5], Законом України «Про судову експертизу» [1] та Інструкцією [2].

Згідно з п. 1.13 розд. I Інструкції строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного після дня надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується в день направлення їх особі (органу), яка (який) призначила(в) експертизу [2].

До цього строку не належать строки виконання клопотань експерта, пов'язаних із витребуванням додаткових матеріалів або усуненням інших недоліків, допущених особою (органом), яка (який) призначила(в) експертизу.

Цілком логічно, що термін проведення експертизи безпосередньо залежить від якості наданого на дослідження матеріалу – досліджуваних об'єктів і порівняльних зразків. Перелік документів, які необхідно надавати до експертної установи для проведення судових почеркознавчих експертиз, наведено в п. 1.3 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій [3]. Для порівняльного дослідження орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експертові вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки почерку та підпису особи, які підлягають ідентифікації.

Визначення вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків наведено в абз. другому п. 1.3 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій: *«Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративне правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами»* [3]. Зважаючи на експертну практику, документи, що містять вільні зразки почерку та/або підпису, мають бути виконані до дати складання оспорюваного документа й не пов'язаними з обставинами його складання.

Порівняльні зразки мають відповідати виду (підпис або текст), обсягу (короткий, стислий або великий, розлогий) і складу (літерний або цифровий (змішаний)) досліджуваних об'єктів, тобто бути зіставними з досліджуваними почерковими реалізаціями. Будь-яка невідповідність тягне складання та направлення органу, що призначив судову експертизу, клопотання про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи, та автоматично продовжує строк перебування матеріалів в експертній установі (що зі значною ймовірністю (у разі невиконання клопотання) може призвести до відмови від вирішення поставлених питань і складання повідомлення про неможливість надати висновок – п. 4.10 розд. IV Інструкції [2]).

Зважаючи на викладене, для повного й усебічного виконання поставлених перед експертом завдань необхідно під час призначення судової експертизи надавати експертові максимально вичерпні та правильно оформлені матеріали.

Підготовка й оформлення матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи мають значні особливості, пов'язані з характером досліджуваних об'єктів (підписом та/або почерком), оскільки під час проведення судової почеркознавчої експертизи експерт послуговується персональними даними особи (осіб), підпис та/або почерк якої (яких) перевіряє.

За визначенням Закону України «Про захист персональних даних», персональні дані (особові дані) – це *«відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована»* [7].

Уперше перелік особових даних в Україні наведено 06.08.2012 на семінарі, який провела Державна служба України з питань захисту персональних даних, за зразком Управління США з менеджменту і бюджету, де як персональні дані виокремлюють обличчя, відбитки пальців або почерк.

Персональні дані особи охороняються Законом України «Про захист персональних даних» [7]. Згодом ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних», який набрав чинності 01.01.2014 [8]. За п. 6 і 8 частиною першою ст. 162 КПК України *«особисте листування особи й інші записи особистого характеру»* і *«персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних»* належать до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю [4]. Водночас такі документи можуть містити зразки почерку й підпису особи, яка підлягає ідентифікації у межах проведення судової почеркознавчої експертизи. Отже, для отримання вільних, умовно-вільних зразків для проведення порівняльного дослідження почеркових об'єктів особа, яка призначає судову почеркознавчу експертизу, має здійснити певні процесуальні дії, регламентовані чинним процесуальним законодавством України, що потребує додаткових витрат часу.

Вважаємо, що особа, яка виносить процесуальний документ про призначення почеркознавчої експертизи, має бути добре обізнаною з Науково-методичними рекомендаціями [3] та Інструкцією [2], а також за потреби проконсультуватися з експертами відповідної спеціалізації. Неухильне дотримання законодавчо обумовленої процедури призначення судової почеркознавчої експертизи значно оптимізує процес проведення досліджень, скорочує строки виконання та безпосередньо сприяє виконанню поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Міністерства юстиції України' від 08.10.1998 № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

6. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

7. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних : Закон України від 03.07.2013 № 383-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-18#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

Сіренко Віталій,

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ ЗІ СЛІДАМИ ЗЛАМУ. СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження замків зі слідами зламу належить до трасологічних досліджень, що зосереджуються на вивченні слідів механічного впливу на різні об'єкти. Злам замків є важливою складовою частиною слідознавства та відіграє головну роль у розслідуванні багатьох кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним проникненням у приміщення чи транспортні засоби. Такі дослідження дають змогу визначити тип інструменту, характер взаємодії між знаряддям та об'єктом, а також відтворити ймовірну послідовність дій злочинця.

Злочини, пов'язані зі зломом замків, є доволі поширеними, оскільки цей метод використовується для вчинення різних правопорушень, таких як крадіжки, пограбування та інші злочини, що передбачають нелегальний доступ до закритих приміщень. Злочинці часто застосовують як спеціалізовані інструменти, так і імпровізовані засоби, що залишають характерні сліди на

механізмах замків. Успішне дослідження цих слідів є важливою складовою в розслідуванні і розкритті таких злочинів.

Особливістю таких досліджень є те, що сліди зламу можуть формуватися різними способами, залежно від типу замка та використаного інструменту для злому. Це ускладнює процес їх ідентифікації та вимагає від експерта високого рівня спеціальних знань і досвіду. Експертиза замків зі слідами зламу є головним аспектом трасологічного аналізу, що дає змогу не лише підтвердити факт зламу, а й надати важливу інформацію, завдяки якій можна буде встановити особу злочинця.

Способи зламу замків також різноманітні і обумовлюються не лише особливостями конструкції механізмів замикання, а й способом кріплення замків до об'єктів.

Найпоширенішими є такі способи зламу:

виривання дужки замка;

перерізання дужки замка;

перекушування дужки замка;

висвердлювання частини циліндра, корпусу і штифтів у площині їх контакту з наступним поворотом циліндра;

руйнування корпусу замка з наступним пересуванням ригеля;

переламування двостороннього циліндрового механізму в місці гвинтового кріплення до корпусу замка з наступним пересуванням ригеля;

силове повертання окремих механізмів замикання замків типу «Abloy» та «Хрест» за допомогою стержня, уведеного в ключову шпарину;

відділення накладного замка від дверей способом нанесення ударів по корпусу механізму замикання із зовнішнього боку;

виривання циліндра з корпусу циліндрового механізму врізного замка за допомогою вкручування саморіза в поєднанні зі спеціальним інструментом.

Сліди зламу можуть бути виявлені як безпосередньо на самому замку, так і на елементах його кріплення до дверей. Злам навісних замків найчастіше проводиться вириванням, перепилуванням, перерізанням або перекушуванням його дужки. Для зламу врізних замків характерне руйнування (переламування, висвердлювання тощо) його циліндрового механізму або руйнування його корпусу зазвичай супроводжується великими руйнуваннями прилеглої до замка ділянки дверей. Одним з основних завдань дослідження слідів зламу є встановлення групової належності знаряддя зламу. За слідами розпилу (надпилу) може бути встановлений його вид (ножівка, напилек, «болгарка»), розмірні характеристики і форма (ширина полотна або диска, профіль і розмір насічки напилка або надфіля). Дослідження слідів свердління вирішує взаємозалежні завдання такі як: установлення діаметра свердла і встановлення типу інструмента (механічна або електрична дріль). Для цього необхідно досліджувати всю систему слідів, що виникають за свердління: наскрізні та нескрізні сліди, стружку, кінцеві елементи, що утворюються під час виходу свердла з перешкоди. Дослідженням статичних слідів виривання дужки або віджиму встановлюється характеристика робочої частини інструмента (знаряддя зламу): розміри, форма, конфігурація контуру, наявність окремих

ознак, що дає змогу також визначити його конструкцію, найменування і сферу використання в побутовій або виробничій діяльності. Останнє має істотне значення для встановлення кола осіб, причетних до роботи з ним.

Висновки та припущення, зроблені за результатами дослідження замків зі слідами зламу, мають важливе значення для оперативно-пошукових завдань, плануванні і організації проведення слідчих дій. Тож висновки досліджень не лише сприяють встановленню факту злочину, а й дають змогу правоохоронним органам ефективніше організовувати пошукові та слідчі дії, спрямовані на розкриття злочинів і притягнення винних до відповідальності.

У трасологічній експертизі замків безпосередніми об'єктами дослідження є матеріальні зміни, що виникли в результаті кримінального відмикання або зламу замків, тобто ознаки впливу на замки сторонніх предметів (підроблених і підібраних ключів, відмичок, випадкових предметів, знарядь зламу).

Переважно на експертизу направляють замки різних конструкцій і різного способу кріплення до об'єктів. Під час експертного дослідження замків зі слідами зламу встановлюється вид знаряддя, що застосовувалося, проводиться його ідентифікація, визначається механізм впливу на різні способи зламу замикальних пристроїв. Усе це дає змогу одержати дані, що мають доказове значення для розслідування злочинів. За геометричною формою контактувальної ділянки, розмірами її елементів нерідко визначається будова інструмента, за допомогою якого був зламаний замок. Ознаки зовнішньої будови мають загальний характер і можуть бути використані для встановлення групової належності знаряддя зламу, тобто встановлення його виду та різновиду.

Перспективи розвитку криміналістичного дослідження замків взаємопов'язані з ускладненням механізмів захисту та постійним удосконаленням методів злому. Сучасні замки, зокрема електронні та біометричні системи, потребують нових підходів до їх аналізу. Тому важливим напрямом є створення нових інструментів для дослідження мікроскопічних і цифрових слідів, а також автоматизація процесів фіксації та ідентифікації пошкоджень.

Упроваджуючи сучасні методи, такі як 3D-сканування та цифрове моделювання, можна створювати тривимірні моделі слідів, що дає змогу точніше досліджувати пошкодження замків і взаємодію знарядь зламу. Розвиток баз даних слідів і знарядь зламу також підвищує ефективність трасологічного аналізу, що сприяє швидшій ідентифікації інструментів, використаних для вчинення злочину.

Крім цього, у майбутньому особливе значення матимуть міждисциплінарні підходи, які поєднують традиційні методи криміналістики з новітніми досягненнями в галузі матеріалознавства, фізики і хімії. Це дасть змогу підвищити точність досліджень і розширити можливості для ідентифікації навіть найменших слідів, що можуть бути вирішальними в кримінальних розслідуваннях.

Криміналістичне дослідження замків зі слідами зламу є важливою складовою трасологічної експертизи, яка відіграє критичну роль у

розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним проникненням. Точне визначення способу зламу, ідентифікація знаряддя та аналіз залишених ними слідів дають змогу реконструювати послідовність дій злочинця, що є важливим етапом у відтворенні подій. Досліджуючи такі сліди, можна отримати головну інформацію, яка сприяє не лише розкриттю злочинів, а й доведенню вини осіб, що їх скоїли.

З розвитком технологій механізми замикання стають складнішими, а способи їх зламу – дедалі витонченішими, що вимагає вдосконалювати підходи до дослідження. Упровадження нових інструментів, цифрових технологій і міждисциплінарних методів дає змогу детальніше аналізувати навіть найдрібніші сліди. У поєднанні з розвитком баз даних і сучасних технологій, криміналістична експертиза здатна підвищити ефективність розслідувань, що в кінцевому підсумку сприяє точнішій ідентифікації злочинців і їхніх методів дій.

Список використаних джерел

1. Трасологічні дослідження : Курс лекцій / А. В. Кофанов, О. Г. Волошин, О. В. Літвінова. Київ : Київ. нац. ун-т. внут. справ, 2010. 304 с.
2. Бергер В. Є., Рибалко Я. В. Зразки актів дактилоскопічної та трасологічної експертизи : посіб. Київ : РВВ МВС України, 1997. 176 с.
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підруч.]. Київ : Кондор, 2005. 585 с.
4. Kühmstedt P., Vassena G. M., van Spanje W., Hendrix A. 3D Forensics – Mobile High-Resolution 3D Scanner and 3D Data Analysis for Forensic Evidence. *9th Future Security – Security Research Conference*. Berlin, 2014.
5. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 4 (104).

Сколота Катерина,

головний судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОКУМЕНТА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНИНИ ЙОГО ВИГОТОВЛЕННЯ

Експерти технічного дослідження документів (ТЕД) і почеркознавчі дедалі частіше стикаються з питаннями, винесеними на вирішення експертизи, які виходять за межі їх компетенцій. Такими питаннями є: чи в один час виконували підписи та рукописні записи, якими заповнені графи документа; що перше нанесено на аркуш документа – відбиток печатки чи підпис та чи в той день, яким датований документ тощо. Тобто для встановлення факту підробки документа потрібне не лише підтвердження факту внесення змін до документа

(дописки) та послідовність нанесення штрихів, а постає потреба у визначенні давнини нанесення тих чи інших штрихів або визначенні давнини виготовлення всього документа загалом і його реквізитів.

На сьогодні вирішенням таких запитань займаються експерти, які мають право проводити дослідження за експертною спеціальністю 2.4. «Дослідження давнини виготовлення документа». Такого роду дослідження документа щільно переплітаються зі звичними дослідженнями ТЕД, але значно відрізняються, маючи свої особливості.

Розглянемо для прикладу такий спосіб унесення змін до документа, як дописка. Зазвичай експерти ТЕД вирішують питання стосовно самого факту дописування. Під час проведення дослідження із застосуванням різних методів та засобів установлюють, який саме запис дописаний у документ та в яку саме графу. Факт установлення дописки може свідчити про підробку документа, тобто внесення даних після його повного виконання і про яку не відомо одній зі сторін цього документа. Проте такий факт і не відмінняє того, що ця дописка може бути своєрідною технічною помилкою особи, яка заповнювала цей документ і здійснила дописку в момент його складання. Для цього необхідно провести дослідження часу нанесення реквізитів документа, за допомогою чого можна встановити, чи в один час вони наносилися.

Методика дослідження давнини виготовлення документів подібна до загальної методики ТЕД, але має свої особливості. Структура методики проведення дослідження документів передбачає такі стадії: попереднє дослідження, роздільне дослідження, експертний експеримент, порівняльне дослідження, оцінювання результатів проведеного дослідження та формулювання висновків й оформлення результатів проведеного дослідження [5, с. 111].

Першопочатково вивченням наданих на дослідження матеріалів експерт ознайомлюється з питаннями, поставленими на вирішення експертизи (зважаючи на те, щоб вони не виходили за межі компетенції експерта) та відповідно до них визначає, які саме об'єкти необхідно дослідити в конкретному випадку. Загалом об'єктами експертизи давнини виготовлення документа можуть бути: рукописні записи та підписи, виконані пастами кулькових ручок; відбитки печаток і штампів, виконані штемпельними фарбами; тексти, які надруковані на струменевих принтерах [3].

Визначаючи давнину виготовлення документів, експерт формує сукупність методів, застосовувану за аналогічним алгоритмом і спрямовану на визначення послідовності виконання реквізитів документа (основний текст, підпис, резолюція, відбиток печатки) і наявності дописування. Спочатку застосовують загальні та загальнонаукові, а відтак спеціальні неруйнівні методи візуального дослідження морфологічних діагностичних ознак, фізичних, хімічних або фізико-хімічних властивостей об'єкта, потім – інструментальні методи дослідження об'єкта, без його руйнування або з частковим чи повним руйнуванням [5, с. 101–102].

Під час вибору послідовності методів дослідження варто пам'ятати та брати до уваги ст. 69 п. 5 п.п. 3 Кримінального процесуального кодексу України: забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження

пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта [6]. Тобто експерт має максимально зберегти об'єкт дослідження, а в разі потреби його пошкодження отримати дозвіл на застосування руйнівного методу дослідження.

На перших стадіях здійснюється органолептичний аналіз і визначаються можливості проведення дослідження. Експерт оглядає надані документи, визначає їх стан, матеріали, які використовувалися, звертає увагу на пошкодження, сліди штучного зістарювання тощо. Потім проводиться аналіз наданих об'єктів із використанням оптичних приладів для з'ясування порядку і способів нанесення на документ печаток, підписів та інших елементів [2, с. 160].

Для встановлення послідовності нанесення штрихів, що перетинаються, і вивчення отриманих ознак на підставі методу конфокальної Раман-спектроскопії експерт за допомогою мікроскопа комбінаційного розсіювання отримує відображення місць перетинання штрихів. Після завершення зазначених етапів роздільного дослідження на підставі сукупності суттєвих загальних та окремих ознак щодо механізму їх утворення, стійкості, індивідуальності та частоти їх виявлення експерт формує проміжний висновок про можливість подальшого дослідження з метою встановлення часу виготовлення документа чи неможливість вирішення питання по суті [5, с. 121].

Однією з основних завдань, що ставиться перед експертами, які проводять попереднє вивчення документів на їх придатність до проведення досліджень зі встановлення абсолютного часу виконання реквізитів, є виявлення комплексу ознак штучного зістарювання. Старіння документів – неперервний процес, який проходить природно (звичайне старіння) або штучно (прискорене старіння). За будь-якого старіння матеріалів письма змінюється їх якісний і кількісний склад, морфологічні характеристики та/або фізико-хімічні властивості. Природне старіння повільно і незворотно простежується для всіх видів матеріалів документів під дією як внутрішніх (склад і структура матеріалів), так і зовнішніх факторів (вплив зовнішнього природного середовища). Процеси старіння документів значно прискорюються за несприятливих умов зберігання (інтенсивна дія світла, тепла, вологи, забруднення повітря речовинами агресивної дії тощо). Зовнішній вплив залежно від тривалості та інтенсивності дії зовнішніх факторів може призвести до зміни компонентного складу реквізитів документів, зрештою склад їх компонентів не буде відповідати дійсному часу нанесення цих реквізитів [8, с. 237–239].

Надалі здійснюють дослідження із використанням фізико-хімічних методів, зокрема хроматографічні – основна частина експертизи визначення строку давності документа, на якій визначають тип використаних чорнил, залишків розчинника і розрахунок приблизної дати нанесення відповідно до моделі випаровування розчинника для цього типу чорнил. Додатково документ може бути проаналізований на спектрографі з метою визначення ймовірних домішок у чорнилах, хімічного впливу на документ для змінення його характеристик. Фізико-хімічними методами дослідження ознаки виявляються

переважно за часткового (фрагментарного) знищення документа, на основі аналізу складу та властивостей паперу і реквізитів [2, с. 160].

Хімічні методи аналізу застосовують для поділу багатокомпонентних сумішей, виділення компонента із суміші, підвищення концентрації аналізованого компонента, визначення якісного та кількісного складів компонентів та їх сумішей, належать до руйнівних [1, с. 55].

Тобто доволі важливою особливістю встановлення давнини документа є те, що для ґрунтовного аналізу матеріалів документа експертові потрібно використовувати так звані руйнівні методи. Зазвичай основна складність проведення такої експертизи полягає в тому, що під час проведення будь-яких дій з документом (вирізка, забір зразків чорнил тощо) документ як об'єкт експертизи може бути повністю або частково знищений [2, с. 159].

Наступною особливістю дослідження давнини виготовлення документа є компонентний склад паперу документа та рецептури матеріалів письма: реквізитних і внесених даних. Матеріали письма (штемпельна фарба, чорнила, паста, тонер тощо) мають складний склад і багато спільного. Наприклад, у чорнилах і штемпельних фарбах містяться водорозчинні чи спирторозчинні барвники, а в машинописних стрічках, копіювальному папері та пастах для кулькових ручок використовуються жиророзчинні барвники. Гелеві чорнила для ручок, залежно від складу барвників, поділяються на пігментовані (на основі нерозчинних барвників та розчинні (на основі водо-спирторозчинних барвників) – чорнила для ручок-ролерів. Компонентний склад матеріалів письма фірми-виробники періодично змінюють, їх фізико-хімічний склад залишається не вивченим до кінця через їх велику кількість. Усе це можна зарахувати до сучасних видів чорнил, чорнил для знакосинтезувальних пристроїв зі струминним способом друку, тонерів ряду знакосинтезувальних пристроїв із лазерною технологією друку [7, с. 270].

Можливості експертизи залежить від рецептур досліджуваних матеріалів письма, які є доволі різноманітними за якісним і кількісним складом сольвентів та відрізняються полімерними смолами та композиціями барвників. Паста кулькових ручок і чорнила (не всі) містять у своєму складі розчинники (сольвенти) з високими температурами кипіння, тобто важколеткі компоненти (феноксіетанол, гліколі, бензиловий спирт, тощо). Після нанесення запису на папір відбувається дифузія цих компонентів зі штрихів запису. Саме процеси дифузії сольвентів є найдослідженішими в світовій експертній практиці. За залишковим умістом сольвентів у штрихах визначається вік запису. Уміст сольвентів із часом зменшується, інтенсивність процесу убування сольвенту зі штрихів записів не є однаковою в часі та описується експоненціальною кривою дифузії. Хімічний склад штемпельних чорнил має низку принципівих відмінностей від паст кулькових ручок. Основна відмінність у тому, що чорнила зазвичай виготовляються на водній основі, а паста кулькових ручок – на основі полімерних смол, розчинених у сольвенті. Чорнила є рідкими матеріалами – рідинами, тоді як паста кулькових ручок становлять в'язкі матеріали (смоли). Чорнила проникають у товщу паперу, а паста кулькових ручок – ні. У складі чорнил можуть простежуватися сольвенти класу гліколів, такі як гліцерин,

триетиленгіколь, пропіленгіколь, дипропіленгіколь. Зазначені компоненти на відміну від феноксіетанолу є гігроскопічними і вводяться до складу чорнил для запобігання їх висихання в писальному вузлі. Тобто сольвенти в складі чорнил і сольвенти в пастах кулькових ручок мають різне функціональне значення, що зумовлює їх різний уміст і властивості [4, с. 1–3].

Наступна особливість цієї експертизи – це наявність у експерта спеціальних знань у сфері інтегрованих декількох науках одночасно (документознавство, технічна експертиза документів та хімія-фізика). Оскільки дослідження проводяться інструментальними фізико-хімічними методами дослідження (хроматографічні, спектральні, тощо), які без обмежень застосовуються під час фізико-хімічних досліджень матеріалів і речовин у хімічних лабораторіях. Тому для вирішення питань зі встановлення давності виконання документів потребує наявності в особи, яка проводить таке дослідження, спеціальних знань у галузі хімії та фізико-хімічних процесів, а також знань фізико-хімічних інструментальних методів дослідження [4, с. 1–3].

Під час установлення давності виготовлення документа є ймовірність, що в органів досудового розслідування може постати потреба порівняння досліджуваного документа з документами-зразками. Щодо порівняльного матеріалу як об'єкта експертизи встановлення давності документа їх необхідно надавати відповідно до таких вимог: документи мають бути виконаними наближеними до дати, яка зазначена в досліджуваному документі. Водночас зразки мають бути надані в аналогічних чи близьких до аналогічних документів кількістю не менше ніж десять [3, с. 114].

З викладеного випливає, що під час установлення давнини виготовлення документа необхідно обов'язкове надання його оригіналу, давність якого чи його реквізитів належить установити. Інше питання, якщо ініціатору призначення експертизи потрібно встановити різницю в часі виконання копії та самого оригіналу документа. Водночас варто зважати, що копія має бути виконана на знакодрукуючому пристрої зі струминною технологією.

Отже, визначення давнини виготовлення документа становить складне, багатоетапне дослідження, яке потребує відповідної кваліфікації та компетентності, що базується на поєднанні загальних знань із технічної експертизи документів зі знаннями в галузі хімії та застосуванні різноманітних спеціальних технічних засобів. Крім того, це дослідження має свої характерні особливості: об'єкти та завдання, винесені на вирішення експертизи; можливість навмисного зістарювання документа, що ускладнює встановлення точнішого часу виконання документа; застосування неруйнівних та руйнівних методів; компонентний склад паперу документа та рецептури матеріалів письма; наявність у експерта спеціальних знань у галузі хімії та фізико-хімічних процесів. Проте на сьогодні ця тема доволі актуальна, особливо для експертів-початківців.

Список використаних джерел

1. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 312 с.

2. Гора І. В., Попович І. І. Питання призначення й проведення судово-технічної експертизи документів з метою встановлення давності їх виготовлення. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. ISSN 2707-8620., 2021. Вип. 3; 4. С. 156–165.

3. Дослідження давнини виконання документа. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/2-4-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%d0%b4%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%bd%d0%b8%d0%b2%d0%b8%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%b4/>

4. Експертиза давності документа – питання та відповіді 5 с. URL: <https://kise.ua/wp-content/uploads/2019/10/davnost-ynterviu.pdf>

5. Ковальов К. М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 08 – Право, 081 – Право. Київ, 2022. 224 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. поточна редакція – редакція від 25.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

7. Куліковська В. С. Встановлення послідовності виконання реквізитів в документах як один з підходів до вирішення задач по встановленню відносної давності виконання реквізитів в документах. Особливості існуючих методів. *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб. присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні. Київ: Ліра-К, 2018. Вип. 63. Ч. 1. С. 269–278.

8. Посільський О. О., Родюкова О. С., Шовкова Г. В. Можливості дослідження документів з ознаками штучного зістарювання. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук-метод. зб.* Київ, 2017. Вип. 62. С. 237–246.

Сова Олексій,

завідувач відділу судової експертизи
№ 3 (м. Нікополь) лабораторії
судової експертизи (м. Кривий Ріг)
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ І ТРЕНІНГІВ

04 червня 2024 року Верховна Рада України, керуючись Конституцією України, що підтверджує європейську ідентичність українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що покладає на державу обов'язок сприяти вивченню мов міжнародного спілкування; прагнучи до активізації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України, утвердження міжнародного іміджу держави у світових глобалізаційних процесах, підвищення рівня її конкурентоспроможності, інвестиційної та туристичної привабливості; маючи на меті сприяння вивченню

англійської мови громадянами України, ухвалила Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX «Про застосування англійської мови в Україні» [2].

27 червня 2024 року цей Закон набрав чинності, крім деяких положень, визначених у розділі II цього Закону.

Статтею 2 розділу I визначено, що метою цього Закону є сприяння забезпеченню застосування англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування на всій території України в публічних сферах суспільного життя, визначених цим Законом. Пунктом 2 цієї самої статті визначено, що дія цього Закону не поширюється на правовідносини у сфері судочинства, кримінального провадження, у справах про адміністративні правопорушення, а також на відносини щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, крім визначених законом випадків.

Потрібно зазначити, що в умовах глобалізації та зростаючої міжнаціональної співпраці англійська мова стає важливою складовою професійної підготовки фахівців у багатьох галузях, зокрема і в сфері судової експертизи. Сучасні тенденції у правоохоронній діяльності, судовій експертизі та міжнародному співробітництві потребують від фахівців високого рівня знання іноземних мов, особливо англійської, яка є мовою міжнародного спілкування. А отже, модернізація системи освіти і тренінгів для судових експертів набуває вагомого значення.

Судові експерти у своїй професійній діяльності постійно стикаються з матеріалами, документами та науковими дослідженнями, що публікуються англійською мовою. Крім того, взаємодія з міжнародними експертами, участь у міжнародних конференціях та обмін досвідом вимагають не лише базового знання англійської, а й спеціалізованих знань у професійній лексиці.

Основні аспекти, де англійська мова важлива для судових експертів:

1. Ознайомлення з іноземними науковими публікаціями. Новітні дослідження у галузі криміналістики, судової медицини та інших дотичних дисциплін зазвичай публікуються англійською мовою, тому судові експерти мають читати ці матеріали в оригіналі.

2. Співпраця з міжнародними організаціями. Судові експерти беруть участь у міжнародних проектах, зокрема в розслідуванні транскордонних злочинів. Тут англійська мова стає основним засобом комунікації.

3. Участь у міжнародних конференціях і семінарах. Для постійного підвищення кваліфікації та обміну знаннями з колегами з інших країн важливе місце посідають англомовне спілкування та активна участь у заходах міжнародного рівня.

4. Написання наукових публікацій. Щоб отримати міжнародне визнання, судові експерти мають публікувати свої дослідження в провідних наукових журналах, багато з яких виходять англійською мовою. Це дає змогу інтегруватися в глобальну наукову спільноту та брати участь у розв'язанні актуальних проблем на міжнародному рівні.

5. Опанування нових технічних засобів і програм, необхідних для діяльності.

З огляду на важливість англійської мови в професійній діяльності судових експертів сучасна система освіти потребує відповідних змін. Модернізація навчальних програм має на меті забезпечити судових експертів не лише базовими знаннями англійської мови, а й спеціалізованою підготовкою.

Важливо, щоб навчальні програми для судових експертів містили дисципліни, спрямовані на вивчення професійної англійської мови. Особлива увага має бути приділена термінології, пов'язаній із криміналістикою, судовою медициною, дактилоскопією, трасологією, експертизою зброї та іншими аспектами судової експертизи.

У межах підготовки судових експертів варто забезпечити можливості для міжнародних стажувань і навчальних програм обміну. Такі програми дають можливість студентам на стадії навчання, а також судовим експертам, які вже працюють, набути практичного досвіду роботи з іноземними колегами, удосконалюючи мовні навички в реальних умовах.

Для судових експертів, які вже працюють, варто впроваджувати тренінги та семінари з вивчення та удосконалення англійської мови. Важливо організовувати курси, які охоплюють не лише загальні мовні навички, а й специфіку написання звітів, виступів на конференціях, спілкування з міжнародними організаціями.

Застосування новітніх технологій може значно покращити процес навчання. Наприклад, використання віртуальних симуляторів для імітації реальних криміналістичних ситуацій англійською мовою дасть змогу судовим експертам освоїти необхідні мовні навички в контексті фахової діяльності. Онлайн-курси, вебінари та електронні ресурси також можуть сприяти підвищенню рівня знання англійської мови серед судових експертів.

Англійська мова має викладатися в контексті не лише загальних мовних навичок, а й специфіки професії. Завдяки залученню фахівців із судової експертизи з інших держав до навчального процесу вдасться глибше інтегрувати знання мови з професійною діяльністю. Це створює передумови для міждисциплінарного підходу, де навчання англійської мови відбувається водночас із професійною підготовкою.

Модернізація освітньої системи потребує значних зусиль від навчальних закладів, викладачів і самих судових експертів. Одним із головних викликів є відсутність достатньої кількості викладачів, які можуть одночасно як знати професійну англійську мову, так і мати фахові знання в галузі судової експертизи.

Також викликом є адаптація навчальних матеріалів до сучасних вимог ринку. Потрібно створювати нові підручники, посібники, а також використовувати актуальні наукові статті та дослідження, опубліковані англійською мовою.

Отже, англійська мова стає важливим інструментом у професійній діяльності судових експертів. Модернізація системи освіти, яка містить навчання англійської мови з акцентом на професійну термінологію та практичні навички, є необхідною умовою для підготовки висококваліфікованих фахівців. Це забезпечить судовим експертам можливість не лише працювати на національному рівні, а й ефективно співпрацювати з міжнародними колегами та організаціями. Упровадження

сучасних технологій і міждисциплінарного підходу до навчання сприятиме підвищенню якості підготовки судових експертів, що дасть змогу їм стати більш конкурентоспроможними на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text> (дата звернення 19.09.2024).

3. Біла В. Р. Міжнародне співробітництво у судово-експертній діяльності: сучасний стан та перспективи. *Загальні проблеми судової експертизи. Пропозиції щодо реформування законодавства України задля покращення експертного забезпечення правосуддя* : Судова експертиза в контексті відновлення України. III Всеукраїнський форум судових експертів: Матер. III всеукр. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 р. м. Львів). С. 42–46.

4. Колісніченко Н. М. Іншомовна комунікація у підготовці публічних службовців: вивчення та запровадження європейського досвіду. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю. (до 25-річчя заснування інституту). 9 жов. 2020 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 4–6.

Солодовніков Ігор,

завідувач відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ФАЛЕРИСТИКИ, ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ПІДРОБКИ

Дослідження об'єктів фалеристики належить до компетенції мистецтвознавчої експертизи, під час якої здійснюється атрибуція і визначення культурної та історичної цінності антикваріату.

Одним із експертних завдань під час дослідження зазначеної категорії предметів є встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом під час його використання: установлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт.

Предмети фалеристики виготовляються двома основними способами: це штампування та литво.

Більша частина предметів фалеристики виконані карбуванням. Підробки цих речей загалом виготовляються за допомогою литва. Тому важливим для експерта є встановлення способу виготовлення предмета.

Лиття – один із найдавніших способів виготовлення виробів. Його сутність полягає в тому, що розплавлений метал заливають у спеціальну ливарну форму, у якій він, остигаючи, твердне і зберігає обриси цієї форми. Деталь, отримана в такий спосіб, називається відливанням. За допомогою лиття виготовляють виливки з чавуну, сталі, алюмінію, бронзи, латуні та інших металів і сплавів.

Є різні види лиття: у земляні форми, у металеві форми (кокільне), під тиском, за виплавлюваними моделями та ін. [1].

Лиття в металеві форми. Металева, зазвичай сталева, форма (кокіль) витримує тисячі виливків із різних кольорових металів і сплавів. Вона має внутрішню порожнину, що повторює обриси виливки. Перед заливанням рідкого металу форму попередньо підігрівають (до температури 80 °С), а стінки внутрішньої порожнини змащують сумішшю крейди, графіту і рідкого скла з водою для отримання чистішої поверхні виливки, а відтак заливають у форму рідкий метал. Після твердіння металу форму розкривають і витягують з неї виливок.

Лиття під тиском здійснюється також у металевих формах. Тиск на рідкий метал під час заповнення форми забезпечує хорошу її заповнюваність, передає відливання найтонші обриси форми, зменшує пористість металу виливки. Отримані заготовки мають чисту поверхню і точні (похибка до 0,1 мм); розміри, унаслідок чого подальша механічна обробка їх або дуже незначна, або зовсім не потрібна. Метал цих деталей має дрібнозернисту структуру (результат швидкого охолодження в металевій формі) і високу щільність, що підвищує міцність деталей. Лиття під тиском дає змогу отримати деталі складної конфігурації з отвором різьбленням, виступами тощо з алюмінієвих, мідних, цинкових та інших сплавів.

Лиття за виплавлюваними моделями здійснюється так. Спочатку виготовляється металева модель (еталон) деталі зі сталі чи мідних сплавів, з якої роблять прес-форму з легкоплавкого сплаву. Потім до отриманої прес-форми відливають із воску моделі майбутньої виливки. Воскові моделі та ливникову систему (також із воску) забарвлюють зануренням у спеціальну емульсію.

Для кращого контакту з формувальним матеріалом пофарбовану поверхню моделей припилюють прожареним за температури 400–500 °С тонким порошком корунду або кварцу і сушать протягом 4–5 годин за температури 20 °С. Після цього моделі з литниковою системою заформовують в опоці, застосовуючи спеціальну формувальну суміш. Виготовлену форму сушать за температури 20 °С протягом 3–4 годин. Потім виплавляють воскові моделі в печах за температури 150 °С з витримкою протягом 1,5–2 годин з подальшим прожарюванням за температури 800–850 °С. І тільки після такої тривалої підготовки у форми заливають рідкий метал для отримання виливки. Лиття за виплавлюваними моделями дає змогу отримувати дрібні деталі складної конфігурації з високою точністю розмірів [1].

Експерт має правильно відрізнити виготовлені в такий спосіб предмети фалеристики, які не є оригінальними.

Під час проведення атрибуції предметів фалеристики варто звертати увагу на:

1. Цілісність елементів та складових виробу (форма, розміри, матеріал виготовлення: гвинта, гайки, з'єднувального кільця, колодки тощо). Наявність сторонніх, заміненних складових.

2. Характер виготовлення (штамп, литво). Найчастіше копії виготовляються литвом, яке характеризується так: наявність каверн, недоливів, характерних пустот, бульбашок, округлість, нечіткість букв, елементів рельєфу, кривизна, випукліста площин, місце від литника, ознаки використання форм із двох частин, невідповідність малюнка під час порівняння з оригіналом тощо.

3. Установлення методу нанесення серійного номера (штамповкою за допомогою пуансону, штихелем, бормашиною). У разі нанесення штихелем: почерк гравера, відмінність його за партіями виготовлення, характер нанесення цифр. Методом штампа: розміри шрифту, відстань між цифрами, відповідність шрифту та серійного номера загальним ознакам нагороди, нанесення літер штампом на дублікатах).

4. Форму, розміри, розташування та метод нанесення клейма. Установлення відповідності клейма монетного двору серійному номеру та загальним ознакам нагороди.

5. Характер з'єднання конструктивних елементів нагороди. Цілісність з'єднувального кільця, форма вушка в медалей: вушко виготовлене за допомогою пайки, за допомогою штампа – цільноштамповане П-подібне, пласке та кругле. В орденів: характер пайки гвинта, інших елементів, використання срібного припою. Відсутність чи наявність темних чи жовтих облямівок на металі під час перепалювання. Характер заклепок: розташування, форма, методи кріплення під час порівняння з оригіналами.

6. Характер патини: колір, розташування.

7. Стан емалі: колір, твердість, наповненість, рівномірність структури, ознаки відновлення емалі та ін. Дефекти емалі: відколи, тріщини, відшарування, каверни, недоливи, пустоти, підтікання, бульбашки, напливи, неоднорідність, чужорідні вкраплення, подряпини, зміна кольору, відтінку, шершавість тощо.

8. Конструкція колодки нагороди. Відповідність типам і варіантам, що характерні певному періоду виготовлення нагороди.

9. Установлення за серійним номером типу, варіанту, різновиду нагороди та часу нагородження. За відсутності нагородних документів проведення пошуку на інтернет-сайтах.

10. Установлення побутування нагороди. Вивчення нагородних документів. Установлення особи, яку нагороджено, з'ясування підстав для нагороди – пошук інформації нагородних листів на відповідних інтернет-сайтах [2].

Відрізнити підробки від оригіналів можна за особливостями використаних матеріалів, їх складу, ваги, технології виготовлення тощо.

Приклади найпоширеніших підробок радянських орденів і медалей
Часткова переробка:

Орден Бойового Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, орден «Знак Пошани» часто змінюється з підвісного на гвинтовий. Зауважимо, що орден Червоного Прапора відрізняється від ордену Бойового Червоного Прапора небагатьма параметрами, але вартість їх різниться. До першого ордену зазвичай додають картуш із цифрами.

Нагороди, які мають кілька ступенів, шахраї з нижчого перетворюють на вищий ступінь. Наприклад, орден Слави III ступеня може стати орденом II ступеня завдяки нанесенню золота на центральний медальйон. А орден Трудової Слави III ступеня перетворюється на нагороду II ступеня внаслідок зміни серійного номера на менший за значенням, використання емалі синього кольору і сточуванням зайвих символів.

Щоб підвищити вартість ордену Червоної Зірки, шахраї часто змінюють поширене клеймо «МОНЕТНИЙ ДВІР» на рідкісні: «Держзнак» і «МОНДВОР».

Орден «Знак Пошани» з підвісного варіанта на гвинтовий переробити складніше. Для цього потрібно виготовити додаткові елементи, однак і ця технологія успішно використовується.

Медалі «За доблесну працю» та «За трудову доблесть» із п'ятикутними колодками змінюють на варіанти з трикутними колодками. Медалі «За відвагу» і «За бойові заслуги» – на варіанти з прямокутними колодками.

Повне виготовлення копій вартісних нагород

Найпопулярніші ордени у виробників підробок – орден Суворова III ступеня; орден Кутузова II і III ступеня; орден Олександра Невського; орден Богдана Хмельницького III ступеня; орден Вітчизняної війни; орден Слави III ступеня; орден «За службу Батьківщині в Збройних Силах СРСР»; орден «За особисту мужність»; орден Жовтневої революції; орден Дружби народів.

З медалей найчастіше підробляють ті, якими рідше нагороджували і які, відповідно, мають вищу вартість: медаль Ушакова, медаль «XX років РККА», медаль «Партизанові Вітчизняної війни» I і II ступеня, медалі: «За оборону Одеси», «За оборону Севастополя», «За звільнення Белграда», «За відзнаку в охороні державного кордону СРСР», «За відвагу на пожежі», «За порятунок потопуючих» [2].

Зважаючи на появу значної кількості підробок предметів фалеристики, тема щодо встановлення автентичності переліченої категорії предметів у розрізі встановлення ознак їх підробки має вагому актуальність у проведенні мистецтвознавчих досліджень.

Список використаних джерел

1. Мінжулін О. І. Реставрація творів з металу / О. І. Мінжулін. Київ : Лібра, 2000. 227 с.
2. Кривцов В. Д. Аверс № 6. Каталог-определитель советских орденов и медалей / В. Д. Кривцов. М. : Первая образцовая типография, 2003. 431 с.

3. Новікова К. В., Солодовніков І. В. Дослідження предметів фалеристики радянської системи та Третього рейху за часів Другої світової війни : методичні рекомендації. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2020. 45 с.

4. Косолапов А. И. Некоторые аспекты экспертизы исторического металла. *Сборник материалов по экспертизе художественных произведений*. СПб. : Формика, 1995. С. 137–141.

Сушицька Наталія,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного
університету імені Михайла
Драгоманова

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА У ПРОТИДІ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій і діджиталізації суспільства особливої актуальності набуває питання ефективного розслідування кіберзлочинів із використанням методів цифрової криміналістики. Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на розвиток криміналістики, створивши потребу розробки нових підходів до боротьби із сучасними воєнними викликами та створення ефективних систем протидії загрозам. У сучасних умовах війни особливо важливо ефективно розслідувати злочини, зокрема кіберзлочини та воєнні злочини, з використанням цифрових технологій. У цьому контексті можна вести мову про формування нового напрямку – цифрової криміналістики. Цю галузь також називають електронною криміналістикою, комп'ютерною криміналістикою або криміналістикою в комп'ютерних системах [1, с. 287]. Уважаємо, що найточнішим і всеохопним є розуміння цифрової криміналістики як комплексного процесу, що містить збір, отримання, зберігання, аналіз і подання електронних доказів для формування оперативного-розшукових відомостей і доказової бази для ефективного розслідування та кримінального переслідування різноманітних кримінальних правопорушень, зокрема й кіберзлочинів.

Згідно зі статистикою Агентства з кібербезпеки ЄС (ENISA) ситуація з кіберзлочинністю у світі погіршується. Географія кібератак постійно розширюється, вони стають витонченішими, цілеспрямованішими та поширенішими. Кіберзлочинність різко зросла із запровадженням технологій штучного інтелекту та машинного навчання. Злочинці використовують штучний інтелект для проникнення в цільові системи, а відповідно їх атаки стають складнішими для виявлення. Технологія Deepfake стає дедалі

досконалішою та реалістичнішою, що потенційно може піддати сумніву результати відеоспостереження [2, с. 145–146].

Фундаментальною особливістю цифрової криміналістики є те, що люди після використання інформаційно-комунікаційних технологій залишають цифрові сліди. Зокрема, особа, яка використовує ІКТ, може залишити «цифрові відбитки», які розкривають відомості про вік, стать, расову та етнічну належність, громадянство, сексуальну орієнтацію, думки, уподобання, звички, хобі, історію хвороби і проблеми зі здоров'ям, психологічні розлади, статус, зайнятість, належність до будь-якої спільноти, особисті стосунки, геолокацію, розпорядок дня та інші активності. Такі цифрові відбитки можуть бути активними (дані, надані користувачем, такі як персональні дані, відео, зображення та коментарі) або пасивними (дані, які ненавмисно залишають користувачі, наприклад, історія переглядів у браузері). Дані зберігаються в цифрових пристроях, зовнішніх запам'ятовувальних пристроях, мережевих компонентах і пристроях, серверах і хмарному сховищі [3, с. 379]. На нашу думку, саме завдяки цій особливості цифрових слідів методи цифрової криміналістики є особливо ефективними під час розслідування не лише кіберзлочинів, а й традиційних видів злочинів, оскільки в сучасному світі практично будь-яка злочинна діяльність залишає цифрові сліди.

Особливого значення у сфері цифрової криміналістики набуває міжнародний досвід правового регулювання використання цифрових доказів. У США відповідно до рішення судді Грімма запропоновано п'ять критеріїв для прийняття електронних доказів: релевантність; автентичність; відсутність чуток, а якщо це чулки, то вони мають відповідати вимогам винятків; відповідність «правилам оригінальних доказів», а якщо ні, то відповідність правилам похідних доказів; та доказова цінність електронних доказів, яка має переважати ймовірність того, що вони спричинять несправедливу упередженість [4, с. 545]. В Іспанії цифрові докази можуть мати юридичну силу в суді як докази діяльності, пов'язаної з комп'ютерами та мобільними пристроями. Для представлення як доказу в суді цифрові докази мають бути релевантними, отриманими законним способом, не маніпульованими, правильно ідентифікованими, зі збереженим ланцюжком збереження та отриманими з надійного джерела [5, с. 3].

В Японії у цивільному та кримінальному судочинстві через наявність судового розсуду, показань експертів і друкованих записів, а також різноманітних та непередбачуваних форм електронних даних немає конкретних правил щодо електронних даних, що використовуються як докази. Тому застосовуються загальні правила перевірки доказів. У цивільному судочинстві документи, представлені як докази, мають бути оригіналами або завіреними копіями. Згідно з цим правилом електронні дані, записані на носіях, можуть вважатися оригінальними даними, і як носії, так і друковані копії, можуть бути представлені до суду як квазідокументальні докази [4, с. 546]. У Франції як паперові, так і електронні документи мають аутентифікуватися через перевірку особистості творця документів і цілісності документів. Перевірка цілісності документів означає не лише перевірку їх точності, а й здатності зберігати

точність (тобто несуперечливість) із плином часу. Сингапур уніс поправки до норм процесуального права, прийнявши Закон про докази 2012 року, щоб забезпечити однакову практику аутентифікації для нецифрових і цифрових доказів [3, с. 380].

Важливим аспектом міжнародної практики є особливості правового регулювання у США, де регулювання визначається в статутах, прийнятих на федеральному, державному та місцевому рівнях, а також у межах юриспруденційних рішень судів. Конституція та її поправки через юриспруденцію регулюють використання методів цифрової криміналістики. Атаки на законність експертиз цифрової криміналістики найчастіше ґрунтуються на порушеннях четвертої поправки до Конституції, яка забороняє необґрунтовані обшуки та вилучення, що порушують «розумні очікування конфіденційності» без достатніх доказів для встановлення ймовірної причини того, що злочин або докази цього злочину будуть знайдені [5, с. 4].

У Європейському Союзі зосередили зусилля на боротьбі з кіберзлочинністю через прийняття низки важливих документів: Директиви про боротьбу з сексуальною експлуатацією дітей в Інтернеті та дитячою порнографією (2011), Директиви про атаки на інформаційні системи (2013), нормативних пропозицій і директив, що сприяють транскордонному доступу до електронних доказів для кримінальних розслідувань (2018), Директиви про безготівкове шахрайство (2019). Також створено Європейський центр по боротьбі з кіберзлочинністю при Європолі як ключовий орган у боротьбі з кіберзлочинністю в ЄС [2, с. 152]. У травні 2019 року Рада ЄС прийняла рішення про введення обмежувальних заходів проти осіб та організацій, які здійснюють кібератаки. Так народився новий санкційний режим, який уперше запрацював 2020 року. Наприклад, Рада ЄС вирішила накладити санкції на кібератаки та іншу зловмисну діяльність в Інтернеті. Російських осіб було визнано причетними до кібератак на ресурси ОЗХЗ (Гаага, Нідерланди) у квітні 2018 року. Їм заборонено в'їзд до ЄС та заморожено активи [2, с. 153].

Основою цифрової криміналістики є технічна складова: засоби та методи техніко-криміналістичного дослідження цифрових доказів. Ця галузь використовує різноманітний інструментарій і базується на міжнародному стандарті ISO/IEC 27037 щодо поводження з цифровими доказами. Один із ключових інструментів – пошук інформації в соціальних мережах і форумах, що дає змогу знайти свідків, жертв і злочинців, а також установити масштаби та обставини злочинів. Завдяки супутниковим знімкам вдається документувати руйнування та переміщення військ, що дає змогу виявити злочини та ідентифікувати осіб, причетних до них. «Великі дані» та геолокація є іншими важливими інструментами, що дають змогу аналізувати дані з телефонів, соціальних мереж, фінансів та інших джерел, виявляючи моделі поведінки, пов'язані зі злочинами [1, с. 288–289].

В Україні значного поширення набув додаток Clearview AI американської розробки, точність розпізнавання до 99,6 %, що в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну виконує 3 основні функції: ідентифікація військових РФ, ідентифікація загиблих, перевірка осіб на

контрольно-пропускних пунктах і боротьба з дезінформацією. Системи збору цифрових доказів в Україні намагалися запровадити й раніше: 2014 року подібну ініціативу намагалася запровадити прокуратура АР Криму. Цифрові докази (знімки із супутників) послугували підтвердженням збройної агресії РФ і 2022 року, зокрема, під час розслідування злочинів у Бучі [6, с. 616].

Зокрема, правову основу інформаційної безпеки України становлять: Конституція України, Кримінальний кодекс України, закони України «Про основні засади кібербезпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про національну безпеку України», Доктрина інформаційної безпеки України, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність та інші міжнародні договори, Стратегія кібербезпеки України на 2021–2025 роки. Кібербезпека визначена як один із пріоритетів у системі національної безпеки України. У березні 2021 року РНБО схвалила проєкт нової Стратегії кібербезпеки України на 2021–2025 роки, що має значно посилити наявний інституційний потенціал протидії кіберзагрозам [2, с. 154]. Також на сьогодні в Україні створено підрозділи кібербезпеки в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, Службі безпеки України, Міністерстві внутрішніх справ, Національному банку, Міністерстві інфраструктури та Міністерстві оборони. З'явився новий потужний суб'єкт – Міністерство цифрової трансформації, розвивається Національна телекомунікаційна мережа, функціонують захищені центри обробки даних, запущено систему виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки [2, с. 154].

Аналізуючи міжнародну практику, варто зазначити, що деякі країни розробили спеціальні закони, спрямовані на боротьбу з кіберзлочинністю. Наприклад, Німеччина, Японія та Китай внесли зміни до відповідних положень своїх кримінальних кодексів для опису та боротьби з кіберзлочинністю. Деякі країни замість поділу кіберзлочинів на окремі кримінальні діяння просто додали конкретні положення до свого національного законодавства та кодексів для криміналізації незаконного використання цифрових технологій в разі вчинення будь-якого злочину [2, с. 153]. В Угорщині імплементація розпочалася через гармонізацію законів щодо цифрових доказів і неправомірного використання комп'ютерних систем відповідно до Конвенції про кіберзлочинність у 2001 році. Угорський кримінальний кодекс додав різноманітні нові кіберзлочини, що охоплюють несанкціоновані дії систем, компрометацію даних, обхід технічних захистів і фінансові злочини [5, с. 4].

Вагому роль у розвитку цифрової криміналістики відіграли деякі міжнародні організації, зокрема WikiLeaks та Bellingcat. Наприклад, дослідники Bellingcat, проаналізувавши доступні відео- та телефонні розмови, установили причетність збройних сил РФ до авіакатастрофи Boeing-777 MH17 у Донецькій області 2014 року [6, с. 615]. У більшості країн, де активно використовуються засоби цифрової криміналістики, верифікація даних затверджена в нормативно-правових актах. Є єдиний документ – протокол Берклі, що регламентує використання цифрової інформації під час розслідування порушень у таких

галузях, як право людини, гуманітарне право, міжнародне кримінальне право [6, с. 616].

Підсумовуючи, можна виокремити основні проблеми у сфері цифрової криміналістики в Україні: брак чіткого правового механізму регулювання кібербезпеки, фіксації та використання цифрових доказів; недостатність нормативної бази для міжнародного співробітництва; потреба наявності в слідчих високих комп'ютерних компетенцій; значні витрати на виготовлення та зберігання електронних записів; використання несумісних інструментів, що може призвести до відхилення доказів судом. Особливо гострою є проблема допустимості цифрових доказів у судовому процесі, оскільки на відміну від європейських судів в українському кримінальному законодавстві це питання залишається не врегульованим.

Отже, варто удосконалити нормативно-правову базу щодо збирання, зберігання та використання цифрових доказів, взявши за основу досвід США та ЄС. Це передбачає розробку та прийняття спеціального закону про цифрові докази, який установлював би єдині стандарти роботи з ними, визначав би порядок їх збирання, зберігання та використання в кримінальному процесі. Важливим аспектом є впровадження чітких критеріїв допустимості цифрових доказів, подібних до тих, що використовуються в США: релевантність, автентичність, відсутність чуток, відповідність правилам оригінальних доказів та перевага доказової цінності над можливою упередженістю.

Для забезпечення ефективного зберігання та обробки цифрових доказів варто створити єдину захищену інформаційну систему на кшталт тих, що функціонують у провідних країнах ЄС. Така система має забезпечувати надійне зберігання даних, можливість швидкого доступу до них уповноваженими особами, захист від несанкціонованого втручання та підтримку цілісності доказів. Важливим елементом системи має стати автоматизована перевірка автентичності цифрових доказів і ведення детального журналу всіх дій із ними. З метою підвищення ефективності розслідування кіберзлочинів доцільно створити спеціалізовані підрозділи за прикладом Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю, які мають бути укомплектовані фахівцями з відповідною технічною підготовкою та забезпечені сучасним обладнанням для проведення цифрової криміналістичної експертизи, упровадження системи сертифікації експертів із цифрової криміналістики за міжнародними стандартами та забезпечувати високий рівень їх компетентності.

Важливим напрямом є розвиток міжнародного співробітництва у сфері протидії кіберзлочинності. Це передбачає активну участь України в міжнародних організаціях і проєктах, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинністю, обмін досвідом та інформацією з правоохоронними органами інших країн, проведення спільних операцій та навчань. В умовах воєнного стану особливого значення набуває розвиток методів цифрової криміналістики для розслідування воєнних злочинів. Це передбачає впровадження спеціалізованих інструментів для збору та аналізу цифрових доказів військових злочинів, розробку методик їх документування та

забезпечення їх допустимості в міжнародних судових інстанціях, можливості їх оперативної передачі міжнародним партнерам.

Список використаних джерел

1. Редька Я. О. Цифрова криміналістика: виклики, методи та перспективи в сучасних умовах. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум*. Київ : Національний авіаційний університет, 2024. С. 287–290.
2. Drobotov, S., Pertsev, R., Hrab, M., Fedytnyk, V., Moroz, S., & Kikalishvili, M. Forensic Research of the Computer Tools and Systems in the Fight against Cybercrime. *Journal of Information Technology Management*. 2023. 15(1). P. 135–162.
3. Колодіна А. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 176–180.
4. Chen, Y., Li, M., & Qiu, Y. A Study on The Current Status of Electronic Evidence Preservation in Internet Crime. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2024. 28. P. 541–548. <https://doi.org/10.54097/reykxj59>
5. Losavio, M. M., Pastukov, P., Polyakova, S., Zhang, X., Chow, K. P., Koltay, A., James, J., & Ortiz, M. E. The juridical spheres for digital forensics and electronic evidence in the insecure electronic world. *WIREs Forensic Science*. 2019. 1(5). e1337. <https://doi.org/10.1002/wfs2.1337>
6. Зяленко, О. О., Котеленець, Е. Л. Цифрова криміналістика: сьогодення та напрями розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. 10. С. 614–617. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/155>

Сушко Роман,

головний судовий експерт відділу судової експертизи № 3 (м. Нікополь) лабораторії судової експертизи (м. Кривий Ріг) Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідаючи на виклики сьогодення, законодавець із кожним роком усе більше намагається наблизити законодавство України до міжнародних стандартів, а це, зокрема, передбачає запровадження змін, які необхідні в реформуванні не лише системи судочинства, а й удосконалення всіх сфер законодавства, навіть і законодавчих норм, якими врегульовано судово-експертну діяльність. Викриття винних і забезпечення правильного застосування закону вимагає неухильного додержання законодавчих вимог щодо всебічної й повної перевірки всіх доказів. Зважаючи на викладене, призначення та проведення експертиз є дієвим засобом забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності як досудового розслідування, так і

судового розгляду, гарантом обґрунтованості обвинувачення. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом чітко визначено таку стадію кримінального процесу, як досудове розслідування, що визначена як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1].

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. А саме повнота досудового розслідування забезпечується також всебічною перевіркою даних, ретельною перевіркою усіх можливих версій, пояснень, оцінкою доказів. Одним із важливих механізмів забезпечення повноти розслідування є призначення судової експертизи, оскільки всі учасники кримінального процесу просто фізично не в змозі мати спеціальні знання в різних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Для полегшення роботи під час призначення судової експертизи працівникам підрозділів, що можуть бути ініціаторами проведення судової експертизи, надруковано безліч довідників та різноманітних інформаційних листів, прийнято наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», у яких зазначено орієнтовний перелік питань, що вирішує та чи інша експертиза [2]. Здавалося б, що може бути простіше – передрукувати питання і все. От у цьому й полягає омана. Часто на практиці ініціатор губиться серед всіх можливих питань, не може чітко їх сформулювати або взагалі передруковує всі можливі питання. А це так само призводить до збільшення строків проведення експертизи та витрат на неї. У деяких випадках під час постановки питань, які не потребують нагального вирішення, а були поставлені «за довідником», проводиться знищення об'єкта дослідження (звичайно, якщо на це є дозвіл ініціатора). Як приклад, на дослідження до експертної установи направляють холості (шумові) патрони. Ініціатор ставить два питання: перше – «Чи є надані на дослідження патрони боєприпасами; друге – «Чи придатні надані на дослідження патрони для стрільби?». Якщо ініціаторові важлива лише кваліфікувальна ознака про належність наданих на дослідження патронів до категорії боєприпасів, то вирішивши це питання негативно, судовий експерт зобов'язаний, вирішуючи друге питання, здійснити відстріл наданих на дослідження патронів. Отже, буде витрачена більша кількість експертного часу, строк проведення експертизи також збільшиться, буде знищена частина (а в деяких випадках усі) наданих на дослідження холостих (шумових) патронів.

А якщо ініціаторові важлива лише належність наданих на дослідження патронів до категорії боєприпасів, поставивши друге питання в редакції: «Якщо надані на дослідження патрони є боєприпасами, чи придатні вони до стрільби?», експерт зазначить, що друге питання не вирішувалося, позаяк надані на дослідження патрони боєприпасами не вважаються, і все. На цьому простому прикладі ми бачимо, що правильно поставлені на вирішення судової експертизи запитання зменшують строк проведення судової експертизи, зменшують кількість витрачених експертогодин, відповідно, і вартість експертизи, запобігають непотрібному пошкодженню чи знищенню об'єктів дослідження. Зазначені твердження справедливі практично для всіх видів судової експертизи.

Крім того, під час призначення судових експертиз ініціатори часто нечітко формулюють питання, формулюючи питання, припускаються помилок, які змінюють зміст питань, а також не повною мірою зазначають інформацію в питанні (не повідомляють, який саме об'єкт з направлених підлягає дослідженню; не повідомляють повних даних об'єкта, який потрібно оцінити тощо). Оскільки судові експерти під час проведення експертиз поставлені в суворі межі, а самим судовим експертам на законодавчому рівні згідно з частиною четвертою ст. 69 [1] заборонено збирати матеріали для проведення експертизи, ініціатору проведення експертизи надсилається вмотивоване клопотання про уточнення питань чи надання додаткових матеріалів, а проведення експертизи призупиняється до отримання відповіді від ініціатора. Тоді як значно гальмується як проведення самої експертизи, так і строк розслідування, оскільки, як доводить практика, поки ініціатор отримає клопотання, потім поки судовий експерт отримає відповідь, спливає не один тиждень. І якщо на цей час судова експертиза призупиняється, то на строк проведення досудового розслідування клопотання судового експерта не впливає.

Одним із проблемних питань під час призначення та проведення судових експертиз є надання ініціаторами дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи або зміною його властивостей. Низка методик проведення досліджень в обов'язковому порядку передбачає часткове або повне знищення об'єкта чи зміну його властивостей (або таку можливість), без яких відповісти на запитання просто неможливо. Це і дослідження боєприпасів на придатність до пострілу, дослідження внутрішніх поверхонь замків, хімічні дослідження наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів тощо. Призначаючи експертизу, ініціатор обов'язково має зважати на це і в самій постанові згідно зі ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України та ст. 5 Закону України «Про судову експертизу» зазначити, чи надає він дозвіл на дослідження, пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей чи ні [1; 3]. Бо в разі якщо такого дозволу чи заборони не буде, експерт знову ж таки має надіслати клопотання, що, зі свого боку, призведе до негативних явищ, які були зазначені.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що така проста, на перший погляд, процесуальна дія, як призначення судової експертизи, потребує ретельної підготовки, оскільки неналежно сформульовані запитання, нечітке та

неповне їх викладення, захаращення непотрібними та необов'язковими запитаннями, брак дозволу на певні дії з об'єктами дослідження призведуть до таких негативних явищ, як збільшення строків проведення експертизи, збільшення витрачених експертгодин, а відповідно і вартості, можливе часткове пошкодження чи знищення об'єктів дослідження під час вирішення питань, що не є кваліфікуючими для ініціатора, а також призупинення проведення судової експертизи, що призведе до значного відтермінування її виконання. Для запобігання цим негативним явищам ініціаторам проведення судових експертиз рекомендується звертатися до експертних установ, щоб уточнити питання та обговорити інформації, яка має бути в документі про призначення судової експертизи. Усі контакти експертних установ є у відкритому доступі і, як свідчить практика, працівники експертних установ завжди на належному рівні пояснюють, як сформулювати питання для встановлення тієї чи іншої інформації, що має бути зазначено в документі про призначення судової експертизи та які матеріали слід надати. Це повною мірою унеможлиблює зазначені в статті негативні явища та значно прискорює як виконання судової експертизи, так і досудове розслідування загалом, оскільки, маючи результати експертиз, ініціатор планує подальші свої дії, володіючи значущою та ширшою інформацією щодо об'єктів, явищ і процесів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: затв. Законом України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 11.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4711-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Таран Владислав,

завідувач сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

СУДОВА БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ, ЦИВІЛЬНОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Судова будівельно-технічна експертиза як один із видів судових інженерно-технічних експертиз є важливим інструментом у правовій системі для визначення фактичних обставин, що стосуються будівельних об'єктів та технічних аспектів. Це процесуальна дія, яка полягає в проведенні досліджень і наданні експертом висновку з питань, які потребують спеціальних знань у галузі будівництва та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, цивільній та господарській справі, справі про адміністративні правопорушення для розв'язання широкого кола проблем, що постають на різних стадіях судового процесу, пов'язаних із проектуванням, будівництвом, експлуатацією, поділом майна тощо. Проте наявні деякі проблеми, що потребують розв'язання для підвищення ефективності використання спеціальних знань у галузі будівництва в межах проведення такої експертизи.

У кримінальному провадженні проведення судових будівельно-технічних експертиз здебільшого пов'язане зі зловживанням та розкраданням державної власності під час ведення будівництва (завищення обсягів і вартості виконаних робіт, завищення встановлених нормативних розцінок тощо).

Судова будівельно-технічна експертиза в цивільному процесі призначається під час розгляду спорів про право власності на нерухоме майно в житловій сфері, вирішення питань, пов'язаних із поділом нерухомого майна, що належить особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності, і виділом з нього частки, а також для визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних із переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо.

У справах про адміністративні правопорушення експертиза може застосовуватися для перевірки відповідності рішень місцевих органів влади щодо введення в експлуатацію об'єктів або накладання штрафів за порушення будівельних норм і стандартів, що регулюють діяльність відповідних організацій. Вона може допомогти їй у визначенні правомірності дій контролюючих органів.

У господарських справах вона використовується для вирішення спорів між підприємствами щодо виконання контрактів на будівельні роботи або

постачання технічного обладнання, дає змогу оцінити збитки, пов'язані з дефектами в будівництві, і розв'язати суперечки між підрядником і замовником, які вирішуються в суді.

Однією з основних проблем судової будівельно-технічної експертизи є недостатня кваліфікація експертів. Для проведення якісної експертизи потрібні не лише знання будівельних технологій, а й глибоке розуміння правових аспектів. Недостатній рівень підготовки експертів може призвести до неточностей у висновках, що, зі свого боку, вплине на справедливість судових рішень. Поглиблені та поєднані знання в будівельній галузі та процесуальному законодавстві є необхідними, щоб зробити об'єктивні та обґрунтовані висновки.

Є проблема методичного забезпечення під час проведення судових будівельно-технічних експертиз. Застарілі норми або прогалини у правовому регулюванні можуть призвести до неоднозначного тлумачення експертних висновків у суді. Актуальність розроблення алгоритму внесення змін до зареєстрованих методик пов'язана з потребою оптимізації використання спеціальних знань у судочинстві для уникнення можливих експертних помилок і, як наслідок, унеможливлення помилкових судових рішень. Нині в Реєстрі методик проведення судових експертиз є деякі методики із проведення будівельно-технічних експертиз, які розроблені на підставі нормативно-правових актів, чинних на час їх створення, і за своїм змістом іноді не відповідають новим завданням, що ставляться на вирішення експерта.

Саме тому гостро постає питання щодо розроблення механізму внесення змін до наявних методик, їх удосконалення або розроблення нових відповідно до чинного законодавства, адже в умовах потреби застосування спеціальних знань постає питання не лише щодо оцінювання експертного висновку, його об'єктивності, повноти та процесуального порядку отримання джерела доказів, а й стосовно його наукової обґрунтованості. Так звані «застарілі» методики можуть піддаватися сумніву під час оцінювання висновку експерта щодо його законності та об'єктивності.

Постала проблема з доступом до сучасних технологій та обладнання. Судова будівельно-технічна експертиза часто потребує використання новітніх технологій для точних вимірювань і аналітичних досліджень. Брак необхідного обладнання та ресурсів може знизити якість експертних висновків, вони можуть бути менш точними або потребувати більше часу на виконання, що, зі свого боку, впливає на перебіг процесу правосуддя.

Судові експерти Експертної служби МВС у своїй роботі керуються Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженою наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 [1]. Ця Інструкція застосовується виключно в межах Експертної служби МВС. Її розроблено для узгодження роботи підрозділів МВС, що займаються судовими експертизами, і вона може мати специфічні норми, які містять внутрішню організацію та вимоги до роботи експертів у межах МВС. Проблема невідповідності сучасним положенням законодавства Інструкції № 591 є важливим питанням, що впливає

на ефективність і якість судової експертизи і не лише будівельно-технічної. Інструкція № 591 є одним із ключових нормативних документів, що регулює процес проведення судових експертиз, але вона потребує оновлення з огляду на зміни в законодавстві та сучасних технологіях. Інтеграція України в європейський правовий простір потребує адаптації нормативних актів до стандартів ЄС. Однак Інструкція № 591 досі не гармонізована з багатьма міжнародними стандартами, що може спричинити проблеми під час вирішення судових справ на міжнародному рівні або у випадках, коли потрібні експертизи, що відповідають європейським нормам.

З початку російського вторгнення в Україну судова будівельно-технічна експертиза стала критично важливою для оцінки майнової шкоди від руйнувань, спричинених різного роду обстрілами. Експерти-будівельники стикнулися з новими викликами, зокрема у формуванні методики обстеження та визначення матеріальної шкоди, що є важливим аспектом для правосуддя у випадках, що передбачають ст. 438 Кримінального кодексу України, що карає за порушення законів і звичаїв війни.

Незважаючи на те, що чинні науково-методичні рекомендації забезпечують основи для проведення будівельно-технічних експертиз, ситуація з руйнуваннями та пошкодженнями, що виникли внаслідок збройної агресії, вимагає розширення і адаптації цих рекомендацій. Першочергове завдання полягає в адаптації методології обстеження до специфічних умов, зокрема, для:

- оцінки шкоди від специфічних типів руйнувань, таких як ті, що виникають від вибухів або прямого ракетного чи артилерійського удару;

- визначення ступеня і характеру руйнувань, навіть і детальну інвентаризацію та оцінку структурних і технічних пошкоджень;

- формування висновків, які містять умови, що можуть бути специфічними для кожної ситуації, навіть аналіз можливих змін у характеристиках матеріалів під впливом вибухів.

Питання, які формулювалися слідством на підставі науково-методичних рекомендацій, були узагальнені та не завжди доцільні під час проведення обстеження кожного окремого об'єкта дослідження. Наразі фахівці Донецького НДІСЕ розробили Методичні рекомендації щодо встановлення вартості відновлення об'єктів нерухомого майна, яке зазнало значних пошкоджень та руйнувань [2], у яких запропоновано певний алгоритм розрахунку вартості відновлення об'єктів нерухомого майна, яке зазнало значних пошкоджень і руйнувань.

Проте Методичні рекомендації, які розроблені до цього часу, виявилися недостатніми для вирішення специфічних завдань, що виникають у таких умовах дотепер. Науково-методичні рекомендації, що були затверджені ще до початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, передбачали загальний підхід до оцінки будівельних об'єктів. Однак ці Методичні рекомендації не завжди містять унікальні аспекти руйнувань, спричинених воєнними діями. Вони часто формулюють питання на загальному рівні, що може бути неадекватним для оцінки конкретних випадків. Це створює

ситуацію, коли стандартні підходи не можуть бути повністю адаптовані до реальних умов руйнувань.

До Методичних рекомендацій входить детальний алгоритм для розрахунку вартості відновлення. Основна увага приділяється оцінці ступеня пошкоджень, аналізу матеріальних витрат на ремонт і відновлення, а також врахуванню додаткових витрат, які можуть виникати в умовах бойових дій. Цей підхід дає змогу точніше відобразити реальний стан об'єкта та оцінити необхідні ресурси для його відновлення. Попри позитивний вплив цих Методичних рекомендацій їх реалізація супроводжується певними труднощами. По-перше, потрібно провести навчання для експертів, щоб забезпечити їхнє розуміння та вміння застосовувати нові методики. По-друге, слід забезпечити доступ до сучасних інструментів і технічних засобів, що дадуть змогу точніше оцінювати шкоду та витрати на відновлення. Розробка та впровадження нових рекомендацій є важливим кроком до покращання процесу судової будівельно-технічної експертизи, що дають змогу зберегти точність і об'єктивність у процесі визначення майнової шкоди, завданої воєнними діями, і забезпечити ефективніше відновлення пошкоджених об'єктів.

Адаптація Методичних рекомендацій до нових умов є важливою для забезпечення ефективності судової будівельно-технічної експертизи. Інтеграція нових підходів дає змогу зважити на специфіку ситуацій, з якими стикаються експерти, та забезпечити точну і справедливу оцінку майнової шкоди. Тільки постійне вдосконалення методів дослідження, навчання фахівців і адаптація до реальних умов уможливить досягнення оптимальних результатів у відновленні та оцінці постраждалих об'єктів, забезпечуючи справедливість і ефективність у правосудді. У намаганні врегулювати питання визначення майнової шкоди законодавець розробив та затвердив Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності» [3].

Розробка та впровадження нової Методики для визначення шкоди та збитків унаслідок збройної агресії є важливим кроком для підвищення ефективності судової будівельно-технічної експертизи. Інтеграція нових підходів та адаптація методик до специфічних умов військових руйнувань забезпечують точнішу оцінку шкоди та упущених вигод.

У кримінальному провадженні судова будівельно-технічна експертиза часто використовується для визначення вартості завданої майнової шкоди внаслідок злочинів, таких як підпали, вибухи або інші форми вандалізму. Проблеми можуть поставати через недостатню обґрунтованість у визначенні причин руйнувань, а також через труднощі в зборі доказів, що часто ускладнюються браком доступу до місця злочину. Для покращання ситуації потрібно впроваджувати нові методичні підходи та технічні засоби, що дадуть змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та їх наслідками.

Розв'язання цих проблем може бути досягнуто через впровадження нових методичних рекомендацій, що забезпечать детальний і точний аналіз наслідків.

Напрями розв'язання проблем.

1. Підвищення професійного рівня кваліфікації експертів через регулярні тренінги, семінари та навчання, забезпечення інтеграції правових знань у професійне навчання судових експертів.

Регулярне навчання, доступ до новітніх знань і технологій та впровадження сертифікаційних програм у галузі будівництва сприятимуть підвищенню якості експертиз і професіоналізму експертів.

2. Розроблення механізму внесення змін до наявних методик проведення судових будівельно-технічних експертиз, їх удосконалення або розроблення нових відповідно до сучасних вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва.

3. Забезпечення доступу експертів до сучасних технологій і новітнього обладнання, упровадження в судово-експертну діяльність нових методичних підходів і технічних засобів, що дадуть змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та їх наслідками.

4. Перегляд та актуалізація положень Інструкції № 591 відповідно до чинних вимог законодавства та міжнародних стандартів, сучасних технологій.

Судова будівельно-технічна експертиза є невід'ємною частиною судових процесів у кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському провадженнях. Проте для покращання її ефективності необхідно вирішити низку проблем, зокрема, підвищити кваліфікацію експертів, розробити єдині стандарти та методики, забезпечити доступ до сучасних технологій. Тільки через системний підхід до розв'язання цих проблем можна забезпечити законність, достовірність та об'єктивність результатів судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

2. Методичні рекомендації щодо встановлення вартості відновлення об'єктів нерухомого майна, яке зазнало значних пошкоджень та руйнувань / Донецький НДІСЕ Міністерства юстиції України, № державної реєстрації 0218U006709, 2017.

3. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

Тітова Тетяна,
старший судовий експерт відділу
досліджень зброї лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БОЄПРИПАСІВ ТА ЗБРОЇ ІНОЗЕМНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Починаючи з лютого 2022 року, під час повномасштабного вторгнення на територію України для відсічі противника постала нагальна потреба надання країнами-партнерами допомоги у вигляді зброї та бойових припасів до неї.

Ці види та зразки зброї і бойових припасів до неї перебувають на озброєннях іноземних країн-членів Північноатлантичного альянсу (НАТО). Для співробітників Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру ця зброя була маловивченою, ознайомлення з нею відбувалося стрімко і відкрила низку певних актуальних питань.

Україна є вихідцем з пострадянських країн. Тому відомо, що на озброєнні нашої держави перебували зразки зброї та бойових припасів до неї тих часів, а калібри бойових припасів пострадянських країн не підходять для використання зі зброї іноземних країн-членів НАТО.

Досліджуючи зброю або бойові припаси іноземних калібрів, таких як .50 BMG (12,7×99 NATO), .243 Win, 7,62×51 NATO та 5,56×45 мм і низки інших калібрів, виникають складнощі під час дослідження (пошуку літератури зі зброї чи бойовим припасам до неї), а також експериментального відстрілу.

Територіально Дніпропетровська область розташована на перехресті найгарячіших точок «театру бойових дій». Уже починаючи із середини 2022 р. до Дніпропетровського НДЕКЦ МВС починали надходити екземпляри зброї, інформацію про які експерти знаходили самотужки, вивчаючи на каталоги та інформаційні джерела іноземних сайтів.

Після того, як Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр поповнив електронні каталоги, знаходити та досліджувати зброю чи зразки бойових припасів стало легше.

Проведений аналіз джерел, а також виявлення низки зазначених проблем, із якими стикаються експерти, свідчить про те, що надалі потрібно поповнювати та систематизувати в єдиній базі інформацію про рідкісні види зброї та боєприпасів до неї, відкривати доступ до каталогів іноземних видань (зокрема й з перекладом іноземних настанов щодо озброєння або ж платних електронних каталогів щодо зброї, навіть і колекційної). Створення й оновлення єдиних літературних баз забезпечить високу концентрацію зібраної інформації та швидке застосування в практичній роботі цих даних працівниками експертних установ, що пришвидшить процес виконання експертиз і дасть змогу дослідження цікавих калібрів.

Починаючи з кінця 2022 р. працівники Управління служби безпеки України спільно з органами Національної поліції України викривали торговців зброєю та бойовими припасами до неї на території Дніпропетровської області, а також знаходили та вилучали масштабні так звані «схрони», у яких кількість зброї іноземних видів і зразків сягає десятки, а кількість бойових припасів до неї вимірюється тисячами.

З метою вирішення питання придатності зброї та бойових припасів до стрільби з подальшим визначенням питомої кінетичної енергії стріляного снаряду, а також перевірки зброї на застосування та розкриття злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, відповідно до Наказу № 390, яким затверджено Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС, проводиться відстріл досліджуваної зброї [1].

Щодо калібрів 5,45×39 мм, 7,62×54 мм, 7,62×39 мм та інших калібрів пост-радянських часів питань немає, адже їх кількість достатня, щоб задовольнити потреби у відстрілі зброї «старих» і відомих зразків відповідних калібрів.

Проте коли надходить зброя та набої калібру .243 Win, 5,56×45 мм, 9×21 мм, 7,62×51 NATO або ж інші калібри, що перебувають на озброєнні країн-партнерів, то виникають деякі складнощі в проведенні експертиз, оскільки в колекції може не бути зброї такого калібру.

У Методиці встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) відповідно до п. 7.4.3 дозволяється проведення експериментальної стрільби патронами, що надійшли разом із досліджуваним об'єктом, що стріляє, якщо вони відповідають калібру зброї, яка надійшла з ними разом [2]. Якщо зброя надходить разом із бойовими припасами до неї, а ініціатор проведення експертизи дозволяє направлення куль і гільз патронів, що надійшли на експертизу разом зі зброєю, то питання направлення експериментально стріляних із такої зброї куль і гільз вирішується автоматично.

Однак трапляються екземпляри зброї або бойових припасів, калібр яких є нерозповсюджений, а патронів немає в колекції Дніпропетровського НДЕКЦ МВС. У таких випадках експертам доводиться надсилати клопотання про надання додаткових матеріалів (патронів), а дослідження призупиняється до вирішення питання придатності до стрільби та надання відповіді ініціатором проведення експертизи.

Відповідно до п. 6.4.6 Методики встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби», якщо експериментальна установа не може провести експериментальної стрільби зі зброї відповідного калібру, а ініціатор проведення експертизи зброї такого калібру не надав, то допускається вирішення питання про придатність до стрільби боеприпасів вогнепальної стрілецької зброї промислового виробництва через визначення придатності їх складових частин до забезпечення проведення пострілу [3]. У цій Методиці чітко зазначено, що дослідження в такий спосіб допускається тільки для патронів промислового виробництва, які не мають ознак тривалого зберігання. Під ознаками тривалого зберігання слід зрозуміти наліт або кристалізацію

навколо капсульного гнізда та загальних отворів на гільзі, окислення куль і гільз, злипання зерен порохового заряду та інші критерії.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження [4]. Брак зброї (у колекції експертної установи або ж негативна відповідь ініціатора проведення експертизи про незадоволення клопотання про надання додаткових матеріалів (зброї)) ускладнює вирішення питання придатності до стрільби патронів із тривалими ознаками зберігання, і таке дослідження є дещо неповним.

Постає потреба в розширенні інформаційно-довідкової колекції зброї та боєприпасів за нерозповсюдженими калібрами.

Відповідно до роз'яснень ДНДЕКЦ, а саме інформаційного листа щодо формування інформаційно-довідкових колекцій зброї та боєприпасів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, працівники державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, мають вирішувати це питання зі слідчим, який відповідно до своїх повноважень узгоджує його із зазначеним прокурором разом з іншими питаннями кримінального провадження. За відсутності заперечень з боку слідчого в супровідному листі про надіслання ініціатору висновку експерта зазначається, які саме об'єкти дослідження залишаються в НДЕКЦ на зберігання до вирішення судом питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів. До висновку експерта додається клопотання про передачу до НДЕКЦ об'єктів, які становлять інтерес для інформаційно-довідкового забезпечення судово-експертної, науково-дослідної та методичної діяльності. У разі заперечень з боку слідчого об'єкти дослідження повертаються, до висновку експерта додається зазначене клопотання. Зброя та боєприпаси, залишені в такому порядку в НДЕКЦ, передаються відповідальному за приміщення для зберігання об'єктів відділу досліджень зброї та обліковуються в журналі обліку об'єктів, залишених на зберігання до вирішення питання про передачу до ІДК. У приміщенні для зберігання об'єкти розміщуються окремо від об'єктів інформативно-довідкової колекції та об'єктів за експертними провадженнями, що перебувають на виконанні, та зберігаються в упакованому вигляді (після оформлення висновку експерта) і не можуть використовуватися з експертною метою до відповідного рішення суду. А якщо судові справи тривають роками, то від такого об'єкта, що зберігається, віє малою продуктивністю.

Перспективним є також спрощення процедури внесення до колекції зброї та боєприпасів до неї, особливо якщо йдеться про велику кількість вилучених бойових припасів.

Час спливає невпинно, тому треба пристосовуватися до нього.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : наказ МВС від 10.09.2009 № 390, зареєстр. у Міністерстві юстиції України 15 жовтня 2009 р. за № 963/16979.

2. Гамов Д. Ю. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) / Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2012. Код за Реєстром методик проведення судових експертиз – 3.1.22.

3. Гамов Д. Ю. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби. Київ : ДНДЕКЦ МВС України : ДЕЗП Мін'юсту України, 2012. 25 с. Код за Реєстром методик проведення судових експертиз – 3.2.05.

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ; зі змінами редакція від 01.01.2024. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994. № 28. Ст. 232, підстава – 3460-ІХ.

Троценко Костянтин,

старший судовий експерт відділу автотехнічних досліджень лабораторії автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Коваленко Антон,

старший судовий експерт відділу автотехнічних досліджень лабораторії автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Колпаков Сергій,

судовий експерт відділу автотехнічних досліджень лабораторії автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

**ДОПОВНЕННЯ ДО МЕТОДИКИ З ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ
ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ СИТУАЦІЙ,
У ЯКИХ ВОДІЇ ВИКОНАЛИ МАНЕВР**

Під час розслідування та судового розгляду кримінальних, цивільних справ або справ про адміністративні правопорушення щодо дорожньо-транспортних подій (ДТП) аналіз дій учасників відіграє важливу роль.

Для повної та всебічної оцінки дій водія транспортного засобу (ТЗ) експерту, який виконує судову автотехнічну експертизу, потрібно встановити,

яке правильне рішення відповідно до вимог Правил дорожнього руху України мав би прийняти водій у конкретній дорожньо-транспортній ситуації (ДТС).

В автотехнічній експертизі вже тривалий час дискутується питання про правильну оцінку дій водія транспортного засобу, який для запобігання наїзду на пішохода або зіткнення транспортних засобів виконав маневр, але цим дорожньо-транспортної пригоди не уникнув. І це стосується того водія, якому створюється небезпека чи перешкода для руху.

На сьогодні зазначена проблема висвітлена в методиках 10.1.08 «Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, в яких водії виконали маневр (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2007) та 10.1.13 «Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, в яких водії виконували маневр на перехресті (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2008). У цих роботах доволі докладно виконано оцінку в різних дорожніх ситуаціях дій тих водіїв транспортних засобів, яким створюється небезпека чи перешкода для руху, і вони з метою уникнення наїзду чи зіткнення виконали маневр. Проте в першій роботі (10.1.08) оцінки іншого водія взагалі не розглянуто. А в другій (10.1.13) – пропонується визначити в усіх випадках дії іншого водія такими, що не відповідають вимогам Правил дорожнього руху (ПДР) і перебувають у причинному зв'язку з настанням ДТП. Навіть у тих випадках, де перший водій міг запобігти зіткненню, не використовуючи екстрених заходів для його уникнення. На противагу такій оцінці водія, який «створює» небезпеку чи перешкоду, виступає Крісті Н. М. у своїй праці «Методические рекомендации по производству автотехнической экспертизы. М.: ЦНИИСЭ, 1971», який вважає, якщо у випадках, коли перешкода не змушувала водія іншого транспортного засобу застосовувати екстрених заходів для попередження пригоди, то дії водія, який створив перешкоду, не перебувають у причинному зв'язку з ДТП.

Наприклад, ситуація, коли на нерегульованому нерівнозначному перехресті з другорядної дороги виїздить ТЗ₁ і перетинає головну дорогу. У цей час по головній дорозі наближається ТЗ₂, водій якого, не намагаючись загальмувати, відвертає вбік, але зіткнення між ними все ж таки відбувається. Однак зіткнення відбувається вже за межами проїзної частини головної дороги. А під час виконання розрахунків встановлено, якби водій другого ТЗ не змінював напрямку руху, то контакту між ними не було б, і перший ТЗ у момент досягнення другим смуги його руху вже віддалився від смуги, яку своїми габаритами займав другий, на величину безпечної інтервалу (тобто перший залишив небезпечну зону). Згідно з методикою (10.1.13) дії водія першого ТЗ не відповідали вимогам відповідного пункту ПДР і перебувають у причинному зв'язку з настанням ДТП. А відповідно до Крісті Н. М. його дії не відповідали вимогам установленого пункту Правил, але не перебувають у причинному зв'язку з настанням ДТП, або навіть взагалі в його діях немає невідповідностей вимогам ПДР, оскільки він не створював небезпеки для руху (бо не змушував гальмувати водія другого ТЗ, оскільки покидав небезпечну зону до досягнення останнім його траєкторії).

Однак водій ТЗ₂, наближаючись до перехрестя і виявивши ТЗ, що виїздить, який не має переваги в русі, не може прорахувати – встигне той залишити небезпечну зону чи ні, особливо якщо виїзд першого відбувається, коли другий перебуває на відстанях, близьких до його зупиночного шляху.

То як виявити ту тонку грань, коли саме водій першого створює небезпеку другому?

Проаналізувавши наявну в експертній практиці літературу, пропонуємо застосувати до цих ситуацій такий критерій, як коефіцієнт безпеки (Кн), який вже запропонований раніше в праці Н. С. Романова «Проблемы совершенствования автотехнической экспертизы. ВНИИСЭ. М., 1976» і в роботі Шевцова С. О. та Дубоноса К. В. «Дорожно-транспортные происшествия. Критерии оценки действий водителя. Харьков : Факт, 2003», але для оцінки дій водіїв, які мали перевагу в русі. Так уже було запропоновано:

«Джерело безпеки на шляху руху транспортного засобу може з'явитися на більшій чи меншій відстані від останнього. Відстань і часовий інтервал, що відокремлює транспортний засіб від джерела безпеки, утворюють у цьому разі певний «фонд» попереджувальних заходів, якими володіє водій для запобігання події. Використовуючи як своєрідну одиницю виміру простір критичних значень запобіжних заходів W_k , можна кількісно охарактеризувати віддалення транспортного засобу від джерела безпеки. Віддалення транспортного засобу від джерела безпеки становить оперативний простір запобіжних заходів – W_o .

На підставі викладеного відношення W_o/W_k і характеризуватиме коефіцієнт безпеки дорожньо-транспортної ситуацій, що створилася.

Якщо $K_n = 1$, то безпека сягнула критичного рівня. Інакше кажучи, навіть незначне запізнення водія в ухваленні запобіжних заходів пов'язане з неминучістю настання аварійних наслідків. Отже, значення $K_n = 1$ становить певну межу, за якою іде перехід «небезпечної можливості» в «аварійну дійсність».

Зрозуміло, що якщо $K_n > 1$, то процес розгортання безпеки, що виникла, здебільшого визначатиметься закономірностями, які не залежать від волі водія транспортного засобу. Таку ситуацію називають аварійною дорожньо-транспортною обстановкою.

Практичне значення має також розгляд нерівності $K_n < 1$. Було б неправильним вважати, що реагування водія на безпеку має завжди відбуватися в режимі екстрених запобіжних заходів, тобто коли коефіцієнт K_o сягає значення 1 (або за більшого його значення). Отже, реагування на інформацію про безпеку при $K_n = 1$ (і більшому значенні) має становити не правило, а вимушений виняток. Видається, що відповідно до нормативних вимог до прийомів і способів водіння автотransпортних засобів критерієм «робочого» реагування на безпеку мають слугувати вже значення $K_n = 0,6-0,7$ (віддалення від джерела безпеки дорівнює не менш як полуторній відстані зупинкового шляху).

За таких значень K_n зупинка транспортного засобу (маневр для об'їзду перешкоди) може здійснюватися з відносно невеликими сповільненнями або з

нормальною кутовою швидкістю повороту керованих коліс транспортного засобу, що не спричиняє заносу та перекидання. Отже, значення коефіцієнта K_n від 0,6 до 1 практично характеризуватимуть так звану небезпечну дорожньо-транспортну обстановку.»

А тепер розвернемо такий критерій і для оцінки дій водія, який «створює» небезпеку чи перешкоду. У випадках, де для водія $TZ_2 K_n > 0,6$ – водій першого створює небезпеку для руху, яка вимагає від другого застосування екстрених заходів щодо уникнення ДТП. І тому його дії не відповідають вимогам ПДР і перебувають у причинному зв'язку з ДТП. Однак тоді у випадках, коли $K_n < 0,6$ – водій першого створює небезпеку для руху, яка не вимагає від другого застосування екстрених заходів щодо уникнення ДТП. І в цих випадках у водія першого немає невідповідностей вимогам ПДР взагалі або таких, які могли б перебувати в причинному зв'язку з ДТП.

Список використаних джерел

1. Методика 10.1.08 – Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, в яких водії виконали маневр (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2007), державна реєстрація 03.03.2010.
2. Методика 10.1.13 – Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, в яких водії виконали маневр на перехресті (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2008), державна реєстрація 03.03.2010.
3. Кристи Н. М. Методические рекомендации по производству автотехнической экспертизы [Текст] / Н. М. Кристи. М. : ЦНДИСЭ, 1971.
4. Шевцов С. О., Дубонос К. В. Дорожно-транспортные происшествия. Критерии оценки действий водителя. Харьков : Факт, 2003. 176 с.

Тульвінський Станіслав,
судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

КІБЕРЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Кіберзахист об'єктів критичної інфраструктури є однією з найважливіших завдань національної безпеки України, особливо в умовах гібридної війни з РФ, що триває. У сучасному світі критична інфраструктура охоплює енергетичні, транспортні, фінансові, комунікаційні системи, які є життєво важливими для функціонування держави. Будь-який напад на ці об'єкти може мати катастрофічні наслідки, зокрема, збої в постачанні електроенергії, порушення транспортного сполучення чи виведення з ладу комунікаційних систем. Зважаючи на високий рівень кіберзагроз і складність сучасних кібернападів, ефективний захист цих об'єктів стає пріоритетним завданням.

З початком гібридної війни ворог активно використовує кіберпростір для досягнення своїх стратегічних цілей, атакуючи критичні інфраструктурні об'єкти України. Кібернапади стали інструментом дестабілізації ситуації в країні, спрямованим на послаблення економічної та військової могутності. Виклики, з якими стикається Україна, містять не лише безпосередні атаки на інфраструктуру, а й широкомасштабну кампанію з дезінформації та інформаційної війни. У цих умовах забезпечення надійного кіберзахисту є необхідною умовою для збереження суверенітету та цілісності держави.

Правові засади кібербезпеки в Україні формуються на основі національного законодавства та міжнародних угод, що регулюють захист інформаційного простору і критичної інфраструктури. Основним документом, який визначає правові основи кібербезпеки, є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [1]. Цей Закон встановлює принципи захисту національних інтересів у кіберпросторі, визначає обов'язки органів державної влади, підприємств, установ та організацій у сфері кібербезпеки, а також регулює співпрацю з міжнародними партнерами. Крім того, Україна активно впроваджує стандарти та рекомендації Європейського Союзу і НАТО щодо кіберзахисту, що сприяє підвищенню рівня безпеки критичної інфраструктури і зміцненню національної обороноздатності в умовах сучасних викликів і загроз.

Кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури можуть проявлятися в різних формах, залежно від мети та рівня підготовленості сторони, що атакує. Одним із найпоширеніших видів є атаки на інформаційні системи, що керують роботою об'єктів інфраструктури. Такі атаки можуть мати шкідливе програмне забезпечення, яке порушує нормальну роботу систем або навіть повністю виводить їх із ладу. Наприклад, віруси типу «вимагачі» шифрують дані, що призводить до тимчасової зупинки роботи системи або до потреби відновлення її з резервних копій, що може займати значний час і ресурси.

Іншим видом кібератак є атаки на мережеву інфраструктуру, що використовується для передачі даних між об'єктами критичної інфраструктури. Такі атаки можуть містити перехоплення або модифікацію переданих даних, що може призвести до збою в роботі систем або навіть до втрати контролю над критично важливими процесами [2]. Наприклад, атаки на енергетичні мережі можуть призвести до масштабних відключень електроенергії, що має серйозні наслідки для економіки та безпеки держави. Використання методів соціальної інженерії, таких як фішинг, також може слугувати інструментом для отримання доступу до мережевих систем.

Особливо небезпечними є так звані «цільові» кібератаки, які спрямовані на конкретні об'єкти критичної інфраструктури і ретельно плануються відповідно до специфіки цих об'єктів. Такі атаки зазвичай проводяться з використанням складних та новітніх методів, зокрема, уразливостей «нульового дня», які ще не виявлені та не захищені. У випадку успішної атаки зловмисники можуть отримати повний контроль над системами об'єкта, що дає змогу їм керувати критичними процесами або ж створити тривалі перебої в роботі інфраструктури. Це може призвести до масштабних катастрофічних наслідків,

таких як аварії на промислових об'єктах, порушення функціонування систем водопостачання чи транспорту.

До методів забезпечення кіберзахисту критичної інфраструктури входять комплексні заходи, спрямовані на запобігання, виявлення, реагування на кібератаки та відновлення після них. Одним із ключових елементів є побудова багаторівневої системи захисту, яка передбачає використання сучасних засобів шифрування, міжмережевих екранів, систем виявлення вторгнень та інших технологій кібербезпеки. Важливою складовою є також регулярне оновлення програмного забезпечення і впровадження патчів, що закривають уразливості, які можуть використати зловмисники. Для підвищення рівня безпеки потрібно здійснювати постійний моніторинг і аналіз трафіка мережі з метою виявлення аномалій, що можуть свідчити про підготовку або проведення кібератаки.

Іншою важливою складовою кіберзахисту є підвищення рівня обізнаності та компетентності персоналу, який працює з критичною інфраструктурою. Навчання працівників щодо безпечної роботи з інформаційними системами, вміння вчасно розпізнавати загрози та правильно реагувати на них є невід'ємною частиною ефективного кіберзахисту. Крім того, важливим аспектом є проведення регулярних кібернавчань і тестування систем на стійкість до можливих атак, що дає змогу виявити слабкі місця в системах захисту та вдосконалити їх. Запровадження політики мінімізації привілеїв, тобто надання доступу до систем лише тим працівникам, яким це необхідно для виконання службових обов'язків, також знижує ризики, пов'язані з людським фактором [3].

У контексті сучасних загроз, забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури є ключовим аспектом національної безпеки України. Російська агресія, яка містить постійні кібератаки на інфраструктуру, вимагає від держави та приватного сектору консолідації зусиль для побудови надійної системи кіберзахисту. Використання сучасних технологій, регулярне оновлення систем, а також підвищення обізнаності персоналу є основою для захисту критично важливих об'єктів від кіберзагроз, що можуть мати руйнівні наслідки для економіки, безпеки та суверенітету країни.

Проте кібербезпека не може бути забезпечена лише технологічними засобами; вона вимагає системного підходу, який містить правове регулювання, міжнародну співпрацю, постійне навчання та готовність до протидії складним і різноманітним кіберзагрозам. Тільки поєднання цих складових дасть змогу Україні ефективно протистояти сучасним викликам та забезпечити безперебійне функціонування критичної інфраструктури в умовах постійного кібертиску.

Список використаних джерел

1. Андрущенко І. В. Кібербезпека критичної інфраструктури: теоретико-правові аспекти. Київ: Юрінком Інтер, 2020. ISBN: 978-966-667-716-2
2. Гуржій А. М., & Барановський, В. О. Кібербезпека в системі державного управління. Харків : Право, 2019. ISBN: 978-966-937-582-9

3. Мальчик В. В. Захист інформації в комп'ютерних системах та мережах. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. ISBN: 978-966-941-288-3

Халявка Юлія,

головний судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

Тулівінська Анна,

старший судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В останні роки проблема домашнього насильства все більше привертає увагу фахівців. Хоча в Україні тривалий час вона не була предметом спеціальних наукових досліджень, нею займалися переважно криміналісти під час вивчення злочинів, які вчинялися в сімейно-побутовій сфері. Домашнє насильство – протиправні дії або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб, незалежно від місця їх проживання [1]. Раніше домашнім насильством вважались інциденти між подружжям, а тепер коло осіб розширюється. До них зараховують колишнього чоловіка / дружину, людей, які перебувають у так званому «громадянському шлюбі» тощо. Постраждалими від домашнього насильства можуть бути різні люди: подружжя, колишнє подружжя, батьки, діти, брати та сестри, мачуха / вітчим тощо, але найчастіше постраждалими від домашнього насильства є жінки та діти, а насильниками – чоловіки. Розширилося і коло осіб, які є кривдниками: прийомні батьки; особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині; рідні брати, сестри тощо.

Домашнє насильство проявляється у різних формах. Найпоширенішим є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство в сім'ї. Фізичне насильство – форма домашнього насильства, до якого належать ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, під час якого людину словесно ображають, погрожують, принижують, переслідують, залякують та роблять інші дії, спрямовані на обмеження її волевиявлення.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, де присутні дії сексуального характеру, вчинені стосовно дорослої людини без її згоди або

стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини. До цього також належить примушування до статевого акту з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості людини.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, коли людину обмежують у доступі до грошей чи забороняють використовувати кошти так, як вона бажає. До нього також слід зарахувати пошкодження майна, перешкоджання в доступі до їжі, житла, майна, обмеження в можливості працевлаштування чи навчання, змушення до жебрацтва та шантажування [2].

За даними правоохоронців, упродовж минулого року відкрито 3622 кримінальних провадження за статтею про домашнє насильство та виявлено понад дві тисячі людей (2053), які вчиняли домашнє насильство. У попередні роки громадян, які вчиняли подібні кримінальні правопорушення, виявлено менше. Зокрема, 2022 року – 1116 осіб, які вчиняли домашнє насильство, а 2021-го – 1870.

Зважаючи на те, що норми ст. 126-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за умови наявності умисного, і що важливо, систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3] під час розслідування домашнього насильства постає потреба у використанні спеціальних знань, зокрема, через призначення судових експертиз.

Під час проведення судово-психологічної експертизи щодо потерпілих від домашнього насильства експерт-психолог досліджує зміни в структурі особистості, психологічні маркери для встановлення психотравмувального впливу, а також здійснення психологічного насильства стосовно підекспертної особи за ситуації, що розслідується за справою.

Об'єктами психологічного дослідження у справах щодо домашнього насильства є людина як соціальний суб'єкт, сукупність джерел інформації (матеріали кримінального провадження, продукти психічної діяльності тощо), що відображають відомості про психічну діяльність особи за обставин справи, що перебуває у провадженні органів досудового слідства.

Експерт психолог установлює:

наявність / відсутність психотравмувального впливу, що досліджується (розслідується) у справі про здійснення домашнього насильства на підекспертну особу;

наявність / відсутність причинно-наслідкового зв'язку між психотравмувальним впливом, що досліджується (розслідується) у справі (провадженні), щодо здійснення домашнього насильства та характером змін, які відбулися / не відбулися на психоемоційному рівні підекспертної особи;

наявність / відсутність здійснення психологічного насильства стосовно підекспертної особи;

наявність / відсутність причинно-наслідкового зв'язку між психотравмувальним впливом, що досліджується (розслідується) у справі (провадженні та психологічним насильством, здійсненим по відношенню до підекспертної особи.

До компетенції судового експерта під час психологічного дослідження у справах щодо заподіяння домашнього насильства особі належить установлення психологічних факторів і механізмів, унаслідок яких у потерпілої особи (позивача) у справі відбулися негативні зміни в індивідуально-психологічних проявах, в оптимальному психічному стані, у звичайній діяльності, соціальній адаптації, у соціальному функціонуванні як особистості.

До компетенції судового експерта під час психологічного дослідження у справах щодо заподіяння домашнього насильства особі не належить вирішення питань етичного, філософського, медичного, зокрема й психіатричного, правового характеру.

Отже, здійснений аналіз наукових джерел [4; 5; 6] свідчить про можливість визначити шість специфічних видів домашнього насильства, які можуть бути взаємопов'язані, взаємозалежні, взаємодоповнювальні:

знецінення особистості і діяльності партнера (постійна критика, вказівка на недоліки, висміювання і приниження при інших людях), що викликає почуття провини, втрату віри у партнерство та в себе, комплекси неповноцінності;

контроль поведінки (жорстка регламентація діяльності партнера під час прийняття їм рішень, фінансових дій, взаємодії з іншими – зустрічі, телефонні розмови, соціальні мережі) з подальшим покаранням за непокору, посиленням обмежень і заборон;

шантаж і залякування (повне підкорення своїм бажанням та способу життя, можливе використання речей інтимного чи компрометувального характеру) з метою викликати відмову жертви від особистих планів на угоду бажанням насильника;

ігнорування (емоційне відсторонення від почуттів, емоцій, справ партнера чи дитини, демонстрування байдужості), яке часто стає причиною почуття безвиході, радикальних форм залучення до себе уваги, суїцидальних думок;

ізоляція (насильницьке виключення з життя партнера близьких, друзів, замикання всіх комунікацій на собі), яка оснований на забороні спілкування, прагненні створити повну емоційну залежність жертви від себе та повну неможливість попросити про допомогу;

газлайтінг (відмова партнеру чи дитині в адекватності – заперечення подій, почуттів, емоцій, фактів насилля) як одна із жорстких та нестерпних форм психологічного насильства в сім'ї, що призводить жертву до відчуття особистого божевілля.

Отже, складність, суперечливість та багатоплановість такого явища, як «домашнє насильство», потребує результативного його вивчення як у психологічному, так і кримінально-правовому аспектах. Проведення судово-психологічної експертизи стосовно потерпілих унаслідок домашнього

насильства потребує визначення психологічних і соціально-правових чинників ситуації насильства в сім'ї та її суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Протидія та запобігання домашньому насильству : портал МВС : вебсайт. URL: <http://surl.li/rggtq> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Домашнє насильство: як його розпізнати та що робити, якщо твоя близька людина – ворог? : веб-сайт. URL: <http://surl.li/ezovt> (дата звернення: 04.03.2024).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Шукліна Н. Г., Стефанів Н. С., Левченко К. Б. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством : навчальний курс для суддів. Київ : 2018. 300 с.
5. Нагаев В. Основы судебно-психологической экспертизы. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. 311 с.
6. Бондарь М. О понятии «экспертная методика». *Криминалистика и судебная экспертиза* : респ. межвед. научн.-метод. сб. Киев : 1990. Вып. 40. С. 13–19.

Харіна Тетяна,

старший судовий експерт
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Русанова Оксана,

науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ІНТЕГРАЦІЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ І КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ГІДНОСТІ, ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Відповідно до чинного законодавства України фізична особа має право на повагу до гідності та честі, право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб [1; 2]. Вибір способу захисту належить позивачеві. Один з основних способів захисту немайнових прав – право на грошову компенсацію моральної шкоди, завданої втручанням у такі немайнові блага (згідно зі ст. 280 Цивільного кодексу України) [2–4].

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»:

«При розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

<...>

Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам» [5].

Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами й іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, які розглядають у порядку господарського судочинства [6].

У чинному законодавстві та спеціальній літературі зазначено, що за цією категорією цивільних справ суд має розмежовувати відомості, які принижують честь і гідність особи, від думок, поглядів, критичних висловлювань, ідей, оцінок, висловлених у порядку реалізації конституційного права на свободу думки та слова. *«Оціночні судження, які не містять фактичних даних, не підлягають спростуванню» [7].*

Відповідно до частин першої і другої ст. 30 Закону України «Про інформацію»:

«1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

2. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). <...>

<...> Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду» [8].

У доведенні або спростуванні обставин, що мають значення для розв'язання цивільно-правових спорів, ключову роль відіграють докази. Відповідно до процесуального законодавства України доведення обставин у суді може відбуватися із використанням доказів в електронному форматі. До цієї категорії належать фото, аудіо- та відеозаписи, листування в месенджерах, соціальних мережах, бази даних, мультимедійні повідомлення тощо [9].

З огляду на широке застосування пересічними громадянами мобільних телефонів, відеореєстраторів та інших пристроїв, які дають змогу фіксувати юридично значущі події, збільшується кількість аматорських відеозаписів, наданих на дослідження в цивільних, адміністративних, кримінальних провадженнях. Зазначене зумовлює потребу інтеграції судово-психологічних і криміналістичних знань для об'єктивізації встановлених даних, оскільки ідентифікація як з'ясування факту наявності або відсутності тотожності конкретно визначеної особи є основним завданням експертизи відеозапису (як і встановлення технічних умов і технології отримання відео-, звукозаписів), а продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у відеозвукозаписі, є об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи [10].

У судових спорах, пов'язаних із захистом гідності, честі та ділової репутації, може бути проведено лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу. Вона дасть змогу провести об'єктивний аналіз стилістичних, граматичних параметрів тексту з метою визначення відповідності їх певним характеристикам, а саме виявлення образливих, непристойних, нецензурних висловлювань щодо певних осіб, визначити їх експресивне забарвлення тощо. Експертів-лінгвістів ставлять такі питання:

Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

У якій формі виражена негативна інформація – у формі фактичних тверджень або оціночних суджень?

Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної фізичної або юридичної особи? [11].

Водночас варто розуміти, що в юриспруденції *образа* – це правова кваліфікація, яка визначає основний зміст окремих правових норм. У межах лінгвістичної компетенції образа (інвектива) – явище ширше, ніж образа у правовому полі. Науковці також вважають, що *образа* – поліфункційне і полідискурсивне явище, і в тлумаченні цього поняття обов'язково потрібно зважати на предметний статус, про який ідеться [12].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови розкрито три значення слова «образа»: «1. Зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю <...> 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чимось зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін. 3. юр. Злочин, що полягає в умисному приниженні честі й гідності особи» [13]. Отже, у лінгвістичному аспекті образа є полісемантичним словом, яке насамперед тлумачать як зневажливе висловлювання або вчинок, що спрямовані проти

«когось», а не «чогось» («образа особи», а не «образа честі і гідності»). Суб'єктивною реакцією на образу-дію є образа-емоція [14]. У психології останню розуміють як негативну емоцію (компоненти образи – комплекс емоцій: гнів усередину і гнів назовні), яка виникає внаслідок небажаної невідповідності дій оточуючих очікуванням суб'єкта, що загрожує його Я-концепції та соціальній ідентичності за неможливості висловлювання або недостатності відповідних емоцій і дій [15]. М. Шелер, вивчаючи феномен ресентимента (із *фр. Resentment* – обурення, озлоблення, образа), пропонував досліджувати ресентимент саме як єдність переживання та дії: як тривалу психічну настанову, що має певні причини, які мають джерелом минуле суб'єкта, і наслідки, що неминуче виявлятимуться у його майбутньому [16].

Як впливає з зазначеного, психологічну експертизу щодо визначення наявності / відсутності моральних страждань особи за цим видом цивільно-правових спорів доцільно проводити після лінгвістичного аналізу мовних / мовленнєвих засобів і лінгвістичних аспектів комунітивної ситуації. Відповідно до Методики судово-психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди [17] експерт визначає наявність / відсутність негативних змін у структурі особистості, індивідуально-психологічних виявах, в емоційному стані, соціально-психологічному функціюванні особистості, а також надає висновок про наявність / відсутність у досліджуваної особи психічних страждань (на моральному рівні) і їх безпосереднього причиново-наслідкового зв'язку із впливом обставин, що є предметом судового розгляду.

Для розрахунку орієнтовного розміру можливої компенсації у справах про захист гідності, честі та ділової репутації замовник експертизи надає експертіві-психологові матеріали цивільної справи; інформацію від свідків про досліджувану подію; висновки експертизи відео-, звукозапису та судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи щодо фактичних даних про юридично релевантну ситуацію (якщо предметом спору є ситуація, зафіксована у відеозаписі); інші відомості, що мають значення для справи. Водночас варто зауважити, що остаточний розмір компенсації за завдані душевні страждання (моральну шкоду) може визначити лише суд. Остаточню дію відповідача(ів) оцінюватиме суд.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.09.2024).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.09.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 24.09.2024).

4. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 (зі змін. та допов.). Міжнародний документ, ратифікований Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. Верховна Рада України: сайт URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення: 30.09.2024).

5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховн. Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 30.09.2024).

6. Луспеник Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду : онлайн-практикум (Київ, 16.04.2021). 25 с. / Верховн. Суд України : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf (дата звернення: 30.09.2024).

7. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації. 55 с. / Верховн. Суд України : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS.pdf (дата звернення: 30.09.2024).

8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

9. Мельник Ф. Що треба знати про відео- та аудіозаписи, аби суд прийняв їх як докази / Адвокат. бюро Мельника Федора : сайт. 06.05.2021. URL: <https://www.zakon-ta-zahyst.com.ua/post/shho-treba-znati-pro-video-ta-audiozapisi-abi-sud-prijnyav-yikh-yak-dokazi> (дата звернення: 30.09.2024).

10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 24.09.2024).

11. Свиридова Л. В., Фраймович Л. В., Дідушок Н. Я. Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру в писемному мовленні. Харків, 2016. 16 с. Реєстр. код 1.2.17 від 23.03.2018 р. / Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 30.09.2024).

12. Стратулат Н., Мороз Л., Проценко Г. Поняття образи у межах психолого-лінгвістичної експертизи у судових справах на захист честі, гідності та ділової репутації. *THESAURUS*. 2021. Вып. IX. С. 135–142. URL: https://elib.institutemvd.by/jspui/bitstream/MVD_NAM/5839/1/Stratulat.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 815. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F8 (дата звернення: 01.10.2024).

14. Ємельяненко В. В., Оробець К. М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 2. С. 93–99. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.75.2.15 (дата звернення: 01.10.2024).

15. TenHouten W.D. From Ressentiment to Resentment as a Tertiary Emotion. *Review of European Studies*. 2018. Vol. 10. No. 4. P. 49. DOI: 10.5539/res.v10n4p49 (дата звернення: 01.10.2024).

16. Scheler M. L'Homme du ressentiment traduction revue et corrigée. Gallimard, 1970.

17. Савкіна Т. В., Єгорова Т. М., Сліпець О. О. та ін. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Харків, 2017. 61 с. Реєстр. код 14.1.75 від 18.01.2019 р. / Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 01.10.2024).

Церкуник Людмила,

старший слідчий в ОВС Головного слідчого управління Національної поліції України,

аспірант заочної форми навчання кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до положень ст. 280 КПК України досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру у разі, якщо: 1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; 2) оголошено в розшук підозрюваного; 2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; 3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва; 4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану; 5) уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну [1].

Такі підстави зупинення досудового розслідування, як наявність об'єктивних обставин, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, а також прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого, коли підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну, уперше сформульовано КПК України 2022 року з огляду на потребу забезпечення законності під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Крім того, п. 3 частини першої ст. 615 КПК України передбачено, що в разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [1].

За відомостями вебсайту Офісу Генерального прокурора, а саме даних розділу «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» [2] встановлено, що впродовж січня – липня 2024 року, порівняно з аналогічними періодами 2017–2023 років, кількість зупинених кримінальних проваджень збільшилася (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення кількості прийнятих рішень про зупинення досудового розслідування до кількості осіб, яким повідомлено про підозру, у період 2017–2024 років

Така сама тенденція зберігається і станом на вересень 2024 року.

Усього упродовж січня – вересня 2024 року обліковано 382 335 кримінальних правопорушень, у 147 602 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру, зупинено досудове розслідування в 4351 кримінальному правопорушенні (або 2,94%). З них із підстав,

передбачених п. 1 ст. 280 КПК України – 60 кримінальних проваджень, п. 2 – 4066, п. 3 – 18, а з підстав, передбачених п. 4, 5 ст. 280 та ст. 615 КПК України – 207 кримінальних проваджень [3].

Кожна із зазначених підстав для зупинення кримінального провадження та його подальше відновлення передбачає певний процесуальний порядок.

Відповідно до положень ст. 280 КПК України досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням із прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді.

До зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими п. 2 частини першої цієї статті.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Водночас Бобечко Н. Р. звертає увагу на обов'язковість настання умов зупинення досудового розслідування та зазначає, що умови зупинення досудового розслідування – це приписи кримінального процесуального закону, що зобов'язують уповноважену службову особу вчинити відповідні процесуальні дії та ухвалити процесуальні рішення або встановити наявність певних юридичних фактів до винесення постанови про зупинення досудового розслідування.

Автор наголошує на поділі умов зупинення досудового розслідування на дві групи – загальних та окремих. Загальні поширюють дію на всі підстави для зупинення досудового розслідування, натомість окремі – стосуються лише осібних із них.

До загальних умов зупинення досудового розслідування він зараховує: доведеність події кримінального правопорушення; повідомлення особі про підозру; установлення відсутності обставин, що тягнуть закриття кримінального провадження; виконання тих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких можливе за відсутності підозрюваного; ужиття заходів для збереження доказів; ужиття заходів для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації; прийняття рішення про зупинення досудового розслідування лише уповноваженою службовою особою; внесення відомостей про зупинення досудового розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань; надсилання копії постанови про зупинення досудового розслідування стороні захисту, потерпілому та представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, з роз'ясненням права на її оскарження слідчому судді.

Обґрунтовано, що окремі умови зупинення досудового розслідування впливають зі змісту конкретних підстав для зупинення. Водночас на відміну від загальних умов до окремих умов належить і встановлення наявності певних юридичних фактів [3].

З позицією згаданого автора варто погодитися. Адже перед винесенням, наприклад, постанови про зупинення досудового розслідування відповідно до п. 2 частини першої ст. 280 та 281 КПК України, коли оголошено розшук підозрюваного, уповноважена службова особа зобов'язана вжити заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного, для здійснення розшуку підозрюваного, винести постанову про оголошення розшуку підозрюваного. Водночас такі умови не є доцільними, коли тяжке захворювання підозрюваного перешкоджає його участі у кримінальному провадженні перед зупиненням досудового розслідування з підстав, передбачених п. 1 частини першої ст. 280 КПК України.

Слід зазначити, що детально порядок забезпечення взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України при зупиненні досудового розслідування з підстав, передбачених п. 1 та 2 частини першої ст. 280 КПК України, визначено VIII розділом Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07 липня 2017 р. № 575 [4].

Такий порядок забезпечення взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України при зупиненні досудового розслідування з інших перелічених підстав зазначеним підзаконним нормативно-правовим актом не передбачено, а отже, вони потребують унормування.

Водночас на практиці реалізація навіть визначених зазначеним наказом положень є доволі складною. Зокрема, у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, учинені в минулі роки, у яких підозрюваного оголошено в розшук, не завжди вчасно вносяться клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

Крім того, постійного моніторингу та контролю з боку керівництва органу досудового розслідування потребує стан інформування оперативним підрозділом щомісяця письмово про заходи, ужиті для встановлення місцезнаходження підозрюваного, у разі його переховування від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а також поновлення не рідше одного разу на місяць медичного висновку про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні при зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні тощо.

Актуальним залишається дослідження практики зупинення досудового розслідування з таких підстав, як наявність об'єктивних обставин, що

унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану і коли уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 22.10.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – липень 2017–2024 років. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 22.10.2024).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – вересень 2024 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 22.10.2024).
4. Бобечко Н. Р. Умови зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник ХДУ*. Серія: Юридичні науки. Вип. 1. 2023. Режим доступу: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/366>.
5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07 липня 2017 р. № 575, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

Ціник Анатолій,

головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Закарпатського НДЕКЦ

ОГЛЯД НОВІТНІХ МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ПАПІЛЯРНОГО УЗОРУ

Новітні технології виявлення та дослідження слідів пальців рук стрімко розвиваються, забезпечуючи криміналістику новими інструментами для розкриття злочинів та ідентифікації особи, що може бути причетна до вчинення злочину. Сучасні методи дають змогу не лише виявляти слабоконтрастні сліди папілярного узору, а й аналізувати їх із високою точністю, навіть якщо сліди були залишені на складних для виявлення слідів поверхнях або в несприятливих умовах. Упровадження цифрових технологій та алгоритмів

машинного навчання підвищує ефективність і точність досліджень, що сприяє швидшому та надійнішому отриманню результатів.

Варто зазначити, що технології виявлення та дослідження слідів пальців рук не лише сприяють розслідуванню злочинів, а й застосовуються у цивільних сферах, таких як контроль доступу, біометрична ідентифікація та забезпечення кібербезпеки.

Ці досягнення наголошують на важливості постійного розвитку та впровадження нових технологій у криміналістику, забезпечуючи ефективніший захист суспільства від злочинності та підвищення рівня безпеки.

В основу інноваційних методів виявлення слідів пальців рук покладено передові досягнення в галузі інформатики, нанотехнологій, спектроскопії, біохімії та інших наук. У них використовують новітні технології та матеріали, які забезпечують високу точність та ефективність. От кілька найбільш передових і нових методів виявлення слідів пальців рук.

1. Методи на основі нанотехнологій:

використання золотих та срібних наночастинок для підвищення видимості слідів пальців. Наночастинки зв'язуються з залишками слідів, забезпечуючи високу деталізацію за різних методів візуалізації.

2. Хімічні та фізико-хімічні методи:

індандіон та 1,2-індандіон/хлорид цинку. Ці хімічні речовини реагують із амінокислотами в поті, утворюючи високофлуоресцентні сліди під специфічним освітленням;

поліціаноакрилат. Удосконалена версія традиційного методу з використанням ціанокрилату, яка містить барвники, що флуоресціюють під ультрафіолетовим світлом, підвищуючи деталізацію та контрастність слідів.

3. Лазерні методи:

лазерно-індукована флуоресценція: використовує лазери для індукування флуоресценції в залишках слідів пальців, що дає змогу отримати висококонтрастні зображення навіть на складних поверхнях.

4. 3D-візуалізація та профілювання:

оптична когерентна томографія (ОКТ). Безконтактний метод візуалізації, який дає змогу отримувати тривимірні зображення слідів пальців унаслідок вимірювання часу затримки відображеного світла. Особливо корисний для дослідження слідів на текстурованих або нерівних поверхнях.

5. Передові фотолюмінісцентні сполуки:

наночастинки на основі лантаноїдів (UCNPs). Ці наночастинки здатні поглинати низькоенергетичне (довгохвильове) випромінювання, наприклад, інфрачервоне світло, і випромінювати його у вигляді високоенергетичного (короткохвильового) світла, що забезпечує високу чутливість і мінімальне фонове перешкоджання візуалізації слідів.

6. Біометричні сенсорні технології:

гнучкі та прозорі сенсори. Ці сенсори можна інтегрувати в різні поверхні, такі як скло або пластик, для отримання високоякісних зображень слідів пальців без використання традиційних методів із фарбою або порошками;

мультиспектральна візуалізація. Фіксує деталі слідів при різних довжинах хвиль, забезпечуючи покращений контраст і деталізацію, проникаючи через різні шари шкіри.

7. Електрохімічні методи:

електрохімічне осадження. Використовує електрохімічний процес для осадження металевої плівки на залишки слідів пальців, роблячи їх більш видимими і легшими для аналізу.

8. Сучасні джерела світла для криміналістики:

передові криміналістичні джерела світла (FLS). Використовують широкий спектр довжин хвиль, включаючи ультрафіолетове, видиме та інфрачервоне світло, для виявлення та підсилення слідів на різних поверхнях.

9. Машинне навчання та штучний інтелект:

алгоритми штучного інтелекту та машинного навчання. Використовуються для аналізу та покращання зображень слідів пальців, підвищуючи точність і швидкість процесів зіставлення та ідентифікації слідів.

10. Розробки щодо підвищення портативності пристроїв для виявлення пальців, оснащені передовими сенсорами та технологіями візуалізації, які раніше могли використовуватися лише в лабораторних умовах, що дають змогу проводити аналіз слідів на місці події, підвищуючи ефективність огляду місця події.

Перелічені методи – це найсучасніші технології виявлення слідів пальців, що забезпечують криміналістів потужними інструментами для отримання й аналізу слідів із безпрецедентною точністю та деталізацією.

Розглянемо детальніше методи обробки слідів пальців рук із використанням штучного інтелекту та машинного навчання.

Системи машинного навчання та штучного інтелекту (ШІ) в дактилоскопії активно впроваджуються в різні сфери, зокрема і криміналістику. От деякі з найвідоміших систем і приклади їх практичного застосування:

1. IAFIS – інтегрована автоматизована система ідентифікації відбитків пальців, яка використовує алгоритми машинного навчання для порівняння відбитків із базою даних. Оперує однією з найбільших у світі баз даних відбитків пальців (понад 100 мільйонів дактилокарт). Використовують різні правоохоронні органи США на місцевому, державному та федеральному рівнях.

2. Integra-ID від компанії NEC використовує передові технології ШІ та машинного навчання для ідентифікації та аналізу відбитків пальців. Система впроваджена в правоохоронних органах і державних установах більш як у 30 країнах, зокрема Японії, Індії та країнах Європи. Вона використовується для криміналістичної експертизи та управління ідентифікацією громадян.

3. Morpho (Safran Group) пропонує рішення на основі ШІ для біометричної ідентифікації, зокрема систему розпізнавання відбитків пальців. Замінюється в системах контролю доступу, на митних постах, в аеропортах і банках. «Morpho» використовується в США, Канаді, Франції та інших країнах для підвищення безпеки та управління ідентифікацією.

4. COGENT, компанія, що входить до складу ЗМ, розробляє ідентифікацію на основі відбитків пальців із використанням систем машинного навчання. Використовується в імміграційних службах, агентствах прав і правоохоронних органів у всьому світі, зокрема США, Мексиці та Бразилії. Система дає змогу перевірити паспорти і візи, а також розслідувати порушення.

5. IDEMIA, компанія, що пропонує біометричні рішення за допомогою ШІ для ідентифікації відбитків пальців та інших біометричних даних. Застосовується в корпоративній, банківській сфері, на кордонах і в системах правозастосування в понад 180 країнах. IDEMIA дає змогу покращити безпеку та керувати ідентифікацією громадян.

Наведемо приклади практичного застосування машинного навчання та штучного інтелекту під час ідентифікації слідів пальців рук у деяких країнах. У ФБР США використовується система NGI (Next Generation Identification), що містить компоненти АДІС і технології розпізнавання осіб, для швидкого і точного аналізу біометричних даних. У лондонській поліції Великої Британії впроваджено систему IDENTI, що використовує машинне навчання для ідентифікації відбитків пальців. У міжнародних аеропортах, таких як Хітроу в Лондоні та JFK у Нью-Йорку, використовуються біометричні системи контролю доступу, що містять розпізнавання відбитків пальців. У банках і фінансових установах, таких як HSBC і Barclays, застосовуються біометричні системи для безпечного доступу до рахунків і транзакцій.

Широкого застосування набуло використання систем машинного навчання та ШІ у державних та урядових закладах. Наприклад, у Індії діє Програма Aadhaar, яка є найбільшою в біометричній системі ідентифікації, використовує ШІ для управління ідентифікацією понад 1,3 млрд громадян, зокрема відбитки пальців. Уряд Китаю використовує системи ШІ для управління ідентифікацією та моніторингу безпеки, зокрема технології розпізнавання відбитків пальців.

Ці приклади демонструють, як машинне навчання та штучний інтелект активно запроваджуються в дактилоскопію, покращуючи процеси ідентифікації та безпеки в різних сферах діяльності.

Алгоритми машинного навчання в автоматизованих дактилоскопічних системах ідентифікації відіграють ключову роль в обробці, аналізі та виконанні відбитків пальців. От детальний опис того, як працюють ці алгоритми і як вони інтегровані в систему.

Етапи роботи алгоритму машинного навчання в АДІС – це автоматизована система для ідентифікації відбитків пальців, яку використовують правоохоронні органи, служби безпеки та інші організації для ідентифікації осіб:

1. Збір даних. Починається зі сканування відбитків пальців рук. Процес починається з отримання зображення відбитка пальцю за допомогою сканера. Сучасні сканери можуть бути оптичними, ультразвуковими або емнісними.

2. Далі відбувається попередня обробка зображення: відбиток зображення на пальці очищається від шумів і артефактів, покращуючи його контрастність для кращої ідентифікації особливостей.

3. Вивчення особливостей (фічерів). Виокремлення окремих ознак. Алгоритми машинного навчання аналізують відбитки та виділяють ключові особливості, такі як початки та закінчення ліній і точок злиття чи розгалуження ліній. На основі вилучених даних створюється вектор ознак, який буде використовуватися для порівняння з іншими відбитками.

4. Порівняння та ідентифікація. Вектор позначок порівнюється з векторними позначками інших відбитків, збережених у базі даних. Для цього використовуються різні методи, такі як евклідова відстань, гістограма орієнтованих градієнтів (HOG) або згорткові нейронні мережі (CNN). Алгоритми машинного навчання вираховують ступінь схожості між векторами ознак. Якщо ступінь вище від встановленого порогу, система визначає збіг.

5. Постобробка і верифікація. Аналізуються збіги, якщо знайдено кілька потенційних збігів, то система може використати додаткові алгоритми для уточнення результату і зменшення вірогідності хибних спрацювань. Результати може додатково перевірити людина-експерт.

Алгоритми і технології машинного навчання, які використовуються в сучасних АДІС:

1. Згорткові нейронні мережі (CNN). Широко використовуються для аналізу зображень та виокремлення ознак. Вони можуть автоматично навчатися, виокремлювати ключові особливості відбитків пальців. Перевагою є висока точність і здатність працювати із зображеннями різної якості.

2. Методи статистичного аналізу. Містить методи, такі як гістограма орієнтувальних градієнтів (HOG) та основні компоненти аналізу (PCA), які дають змогу отримувати ключові особливості. Перевагою є ефективність в обробці та порівнянні великих обсягів даних.

3. Алгоритми глибокого навчання. Використовують багат шарові нейронні мережі для навчання на великих наборах даних відбитків пальців, що дає змогу враховувати складні патерни і залежності. Перевагою є здатність покращуватися в міру збільшення обсягу даних і кількості навчальних прикладів.

Отже, автоматизовані системи на основі машинного навчання можуть обробляти та порівнювати тисячі відбитків за лічені секунди. Сучасні алгоритми машинного навчання досягають високої точності в ідентифікації, мінімізуючи помилки та хибні спрацювання. Системи можуть легко адаптуватися до збільшення обсягу даних і нових вимог, забезпечуючи довгострокову ефективність.

Новітні методи виявлення та обробки слідів папілярного узору демонструють значний прогрес у криміналістиці та ідентифікації особистості. Інновації у цій сфері забезпечують точніше, швидше та надійніше виявлення відбитків пальців, що істотно підвищує ефективність розслідувань і гарантування безпеки. Проте поряд із технічними досягненнями важливою залишається етична та правова складова. Захист персональних даних і дотримання конфіденційності є ключовими аспектами в разі впровадження новітніх технологій.

Загалом розвиток технологій виявлення та обробки слідів папілярного узору відкриває нові можливості для підвищення безпеки та ефективності роботи в різних галузях. Постійні дослідження та вдосконалення у цій сфері

забезпечують надійний захист суспільства та сприяють прогресу в криміналістиці та ідентифікації особи.

Список використаних джерел

1. https://ucr.fbi.gov/fingerprints_biometrics/biometric-center-of-excellence/files/iafis_0808_one-pager825
2. <https://le.fbi.gov/science-and-lab/biometrics-and-fingerprints/biometrics/next-generation-identification-ngi>
3. <https://www.necam.com/docs/?id=1c6b5773-7d7b-4657-b505-b434ccd1a2ab>
4. <https://pubs.acs.org/doi/abs/10.1021/acsanm.9b00890>

Чабанюк Одарка,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Львівського НДІСЕ Міністерства юстиції України, доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування Львівського торговельно-економічного університету

Лобода Наталія,

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аналізу і контролю Львівського національного університету імені І. Франка

ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ

Основні засоби (згідно із ПКУ) – матеріальні активи, зокрема й запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання в господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких із дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) (згідно зі ст. 14 «Визначення понять», п. 14.1.138). Завдання організації обліку основних засобів наведено на рис. 1.

***Завдання організації обліку основних засобів
підприємства***

організація чіткого документування операцій з основними засобами;
організація своєчасної та повної реєстрації даних первинного обліку з основними засобами в регістрах аналітичного обліку;
організація своєчасної та повної реєстрації даних обліку з основними засобами в Головній книзі;
організація правдивого відображення інформації щодо основних засобів у звітності та примітках до неї;
організація своєчасного подання фінансової звітності в повному обсязі

Рис. 1. Завдання організації обліку основних засобів підприємства

Для обліку основних засобів передбачено рахунок **10 «Основні засоби»** (рис. 2).

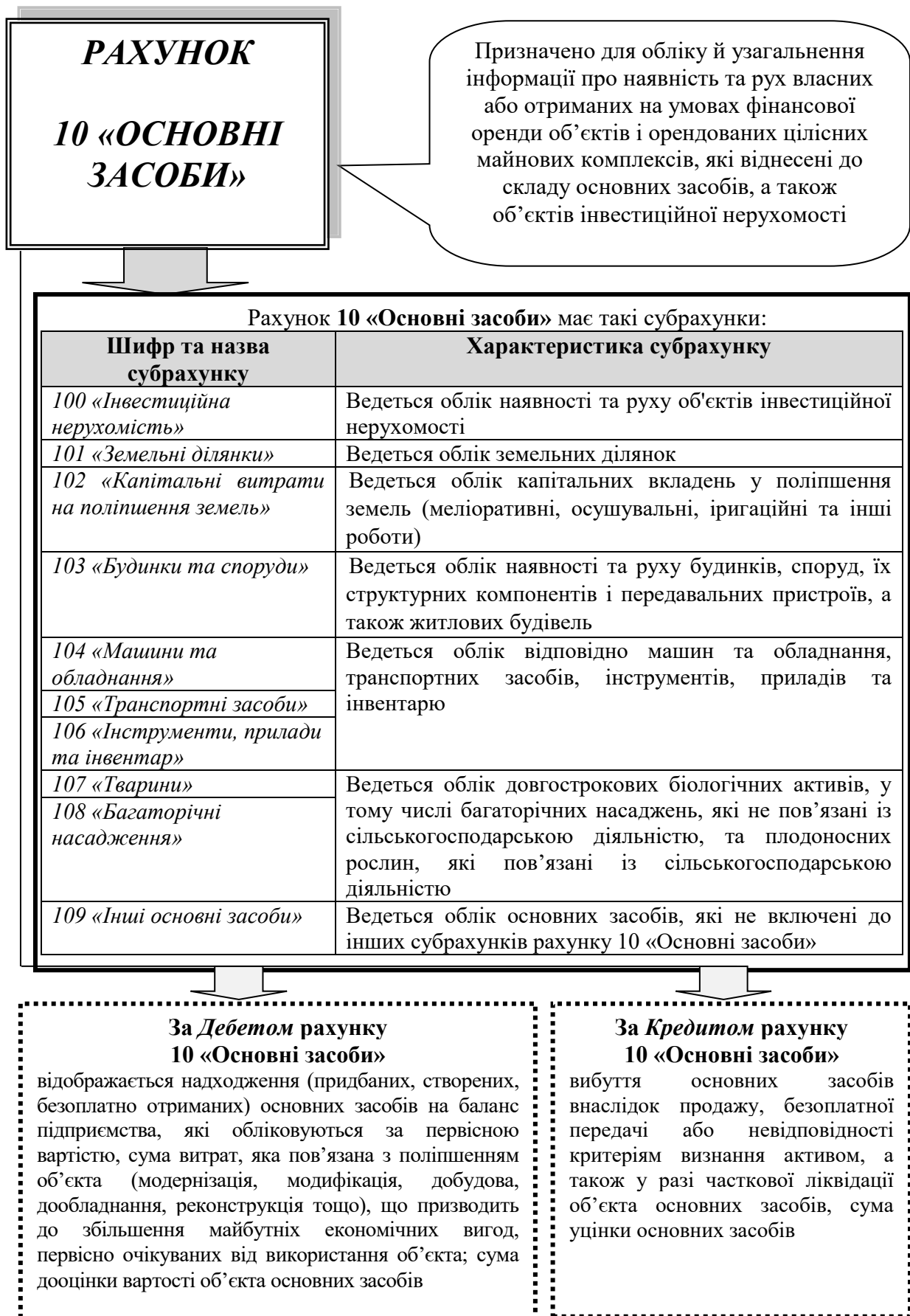

Рис. 2. Характеристика рахунку 10 «Основні засоби» [5, с. 65]

У нашому дослідженні розглянемо облік та експертні дослідження операцій з вибуття основних засобів. Вилучення зі складу активів об'єктів

основних засобів у випадку його вибуття (згідно із НП(С)БО «Основні засоби») може відбутися внаслідок: реалізації; ліквідації; безоплатної передачі; внеску до статутного капіталу інших підприємств; виявлення нестачі в результаті інвентаризації. У табл. 1 запропоновано типові господарські операції та кореспонденцію рахунків бухгалтерського обліку операцій з придбання, безоплатного отримання, реалізації основних засобів.

Таблиця 1

Типові господарські операції та кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку операцій з реалізації (продажу) основних засобів

№	Зміст операції	Документ, яким оформляється операція	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1	Списання суми раніше нарахованої амортизації об'єкта основного засобу	Довідка бухгалтерії	131	10
2	Переведення зі складу необоротних активів об'єктів основних засобів, які підлягають продажу	Довідка бухгалтерії	286	10
3	Визнано дохід від реалізації об'єкта основного засобу	Накладна	361	712
4	Нараховано зобов'язання із ПДВ	Податкова накладна	712	641
5	Списано собівартість реалізованого об'єкта основного засобу	Довідка бухгалтерії	943	286

Об'єктами досліджень під час вирішення питань, пов'язаних з оподаткуванням окремих операцій з основними засобами, можуть бути:

первинні документи бухгалтерського обліку підприємств (видаткові та прибуткові накладні, акти виконаних робіт, митні декларації (МД), акти приймання;

передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів, акти на списання основних засобів, інвентарні картки обліку основних засобів, акти введення в експлуатацію, розрахунки амортизації основних засобів, касові та платіжні документи та ін.);

реєстри бухгалтерського обліку підприємств (журнали, відомості, головні книги);

податкова звітність і розрахунки, складені суб'єктами господарювання стосовно оподаткування операції з основними засобами;

акти ревізій, перевірок, аудиту з питань дотримання вимог податкового законодавства України;

інші документи (договірна документація, статутні документи, висновки експертів інших спеціальностей та ін.) [2, с. 53].

Найпоширеніші питання, що їх найчастіше ставлять на вирішення експерту судом чи органами досудового розслідування, стосовно операцій з основними засобами такі [2, с. 56]:

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки (номер, дата) щодо заниження (назва підприємства) податку на прибуток через

незастосування коригування фінансового результату до оподаткування на податковій різниці?

Чи підтверджується документально висновки акта перевірки (номер, дата) щодо заниження податку на прибуток і податку на додану вартість від здійснення господарських операцій з ліквідації основних засобів суб'єктами господарювання?

Чи підтверджується документально та нормативно відображення в податковому обліку підприємства нарахування амортизації за певний період?

Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки контролюючого органу фінансовий результат за операціями з основними засобами (найменування підприємства) за період (зазначається період) у розмірі (наводиться сума)?

Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу (зазначаються реквізити акта перевірки) заниження об'єкта оподаткування (зазначається найменування установи, організації) за період (зазначається період) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?

Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам і вимогам Податкового кодексу України?

Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

Список використаних джерел

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М., Чік М. Ю., Воронко О. С. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. 92 с. (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/> (С. 13–20).

2. Звіт про науково-дослідну роботу / Методика дослідження оподаткування окремих операцій з основними засобами. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»? 2022.

3. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Сенишин Б. Б. Податковий контроль у структурі фіскальної політики (функціональний аспект). *Бізнес Інформ*. 2021. № 3. С. 148–155. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001261167>

4. Чабанюк О. М. Аспекти проведення досліджень у сфері оподаткування. 2024.

5. Чабанюк О. М., Лобода Н. О. Бухгалтерський облік: у схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Алерта, 2023.

6. Чабанюк О. М. Економічний зміст основних засобів як об'єкта обліку і контролю. *Науковий вісник НЛТУ України*. Збірник науково-технічних праць. 2013. Вип. 23. 4. С. 292–296.

7. Мединська Т., Чабанюк О., Малець А. Спеціальні податкові режими в контексті реформування податкового кодексу України. *Сталий розвиток економіки*. 2017. (4(37), 162–168. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/234>

Чаплинський Костянтин,
доктор юридичних наук, професор,
помічник Голови організаційно-аналітичного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Незалежність і безпека держави в умовах запровадженого воєнного стану залежить від багатьох чинників, одним з яких є належна організація проходження військової служби у Збройних Силах України.

Пріоритет у використанні військової сили для розв'язання спірних проблем залишається однією з найсуттєвіших ознак сучасної дійсності. Аналіз історії та воєнного конфлікту в Україні, який наразі триває, свідчить про те, що відносини нашої держави із РФ мають підвищено конфліктний характер, загрожують появою нових суперечностей, а також створенням потенційної небезпеки пред'явлення нових територіальних претензій з боку держави-агресора. Як впливає з цього, розширення спектра військових загроз територіальній цілісності України та потреба забезпечення її військової безпеки вимагають від Збройних Сил України постійної високої бойової готовності, забезпечення недоторканності державних кордонів України, а також фізичної безпеки населення [1].

Із початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України військовослужбовці Збройних Сил України міцно стоять на захисті наших кордонів. Проте, на жаль, попри свідоме та чесне виконання обов'язків військової служби абсолютною більшістю військовослужбовців у Збройних Силах України трапляються випадки вчинення військовослужбовцями військових злочинів, таких як непокора, невиконання наказу, дезертирство, самовільне залишення військової частини або місця служби та інші злочини. Зокрема, до таких дій військових змушують обставини, у яких вони опиняються під час несення військової служби [2; 3]. Загалом військові злочини – це кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Окрім того, варто сказати і про складне економічне становище держави, збільшення бойових зіткнень на лінії розмежування, зміну криміногенної обстановки в бік збільшення кількості окремих суспільно небезпечних діянь,

зокрема і військових злочинів. Ці негативні чинники значно знижують боєздатність окремих підрозділів Збройних Сил України, порушують належну військову дисципліну, суттєво підривають авторитет армії в суспільстві та дієвість функціонування усієї сфери оборони країни.

Останнім часом дедалі частіше трапляються випадки порушення військовослужбовцями порядку несення військової служби, зокрема й унаслідок вчинення суспільно небезпечних діянь. Така негативна тенденція зумовлена запровадженням правового режиму воєнного стану, веденням активних бойових дій, унаслідок чого збільшилася кількість військових формувань. У цьому контексті особливого значення набуває питання виявлення та розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби.

Для з'ясування обставин, за яких військовослужбовець був змушений залишити військову частину чи покинути місце несення служби для того, щоб зберегти своє життя, або відмовитися від виконання наказу командира військової частини через брак необхідного забезпечення, потрібно якісне проведення досудового розслідування для з'ясування усіх обставин справи (події).

Досудове розслідування військових злочинів – це процес, який поєднує як розумову, так і практичну діяльність зі встановлення обставин, що підлягають встановленню та доказуванню в кримінальному провадженні, а також збирання необхідної доказової бази завдяки обранню оптимальних засобів і методів розслідування, зважаючи на конкретні слідчі ситуації. Для забезпечення ефективності досудового розслідування військових злочинів важливо з'ясувати особливості механізму їх учинення. Тільки в такому разі, на думку Г. Є. Бершова, можна правильно оцінити ситуацію, що склалася, з'ясувати обсяг вихідної інформації, висунути правильні слідчі версії та вибрати засоби їхньої перевірки. З цією метою належить з'ясувати закономірності, які властиві військовій злочинній діяльності [4, с. 99].

Як впливає з цього, у межах кримінального провадження переважно проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

- огляд документів та матеріалів службового розслідування, яке проводилося у військовій частині;

- у разі надходження виключно повідомлення про кримінальне правопорушення, без додаткових матеріалів, – огляд книги обліку особового складу та інших книг, які ведуться у військовому підрозділі, а також наказів командира військової частини;

 - огляд місця події;

 - допит свідків;

 - проведення експертиз [2].

Під час розслідування зазначеної категорії злочинів слідчий часто стикається із ситуацією, коли його професійних знань недостатньо для того, щоб виявити, зібрати та дослідити окремі докази в кримінальному провадженні. У таких випадках постає потреба щодо звернення за допомогою до обізнаних осіб та їх залучення до кримінального провадження для використання

спеціальних знань під час доказування обставин учинення військових злочинів [4, с. 19; 5, с. 238].

Залучення експерта або спеціаліста до участі в кримінальному провадженні є найкваліфікованішою формою використання спеціальних знань. Водночас не втрачають актуальності й інші форми використання спеціальних знань, доцільність реалізації яких під час розслідування військових злочинів обумовлена як потребою забезпечення ефективності проведення окремих процесуальних дій, так і отримання інформації орієнтувального характеру.

Загалом перелік видів спеціальних знань, що використовуються під час розслідування військових злочинів, не є вичерпним. Під час розслідування військових злочинів здебільшого використовують такі види спеціальних знань:

спеціальні знання в галузі державної (національної) безпеки. Це насамперед знання у сфері військової справи, а саме військового управління, забезпечення військ, озброєння та військової техніки;

криміналістичні знання в галузі зброєзнавства, судової фотографії, судового почеркознавства, техніко-криміналістичного документознавства тощо;

психологічні знання;

медичні знання (наприклад, у формі залучення судово-медичного експерта як спеціаліста до проведення слідчих експериментів за участю потерпілого та підозрюваного, а також залучення експерта для проведення судово-медичної експертизи);

інші види спеціальних знань (проведення інженерно-транспортних експертиз тощо).

Цілком погоджуємося з думкою В. В. Юсупова, що будь-який перелік спеціальних знань не зможе охопити всіх тих предметних сфер, різноманітних спеціальностей, потреба у знаннях спеціалістів яких може постати для використання під час вирішення завдань конкретного кримінального провадження [6, с. 488].

Законодавець дозволяє застосовувати будь-які види спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла. Це цілком справедливо, оскільки нормами кримінального права врегульовано значну кількість суспільних відносин, а пізнання причин та обставин їх порушення у процесі досудового розслідування може вимагати застосування різних за змістом спеціальних знань, досвіду та навичок [7, с. 15].

Отже, боротьба зі злочинністю в умовах воєнного конфлікту неможлива без належної організації досудового розслідування і розкриття цих злочинів, що визначає весь подальший процес кримінального провадження [8, с. 80].

Під час розслідування військових злочинів слідчий може самостійно застосовувати будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що в нього їх достатньо для вирішення конкретних питань. У разі якщо цих знань недостатньо, то слідчий залучає експерта чи спеціаліста, як і в разі якщо їхня участь на досудовому слідстві відповідно до процесуального закону є обов'язковою.

Список використаних джерел

1. Янковий М. О. Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями під час збройного конфлікту: постановка проблеми. *Академічні візії*. 2023. Вип. № 18.
2. Сердюк В., Фозекош А. Захист інтересів українських військовослужбовців у кримінальних провадженнях. *Юридична газета*. № 13–16 (771–774). <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/zahist-interesiv-ukrayinskih-viyskovosluzhbovciv-u-kriminalnih-provadhennyah-.html>
3. <https://pravokator.club/news/rozsliduvannya-vijskovyih-zlochyniv-vchynenyh-vijskovosluzhbovtysamy-zsu/>
4. Бершов Г.Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів : дисер. на здоб. наук. ступ. доктора юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Бершов Геннадій Євгенович. Харків. нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2024. 410 с.
5. Бершов Г.Є. Спеціальні знання в кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2017. № 1. С. 238–241. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2017-1/EP-2017-1.pdf>.
6. Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486–490. http://www.lsej.org.ua/3_2023/111.pdf
7. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
8. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87.

Черниченко Ольга,

старший судовий експерт
сектору фізико-хімічних досліджень
відділу досліджень матеріалів,
речовин і виробів Черкаського
НДЕКЦ МВС

СУДОВА ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Судова експертиза відіграє ключову роль у сучасному кримінальному процесі, слугуючи одним з найефективніших інструментів збирання доказів. Вона дає змогу отримати об'єктивні дані, які часто є вирішальними для встановлення істини та прийняття справедливого судового рішення.

Роль судової експертизи в кримінальному провадженні – це насамперед збирання доказів, експертиза дає змогу виявити, зафіксувати та дослідити речові докази, сліди злочину, біологічні матеріали тощо, а також це встановлення фактичних обставин справи, перевірка та оцінка доказів – експертні висновки можуть підтвердити або спростувати інші докази, зібрані під час розслідування. Останнім та не менш важливим є допомога у кваліфікації злочину, оскільки результати експертизи дають змогу правоохоронним органам правильно кваліфікувати злочин.

Під час проведення досліджень за напрямом 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля» та вивчення шкоди, завданої довкіллю, постає питання збору доказів для якнайшвидшого розв'язання питань інженерно-екологічних експертиз та надалі надіслання висновків правоохоронними органами до суду.

Інженерно-екологічна експертиза – це один з інструментів для оцінки антропогенного впливу на довкілля. Збирання доказів для такої експертизи – це складний і багатогранний процес, який вимагає системного підходу та залучення фахівців із різних галузей знань.

Усі етапи процесу мають бути чітко сплановані та скоординовані, збір доказів має проводитися без суб'єктивних оцінок, необхідно зібрати максимальну кількість доказів для комплексної оцінки ситуації, всі дані мають бути перевірені та підтверджені.

Якість зібраних доказів безпосередньо впливає на об'єктивність і достовірність висновків експертизи. Від цього залежить прийняття правильних рішень щодо усунення негативного впливу на довкілля та притягнення винних до відповідальності.

Експертизу проводять експертна установа, експерт або експерти, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [1, частина перша с. 242].

З огляду на те, що для вирішення поставлених питань експерту за напрямом інженерно-екологічних експертиз потрібні докази саме висококваліфікованих спеціалістів із різних галузей, таких як інженер лісового господарства, геодезист, геолог, іхтіолог, хімік тощо, завжди під час огляду місця події повинен залучатися спеціаліст, який достовірно може зробити відповідні заміри, визначити вид тваринного чи рослинного світу, відібрати зразки. Розслідування екологічних злочинів вимагає знань у різних галузях, зокрема в екології, хімії, біології, а також не менш важливі знання екологічного законодавства.

Одними з уповноважених осіб, які залучаються під час огляду місця вчинення екологічного правопорушення, є Державна екологічна інспекція.

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних

ресурсів і який реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [3, п. 1].

Державна екологічна інспекція (ДЕІ) відіграє ключову роль у виявленні та розслідуванні екологічних правопорушень. Один із найважливіших етапів цього процесу – огляд місця вчинення правопорушення. Саме під час такого огляду збираються докази, які надалі можуть бути використані в суді для притягнення винних осіб до відповідальності.

Для забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державного моніторингу навколишнього природного середовища. Спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, інші спеціально уповноважені державні органи, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища [2, р. V, с. 22].

Завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами [2, р. VIII, с. 34].

Ефективність розслідування екологічних злочинів залежить від чіткої координації роботи всіх залучених спеціалістів. Кожен із них здійснює свій внесок у збір доказів, але тільки спільними зусиллями можна отримати повну картину злочину та зібрати достатню доказову базу для суду.

Супровід уповноважених осіб у сфері охорони навколишнього природного середовища під час вирішення екологічних злочинів є критично важливим аспектом захисту довкілля. Він передбачає надання правової, технічної та іншої необхідної допомоги працівникам правоохоронних органів під час виконання ними своїх службових обов'язків, пов'язаних із виявленням, документуванням та розслідуванням екологічних правопорушень. Завдяки залученню спеціалістів різних профілів розслідування екологічних злочинів стає ефективнішим. Супровід допомагає зібрати достатню доказову базу для притягнення винних осіб до відповідальності.

Отже, судова інженерно-екологічна експертиза як засіб збирання доказів під час розслідування та розкриття злочинів проти довкілля не може бути повноцінною та достовірною без належного збору інформації правоохоронними органами, зокрема й залучення ними кваліфікованих спеціалістів під час огляду місця події.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України».

Шаляпін Михайло,
завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ПОРУШЕНИХ ЗА ФАКТАМИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Лісове господарство України є важливою складовою економіки та принципово вагомим з екологічної точки зору національним ресурсом.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [1].

Організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб [1].

Проведений аналіз статистичних даних і численних публікацій у засобах масової інформації свідчить про те, що на сьогодні українські ліси активно потерпають від злочинних посягань.

Актуальною темою на сучасному розвитку України є боротьба з незаконною порубкою лісу, охороною та захистом лісів.

Одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень, які становлять питому вагу екологічних злочинів, є незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК України).

На думку науковців, досліджуючи матеріали слідчої та судової практики, успішному розслідуванню злочинів цієї категорії не сприяють такі причини:

недостатній контроль уповноважених у сфері охорони захисту лісів;

неефективність діяльності правоохоронних органів у цій сфері;

недосконале законодавство;

корупція у цій сфері;

заплутана система регулювання – перехресне функціонування державних органів, які мають контролювати галузь,

наслідки військової агресії проти України.

Зважаючи на військову агресію Російської Федерації проти України, на тимчасово окупованих територіях, зафіксовані численні порушення лісового законодавства, знищення лісів, незаконні порубки, забруднення вибухонебезпечними предметами, підпали лісу, але задокументувати такі факти на теперішній час неможливо [2].

Для протидії та недопущення незаконної порубки лісу проводять профілактичні заходи, а саме: спільні мобільні групи у складі працівників поліції та представників лісових господарств здійснюють рейди з метою виявлення та документування правопорушень, проводять огляд місця події – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію та вивчення обстановки місця події, слідів злочину, злочинців та інших фактичних даних, що дають змогу в сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини події, що розслідуються. Місцем події прийнято називати ділянку території чи приміщення, не більше якого виявлено сліди злочину. Негайне проведення огляду місця події сприяє розкриттю злочину по «гарячих слідах» [3, с. 3–4].

Зважаючи на власний практичний досвід, під час вивчення та аналізу постанов для проведення судових трасологічних експертиз, речових доказів і матеріалів кримінального провадження (протоколів огляду місця події), які надходять до Луганського НДЕКЦ МВС, я встановив випадки неякісного проведення огляду місця події, а саме: неповного комплексу вилучання слідової інформації співробітниками органів досудового розслідування та, як наслідок, надалі втрата важливої доказової бази під час розслідування цих непростих (із погляду виявлення, розкриття та розслідування) кримінальних проваджень.

Під час огляду місця події доцільно проводити такі основні заходи:

застосовувати фото- та відео зйомку згідно з правилами судової фотографії;

спільно із працівниками лісового господарства визначити точне місце порубки;

установити спосіб вчинення рубки та орієнтовний її період;

точно провести детальні заміри й опис пнів та інших фрагментів деревини;

детально зафіксувати спосіб вилучення слідової інформації.

Доказову можуть містити лісоматеріали з характерними слідами порубки, трелювання, проведення розвантажувально-вантажних робіт тощо.

Слід мати на увазі, що об'єктами подальшого експертного дослідження можуть бути: частини стовбура дерева, зокрема й пиломатеріали; частини пиломатеріалів; частини дерев'яних виробів; невеликі фрагменти, відокремлені від дерев'яних об'єктів [4, с. 140].

Як свідчить практика, трапляються випадки неякісного, неповного огляду місця події співробітниками органів досудового розслідування.

Тому, на мою думку, потрібно проведення додаткових практичних заходів, а саме:

вилучення не лише зрізів із пнів дерев, а й інших елементів деревини (дерев'яні колоди, клини, лісоматеріали), які міг використати злочинець під час кримінального правопорушення;

вилучення зрізів із пнів дерева, які відповідають розмірним характеристикам зрізів деревини, вилучених у злочинця (аналогічна порода деревини, якісні характеристики);

вилучення зрізів деревини достотної товщини та довжини, аналогічної породи, які надалі під час проведення судової трасологічної експертизи необхідні як експериментальні зразки;

нанесення позначень тільки на ті поверхні (сторони) зрізів із пнів дерева, які надалі не будуть підлягати дослідженню;

упакування деревини з отворами для вентиляції, транспортування та зберігання за температурного режиму із помірною вологістю;

упакування знарядь злочину, зокрема бензопил, з метою запобігання випадків, які можуть привести бензопилу в неробочий стан [5].

Під час незаконної порубки лісу злочинець перебуває тривалий час на певній ділянці, що створює сприятливі умови для залишення ним значної кількості слідової інформації своєї протиправної діяльності, а саме:

слідів низу підшви взуття;

слідів знарядь злочину;

слідів від шин транспортних засобів;

окремих деталей транспортних засобів (фрагменти бампера тощо) [6, с. 152–155].

На мою думку, під час проведення огляду місця події необхідно приділяти увагу не лише місцю самої порубки, а й шляхів транспортування до місця порубки, а також місць зберігання деревини. Для цього ефективно можна використовувати безпілотні летальні апарати (квадрокоптери).

Після повного та якісного проведення огляду місця події за виявленими слідами можуть бути призначені різноманітні судові експертизи (судово-дактилоскопічна, судово-трасологічна, судово-ґрунтознавча, судово-економічна, судово-біологічна, судово-ботанічна, судова земельно-технічна, судово-екологічна)

Наведений перелік судових експертиз є певною мірою приблизним, оскільки їх можливості не вичерпують всього різноманіття варіантів використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні. В інтересах швидкого, повного та всебічного розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, зазначені експертизи доцільно призначати в комплексі.

Як впливає із механізму вчинення такого різновиду злочинів та типової слідової картини на місці події, вважаю, що проведення цього комплексу експертиз є обов'язковим. Проте за наявності додаткових слідів злочину цей перелік експертиз може бути розширено.

За висновками проведених експертиз, об'єднаних в єдиний комплекс, дадуть співробітниками органів досудового змогу уточнити наявні слідчі версії, уявити чіткішу картину події, що сталася, установити осіб, які вчинили цей злочин тощо.

Список використаних джерел

1. Лісовий кодекс України. Документ ВР № 3852-ХІІ, поточна редакція – Редакція від 24.02.2023, підстава – 2952-ІХ. Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення 30.10.2024).
2. Публічний звіт Голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2022 рік. URL: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskistyuu/publiczni-zviti-derzhlisagentstva> (дата звернення 30.10.2024).
3. Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 672 с., с ил.
4. Бухонський С. О., Кобик С. М. Особливості дослідження слідів розпилу деревини, утворених ланцюговими пилами. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1(23). С. 140–146.
5. Методика встановлення цілого за частинами Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / [укл. Коструб А. М., Грищенко О. В., Щирба Д. Є., Чашницька Т. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с. : іл.
6. Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с.

Шевченко Владислав,

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Одеського НДЕКЦ МВС

СПОСОБИ ЗЛАМУ (ВІДМИКАННЯ) ПЕРЕШКОД І ЗАПІРНИХ ПРИСТРОЇВ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬСЯ В ПРОЦЕСІ ТРАСОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основним напрямком злочинного проникнення в приміщення або будь-яку захисну конструкцію є вхід, який має двері або ворота, що обладнані пристроями, які замикають і запирають, зокрема й замками.

За загальноприйнятим поняттям **замок** – це виріб, який слугує для запирання захисних конструкцій, відповідає конкретним охоронним властивостям і становить собою невід’ємний елемент захисної конструкції [1].

Подолання перешкоди, в нашому випадку замка, може проводитися у двох напрямках: відмикання замка та його злам. Відмикання замка – неруйнівний спосіб впливу на замок, за якого відбувається його подолання як перешкоди. Злам замка – спосіб подолання замка як перешкоди з повним або частковим руйнуванням його конструкції [1].

Часто злочинці надають перевагу саме відмиканню, оскільки сам процес не так привертає увагу в момент проникнення до приміщень, а також неможливо виявити вчинення правопорушення до того моменту, як власник потрапить у приміщення.

Щоб швидко та успішно відімкнути замок і проникнути до приміщення, потрібні спеціальні знання, навички та інструменти. До таких способів відмикання замків за допомогою сторонніх предметів належать:

стороннім ключем, наприклад підібраним, коли на місці скоєння злочину злочинець має при собі деяку кількість ключів, які відповідають характеристикам (за формою, розмірами) ключової шпарини замка, і послідовно підбирає – який із них підходить, щоб відімкнути замок, або підробленим ключем, коли на місці скоєння злочину злочинець спеціальним пристроєм виявляє секретну комбінацію замка та за допомогою заготовки виготовляє підроблений ключ;

відмичками – спеціально виготовленими предметами або набором предметів злочинець проводить маніпуляції із замком для його відмикання, що може займати і кілька секунд, залежно від навичок зловмисника та складності конструкції замка. Найчастіше застосовують такі методи, як бампінг, імпресія, самоімпресія, багаторазове одночасне натискання на кодові елементи. Для перелічених методів є безліч спеціально виготовлених відмичок різних модифікацій, які призначені для замків із різними типами механізмів;

будь-якими іншими предметами, які ситуаційно використовуються на менш захищених замках, або в обхід секретності замка, наприклад, у навісних замках взаємодіють безпосередньо на механізм, що замикає.

Один із способів відмикання замка, який не потребує спеціальних знань і навичок, – це відмикання штатним ключем (оригіналом або дублікатом), але в цьому випадку може звзитися коло підозрюваних осіб, які могли мати доступ до штатного ключа, щоб ним скористатися або зробити дублікат.

Під час трасологічного дослідження експерти стикалися з випадками попередньої зміни конструкції замка, коли заздалегідь умисно було змінено (знижено) секретність замка, що давало змогу його відімкнути з меншими зусиллями. У цьому разі злочинець попередньо мав доступ до замка, щоб його розібрати та внести зміну, що звужує коло підозрюваних до осіб, які могли до продажу замка його змінити, або якщо це навісний замок – мали певний час для його вилучення та повернення.

Проте трапляються випадки, коли секретність замка перевищує рівень підготування злочинців або інші ситуації. Тоді зламують замок або саму перешкоду.

Найчастіше застосовують злам до навісних замків, бо їх конструкція схильніша до зламу через те, що весь замок перебуває переважно в прямому доступі для фізичної взаємодії.

До зламу навісних замків належать такі способи:

виривання дужки із корпусу навісного замка, здійснюється способом ударного впливу на корпус замка в протилежному від замикання дужки напрямку або віджиму дужки від корпусу навісного замка. Такий метод

спрямований на ті частини замка, що піддаються фізичному впливу, такі як механізм, що замикає, або завужені частини корпусу, дужки замка;

розділення дужки навісного замка відбувається способом перекусу, розпилу або розрізу дужки інструментами відповідної дії;

вилучення циліндрового механізму з корпусу навісного замка або висвердлювання елементів механізму замка.

Злам врізних та накладних замків відбувається такими способами:

висвердлювання стійки ригеля сувальдного замка та штифтів циліндрового замка, що дає змогу вільно пересувати ригель замків;

силове прокручування (пересування) елементів механізму замка, що спрямовано на менш міцні елементи механізму замків;

переламування корпусу циліндрового механізму замка відбувається за допомогою інструментів з двома робочими частинами (плоскогубці, гайковий розвідний ключ) або інструментами важільної дії з попереднім укручуванням саморіза в ключову шпарину.

Злам замка може бути спрямований не лише на його механізм, а й на ригель замка, впливаючи на нього такими способами, як віджим або розпил.

У разі зламу злочинець має мати при собі більш громіздкі інструменти, а власне злам може привертати більше уваги та залишати більше слідової інформації.

Більшість приміщень або споруд має ще один поширений напрямок проникнення злочинців, такий як вікна. Натепер розповсюджені вікна, які виготовлені з металопластикового профілю, мають механізми, що відкривають. Подолання вікон як перешкоди можливе також у двох напрямках, таких як відмикання та злам.

Для відмикання вікон порівняно з замками не потрібні якісь спеціально виготовлені інструменти. Для цього використовують кілька стандартних простих інструментів із пласкою робочою частиною (викрутка, стамеска тощо).

Металопластикові вікна мають запірні механізми у вигляді нерухомих елементів, розташованих на рамі вікна – запірні планки; рухомих елементів, розташованих на стулці вікна – цапфи, які з'єднані між собою металевим приводом і приводяться в дію за допомоги ручки.

Відмикання вікна відбувається через уведення стороннього предмета між стулкою та рамою вікна в місцях розташування запірних елементів із подальшим їх віджимом до моменту, коли цапфа вийде із зачеплення з запірною планкою. Зазвичай таких місць три: у місці розташування ручки запірного механізму, у верхньому та нижньому кутах вікна.

Використання різних методів відмикання обумовлено оснащенням вікон. Це можуть бути як різноманітні блокувальники повороту ручки механізму вікна і спеціальні грибовидні цапфи із запірними планками, так і збільшення їх кількості.

Злам вікна відбувається як просто розбиванням скла, так і просвердлюванням отвору в місці розташування ручки з отриманням доступу до запірного механізму вікна або просвердлюванням наскрізного отвору нижче від ручки запірного механізму вікна, де діють безпосередньо на неї.

Список використаних джерел

1. Трасологічне дослідження замків і їхніх механізмів : метод. рек. / [укл. К. І. Єщенко, С. А. Степура]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 102 с.

Шепітько Валерій,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, академік Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки
України

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Упродовж 2023 р. слідчі Національної поліції до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) зареєстрували 374,2 тис. кримінальних правопорушень, що на 37 % більше ніж 2022 р. (272,2 тис.). Зокрема, у цей період виявлено в 4,1 раза більше (з 14,9 тис. до 61,4 тис.) кримінальних правопорушень у сфері високих інформаційних технологій, зокрема пов'язаних з онлайн-шахрайствами – у 5,8 раза (із 7,9 тис. до 45,7 тис.). У 2023 р. слідчі Національної поліції розпочали понад 54,6 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення на території країни злочинів військовослужбовцями збройних сил РФ. За підслідністю до СБУ всього передано 48,7 тис. кримінальних проваджень, надіслано до суду – 939 [1].

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора, станом на 22 жовтня 2024 р. в Україні задокументовано 146 253 злочини агресії та воєнні злочини і 19 569 злочинів проти національної безпеки України. За даними ювенальних прокурорів, 1 647 дітей поранено та 579 загинуло в Україні внаслідок збройного вторгнення РФ у нашу країну [2].

У кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану. У ст. 615 КПК України, зокрема: а) у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова; б) за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин із моменту завершення таких дій; в) при проведенні обшуку або огляду

житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих (такі дії в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами).

Перед системою органів досудового розслідування постають нові виклики, пов'язані із необхідністю «якісного документування, збирання доказової бази масових кримінальних порушень міжнародного гуманітарного права, багато з яких доводиться розслідувати вперше в умовах відсутності напрацьованих спеціалізованих методик» [3, с. 369]. Є потреба в стандартизації розслідування воєнних злочинів та проведенні розслідування спільними групами (Task Forces). Зокрема, «стандартизація розслідування воєнних злочинів допомагає уніфікувати процес підготовки персоналу, алгоритмізувати роботу на місці події, взаємодію між різними підрозділами, експертними установами, забезпечити якісне документування фактів, проведення процесуальних дій» [4, с. 51].

Розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є складним завданням, потребує залучення належного техніко-криміналістичного забезпечення та використання спеціальних знань. У Положенні про слідчі підрозділи Національної поліції України [5] регламентовано функціональні обов'язки: а) слідчого-криміналіста та б) спеціаліста-криміналіста. Зокрема, робота *слідчих-криміналістів* охоплює: а) запровадження в слідчу практику наукових рекомендацій щодо організації роботи і тактики проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і поширення позитивного досвіду при розслідуванні кримінальних правопорушень; б) розроблення методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень; в) підвищення професійного рівня слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень. *Спеціаліст-криміналіст* – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст здійснює техніко-криміналістичне забезпечення діяльності, яке полягає в комплексному застосуванні системи науково-технічних засобів розслідування.

Здійснення слідчої діяльності в умовах воєнного стану передбачає використання оптимальних науково-технічних засобів (приладів, пристосувань та матеріалів, які використовуються для збирання, дослідження та використання доказів) та інформаційних технологій. Останнім часом набуло широкого застосування найсучасніша криміналістична техніка (системи оптичної візуалізації, 3D-сканери, БПЛА (дрони, квадрокоптери, мультикоптери), мобільні ДНК-лабораторії) та впровадження штучного інтелекту в діяльність правозастосовних органів і експертних установ.

Інформатизація та технологізація органів правопорядку і суду відбувається за допомогою впровадження інноваційних та цифрових технологій, пропонування дистанційних форм досудового розслідування та судового розгляду, проведення процесуальних дій у дистанційному режимі, режимі відеоконференцзв'язку, формування електронного кримінального провадження

(справи), розроблення та впровадження різного роду єдиних реєстрів (наприклад, єдиний реєстр судових рішень, єдиний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, єдиний реєстр боржників, єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [6], електронний реєстр геномної інформації людини [7], державний реєстр атестованих судових експертів, реєстр методик проведення судових експертиз та ін.) [8, с. 126–133].

Важливою інформаційною технологією є передбачений ст. 214 КПК України ЄРДР [9] – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, а також надання інформації про відомості, унесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних і доступу до інформації з обмеженим доступом.

Значним досягненням є те, що в Україні запроваджуються інформаційно-телекомунікаційні системи: Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) та Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування («іКейс»). Зокрема, Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс» – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні [10].

У сучасних літературних джерелах деякі науковці наголошують, що «у національному правовому просторі виникли передумови та достатні підстави для впровадження концепції електронного кримінального провадження у реальну діяльність органів прокуратури та слідчих підрозділів органів Національної поліції України, а також поступової відмови від паперового документообігу у кримінальному процесі» [11, с. 159]. Водночас у частині першій ст. 106-1 КПК України передбачено, що «інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні». Окрім того, у Положенні про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» зазначено, що метою Системи є автоматизація процесів досудового розслідування, зокрема створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні, а також процесів, які забезпечують організаційні, управлінські, аналітичні, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів Системи [10].

Окремої уваги заслуговує розгляд питання щодо використання цифрової інформації у кримінальному провадженні (інформації, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій). Така інформація може створюватися, передаватися, зберігатися не лише за допомогою комп'ютерної техніки, а й з використанням іншої апаратури (диктофонів, цифрових фотоапаратів, відеокамер, смартфонів та ін.) [12, с. 49]. Тому важливого

значення набуває формування окремого напрямку в криміналістиці – цифрової криміналістики (Digital Forensic).

У сучасних джерелах звернено увагу на роль інформаційних технологій у формуванні цифрової криміналістики [13]. Особливого значення цифрова інформація набуває під час розслідування воєнних злочинів і використання технологій розвідки на підставі відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT). Прикладом можуть слугувати й положення «Протоколу Берклі» [14], які містять поради щодо фіксації цифрової інформації.

Список використаних джерел

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf
2. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua>
3. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4752/1/1%20Дуфенюк%20статт я.pdf>
4. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. Р. 51. (Р. 46–56).
5. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>
6. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затв. наказом МВС України від 22.08.2022 № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>
7. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 липня 2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
8. Шепітько В. Ю. Місце цифрових доказів та інституту доказування в доктрині криміналістики та судової експертизи. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів* : матеріали ІХ Міжнародного круглого столу (4 червня 2021 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 126–133.
9. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затв. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
10. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс», затв. наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 грудня 2021 р. № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>

11. Мазурик Р. В. Актуальні питання реалізації концепції електронного кримінального провадження у діяльності органів прокуратури: адміністративно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 159.

12. Семко М. О., Крахмальов О. В. Електронна інформація як докази. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2021. № 1. С. 49.

13. Інноваційні методи, засоби та технології в криміналістиці та судовій експертизі : наук.-практ. посібник : електрон. наук. вид. / [Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К., Коновалова В. О. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 116 с.

14. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних : практ. посібник. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

Шепітько Михайло,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, провідний науковий
співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ

Виявлення, розслідування та кваліфікація геноциду пов'язується з його визначенням, співвідношенням зі злочином агресії, воєнними злочинами та злочинами проти людяності. З початком широкомасштабного російського вторгнення проблеми виявлення, розслідування та кваліфікації геноциду і його форм стали актуальними в українських реаліях, коли публічні заклики до знищення української державності разом зі знищенням української ідентичності стала можливими в ХХІ ст.

У Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. визначено, що геноцидом будь-яке з діянь, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; e) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи (ст. II). Фактичними формами геноциду у цій

Конвенції встановлено: (а) геноцид; б) змова з метою вчинення геноциду; с) прямі та публічні заклики до вчинення геноциду; д) замах на вчинення геноциду; е) співучасть у геноциді (ст. III).

Р. Лемкін як ідеолог протидії геноциду та введення його в науковий та практичний обіг у міжнародному праві зазначав, що геноцид не має мети негайного знищення національної групи шляхом масових вбивства її членів, а, імовірно, є комплексом спланованих дій, спрямованих на знищення основ такої групи. «Цілями такого плану могли би бути розпад політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп; знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя осіб, які належать до таких груп» [1, с. 79]. Цілями радянського геноциду українців Р. Лемкін визначив український «релігійний, інтелектуальний і політичний провід», і саме тому «радянська сокира вдарила з повним розмахом саме по цих групах, вдаючись до відомих знарядь масового вбивства, депортації, примусової праці, заслання і голоду» [2, с. 54].

Саме комплекс дій, що ставлять за мету знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи, і є метою здійснення геноциду. Прояви знищення таких груп у різні проміжки часу стосувалися геноциду вірмен на території Османської імперії і Турецької Республіки (1915–1923), геноциду українців (Голодомор, 1932–1933), геноциду етнічної групи тутсі в Руанді (1994), геноциду боснійських мусульман у Сребрениці, Боснія (1995).

Розгортання непровокованої широкомасштабної російської агресії проти України 2022 р. також наближають кримінально-правову кваліфікацію до здійснення геноциду в Україні вже в ХХІ ст. У 2023 р. Президент України Володимир Зеленський на Генеральній асамблеї ООН назвав масове викрадення та депортацію українських дітей на тимчасово окупованих територіях геноцидом [3]. Відповідно до цих дій як за воєнний злочин Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт Президента РФ Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової [4]. У 2024 р. на Генеральній асамблеї ОБСЄ дії Росії визнано геноцидом проти українського народу [5]. Також 2024 р. на засіданні ПАРЄ визнано геноцидом дії Росії проти української культурної ідентичності [6].

Важливим і складним у виявленні, розслідуванні та кваліфікації є кримінально-правовий та криміналістичний аналіз прямих та публічних закликів до вчинення геноциду, які супроводжують та передують вчиненню геноциду, що призводить до масових жертв, часткового або повного знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи.

Перші зафіксовані в правовому сенсі публічні заклики до геноциду були зафіксовані на Міжнародному трибуналі в Нюрнберзі 1946 року, коли Юліус Штрейхер, редактор антисимітського щотижневого журналу «Der Sturmer», був обвинувачений в злочині проти миру, та Ханс Фріче, який вів щотижневу передачу «Говорить Ханс Фріче», був обвинувачений за воєнні злочини [7, с. 827]. Історичним прикладом також є випадок, що зафіксований у вироді Міжнародного кримінального трибуналу щодо злочинів в Руанді, коли в передачі на радіо RTLМ містилися етнічні стереотипи, які поширювалися в

спосіб, що пропагує презирство та ненависть до населення тутсі, знищення окремої етнічної групи (геноциду). Передачі RTLМ закликали слухачів шукати ворога зі зброєю в руках. У цих передачах трансливалися імена тутсі та їхніх сімей, а також політичних опонентів хуту, що призвело до їх убивств та сплеску жорстокості [8, с. 827].

Подібна ситуація простежується і в Україні, коли ще до початку російської агресії проти України в 2014 р. «рупори Кремля» в ЗМІ реалізовували інформаційну політику на невизнання української ідентичності, культури, створення стереотипу «єдиного народу», нав'язуючи агресивний воєнний спосіб вирішення «українського питання», зокрема шляхом повного знищення української державності, національної, мовної, культурної, історичної та релігійної ідентичності.

Публічні заклики до вчинення геноциду як окреме діяння міститься не лише в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., а й у частині другій ст. 442 КК України. Цікаво, що Римський статут Міжнародного кримінального суду не має публічних закликів до вчинення геноциду як його окремої форми (ст. 6), однак містить таку окрему вказівку, що закликає до індивідуальної кримінальної відповідальності та покарання за такі дії (ст. 25).

Складність цієї проблеми полягає також у розмежуванні таких публічних закликів до геноциду (ст. 442 КК України) із його розмежуванням від пропаганди війни («публічні заклики до агресивної війни», ст. 436 КК України), злочину агресії («планування, підготовка, розв'язування агресивної війни», ст. 437 КК України), воєнних злочинів (порушення звичаю війни щодо заборони «наказу не залишити нікого в живих», ст. 438 КК України). Від первинної та наступної кваліфікації різного роду публічних закликів, що спричинили російську агресію, розв'язування війни та її ведення з порушенням законів і звичаїв, залежить і особливості розслідування цих діянь. Позиція Офісу Генерального прокурора пов'язана із формуванням списку підозрюваних у магістральній справі «24 лютого», у якому фігурують «розпалювачі війни та пропагандисти Кремля» [9], що наближає цю кваліфікацію до злочину агресії, сформульованого в українських правових реаліях у ст. 437 КК України. Разом із цим, коли здійснені заклики починають стосуватися повного чи частково знищення української національної групи та/або ідентичності, має відбуватися перекваліфікація.

Особливості розслідування публічних закликів до геноциду полягають у тому, що це діяння здійснюється із застосуванням інформаційного способу через поширення інформації у ЗМІ, на мітингах, зборах, зібраннях, у спосіб розповсюдження листівок, буклетів, газет для психологічного впливу (що часом може мати форму психологічного насильства) на внутрішню та зовнішню аудиторію, що в перспективі і має забезпечити здійснення самого геноциду.

У цьому разі, коли інформація у формі публічних закликів має вербальне та невербальне відображення, вона під час розслідування має бути належно зафіксована та передана для судово-експертної оцінки через проведення таких

судових експертиз: семантико-текстуальної експертизи (як виду лінгвістичної експертизи мовлення), психологічної експертизи або за потреби комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Семантико-текстуальна експертиза призначається тоді, коли необхідно встановити значення слів, словосполучень і фраз, виявлення їх об'єктивного змісту, наявність / відсутність закликів до певних дій, позитивність / негативність інформації щодо певної фізичної / юридичної особи тощо [10]. Психологічна експертиза своїм основним завданням має визначення в підекспертної особи індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості, мотивовірних чинників психічного життя і поведінки, емоційних реакцій і станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [11]. Комплексна психолого-лінгвістичної експертизи може бути призначена та проведена в разі залучення обох експертів у ситуації, коли потрібне спільне дослідження відповідного об'єкта.

Список використаних джерел

1. Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington: Runford Press, 1944. P. 79.
2. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами). За ред. Р. Сербин; упоряд. О. Стасюк. Київ : Вид. Мельник М. Ю., 2020. С. 54.
3. Це геноцид: Президент про викрадення Росією українських дітей. Ukrinform. 19.09.2023. URL: <http://www.ukrinform.ua/amp/rubric-politics/3763484-ce-genocid-prezident-pro-vikradenna-rosie-u-ukrainskih-ditej.html>
4. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
5. Ivashkiv O. OSCE Parliamentary Assembly adopts resolution recognising Russia's actions as genocide of Ukrainian people. *Ukrainska Pravda*. 30.06.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/06/30/7463294/>
6. Pavliuk O., Oliynyk T. PACE adopts three resolutions on Ukraine, mainly on special tribunal for Russia and on cultural genocide. *Ukrainska Pravda*. 26.06.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/06/26/7462780/>
7. Timmermann W. K. Incitement in International Criminal Law. *International Review of the Red Cross*. Vol. 88, No 864, December 2006. P. 827.
8. Опришко Л. Відповідальність ЗМІ за геноцид. Приклад Руанди. *ЖТА*. URL: <https://www.jta.com.ua/trends/vidpovidalnist-zmi-za-henotsyd-pryklad-ruandy/>
9. Список підозрюваних магістральної справи «24 лютого». Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/detectable>
10. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затв. Наказом № 53/5 від 08.10.1998 та зареєстр. у Міністерстві юстиції України 03.11.1998 р. за № 105/3145.

Шинкаренко Дмитро,

завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Король Костянтин,

завідувач відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АЛФЕНТАНІЛУ

З початку російсько-української війни, за оцінками спеціалістів, на території України почав стрімко зростати як законний, так і незаконний обіг наркотичних (опіоїдних) анальгетиків [1]. Ситуація погіршується всупереч нормативним документам, дотримання яких контролюють правоохоронні органи на державному рівні.

До речовин, що значно розповсюджені, можна зарахувати наркотичний анальгетик, агоніст, структурно подібний до фентанілу – алфентаніл, препарати якого (н-д, RARIFEN) використовуються насамперед для наркозу в хірургії.

У хімічному відношенні алфентаніл – N-[1-[2-(4-ethyl-4,5-dihydro-5-oxo-1H-tetrazol-1-yl)ethyl] -4- (methoxymethyl)-4-piperidinyl]-N-phenyl-propanamide ($C_{21}H_{32}N_6O_3$) (ілюстрація 1), молекулярна маса – 416,5 г/моль. Білий порошок, добре розчинний у воді, розчинний в етанолі (1:5), у хлороформі (1:2), у метанолі (1:2), практично нерозчинний в ефірі [2].

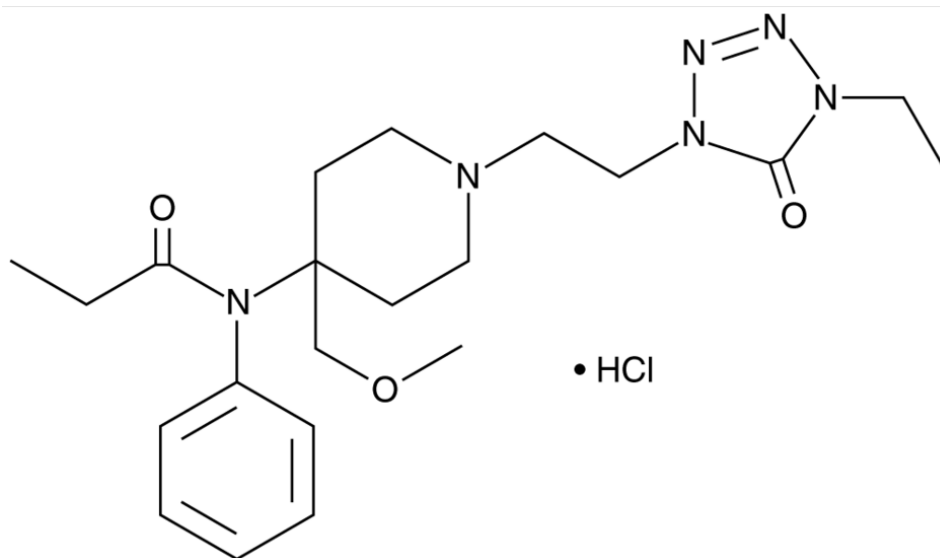

Рис 1. Структурна формула алфентанілу гідрохлориду

Відповідно до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 06.05.2000

№ 770, алфентаніл належить до наркотичних засобів, обіг яких обмежено (табл. II, список № 1) [3].

Попри викладене згадана речовина вилучається з нелегального обігу на території України, стаючи об'єктом судової експертизи.

Дослідження проводилося в 2023 році на базі лабораторії відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Для вирішення поставленої мети об'єктом дослідження обрано прозору безбарвну рідину, надану в скляних ампулах, що містить у своєму складі наркотичний засіб, обіг якого обмежено – алфентаніл.

Дослідження методом тонкошарової хроматографії

Для проведення дослідження невелику кількість рідини (3-4 мкл) об'єкта дослідження, а також розчин стандартного зразка наносили на стартову лінію хроматографічної пластини «DC-Fertigfolien ALUGRAM Xtra SIL G/UV254». Для надійної ідентифікації алфентанілу хроматографування проводили в системах:

1. Циклогексан-толуол-діетиламін (75:15:10);
2. Етилацетат-метанол-аміак (85:10:5) [2].

Після піднімання лінії фронту розчинника на лінію фінішу пластинки виймали з камер, підсушували за кімнатної температури (або в потоці теплого повітря) до повного зникнення запаху розчинників. Пластинки проявляли реактивом Драгендорфа. Орієнтовні значення коефіцієнтів хроматографічної рухливості (R_f) наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Орієнтовні значення R_f речовин

Система	Значення R_f об'єкта	Значення R_f стандарту	Результат
1	0,16	0,16	ПОЗИТИВНИЙ
2	0,72	0,72	ПОЗИТИВНИЙ

Наведені значення можуть змінюватися залежно від умов навколишнього природного середовища, партій реактивів, хроматографічних пластин та інших факторів.

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії

Для визначення органічних компонентів в об'єкті дослідження відбирали 1.0 см³, переносили в скляний флакон і випарювали за температури 90 °С до сухого залишку. Висушену речовину змивали метанолом у кількості 1,0 см³ та проводили екстракцію на ультразвуковій ванні впродовж 30 хв. Отриманий розчин фільтрували переносили до віали та досліджували за допомогою газового хроматографа з мас-селективним детектором за зазначених умов [4]:

Умови хроматографування

Газовий хроматограф	Shimadzu GC 2010 Plus
Режим вводу проби	3 поділом потоку (Split)
Поділ потоку газу-носія	20:1
Об'єм проби	1 мкл
Температурна програма термостата хроматографа	100 °С (тримати 3 хв), нагрів 10 °С/хв до 300 °С (тримати 10 хв)
Газ-носіє	Гелій
Потік газу-носія через колонку	1,2 мл/хв
Подача газу-носія	Постійна
Колонка	J&W, HP-5MS, кат. № 19091S-433
Довжина, діаметр, товщина покриття	30,0 м * 0,250 мм * 0,25 мкм
Мас-селективний детектор (МСД)	GCMS-QP2020 EI
Режим роботи МСД	За повним іонним струмом (TIC) діапазон сканування 35 – 450 а.о.м.
Затримка для виходу розчинника	3,00 хв
Температура іонного джерела	230 °С
Температура інжектора	250 °С
Температура інтерфейсу	280 °С

Після закінчення хроматографічного дослідження проводили аналіз хроматограми за допомогою програмного забезпечення LabSolutions GCMS solutions Version 4.45 SP1 із використанням мас-спектральних баз даних NIST та SWGDRUG. На хроматограмі досліджуваного об'єкта виявлено пік середньої інтенсивності, що відповідає за часом утримання (23,893 хв) алфентанілу (рис. 2).

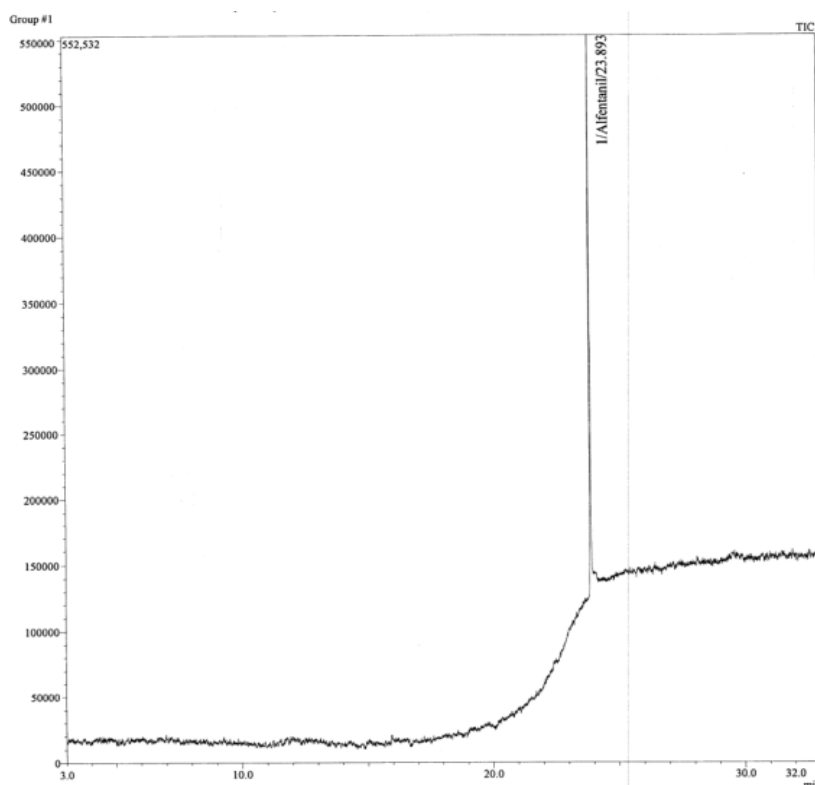

Рис. 2. Хроматограма досліджуваного об'єкта

Кількісне визначення алфентанілу в об'єкті дослідження проводили методом газової хроматографії з мас-селективним детектуванням за методом співвідношення площі піку речовини та стандартної речовини з точно визначеною концентрацією за описаних умов.

Висновки

Збільшення з початку російсько-української війни нелегального обігу наркотичних (опіоїдних) анальгетиків призводить до збільшення випадків зловживання ними. Як результат, зазначені речовини все частіше стають об'єктом виявлення органами досудового розслідування, а відповідно і об'єктом дослідження в експертній практиці.

Процес якісної ідентифікації алфентанілу в об'єктах дослідження містить: дослідження методами тонкошарової хроматографії та газової хроматографії з мас-селективним детектуванням (ГХ-МС) або полум'яно-іонізаційним детектуванням (ГХ-ПІД), тощо. Кількісне визначення вмісту та маси алфентанілу проводиться методами ГХ-МС або ГХ-ПІД з використанням калібрувального графіка чи за методом зовнішнього стандарту.

Список використаних джерел

1. Відкритий ресурс Nursing Pharmacology, ознайомитися за адресою: <https://wtcs.pressbooks.pub/pharmacology/chapter/10-7-opioid-analgesics-and-antagonists> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Clarke's Analisis of Drugs and Poisons, - Third Ed. Edited by Anthony C Moffat, M David Osselton and Brian Widdop - London: the Pharmaceutical Press, 2004.
3. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів від 06.05.2000 № 770.
4. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» відділу ДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

Юрчик Олександр,

старший судовий експерт відділу
автотехнічних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ, ЦИВІЛЬНОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Значення судової експертизи в різних видах проваджень

Кримінальне провадження: судова експертиза є одним з основних засобів збирання доказів у кримінальному процесі. Завдяки їй можна з'ясувати

технічні, медичні, економічні чи інші спеціалізовані питання, які не можуть бути вирішені на основі загальних знань.

Цивільне провадження: у цивільних справах експертиза дає змогу встановити важливі факти, які не можуть бути доведені іншими доказами. Зокрема, це може стосуватися майнових спорів, розподілу спадщини, визначення вартості майна.

Адміністративне провадження: судова експертиза може використовуватися для встановлення фактичних обставин, пов'язаних з оскарженням рішень державних органів, а також у випадках, коли потрібні спеціальні знання (наприклад, екологічні або економічні).

Господарське провадження: у господарських спорах експертиза може допомогти з вирішенням питань щодо правомірності фінансових операцій, економічних оцінок і аналізу документів.

Основні проблеми судової експертизи

1. **Недосконале законодавче регулювання.** Є проблеми з чіткою процедурою призначення, проведення та використання результатів експертизи. Закони не завжди детально регламентують специфіку експертизи в різних видах проваджень.

2. **Нестача кваліфікованих експертів.** Дефіцит професіоналів у вузькоспеціалізованих галузях створює труднощі у проведенні якісних експертиз. Це стосується, зокрема, фінансових, економічних і цифрових експертиз.

3. **Тривалість проведення експертиз.** Процедури судової експертизи можуть тривати довго, що затягує процес розгляду справ. Це особливо актуально у складних кримінальних або господарських справах.

4. **Суперечливі висновки експертів.** У деяких випадках висновки різних експертів можуть суперечити один одному. Це викликає проблеми з об'єктивністю та достовірністю доказів.

5. **Вартість експертиз.** Проведення експертиз, особливо у складних або технічно складних справах, є дорогим процесом, що може стати перешкодою для сторін процесу.

Напрями розв'язання проблем.

1. **Удосконалення законодавства.** Необхідно розробити чіткішу правову базу для регулювання судової експертизи. Це – введення норм, які деталізують права та обов'язки експертів, строки проведення експертиз та відповідальність за недобросовісне виконання своїх обов'язків.

2. **Розширення можливостей підготовки експертів.** Державні установи та університети мають забезпечувати якісну підготовку спеціалістів у галузі судової експертизи. Варто розглянути можливість створення національних центрів підготовки експертів.

3. **Запровадження електронної судової експертизи.** Оцифрування процедур експертизи може значно скоротити строки проведення досліджень. Це дасть змогу прискорити передачу матеріалів і результати аналізів.

4. **Незалежність експертів.** Необхідно забезпечити незалежність експертів від сторін процесу та гарантувати їх об'єктивність через прозорі

механізми контролю за їхньою діяльністю. Незалежність експертів від сторін процесу є однією з ключових умов об'єктивності та достовірності судових експертиз у будь-якому провадженні. Порушення цієї незалежності може вплинути на справедливість рішення суду і сприяти маніпуляціям під час розгляду справ.

Основні аспекти незалежності експертів

Правовий статус експерта. Незалежність експертів закріплена на рівні законодавства. Експерт призначається судом або іншим уповноваженим органом і має діяти неупереджено, незалежно від позицій сторін у процесі. Згідно із законодавством України експерти не мають права мати інтерес у справі, зокрема фінансовий чи особистий, який міг би вплинути на їхній висновок.

Процедура призначення експерта. Важливо, щоб експерт призначався судом, а не сторонами справи. У цьому випадку експерт не має жодних зобов'язань перед сторонами та діє виключно в інтересах правосуддя. У кримінальних, цивільних та господарських справах суд обирає експерта або з державних спеціалізованих установ, або з переліку атестованих експертів.

Заборона тиску на експерта. Закон передбачає, що експерт не може бути підданий тиску з боку будь-якої зі сторін процесу. Будь-який вплив на експерта або спроби маніпуляції його висновками заборонені і можуть бути підставою для кримінальної відповідальності.

Заміна експерта. Якщо одна зі сторін вважає, що експерт може бути упередженим або залежним від іншої сторони, вона має право подати клопотання про його відвід. Підставами можуть бути сумніви в його неупередженості, наявність конфлікту інтересів або професійна некомпетентність.

Висновки експерта. Висновки експерта є важливим доказом, але вони підлягають оцінці судом поряд з іншими доказами. Якщо експерт діє неупереджено, його висновок буде мати значну вагу у вирішенні справи. Однак суд має право не погодитися з висновком експерта, якщо вважає його необґрунтованим або неповним.

Проблеми незалежності експертів

Фінансова залежність. Оскільки експерти можуть призначатися на платній основі, постає питання про можливу фінансову зацікавленість у результаті експертизи. Якщо одна зі сторін оплачує послуги експерта, це може створити конфлікт інтересів.

Підбір експертів. Іноді суди можуть призначати експертів, яких рекомендують сторони. Це може викликати питання щодо їхньої неупередженості та потенційного впливу сторін на процес експертизи.

Суперечливі експертні висновки. У деяких випадках сторони процесу можуть надавати різні експертні висновки, що суперечать один одному. Це породжує сумніви в об'єктивності експертів і може свідчити про певний рівень залежності від сторін.

Шляхи забезпечення незалежності експертів

Розширення інституту державних експертних установ. Посилення ролі державних експертних установ сприятиме більшій незалежності експертів,

оскільки такі установи фінансуються державою і менше схильні до тиску з боку сторін.

Чітке регулювання оплати праці експертів. Упровадження єдиних державних тарифів на проведення експертиз дасть змогу уникнути фінансової залежності експертів від сторін процесу.

Посилення відповідальності за вплив на експерта. Підвищення відповідальності за спроби тиску на експерта або маніпуляції його висновками дасть змогу знизити ризики порушення незалежності.

Контроль та стандартизація експертної діяльності. Розробка та впровадження чітких стандартів проведення експертиз, контроль за їх дотриманням з боку державних органів дадуть змогу підвищити якість експертних досліджень та забезпечити їх незалежність.

5. Стандартизація експертних методик. Розробка та впровадження єдиних стандартів для проведення експертиз у всіх видах проваджень підвищать об'єктивність результатів. Це дасть змогу уникнути розбіжностей у висновках. Стандартизація є необхідною умовою для підвищення якості експертних досліджень, забезпечення їх об'єктивності та достовірності. Завдяки їй процес проведення експертиз буде більш передбачуваним, прозорим і рівномірним. Стандартизація методик передбачає розробку єдиних процедур, що їх мають використовувати експерти під час проведення досліджень. Це охоплює всі етапи – від збирання зразків і проведення аналізу до підготовки та оформлення висновку експерта. Стандартизація має базуватися на сучасних наукових методах і технологіях. Розроблені стандарти мають передбачати механізми контролю якості проведених експертиз. Це містить не лише перевірку відповідності процедури встановленим нормам, а й оцінку точності та обґрунтованості висновків. Стандартизація має встановлювати вимоги до структури та змісту висновку експерта. Це дасть змогу уникнути неоднозначності або суб'єктивності в оцінці результатів експертизи. Висновок має бути чітко викладений, аргументований і містити зрозуміле пояснення використаних методик. Важливою частиною процесу стандартизації є адаптація методик до міжнародних стандартів. Це дасть змогу використовувати результати експертиз не лише на національному рівні, а й у межах міжнародного співробітництва, зокрема в кримінальних справах, які потребують участі міжнародних органів.

Висновок

Судова експертиза є важливим інструментом для збирання доказів у кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських провадженнях. Проте для її ефективного застосування необхідно розв'язати низку проблем, пов'язаних із правовим регулюванням, підготовкою кадрів та організацією процесу.

Список використаних джерел

1. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 388 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?an=5316>
3. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T04_1618
4. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T179800>
5. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T05_2747?ed=2023_06_29
6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Петков С. В., Журавльов Д. В. та ін. Видавничий дім «Професіонал». 2024. 1336 с.

Юсупов Володимир,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного
забезпечення та судової
експертології Національної академії
внутрішніх справ

СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Питанням розвитку криміналістики та судової експертизи в Україні присвячували свої наукові праці Л. Ю. Ароцкер, В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Комаха, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Г. А. Матусовський, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, М. А. Погорецький, І. В. Постіка, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Р. Л. Степанюк, В. М. Стратонов, С. І. Тихенко, В. В. Тіщенко, В. Л. Федоренко, І. Я. Фрідман, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, В. М. Чисніков, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, О. Н. Ярмиш та інші дослідники.

Криміналістика і судова експертиза традиційно вивчають загальнотеоретичні положення, тактичний і техніко-методичний інструментарій дослідження закономірностей злочинної діяльності та роботи правоохоронців і суду із доказування винуватості певної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до загальнотеоретичних проблем розроблюються стратегічні напрями розвитку криміналістики і судової експертизи відповідно до російсько-української війни, що триває, змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій розвитку світової науки. Це стосується вироблення криміналістичної

стратегії в умовах воєнного стану, а також розроблення та глибокого дослідження питання визначення змісту і структури закономірностей злочинної діяльності у військовій сфері.

Прикладні напрями криміналістики і судової експертизи розвиваються в напрямі впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів і експертних методів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводження слідчих (розшукових) дій. Позитивно зарекомендувало себе використання під час проведення огляду місця події використання систем глобального супутникового позиціонування, лазерних 3D-сканерів, БПЛА тощо. Електронні прилади дають змогу оперативно фіксувати географічні координати будь-якої точки, розташування об'єктів на місці події, відстані між ними.

Упроваджуються сучасні криміналістичні знання в слідчу та судову практику. Для того, щоб відповідати вимогам слідчої практики, криміналістичні рекомендації мають розроблятися відповідно до криміналістично значущих ознак злочинів і закономірностей їх вчинення в сучасних умовах, враховувати та відображати зміни, що відбулися в економіці, соціальній та правовій системах України після повномасштабного збройного вторгнення РФ на територію держави.

З огляду на сучасні умови перед дослідниками постало завдання щодо розроблення ефективних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, воєнних злочинів РФ, військових кримінальних правопорушень. Крім цього, нині складною є криміногенна ситуація в державі щодо високого рівня корупції, економічних злочинів, кримінальних правопорушень, вчинених у кіберпросторі, тощо.

Отже, сучасні реалії України вимагають від криміналістики і судової експертизи удосконалення, розроблення та впровадження у правоохоронну практику методик розслідування і методик проведення судових експертиз, пов'язаних із злочинами, учиненими в умовах надзвичайних ситуацій; проти основ національної безпеки України, воєнних злочинів і військових кримінальних правопорушень; кіберзлочинності; нелегального обігу зброї та вибухонебезпечних матеріалів.

Процеси євроінтеграції України найяскравіше відображаються в міжнародному співробітництві експертних закладів України з Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI). Відбувається подальша уніфікація, сертифікація і стандартизація як експертних методик, так і лабораторного обладнання. Крім цього, наукові перспективи та можливості криміналістики і судової експертизи виявляються під час формування й діяльності різних криміналістичних організацій, закладів і наукових товариств Fingerprint Society (FPS), International Association for Identification (IAI), Литовського товариства криміналістів, Польського криміналістичного товариства, Міжнародного конгресу криміналістів, проведення всесвітніх і міжнародних наукових заходів (конференцій, конгресів, симпозіумів).

Наближення України до єдиного європейського простору зумовлює вагомі зрушення в міжнародному співробітництві в галузі судової експертизи, запровадження дієвих механізмів такої взаємодії. Формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи обумовлює потребу застосування новітніх методів (технологій) і впровадження міжнародних стандартів. Постають питання щодо принципів, напрямів і форм міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи в сучасних умовах [1, с. 286].

На сучасному етапі в умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну змінюються пріоритети правоохоронної діяльності, зокрема її науково-методичного забезпечення.

Евакуація людей, документування воєнних злочинів, екстумація тіл із місць масових захоронень, розмінування, охорона правопорядку в умовах бойових дій – це щоденні виклики працівникам поліції та фахівцям інших правоохоронних відомств. Саме працівники поліції, які повертаються до визволених населених пунктів, беруть громадян під правовий і навіть фізичний захист. Тому в основі сучасної правоохоронної діяльності найзапитанішими стають спеціальні знання із зовнішньої балістики, судової медицини, криміналістичної вибухотехніки, криміналістичного документознавства, методики розслідування воєнних злочинів та інших складових криміналістики і судової експертизи.

Отже, у реаліях сьогодення та в умовах воєнного часу, зважаючи на трансформування злочинності та євроінтеграційні процеси в державі, перед криміналістикою постають нові завдання: змінюється парадигма криміналістичної доктрини, що впливає на особливості формування і застосування системи криміналістичних знань. Це потребує якісно нових, інноваційних підходів для забезпечення ефективного опанування криміналістичних знань, умінь і навичок як майбутніми юристами, так і досвідченими фахівцями. Посилюється й активізується практична складова викладання криміналістики і судової експертизи: важливо зважати на сучасні тенденції їх розвитку, пов'язані з формуванням нових напрямів (цифрової, медичної, аерокосмічної, генотипоскопічної, комп'ютерної, кібербезпекової, ядерної та воєнної), для того щоб суттєво підвищити роль і прикладне значення застосування криміналістичних знань у реаліях воєнного часу та глобальних загроз світовій цивілізації [2].

Список використаних джерел

1. Шепітько В., Шепітько М. Здійснення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: міжнародне співробітництво та практика залучення іноземних експертів *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 286–288.

2. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 11–27. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02.

РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

За результатами всеукраїнської науково-практичної конференції «Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку» учасники заходу запропонували такі рекомендації.

1. Керівникам державних спеціалізованих установ України, що здійснюють судово-експертну діяльність, на відомчому рівні закріпити гарантії незалежності судового експерта під час проведення судової експертизи, чітко визначивши процедуру реагування на випадки втручання в діяльність судового експерта.

2. Розробити та впровадити нові науково-методичні рекомендації щодо використання цифрових моделей і статистичних методів для підвищення точності та стандартизації проведення судової гірничотехнічної експертизи.

3. Інтегрувати можливі контрфактуальні темпоральні моделі каузального зв'язку для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у випадках техногенних аварій, що сприятиме підвищенню обґрунтованості й точності експертних висновків.

4. Розробити стандарти для верифікації експертних висновків із використанням цифрових моделей для забезпечення прозорості й об'єктивності результатів експертизи.

5. Створити платформи для обміну даними між експертними установами для забезпечення комплексних розслідувань, підвищення точності експертних висновків і скорочення строків їх підготовки.

6. Організувати проведення тренінгів, конференцій та інших науково-практичних заходів для підвищення кваліфікації судових експертів у сфері цифрового аналізу та статистичних методів, що сприятиме обміну досвідом і відповідності знань фахівців сучасним вимогам.

7. Розробити графічні інтерфейси й інструменти для візуалізації експертних висновків для покращення комунікації з правоохоронними органами та суспільством і підвищення зрозумілості результатів експертизи.

8. Забезпечити подальше розробляння науково-методичних матеріалів щодо оцінювання судноплавних засобів, їхніх елементів і комплектувальних, зокрема великотоннажних суден різних типів.

Оргкомітет

Наукове видання

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Київ, 05 грудня 2024 року)

Відповідальні упорядники:
Ковальов Костянтин Миколайович
Гуріна Дарія Петрівна
Воробйова Олеся Петрівна
Житник Ніна Сергіївна
Чміленко Оксана Петрівна
Савчук Галина Костянтинівна

Верстання, дизайн обкладинки О. П. Чміленко

Вул. Велика Окружна, 4,
с. Петропавлівська Борщагівка, Київська обл., 08130
ДНДЕКЦ МВС України
тел.: 374-34-26

e-mail: dndekc@mvs.gov.ua

<http://dndekc.mvs.gov.ua>